

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÇOKKÜLTÜRLÜ BİR TOPLUMDA KİMLİK ALGISI:
İSVEÇ'TE YAŞAYAN TÜRK GÖÇMENLERİ ÖRNEĞİ**

**DOKTORA TEZİ
Mehmet ANIK**

Enstitü Anabilim Dalı: Sosyoloji

**Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Abdullah TAŞKESEN
Ortak Tez Danışmanı: Prof. Dr. Korkut TUNA**

NİSAN-2011

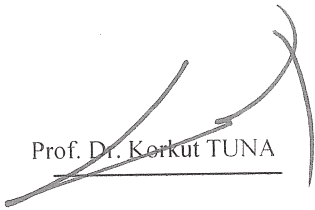
T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇOKKÜLTÜRLÜ BİR TOPLUMDA KİMLİK ALGISI:
İSVEÇ'TE YAŞAYAN TÜRK GÖÇMENLERİ ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ
Mehmet ANIK

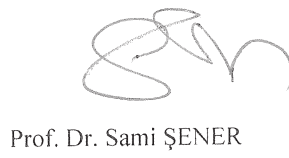
Enstitü Anabilim Dalı: Sosyoloji

Bu tez 11/04/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Korkut TUNA

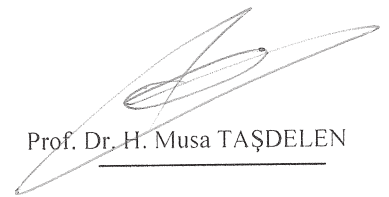
Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Prof. Dr. Sami ŞENER

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Prof. Dr. H. Musa TAŞDELEN

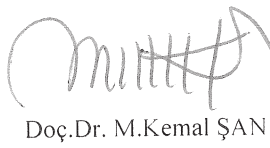
Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç.Dr. Yücel BULUT

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç.Dr. M.Kemal ŞAN

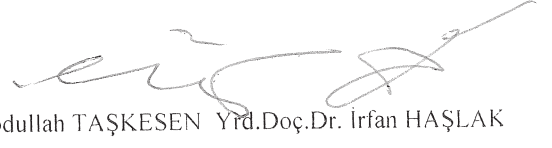
Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd.Doç.Dr. Abdullah TAŞKESEN

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd.Doç.Dr. İrfan HAŞLAK

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinde yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mehmet ANIK

17.03.2011

ÖNSÖZ

“Çokkültürlü Toplumda Kimlik Algısı: İsveç’te Yaşayan Türk Göçmenleri Örneği” başlıklı bu çalışma, çokkültürlülüğü bir devlet politikası olarak benimsemiş Kuzey Avrupa ülkelerinden İsveç’te yaşamakta olan Türk göçmenlerinin kimlik algılarının ne yönde olduğunu ve bu ekseninde kuşaklararası ne tür farklılıkların bulunduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu bilimsel çalışmaya, yurtiçinde ve yurtdışında katkısı olan pek çok insan bulunmaktadır. Öncelikle gerek insani yönüyle gerekse de akademik yönüyle kendime örnek aldığım ve emekliliği öncesi, yoğun mesaisi içerisinde bana zamanını ayıran ortak tez danışmanım Prof. Dr. Korkut Tuna’ya gönülden şükranlarımı iletmek isterim. Tez çalışması sürecinde desteğini yakından hissettiğim tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Abdullah Taşkesen’e hususi teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Tez izleme jürimde bulunan Prof. Dr. H. Musa Taşdelen ve Yrd. Doç. Dr. İrfan Haşlak’a; yine tez çalışması sürecinde, gerek fikirlerini gerekse de kaynaklarını benle paylaşma nezaketi gösteren Prof. Dr. Sami Şener’e, Doç. Dr. Yücel Bulut’a, Doç. Dr. Mustafa Kemal Şan’a ve Yrd. Doç. Dr. İsmail Hira’ya ayrıca teşekkür ederim. Üniversite bünyesinde teşekkür etmek istediğim bir diğer isim de Prof. Dr. Binnaz Baytekin hocamdır.

Beş yıldır Kanada’da yaşamakta olan ve Western Union Üniversitesi’nde araştırma görevlisi olarak çalışan M. Fatih Aysan’a, Kanadaki çokkültürlülük uygulamasıyla ilgili somut gözlemlerini ve bu konudaki çeşitli makaleleri benle paylaşma nezaketini gösterdiği için gönülden teşekkürlerimi sunarım.

İsveç’te yaptığım saha çalışması esnasında desteklerini yakından gördüğüm Osman Özkanat’a, Adem Okur’a, Harun Salihoğlu’na, Hasan Dölek’e ve Selahattin Filyos’a teşekkürü bir borç bilirim. İsveççe kaynakların çevirisindeki katkılarından dolayı Talha Okur, Taner Yıldız, Atilla Kulbay, Ahmet Yalap ve Veysel Uğur’a hususi teşekkürlerimi iletmek isterim.

Değerli zamanını ayırıp bazı mülakatların ses çözümlemesini yapan Yahya Selçuk kardeşime şükranlarımı iletmek isterim.

Araştırma sürecindeki katkılarından dolayı Dr. Kamil Şahin’e, Dr. Serdal Fidan’a, Dr. Fatih Yıldız’a, Öğr. Gör. Tolga Uslu’ya, Araş. Gör. M. Mutlu Özdemir’e ve Araş. Gör. Yasin Şahin’e özel teşekkürlerimi iletmek isterim. İsimlerini ve katkılarını unutmadığım diğer geri kalan kişilere ve İsveç’te çalışmanın uygulama kısmına iştirak edenlere ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Mehmet Anık

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	10
1.1. Araştırmanın Modeli	10
1.2. Evren ve Örneklem	11
1.3. Araştırmanın Hipotezleri	12
1.4. Araştırmanın Ön Kabulü ve Sınırları	13
1.4.1. Ön Kabuller	13
1.4.2. Sınırlar	14
1.5. Veri Toplama Tekniği	14
1.6. Geçerlik ve Güvenirlik	18
1.7. Verilerin Analizi	19
BÖLÜM 2: KURAMSAL ve KAVRAMSAL ÇERÇEVE	21
2.1. Kimlik ve Çokkültürlülük Tartışmalarının Sosyolojik Zemini	21
2.1.1. Farklılığın İfadesi Olarak Çoğalan Kimlikler	21
2.1.1.1. Kimlik Konusunda Çeşitli Yaklaşımlar	25
2.1.1.2. Kimlik(ler) Üzerine Bir Tasnif Denemesi	33
2.1.2. Kimliklerin Tanınma Mücadelesi Ekseninde Çokkültürlülük	50
2.1.2.1. Çokkültürlülük Yeni Bir Olgu mudur?	53
2.1.2.2. Çokkültürlülük Tartışmalarının Altyapısı	56
2.1.2.3. Çokkültürlülük Tartışmaları	61
2.2. Dünyada Çokkültürlülük Uygulamaları	77
2.2.1. Dünyada Çokkültürlülük Uygulamalarına Geçiş Örnekleri	78
2.2.2. Göçmenler Ülkesi Amerika ve Çokkültürlülük	80
2.2.3. Çokkültürlülük Tartışmalarının Merkez Coğrafyası: Kanada	91

2.2.4. Tek Kültürlülükten Çokkültürlülüğe Geçişte Avustralya Deneyimi	97
2.2.5. Kimlik Arayışındaki Avrupa Birliği (AB) ve Çokkültürlülük.....	102
BÖLÜM 3: ARAŞTIRMANIN BULGULARI	118
3.1. İsveç'te Çokkültürlülük Politikası	118
3.2. Köklü Bir Devlette Kökeni Eskiye Dayanan Türklerle İlişkiler.....	124
3.3. İsveç'e Kitleli Göçün Başlangıcı ve Türkiye'den Giden İlk Kuşak Göçmenler .	126
3.4. Türkiye'den Giden İsveç'teki Göçmenler Arasında Temel Farklılaşma Noktaları	137
3.5. Ebeveynlerinin Gölgesinde İkinci Kuşak Türk Göçmenler	148
3.6. İkinci Kuşak Türk Göçmenlerinin Dernekleşmedeki Etkisi	156
3.7. Asimilasyon ile Entegrasyon Arasında Üçüncü Kuşak Türkler	161
3.8. Bir Göçmen Grubu Olarak Türklerin İsveç'te Yaşadığı Ayrımcılık Sorunu	166
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	175
KAYNAKÇA	183
ÖZGEÇMİŞ.....	206

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Bkz.	: Bakınız
Ed.	: Editör
İTDF	: İsveç Türk Dernekleri Federasyonu
İTİDF	: İsveç Türk İşçi Dernekleri Federasyonu
MTKF	: Malmö Turkiska Kultur Föreningen
s.	: Sayfa
SAP	: Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti
TRF	: Turkiska Riksförbundet
Yay. haz.	: Yayına hazırlayan

TABLO LİSTESİ

- Tablo 1:** 2001–2051 yılları arasında Kanada nüfusunda, doğum ve ölüm oranlarına bağlı olarak öngörülen artış miktarı.....82
- Tablo 2:** Ulusal parlamento ve Avrupa Birliği Parlamentosu seçimlerine katılım.....96

Tezin Başlığı: Çokkültürlü Bir Toplumda Kimlik Algısı: İsveç'te Yaşayan Türk Göçmenleri Örneği

Tezin Yazarı: Mehmet Anık **Danışman** : Yrd. Doç. Dr. Abdullah Taşkesen
Ortak Danışman: Prof. Dr. Korkut Tuna

Kabul Tarihi: 11.04.2011 **Sayfa Sayısı** : vi (ön kısım) + 206(tez)

Anabilimdalı: Sosyoloji

Kimlik konusu bugün sosyolojide öne çıkmış belli başlı konulardan biridir. Yaşanan gelişme ve değişimlerin etkisiyle, kimlik ekseninde pek çok farklı teori ortaya atılmış, II. Dünya Savaşı sonrasındaki süreç içerisinde kimlik eksenindeki tartışmalar, çokkültürlülük tartışmalarının da yaygınlaşmasına neden olmuştur. Kimlik, konusundaki tartışmalar ele alınırken; öncelikle kimlik konusunun niçin günümüzde bu kadar öne çıktığı üzerinde durulmuş, akabinde de bireysel kimlik, grup kimliği, etnik kimlik, ulusal kimlik ve medeniyet kimliği şeklinde bir ayrıma gidilmiştir.

Çeşitli kimliklerin tanınması veya tanınma mücadelesi olarak çokkültürlülük tartışmaları yakın bir tarihsel zamanın ürünü olmakla birlikte, çokkültürlülük yeni bir olgu değildir. Çokkültürlülük tartışmalarının altyapısını hazırlayan çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Bu tartışmalardan en öne çıkanı ise, etnisite merkezli tartışmalardır. Etnisite tartışmalarının Batı içi ve Batı dışı iki farklı boyutu bulunmaktadır. Bu tartışmalar artık günümüzde genellikle çokkültürlülük ekseninde yürütülmektedir.

Çokkültürlülüğün siyasi düzlemde kabulü ilk olarak Kanada'da gerçekleşmiş, ABD, Avustralya ve İsveç gibi ülkeler de çokkültürlülüğü bir devlet politikası olarak benimsediklerini ilan etmişlerdir. Daha önce asimilasyona yönelik politika takip etmelerine karşın, tarihsel deneyimler ve şartlar bu ülkeleri, çokkültürlülük politikalarını benimseme noktasına getirmiştir. Dünyada çokkültürlülük uygulamalarına nasıl geçildiği ve sınırlarının neler olduğunun ortaya konulması açısından, ABD, Kanada, Avustralya ve AB örnekleri üzerinde tek tek durulmuştur.

İsveç, çokkültürlülüğü bir devlet politikası olarak kabul etmiş, nadir Avrupa ülkelerinden biridir. Türklerin İsveç'le olan münasebetlerinin eskiye dayanan tarihsel bir geçmişi bulunmakla birlikte, bu ülkeye kitlesel göçlerin başlaması 1960'ların ortasında gerçekleşmiştir. İsveç'teki Türklerde kuşaklararası kimlik algısı farklılık arz etmektedir. Eğitim seviyesi düşük ve İsveççe dil bilgisi sınırlı birinci kuşağın Türk kimliği dominant bir haldeyken, İsveç'te doğmuş ve sosyalleşme sürecini bu ülkede geçirmiş 3. nesilde Türk kimliği bu dominant unsur olma halini yitirmeye başlamıştır.

Anahtar kelimeler: Kimlik, göç, etnisite, çokkültürlülük, İsveç

Title of the Thesis: Identity Perception in a Multicultural Society: A Case Study of Turkish Immigrants Living in Sweden

Author: Mehmet Anık **Supervisor** : Assis. Prof. Dr. Abdullah Taşkesen
Co-supervisor: Prof. Dr. Korkut Tuna

Date: 11.04.2011 **Nu. of pages** : vi (pre text) + 206 (main body)

Department: Sociology

Identity is one of the most prominent subjects of sociology today. Subject to the changes and developments, numerous theories about identity were put front, and the arguments on identity after the World War II spreaded the multiculturalism debates. Here, as the ideas on identity are studied, first the reasons of the popularity of identity as a subject is discussed and then it was concretized as individual identity, group identity, ethnic identity, national identity, and civilisation identity.

However the debates on multiculturalism which refers recognition or struggle for the recognition of various identities is a recently formed issue; multiculturalism is not a recent case. There are a variety of debates which base the multiculturalism debates. The most prominent of these is the ethnicity centered discussions. There are two different dimensions of ethnicity discussions; western and non-western. Today these discussions are usually continued on axis of multiculturalism.

Multiculturalism was politically recognized for the first time in Canada; and further, countries such as USA, Australia and Sweden declared that they adapted multiculturalism as a state policy. However they followed policies based on assimilation before, historical experiences and the conditions forced these countries to adapt multiculturalism policies. Here USA, Canada, Australia and EU cases were separately discussed in order to set forth a better understanding of how the shift to multiculturalism applications happened and what are its boundaries.

Sweden is one of the uncommon EU countries which adapted multiculturalism as a state policy. However the Turks relation with Sweden has deep roots in history, mass migration to this country started in mid 1960's. Perception of identity differ among the generations. While the Turkish identity is dominant in the first generation which has lower level of education and less knowlegde of Swedish; Turkish identity started to lose its position as a dominant actor for the 3rd generation that were born and socialised in Sweden.

Keywords: Identity, migration, ethnicity, multiculturalism, Sweden

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

“Çokkültürlü Bir Toplumda Kimlik Algısı: İsveç’te Yaşayan Türk Göçmenleri Örneği” başlıklı bu çalışma, İsveç’te yaşayan Türk kökenli vatandaşların¹ kimlik algısı hakkındadır. İsveç vatandaşlığına sahip olup, bu ülkede yaşamakta olan Türkleri, öncelikle iki gruba ayırmak mümkündür: Türkiye’nin çeşitli illerinden İsveç’e giden Türkiye Türkleri ve Bulgaristan ile Makedonya gibi Balkan ülkelerinden İsveç’e giden Balkan Türkleri. Bu çalışma, Türkiye Türkleri ile ilgili olmakla birlikte, Balkan Türklerinin Türkiye Türkleri ile ilişkisi üzerinde de kısaca durulmuştur. Çalışmada; İsveç’te yaşayan Türk kökenli vatandaşların kimlik algılarının ne yönde olduğu, bu kimlik algısının bir uzantısı olarak İsveç’te Türklerin, birbirleriyle ve başkalarıyla aralarındaki ilişkilerin hangi kriterler etrafında şekillendiği ve genel olarak da kuşaklararası ne gibi farklılıkların bulunduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ana hipotezi, “zamansal-mekânsal farklılıklara ve karşısındaki muhatabına (“öteki”ne) bağlı olarak, kimlik algısının değiştiği” yönündedir.

Çalışmanın uygulama kısmına geçmeden önce, teorik bir çerçeve oluşturulmuş ve bu teorik kısımda; kimlik konusu, çokkültürlülük tartışmaları ve dünyada çokkültürlülük uygulamaları üzerinde durulmuştur. Çalışmada üzerinde ilk durulan konu, kimlik kavramı ve bu kavramın eskiden değil de niçin belirli bir tarihsel kesitten sonra ön plana çıkmaya başladığı üzerinde olmuştur. Kimlik, insanın var olmasıyla birlikte ortaya çıkan bir olgu olmakla birlikte, özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra sosyal bilimlerde giderek popüler hale gelen ve pek çok tartışmanın merkezinde yer alan bir kavram halini almıştır. Klasik sosyoloji geleneğinde toplumsal ve/yahut ulusal kimlik yüceltilirken, alt kimlikler ikinci plana itilmiştir. Toplumsal kimlik karşısında bu kimlik türleri, tek başına bir değer ifade etmeyen unsurlar olarak görülmüştür. Gerek sosyolojinin ortaya çıktığı Avrupa’da gerekse de Türk sosyolojisinde, kimlik konusunda başlangıçtaki hâkim yaklaşım bu yönde olmuştur.

¹ “Türk kökenli vatandaşlar” ile kastedilen, İsveç’te yaşayan ve bu ülkenin vatandaşlığına sahip olan ama etnik köken olarak Türk olan kimselerdir. Bu çalışma boyunca daha çok, “göçmen kökenli Türkler” kavramı kullanılmıştır. Bu kavram ile kastedilen; Türkiye’den başka bir devlete göç etmiş Türk göçmenler ve bu göçmenlerin, yabancı bir devlette (bu çalışma örneğinde İsveç’te) doğmuş olan çocuklarıdır.

Klasik sosyolojideki yaklaşımların dışında, kimliğin doğrudan konu edinildiği ilk çalışmalarda, bu kavramın kişiliğin gelişimi ile özdeşleştirildiği ve kimliğin toplumsal boyutunun geri plana itildiği görülmektedir. Bununla birlikte bu çalışmalar içerisinde, Erikson'un (sonraki çalışmalarda da önemli bir yeri olan) "kimlik krizi" kavramını geliştirmiş olması önemlidir. Kimlik konusunda psikolojik temelli yaklaşımlara eleştirel bir alternatif olarak, II. Dünya Savaşı sonrasında, Henri Tajvel ve öğrencisi John Turner tarafından, sosyal psikoloji çalışmaları ekseninde sosyal kimlik yaklaşımı ortaya atılmıştır. Amerika'da H. G. Mead, sembolik etkileşimcilik çerçevesinde ortaya koyduğu yaklaşımla, kimlik konusunda sosyolojik bir çerçeve ortaya koymaya çalışmıştır. Bununla birlikte Mead'in yaklaşımında sosyolojik yön kadar, psikolojik ve felsefi bir yönün de ağırlıkta olduğunu belirtmek gerekir. Kimlik konusunda sosyolojik perspektife daha uygun olan çalışmaların, İngiltere'deki "Kültürel Çalışmalar" (British Cultural Studies) ekolü tarafından ortaya atılan, Marxist temelli eleştirel yaklaşımlar olduğu söylenilebilir. Bu ekol içerisinde yer alan Stuart Hall'ün bu konudaki görüşleri, konu bağlamında ele alınıp değerlendirilmiştir.

Kimlik konusunda farklı öğeleri ön planda tutup değişik tasnifler yapmak mümkündür. Örneğin sadece siyasal öğeleri göz önünde bulundurup, siyasi kimlik tasnifleri yapmak; sadece kültürel öğeleri göz önünde bulundurup kültürel kimlik tasnifleri yapmak veya sadece dinsel öğeleri göz önünde bulundurup dini kimlik tasnifleri yapmak mümkündür. Bununla birlikte bu tür bir yaklaşım, çeşitli sınırlılıkları barındıracağı için belirli bir kısırdöngüye de neden olacaktır. Bu açıdan, daha kullanışlı olacağına inanıldığı için bu tez çalışmasında; bireysel kimlik, grup kimliği, etnik kimlik, ulusal kimlik ve medeniyet kimliği şeklinde bir tasnife gidilmiştir. Bu kimlik türlerinin hangisinin bireyde baskın durumda olduğu; bu bireyin içinde bulunduğu şartlara, zaman ve mekâna bağlı olarak değişebilmektedir.

Klasik sömürgeciliğin son bulması ve II. Dünya Savaşı sonrasında artan uluslararası göçler, kimlik tartışmalarını yeni bir boyuta kanalize etmiştir. Bu dönemde etnisite, göçmenlik, ulusallık eksenli kimlik tartışmalarının gittikçe yaygınlık kazandığı görülmektedir. Sosyal bilimlerdeki bu tartışmalar, çokkültürlülük tartışmalarının gelişmesini sağlamıştır. Çokkültürlülüğe yaklaşımlar farklı şekillerde olmuştur. Kültürel çeşitliliği savunan ve farklı kültürel öğelerin çatışma olmaksızın bir arada yaşamalarına

yönelik bir arayışı ifade eden çokkültürcü yaklaşımları eleştirenler olduğu gibi savunular da olmuştur. Gerek Batı gerekse de Batı dışı dünyada milliyetçi görüşe sahip olanların çokkültürcülüğe karşı bir tavır içerisinde olduklarını belirtmek gerekir. Bazı muhafazakâr kesimler ve sol görüşteki bazı kişiler de çokkültürcü anlayışa karşı bir tutum içerisinde olmuşlardır. Çokkültürcü anlayışı savunanlar arasında da çeşitli tartışmalar söz konusudur. Bu anlayışı savunan görüşler içerisinde dominant iki yaklaşımdan bahsetmek mümkündür: Liberal ve komüniteryan yaklaşım. Nitekim çokkültürlülük konusu büyük oranda bu iki kesim arasındaki tartışmalar ekseninde şekillenmiştir. Çalışmanın bu kısmında; Charles Taylor, Will Kymlicka, Michael Walzer, Michael Sandel, Jürgen Habermas ve Ronald Dworkin gibi çokkültürlülük tartışmalarında öne çıkan isimlerin bu konudaki yaklaşımları ele alınıp değerlendirilmiştir.

Çokkültürlülük yeni bir olgu olmamakla birlikte, çokkültürlülüğün bir devlet siyaseti olarak benimsenmesi ve bu minvalde uygulamalara gidilmesi, yakın bir tarihte olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, çokkültürlülük ile çokkültürcülüğü ayırmak gereği ortaya çıkmaktadır. Çokkültürlülük, bir toplumda farklı kültürlerin varlığına işaret eden bir olgudur. Çokkültürcülük ise, siyasal anlamda çokkültürlülüğün tanınmasını içermektedir. Bir toplumda bir kültürün ön plana çıkartılıp ötekilerinin bastırılmasının aksine; farklı etnik, dinsel ve/yahut cinsel kimliklere ait kültürel farklılıkların kabul edilmesi ve bunlara yaşam alanının tanınması, çokkültürlülüğün siyasal anlamda kabulü olmaktadır.

Çokkültürlülüğün uygulanması konusunda ülkeler arasında çeşitli açılardan farklılıklar bulunmaktadır. Ancak ortak bir unsur olarak, çeşitli ülkelerde çokkültürcü bir anlayışın benimsenmesinin, tarihsel ve toplumsal şartların bir gerekliliği olarak ortaya çıktığını söylemek gerekir. Ulus devletlerde egemen unsurlar haricinde kalan ve/yahut idealize edilmiş ulusal kimlikle bağdaşmayan farklı unsurlara yönelik önceki politikaların iflas etmesi sonucunda, bazı devletler karşı karşıya kaldıkları açmazdan kurtulmak için çokkültürcü anlayış çerçevesinde açılımlara gitmişlerdir.

Dünyada çokkültürlülüğü devlet politikası olarak kabul eden ilk ülke Kanada olmuştur. Çeşitli açılardan eleştirilse de Kanada, çokkültürcü anlayışın merkez ve zirve ülkesi konumundadır. Kanada'yı takiben ABD, Avustralya, İsveç, Hollanda gibi ülkelerde de

çokkültürcü anlayış ekseninde çeşitli açılımlar olmuştur. Bu ülkelerde asimilasyona dayalı politikaların çökmesi ve farklı kimliklerden gelen ısrarlı tanınma talepleri, çokkültürcülük ekseninde çeşitli açılımlara gidilmesini zorunlu kılmıştır. Genel olarak bakıldığında, çokkültürcülüğe dayalı politikaların uygulanması noktasında, istikrarlı bir sürekliliğin olmadığı, konjonktüre bağlı olarak zaman zaman bu yöndeki politikaların kesintiye uğradığı görülmektedir.

Çalışmanın teorik kısmında, çokkültürlülük konusundaki değerlendirmelerde, sadece teorik düzeyde bu konuda yapılan tartışmalara yer verilmemiş, aynı zamanda çokkültürlülük tartışmalarının neşet ettiği ve bu yöndeki tartışmaların genel çerçevesini belirleyen Batılı ülkelerde bu konudaki uygulamaların nasıl olduğu ve ne tür saiklerden hareketle çokkültürlülük anlayışına geçildiği üzerinde durulmuştur. Dünyadaki çokkültürlülük uygulamalarının ele alındığı bu kısımda, konunun tarihsel bir perspektiften sunulmasının önemli olduğu düşünülmüş, bu açıdan belirli Batı ülkelerinin çokkültürlülük uygulamalarına geçmeden önce yaşadıkları tarihsel deneyimin, konu bağlamında önemli kesitleri üzerinde kısaca durulmuştur.

Konunun tarihsel bir perspektiften ele alınmasıyla, çokkültürlülük hakkındaki yaklaşımların soyut düzlemde yapılan tartışmalarla sınırlandırılmaması, konunun daha iyi anlaşılması için de somut örnekler üzerinden gitmenin faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu düşünceden hareketle öncelikle Amerika Birleşik Devletleri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Batılıların 1492'de Amerika'ya gitmesinden, günümüzde çokkültürlülük konusundaki tartışmalarına uzanan süreç üzerinde özetle durulmuştur. Yine üzerinde durulan bir diğer ülke de çokkültürlülük tartışmalarında merkez ülke konumunda bulunan, bu yöndeki tartışmalara önemli oranda yön veren Kanada olmuştur. Dünyada çokkültürlülük politikasını kabul etmiş ülkelerden bir diğeri de Avustralya'dır. Bu kısımda Avustralya'nın monist bir kültürel anlayıştan, çokkültürcü bir anlayışa uzanan süreçte yaşadığı deneyim üzerinde durulmuştur. Tez çalışmasının evrenini oluşturan İsveç'in de üye ülke olduğu Avrupa Birliği, konu bağlamında üzerinde durulan bir diğer coğrafya olmuştur. Çokkültürlülük konusunda farklı eğilimlerin ortaya çıktığı bu coğrafyada, AB'ye uzanan süreç ve burada yer alan çeşitli ülkelerdeki uygulamalardan hareketle Kıta Avrupasındaki çokkültürlülük anlayışı hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

İsveç, Avrupa Birliği'ne üye ülkeler içerisinde çokkültürlülüğü devlet politikası olarak benimsemiş nadir ülkelerden bir tanesidir. II. Dünya Savaşı sonrasında sanayileşme alanında hızlı bir atılım gerçekleştirmiş olan İsveç, pek çok Batı Avrupa ülkesi gibi dışarıdan emek gücü ihraç etme arayışı içersine girmiştir. Bu emek gücü arayışına karşılık, ülkeye göç edenlerden biri de Türkler olmuştur. Türklerin İsveç ile olan ilişkisinin Osmanlı Devleti'ne kadar uzanan köklü bir mazisi bulunmakla birlikte, bu ülkeye kitlesel anlamda göçlerin olması, 1960'ların ortasında gerçekleşmiştir. İsveç'e yönelik bu göçlerde Türkiye'de belirli bir bölge ön plana çıkmıştır: Konya'nın Kulu ilçesi. Bu ilçeden ilk olarak üç kişi ile başlayan göçlerin devamı artarak sürmüştür. Bugün İsveç'te yaşayan Türkler içersinde dominant kesimi, Konya Kulu kökenliler oluşturmaktadır.

İsveç'te yaşayan göçmen kökenli Türklerin kimlik algısını değerlendirirken, konuya farklı açılardan yaklaşmak mümkündür. Konunun genel bir bağlama oturması veya konuyla ilgili sağlıklı bir çerçeve oluşturulabilmesi için yapılacak en doğru yaklaşımın, kuşaklararası farklılıkları göz önünde bulunduran bir sınıflama yapmak ve konuyu bu şekilde ele almak olduğu düşünülmüştür. Bu açıdan çalışmanın uygulama kısmını oluşturan kısımda, İsveç'teki Türklerin kimlik algısı, kuşaklararası farklılıklar bağlamında ele alınıp değerlendirilmiştir.

İsveç'teki Türkler arasında çeşitli düzlemlerde farklılıklar bulunmaktadır. Çoğunlukla kırsal bir kültürün egemen olduğu yerlerden İsveç'e gitmiş olan birinci kuşaktaki Türk göçmenler; eğitim seviyesi genelde düşük olan, vasıfsız insanlardan oluşmaktaydı. Bu kuşaktakiler, gerek belirli bir miktar para biriktirip geri dönmeyi amaçladıkları için, gerekse de eğitim seviyeleri düşük olduğu için İsveççeyi öğrenme noktasında pek gayret göstermemişlerdir. Bu kuşaktakilerin sosyalleşme sürecinin büyük kısmını Türkiye'de geçirdikten sonra İsveç'e gitmiş olmaları ve böylece geldikleri ülke (Türkiye) ve bölgeye (Kulu) dair kültürel kodları sindirmiş olmalarının da etkisiyle İsveçlilere karşı mesafeli duruşları ve çoğunlukla bir arada yaşayarak bu kültürel değerlerden kopmayışları, bu kesimdeki etnik ve/yahut ulusal kimlik algısının sonraki kuşaklara göre daha güçlü olmasını sağlamıştır.

Birinci kuşaktakilerin etkisi altında büyüyen İsveç'teki ikinci kuşak Türkler, birinci kuşakta yer alan ebeveynlerinin genelde eğitimsiz insanlardan oluşmasının etkisini

(olumsuz bağlamda) hayatlarında yakın bir şekilde hissetmişlerdir. Eğitimin önemini kavra(ya)mayan birinci kuşaktaki ebeveynler, çocuklarını da eğitime yönlendir(e)memişlerdir. Bunun yerine çocukların hemen çalışmaya yönlendirilmesi söz konusu olmuştur. İkinci kuşaktaki Türklerin, İsveç toplumuyla iletişim ve etkileşimleri birinci kuşağa göre daha fazla olduğu için, İsveççe dil bilgileri daha iyi olmakla birlikte, birinci kuşaktaki ebeveynleri ile kıyaslandığında bu kuşaktakilerin eğitim konusunda kayda değer bir mesafe kat edebildiklerini söylemek güçtür.

Genellikle alt düzey işlerde çalışan birinci kuşaktaki göçmenlerden farklı olarak, ikinci kuşakta yer alan Türk göçmenler, kendi işlerine sahip olmaya başlamıştır. Bu işler genelde pizzacılık gibi gıda işlerinde yoğunlaşmaktadır. Böylece ikinci kuşaktakiler, İsveç kurumları ve yerli halkla (Svensk) bu iş görüşmeleri vesilesiyle daha fazla iletişim ve etkileşim halinde olmuşlardır. Birinci kuşaktakiler gibi, ikinci kuşakta yer alan Türkler de Türkiye'den edindikleri etnik ve/yahut ulusal kimlik bilincine büyük oranda sahip çıkmışlardır. Türk kültürüne ait değerler, ilk iki kuşağın da yaşamında büyük oranda etkili olmuştur.

İsveç'te doğan ve sosyalleşme süreçlerini bu ülkede geçiren üçüncü kuşak Türkler arasında etnik ve/yahut ulusal kimlik bilinci, birinci ve ikinci kuşakta yer alan Türk göçmenlere nazaran aşınmaya başlamıştır. Bu durumun etkisiyle, üçüncü kuşakta yer alan genç Türkler arasında melez bir kimlik algısı yaygınlaşmaya başlamıştır. Türkçeleri zayıf olan bu kuşaktaki Türklerin, Türkiye ile olan bağlarının da gittikçe zayıfladığı görülmektedir.

Çalışmanın Önemi

Türkiye, bugün Avrupa'da yaşayan göçmen kökenli vatandaşlar içersinde en fazla nüfusa sahip ülkelerin başında gelmektedir. Göçmen kökenli Türklerin Avrupa'da yaşadıkları ülkelerden bir tanesi de İsveç'tir. Almanya, Belçika, Hollanda, İsviçre ve Fransa gibi öteki Avrupa ülkelerinde yaşayan göçmen kökenli Türkler hakkında pek çok akademik çalışma yapılmış olmasına rağmen, genel olarak bakıldığında, İskandinavya bölgesindeki ülkelerde yaşayan Türkler hakkında fazla çalışma yapılmadığı görülmektedir. Bu durumun bir yansıması olarak, İskandinav bölgesi ülkelerinden İsveç'te yaşayan göçmen kökenli Türklerle ilgili yapılmış akademik çalışmaların sayısının yok denecek derecede sınırlı bir düzeyde olduğu söylenebilir.

İsveç'teki Türklerle ilgili sınırlı sayıdaki çalışmalardan bir tanesi, Şahin Alpay'ın Stockholm Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışırken, 1976'da başladığı ve 1980'de tamamladığı doktora çalışmasıdır. Alpay'ın, *Turkar i Stockholm*² başlıklı çalışmasında, örneklem olarak, Stockholm'de yaşayan Türkler seçilmiştir. Çalışmada ağırlıklı olarak, siyasal sosyalizasyon ve bu ekseninde Stockholm'deki Türklerin siyasal katılımları üzerinde durulmuştur.

İsveç'teki Türklerle ilgili bir diğer çalışma olarak da Mübeccel Belik Kıray'ın danışmanlığı altında, Sema Erder'in Stockholm Rinkeby'de yaşayan Türklerle ilgili yapmış olduğu doktora çalışması zikredilebilir. Erder, *Toplumsal Değişme, Dış Göç ve Mekan, Refah Toplumunda Gettolaşma: Stockholm-Rinkeby Örneği*³ başlığıyla yaptığı bu saha çalışmasını 1985 yılında tamamlamıştır. Erder'in bu çalışmasında örneklem olarak, adından da anlaşılacağı üzere, Stockholm'e bağlı Rinkeby bölgesindeki Türk göçmenler seçilmiştir.

1991'de yayınlanan Ingrid Lundberg'nin *Kulubor i Stockholm: En Svensk Historia*⁴ başlıklı İsveççe çalışması, Kululu Türklerle ilgili yapılmış önemli çalışmalardan biridir. Sadece Stockholm'deki Kululu Türkler üzerinde durulan bu eserde, Kululu Türklerin İsveç'e göçleri ve İsveç toplumuyla kültürel karşılaşmaları üzerinde durulmuştur. Lundberg'nin bir diğer çalışması da Ingvar Svanger ile birlikte Konya Kulu üzerine yaptıkları ve 1994 yılında tamamladıkları çalışmadır. *Kulu: Utvandrarbygd i Turkief*⁵ başlıklı bu çalışma, Türkiye'den İsveç'e en çok göç veren bölge konumundaki Kulu ilçesinin tarihi, coğrafi ve sosyal yapısıyla ilgili bilgiler içeren bir çalışmadır.

Bu tür çalışmalar içersinde son olarak, Stockholm Üniversitesi Sosyal Antropoloji Bölümü'nde Judith Narro tarafından yapılan *Under One Roof: On Becoming a Turk in Sweden*⁶ başlıklı doktora çalışması zikredilebilir. Bu çalışma; Stockholm'ün Rinkeby bölgesinde, (Türk öğrencilerin sayısının fazla olduğu) Kvarnby İlköğretim Okulu'nda öğretmenlik yapan Narro'un, bu okuldaki gözlemlerine ve çeşitli görüşmelerine dayanan antropolojik bir çalışmadır.

² *Stockholm'deki Türkler.*

³ Bu çalışma daha sonra (1986'da), *Refah Toplumunda Getto ve Türkler* başlığıyla kitap olarak yayınlanmıştır.

⁴ *Stockholm'de Kululular: Bir İsveç Tarihi.*

⁵ *Türkiye'de Göçmen İlçesi: Kulu.*

⁶ *Tek Çatı Altında: İsveç'te Türk Olmak Üzerine.*

İsveç'teki Türklerle ilgili çalışmaların sınırlı düzeyde olmasının yanı sıra, sınırlı düzeydeki bu çalışmaların hemen tamamının örneklem olarak Stockholm'ü (hatta Stockholm'ün belirli bölgelerini) seçmeleri de bir diğer sınırlılık olarak bahsedilebilir. İsveç'te göçmen kökenli Türklerin en fazla nüfusu teşkil ettikleri bölgenin Stockholm olması, bu ülkedeki Türklerle ilgili çalışmalar için neden Stockholm'ün seçildiğini anlaşılır kılmaktadır. Yapılan çalışmalarda özellikle Rinkeby bölgesi ön plana çıkmaktadır. Bu durumun da başlıca nedeni, Rinkeby bölgesinin başlangıçta Türklerin, İsveç'te sayıca en fazla oldukları bölge olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Rinkeby günümüzde bu özelliğini yitirmiştir. Stockholm'deki Botkyrka bölgesi, bugün İsveç'te, Türkiye'den giden göçmenlerin ve/yahut göçmen kökenlilerin en fazla nüfusu oluşturdukları bölge konumundadır. Stockholm'den sonra, İsveç'te göçmen kökenli Türklerin en fazla nüfusu oluşturdukları diğer şehirler; Götoborg ve Malmö'dür. Bu durum göz önünde bulundurularak, çalışmanın örneklemini Stockholm'deki Türklerle sınırlandırılmamış, Götoborg ve Malmö şehirlerinde yaşayan göçmen kökenli Türkler de çalışmanın kapsamına dahil edilmişlerdir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın başlıca amacı, İsveç'te yaşayan göçmen kökenli Türkler hakkında yapılmış olan sınırlı sayıda akademik literatüre katkıda bulunmaktır. Böylece söz konusu sınırlı akademik literatür içersinde yer alan eski tarihli çalışmalarda, İsveç'teki Türkler hakkında ortaya konulan bilgilere, sonraki kuşakların durumunu da kapsayan bilgilere yer verilmesi yoluyla güncellik kazandırılması amaçlanmaktadır. Çalışmanın bir diğer amacı da sosyal bilimlerde önemli tartışma konularından birini oluşturan kimlik ve çokkültürlülük konusunun, İsveç'teki Türkler bağlamında değerlendirilmesidir. İsveç'in çokkültürlülüğü devlet politikası olarak kabul etmiş bir Avrupa ülkesi olması, konuyu bu bağlamda önemli kılmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Tümevarım yönteminin kullanıldığı bu çalışma, niteliksel (kalitatif) bir çalışmadır. İsveç'te yaşayan Türkler hakkında daha derinlemesine bilgi sahibi olmak için, niteliksel tekniklere dayalı veri elde edilmesinin daha uygun olacağına kanaat getirilmiştir. Türkiye'den İsveç'e yönelik kitlesel göçün başlangıcından günümüze kadar uzanan, geniş bir zaman dilimini kapsayan bu çalışmada, nicel tekniklerin tercih edilmesinin, bu

konuda derinlemesine bilgi elde edilmesini engelleyeceği kanaatine varılmış ve bu açıdan kalitatif teknikler tercih edilmiştir. Nitel teknikler içersinde birden fazla metod kullanılmıştır. Derinlemesine mülakat, odak grup görüşmesi, dokümantasyon metodu ve gözlem, bu çalışmanın uygulama kısmı yapılırken başvuru başlıca nitel araştırma teknikleri olmuştur.

Mülakatlarda ve odak grup görüşmelerinde ses kayıt cihazı kullanılmış ve yapılan görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Bu ses kayıtlarının daha sonra metne aktarılmasıyla, 400 sayfa civarında bir veri ortaya çıkmıştır. İsveç’te kalınan on aylık zaman zarfında yapılan gözlemler esnasında tutulan notlar ve doküman incelemesi sonucunda da 100 sayfa civarında veri elde edilmiş ve bu veriler çalışmanın uygulama kısmında kullanılmıştır.

BÖLÜM 1: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1. Araştırmanın Modeli

“Çokkültürlü Bir Toplumda Kimlik Algısı: İsveç’te Yaşayan Türk Göçmenleri Örneği” başlıklı bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama (survey) modeli, geçmişte veya o anda var olan bir durumu, var olduğu şekliyle betimleyen, tanımlamayı amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Bu modelde, araştırmaya konu olan her neyse, onları etkileme veya değiştirme çabası yoktur. Bu yöntemin kullanılmasındaki başlıca amaç, bilinmek istenen şeyi doğru bir şekilde gözlemleyip, ortaya koyabilmektir (Aslantürk, 1999: 101).

Bu çalışmada nitel (kalitatif) araştırma teknikleri tercih edilmiştir. Türkiye’de sosyal bilimler alanındaki araştırmalarda, gerek yurt içinde alınan örneklemeler dahilinde gerekse de yurtdışında alınan örneklemeler dahilinde yapılan çalışmalarda, niteliksel araştırma modellerinin tercih edilmesinde son yıllarda büyük bir artış olmuştur. Bu durum sosyal bilimlerde, pozitivist bilgi anlayışına getirilen eleştirilerle de yakından alakalıdır.

Sosyal bilimlerde nicel (kantitatif) tekniklerin kullanılması, bu bilim dallarında doğa bilimlerinde olduğu gibi kesin sonuçlara ulaşma arayışlarının sonucunda ortaya çıkmıştır. Nicel veri toplama tekniklerinin başlıca sıkıntısı, belirlenen soru formlarıyla çalışmada örneklem olarak seçilen gruba belirli bir şablonun sunulması ve bunun dışına çıkma imkânının çoğunlukla olmamasıdır. Nicel yöntemlerle yapılan çalışmalarda, açık uçlu sorular sorulsa dahi, derinlemesine bir bilgi elde etme ya da uzun süreçleri kapsayan bir araştırma konusu hakkında yeterli bilgiyi elde etmek imkânı pek bulunmamaktadır. Ayrıca nitel çalışmalarla kıyaslandığında, nicel saha çalışmalarında, katılımcıların yanlış bilgi verme ihtimalleri oldukça yüksektir. Özellikle nicel çalışmalarda soru formundaki sorularının sayısının fazla olması durumunda bu olasılık artmaktadır. Son yıllarda gerek Batı’da gerekse de Batı dışı dünyada, sosyal bilimlerde uygulanan nicel yöntemlerle ilgili eleştiriler çoğalmış, buna karşılık nitel yöntemler giderek daha çok ön plana çıkmaya başlamıştır.

Tez çalışmasının İsveç’te yaşayan göçmen kökenli Türklerin kimlik algısı hakkında olması ve çalışmanın kapsamının, bu ülkede yaşayan belirli bir kuşak ile

sınırlandırılmayıp, tüm kuşakları kapsamaması, konu hakkında derinlemesine bilgi elde edilmesini sağlamak bağlamında, araştırmanın niteliği açısından en uygun yöntemin kalitatif yöntem olduğu kanaatini ortaya çıkarmıştır.

1.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İsveç'te yaşayan Türkler oluşturmaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 31 Aralık 2006 yılı verilerine göre, İsveç'te 63.580 Türk vatandaşı yaşamaktadır. Belirtilen bu sayı içerisinde, etnik açıdan kendisini Kürt olarak tanımlayanlar ile Süryaniler ve Ermeniler gibi etnik açıdan farklı diğer grupların da bulunduğunu belirtmek gerekir. Türkiye'den İsveç'e giden göçmenlerin büyük çoğunluğu, İsveç'in başkenti Stockholm'de yaşamaktadır. Bu kentten sonra Türklerin en fazla buldukları şehirler; Göteborg ve Malmö'dür. Bu durum göz önünde bulundurularak, araştırmanın örnekleme; Stockholm, Göteborg ve Malmö şehirlerinde yaşayan göçmen kökenli Türkler ile sınırlandırılmıştır.

Tez çalışmasının uygulama kısmı için amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Tam anlamıyla nitel araştırma geleneği içinde ortaya çıkan amaçlı örnekleme yöntemi, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir. Bu anlamda amaçlı örnekleme yöntemleri pek çok durumda, olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklamasında yararlı olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 107).

Çalışma için amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Kartopu örnekleme, araştırmacının problemine ilişkin olarak, zengin bilgi kaynağı olabilecek birey veya durumların saptanmasında özellikle etkilidir. Bu süreçte, "en çok bilgi sahibinin kimler olabileceği" göz önünde bulundurularak hareket edilir. Süreç ilerledikçe elde edilen isimler veya durumlar, tıpkı bir kartopu gibi büyüyerek devam edecek, belirli bir süre sonra, belirli isimler hep öne çıkmaya başlayacak, araştırmacının görüşmesi gereken birey sayısı veya ilgilenmesi gereken durum sayısı azalmaya başlayacaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 111).

Göçmen kökenli Türklerin kimlik algısını tespit etmek amacıyla İsveç'te kalınan on aylık zaman zarfında; 1000 kişiden fazla insanla tanışılmış, araştırma konusu hakkında bu insanlar bilgilendirilmiş, bu görüşmeler esnasında "bu konu hakkında şu kişilerle

görüürsen iyi olur” Şeklindeki yaklaşımları dikkate alınmış ve bu yaklaşımlarda en çok öne çıkan kişilerle görüşülmeye çalışılmıştır.

Mülakat ve odak grup görüşmesi için katılımcıların seçiminde; meslek, yaş, cinsiyet, bilgi birikimi ve İsveç’te yaşayan Türklerle ve sorunlarıyla ilgili olma gibi özellikler göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda bilimsel açıdan daha zengin veri elde edebilmek için katılımcıların farklı yaş gruplarından olmalarına dikkat edilmiştir. Dolayısıyla araştırma içersinde birinci, ikinci ve üçüncü kuşak içersinde yer alan insanların bulunmasına dikkat edilmiştir.

1.3. Araştırmanın Hipotezleri

Bu tez çalışmasının ana hipotezi şudur: “Kimlik algısı; zamansal-mekânsal farklılıklara ve karşısındaki muhatabına (“öteki”ne) bağlı olarak değişmektedir.”

Ana hipotez içersinde bahsi geçen zamansal farklılıklar ile kast edilen, dönemsel/tarihsel farklılıklar ve/yahut kuşaklararası farklılıklardır. Dolayısıyla ilk kuşak Türk göçmenler ile sonraki nesiller arasında kimlik algısı açısından farklılıklar olduğu öngörülmektedir. Sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlardaki gelişmelerin dönemden döneme farklılık arz etmesi, kimlik algısını da yakından etkilemektedir.

Mekânsal farklılıklar ile kastedilen; doğdukları, büyüdükleri ve/yahut yaşadıkları sosyal çevrenin kişilerin kimlik algısı üzerinde etkili olduğudur. Kırsal bölgede doğmuş ve bu bölgede yetişmiş biri ile kentte doğmuş ve kent koşulları içersinde büyümüş birinin kimlik algısında, bu kır/kent yaşam tarzının büyük etkisi olacaktır. Benzer Şekilde İsveç’te, Türklerin çoğunluğu oluşturduğu bölgede oturan biri ile İsveçlilerin çoğunluğu oluşturduğu bölgede oturan birinin kimlik algılamasında da bu mekansal farklılıklar etkili olacaktır. Zira bu türden mekânsal farklılıklar, farklı bir kültürel ve sosyal çevreyi barındırdığından, insanlar arası ilişkilerde de farklılıkları içermekte ve dolayısıyla kimlik algılamasında da farklılıklara neden olmaktadır.

Kimlik algısını etkileyen bir diğer önemli husus da kişinin karşısındaki muhatabıdır. Konya’dan İsveç’e gitmiş bir Türk ile Nevşehir’den İsveç’e gitmiş bir Türk, daha çok ait oldukları yerel bölgelerin kültürel değerlerini taşıyan insanlar olmalarıyla ön plandayken, başka ülkeden birinin karşısında bu kişilerin yerel kimliği arka planda kalmakta ve ulusal kimlikleri daha çok ön plana çıkmaktadır.

Yukarıdaki ana hipotez çerçevesinde geliştirilmiş olan alt hipotezler şu şekilde belirlenmiştir:

- Sosyalleşme sürecini Türkiye’de geçiren birinci kuşak Türk göçmenlerin ulusal ve etnik kimlik algıları daha güçlüdür.
- Genellikle kırsal bölgeden göç edenlerin oluşturduğu ilk kuşak Türk göçmenlerinin eğitim seviyesi oldukça düşüktür.
- İlk kuşak Türk göçmenler içerisinde İsveççe bilme oranı oldukça düşüktür.
- İsveç’te iyi bilmemeleri ve mekânsal olarak İsveçlilerden ayrışmaları, birinci kuşak Türk göçmenlerin öz kimliklerine dair algılarının güçlü kalmasını sağlamıştır.
- Türkiye’yle ilişkisi devam eden ikinci kuşak Türk göçmenlerinde de ulusal kimlik bilinci baskın durumdadır.
- İsveç’e yönelik göçlerin belli bir bölgeden (Konya’nın Kulu İlçesi) yoğunlaşması, İsveç’teki Türkler arasında bu bölgeden olan ve olmayanlar şeklinde bir ayrışmaya neden olmaktadır.
- İsveç’in çokkültürcülüğü benimsemesi, etnik kimlik algısının ön plana çıkmasını ve Türkiye’den giden göçmenler arasında etnik ayrışmayı sağlamaktadır.
- İsveç’te doğan ve sosyalleşme sürecini bu ülkede geçiren 3. kuşaktaki Türklerin Türkiye’yle ilişkileri, önceki kuşaklara göre daha zayıftır.
- Önceki kuşaklarla kıyaslandığında, 3. kuşakta yer alan Türkler, İsveç’e daha fazla entegre olmuştur.

1.4. Araştırmanın Ön Kabulleri ve Sınırları

1.4.1. Ön Kabuller

- Derinlemesine bilgi elde etmek açısından, araştırma konusu için en uygun yöntemin, nitel yöntem olduğu kabul edilmiştir.
- Araştırmanın örneklemini olarak seçilen Stockholm, Göteborg ve Malmö’deki Türklerle yapılan görüşmeler ve gözlem tekniği sonucunda elde edilen veriler aracılığıyla, İsveç’teki Türkler hakkında genel bir bilgiye ulaşılabileceği kabul edilmiştir.

- Araştırmada mülakat ve odak grup görüşmesine dayalı olarak elde edilen verilerin doğru olduğu kabul edilmiştir.
- Araştırmada, katılımcılara doğru sorular sorulduğu ve katılımcıların da bu soruları doğru şekilde algıladıkları kabul edilmiştir.
- Araştırmada kimlik algısının, kuşaklararasıda farklılık gösterdiği öngörölmüş ve elde edilen veriler de bu ön kabulden hareketle sınıflandırılmıştır.
- Araştırmada, İsveç'teki göçmen kökenli Türkler içersinde farklı kuşaklardan insanlarla görüşölmüş ve bu görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin, kuşaklarıarasındaki farklılıkları yansıttığı kabul edilmiştir.
- Araştırmada, İsveç'teki göçmen kökenli Türkler içersinde sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik açıdan farklı kesimlerle görüşölmeye gayret edilmiş ve elde edilen verilerin, farklı kesimlerin durumlarını yansıttığı kabul edilmiştir.
- Saha çalışması için İsveç'te kalınan (on aylık) sürenin, çalışmayla ilgili veri toplamak için yeterli bir süre olduğu kabul edilmiştir.

1.4.2. Sınırlar

- Bu çalışmada tespit edilmeye çalışılan kimlik algısı, İsveç'te yaşayan göçmen kökenli Türkler ile sınırlıdır.
- İsveç'te Azerbaycan ve öteki ölkelerden giden Türkler de bulunmakla birlikte çalışma, Türkiye Türkleri ile sınırlandırılmıştır.
- Araştırma; Stockholm, Göteborg ve Malmö kentlerinde yaşayan göçmen kökenli Türkler ile sınırlandırılmıştır.

1.5. Veri Toplama Tekniği

Araştırmada nitel (kalitatif) veri toplama teknikleri kullanılmıştır. Nitel araştırma teknikleri içersinde (derinlemesine) mülakat, odak grup görüşmesi (küçük grup çalışması), gözlem ve dokümantasyon metotları kullanılarak, İsveç'te yaşayan göçmen kökenli Türkler hakkında veriler elde edilmiştir.

Araştırma esnasında başvuru temel veri toplama tekniklerinde biri mülakat olmuştur. Mülakat çeşitleri içerisinde de derinlemesine mülakat tercih edilmiştir. Derinlemesine mülakat; görüşülen kişiye, bir konu hakkında ayrıntılı, nitelikle ilgili sorular sorarak, konu ile ilgili ayrıntılı bilgi almaktır. Burada sorular, genel bir çerçeveye çizmek için hazırlanır. Verilen yanıtlara bağlı olarak görüşmeci tarafından yeni sorular, ara sorular sorularak görüşme sürdürülür. Mülakat tekniği, diğer araştırma teknikleri içerisinde, araştırmacıya ve görüşme yapılan kişiye esneklik, derinlik sağlayan bir gözlem tekniğidir. Bu tekniğin temelinde karşılıklı ilişki ve iletişim yatar. Bundan ötürü de, görüşmede bulunan araştırmacının, bu ilişkiyi (iletişimi) çok iyi kurması gerekir. Görüşmeyi yapacak olan araştırmacının iyi bir iletişimci olması, görüşmenin başarılı olması için önkoşuldur (Aziz, 2010: 84-85).

Sosyal bilimlerde bazı araştırmalarda tek tek bireylerle görüşmek yeterli olmamaktadır. Özellikle karşılaştırma ve derinlemesine inceleme gerektiren bilimsel çalışmalar bu türdendir. Böyle durumlarda küçük bir grupta görüşme yapmak daha faydalı olabilmektedir. Bu tür görüşmeler, odak grup görüşmesi veya küçük grup görüşmesi olarak adlandırılmaktadır. Görüşmecinin gruba hâkim olabilmesi ve onları rahat yönetebilmesi için de görüşmeye katılacak kişilerin sayısının fazla olmaması gerekmektedir. Bu açıdan yapılacak bu türden çalışmalar için tavsiye edilen katılımcı sayısı beş ile on iki arasındadır.

Odak grup görüşmesi, 1940-1950 arasında geliştirilmiş bir yöntemdir. Bu tür çalışmalar, yapılandırılmış veya yapılandırılmamış görüşme şeklinde olabilir. Bununla birlikte odak grup görüşmesi, çoğunlukla yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme biçiminin egemen olduğu bir veri toplama tekniğidir. Bu teknik, görüşülen kişilerin belirli bir konuya ait düşüncelerini açıklamalarına ve bu düşüncelerini grup içinde tartışabilmelerine imkân sağlamaktadır. Bu teknikte araştırmacının rolü, oluşturacağı grubu ve grubun tartışmalarını yönetmektir. Araştırmacı bu süreçte oturumu yönetir ve kaydeder (Esterberg, 2001: 108-109; Kümbetoğlu, 2005: 117).

Bu çalışmada iki tane odak grup görüşmesi yapılmıştır. Bunlardan bir tanesi, Stockholm'de Türklerin yoğun bir şekilde oturdukları bölgelerden biri olan Rinkeby'de yaşayan ve Rinkeby Türk Kadınlar ve Gençlik Derneği (Rinkeby Turkiska Kvinno och Ungdomsförening) üyesi olan Türk bayanlarla yapılmıştır. Bu görüşmede katılımcı

sayısı altı kişi olmuştur. Diğer görüşme ise Malmö'de, Malmö Türk Kültür Derneği'nde (Malmö Turkiska Kultur Föreningen-MTKF) yapılmıştır. Bu görüşmeye farklı yaş gruplarından yedi kişi katılmıştır.

Doğası gereği kimlik veya kültür muğlâktır. Bu kavramlar üzerine standardize edilmiş veri toplama araçları ile veri elde edip ölçüm yapmak yeterli olmamaktadır. Bu açıdan bu tür çalışmalarda gözlem yapmak önemli olmaktadır. Kimlik veya kültür analizi yapacak bir araştırmacının, araştırma yaptığı kültürü ve bu kültürün birey ya da gruplar üzerindeki etkilerini (kimlik algısı) ayrıntılı ve derinlemesine anlayabilmesi için alanda uzun zaman kalması ve yoğun bir veri toplama sürecine girmesi gerekir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 71). Alan çalışmalarında, kilit önemdeki olayları ve hadiseleri gözlemek önemlidir. Bunun için araştırmacılar, gündelik hayatın akışı içerisinde, kayda değer hadiseleri seçip bunlara dair gözlemlerde bulunmalıdırlar (Emerson v.d., 2008: 39). Bu çalışmanın uygulama kısmı, İsveç'te on aylık bir süreç içerisinde yapılmıştır. Bu süreçte, sadece mülakat ve odak grup görüşmesi yapılmamış, gözlemlerde de bulunulmuştur. Çalışmanın konusu kimlik ve kültür eksenli olduğu için etnografik gözlem tekniği tercih edilmiştir.

Etnografik gözlemlerde araştırmacı, açıktan ya da gizlice uzunca bir zaman diliminde insanların günlük yaşamına katılır, ne olduğunu izler, konuşulanları dinler, soru sorar ve ilgili diğer verileri toplar. Bu esnada sosyal dünya araştırmacı tarafından bozulmadan, olabildiğince doğallığı içinde incelenir. Bunda başlıca amaç; araştırma yapılan sosyal ortamda meydana gelen olayları, ortamdaki insanların, kendilerinin ve diğerlerinin eylemlerini nasıl gördüklerini ve bağlamı betimlemektir. Bu esnada sosyal olgular, fiziksel olgulardan oldukça farklı bir biçimde değerlendirilir. Burada temel fikir, insan davranışının durumlara yükledikleri ve getirdikleri anlamlara dayandığı, diğer deyişle insanların mekanik bir biçimde ortaya çıkmadığı, tersine sürekli olarak insanların içinde buldukları durumları yorumlamaları temelinde inşa edildiği anlayışına dayanır. Bu nedenle davranışı anlamak için davranışa rehberlik eden anlamlara ulaşılmasını mümkün kılan bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bunun yolu, bizzat sosyal aktörler olarak geliştirilen yeteneklerden – katılarak gözlem yapma yeteneği- geçer. Katılımcı gözlemci olarak, incelenen kültürü ya da alt kültürü ve kişilerin yaşadığı dünyayı, onların anladığı haliyle anlamayı öğreniriz (Punch, 2005: 150-151).

Bu çalışmada etnografik gözlem, İsveç'te yaşayan Türk kökenli vatandaşlar arasında (on ay boyunca) bizzat yaşayarak, onların günlük yaşam tarzlarını, aktivitelerini, birbirleriyle, öteki göçmen gruplarıyla ve İsveçlilerle olan ilişkilerini incelemek usulüyle yapılmıştır. İsveç'te sivil toplum örgütlenmesi oldukça yaygın olduğundan ve bu ülkede yaşayan Türkler de toplumsal aktivitelerini bu derneklerin çatısı altında yürüttüklerinden, Türklere ait farklı sivil toplum örgütlerinin yaptıkları çeşitli organizasyonlar takip edilmiş, bu türden etkinliklerin bazılarının ses kaydı yapılmış ve de bu etkinliklere dair gözlemleri içeren notlar tutulmuştur.

Gerek İsveç'in genelinde gerekse de Stockholm'de, Türkiye'den giden göçmenlerin ve göçmen kökenlilerin en fazla buldukları bölge Botkyrka bölgesidir. Türkler, Stockholm'de oldukça değişik bölgelerde oturmakla birlikte, Botkyrka bölgesinde sonra en fazla mukim oldukları yerleşim yerleri; Västerhaninge ve Rinkeby bölgesidir. Araştırma için İsveç'te bulunulan zaman zarfında başlangıçta Västerhaninge'de ikamet edilmiş, sonrasında da Botkyrka bölgesinde kalınmış ve bu bölgelerdeki Türklerin günlük yaşam tarzlarına dair çeşitli gözlemler yapılmıştır. Bunun yanı sıra Rinkeby bölgesine de sık sık gidilip, burada da çeşitli gözlemler yapılmış ve bu gözlemleri içeren notlar tutulmuştur.

Bu çalışmada nitel araştırma tekniklerden biri olan, dokümantasyon inceleme tekniğine de başvurulmuştur. Nitel araştırmalardan dokümantasyon metodu genelde tarihsel çalışmalarda; olmuş/bitmiş olayların araştırılması için kullanılmaktadır (Aslantürk, 1999: 80). Araştırmacının fiziksel olarak bulunma imkânının olmadığı, geniş bir araştırma sürecini kapsayan çalışmalarda doküman çalışması yapmak önemlidir (Bailey, 1987: 291). Böylece geçmişte olan bitenler hakkında bilgi sahibi olunması ve saha çalışmasının yapıldığı anda elde edilen verilerin, dokümantasyon tekniği sonucunda elde edilen verilerle karşılaştırılması ile çalışmanın geçmişten kopuk olmasının önüne geçilmesi ve bilimsel açıdan da geçerliliğin artırılması mümkündür.

Türklerin İsveç'e kitlesel anlamda göçleri, 1960'ların ortasına doğru gerçekleşmiştir. 1960'ların ortasından günümüze uzanan süreç içerisinde İsveç'te yaşayan Türklerle ilgili kuşaklararası farklılıkları doğru tespit etmek ve özellikle geçmişle ilgili varsa farklı bir

veri elde etmek için doküman incelemesi tekniği, çalışmanın uygulama kısmı için başvurulan temel nitel veri toplama tekniklerinden biri olmuştur.

Doküman incelemesinde yararlanılan ana kaynak *Yeni Birlik* dergisi olmuştur. Bu dergi, İsveç'teki Türklere ait en büyük sivil toplum kuruluşu konumundaki Türk İşçi Dernekleri Federasyonu'nun (Turkiska Riksförbundet –TRF-) resmi yayın organıdır. *Yeni Birlik* sadece İsveç'te değil, Avrupa kıtasını da kapsayacak şekilde Türklere ait en uzun geçmişi olan Türkçe süreli yayın olması açısından da önemlidir. Derginin ilk çıkış tarihi 1977 yılıdır. Başlangıçta ayda bir (yılda 12 sayı) yayınlanan dergi, 1981-1987 yılları arasında ayda iki kez (yılda 24 sayı) yayınlanmaya başlanmıştır. Sonraki yıllarda tekrar ayda bir yayınlanmaya başlanan dergi, günümüzde ise yılda altı sayı olarak yayın hayatına devam etmektedir. Türk İşçi Dernekleri Federasyonu'nda dergiyle ilgili arşivler ilk sayıdan itibaren incelenerek, 2010 yılını da kapsayacak şekilde derginin bütün sayıları gözden geçirilmiş ve araştırma açısından önemli görülen kısımlarla ilgili notlar tutulmuştur.

Yeni Birlik dergisi haricinde incelenen diğer süreli yayınlar; İsveç-Türk Federasyonu'nun (Svensk-Turkiska Riksförbundet-STRF) yayın organı olan *Vizyon* dergisi ve Türk Gençlik Federasyonu'nun (Turkiska Ungdomsfrbundet-TUF) yayın organı olan *Euroturk* dergisi olmuştur. Bunlar haricinde İsveç'teki Türklerle ilgili yapılmış, çeşitli İsveççe ve Türkçe yayınlar, dökümantasyon metodu kullanılarak elde edilen diğer kaynakları oluşturmaktadır.

Araştırmanın uygulama kısmı, Ocak 2010 ile Ekim 2010 tarihleri arasında elde edilen verilere dayanmaktadır.

1.6. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik için değişik kıstaslar bulunmaktadır: Araştırma alanına olan yakınlık, yüz yüze görüşmeler yoluyla ayrıntılı ve derinlemesine bilgi toplama, gözlemler yoluyla doğrudan ve olayın gerçekleştiği doğal ortam içinde bilgi toplama, uzun süreli bilgi toplama ve elde edilen bulguların teyit edilmesi için alana geri gidebilme ve ek bilgi toplama olanağının olması nitel araştırmada geçerliliği oluşturmayı sağlayan önemli özelliklerdir (Yıldırım ve şimşek, 2008: 256). Nitel

yöntem kullanılarak yapılmış bu saha çalışmasında da geçerliliği sağlamak için belirtilen bu hususlara dikkat edilmiştir.

Nitel bir araştırmada, araştırmacının belirttiği sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması, geçerlik ve güvenilirlik için önemli hususlardan bir tanesidir. Örneğin betimsel türden bir analizin kullanıldığı bir araştırmada, görüşülen bireylerden doğrudan alıntılara yer vermek ve bunlardan yola çıkarak sonuçları açıklamak, nitel çalışmalarda geçerlik için önem arz etmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 257).

Yapılan bu çalışmada, katılımcılarla yapılan görüşmelerden aktarımlar yapmak usulüyle, geçerlik ve güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmanın güvenilirliğini artırmak için de mülakat ve odak grup çalışmalarında bulunan katılımcılardan elde edilen verilerin analizi esnasında, cinsiyet belirten herhangi bir kodlama yapılmayarak, doğrudan bu kişilerin isimlerine yer verilmiştir.

Nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılan görüşmelerde, elde edilen verilerin kullanılma sürecinde, katılımcılar genelde erkek (E) veya bayan/kadın (B/K) şeklinde kodlanmaktadır. Bu çalışmada gerek derinlemesine mülakat görüşmesinde gerekse de odak grup görüşmelerinde elde edilen verilerin analizinde katılımcılar erkek veya bayan şeklinde kodlanmamış, katılımcıların doğrudan isimlerini içeren kimlik bilgilerine yer verilmiştir. Görüşülen kişilere bu durum belirtilmiş ve bunu kabul eden kişilerle görüşmeler yapılmıştır.

1.7. Verilerin Analizi

İsveç'te bulunulan on aylık zaman zarfında; Türklere ait sivil toplum kuruluşlarının yaptıkları organizasyonlar ve etkinlikler takip edilmiş ve bunlarla ilgili çeşitli notlar tutulmuştur. Ayrıca İsveç'te yaşayan göçmen kökenli Türklerin günlük yaşam tarzları, birbirleriyle, öteki göçmen gruplarıyla ve yerli halkla olan münasebetleri de takip edilerek, bunlarla ilgili de çeşitli notlar tutulmuştur. Mülakat ve odak grup görüşmeleri yapılırken, ses kayıt cihazı kullanılmış ve yapılan bu görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Rinkeby'de ve Malmö'de yapılan odak grup çalışmalarında, ses kayıt cihazı kullanılmasının yanı sıra bu görüşmelerin ayrıca video kayıtları da yapılmıştır.

Mülakatlarda ve odak grup görüşmelerinde elde edilen verilerin ses kaydı çözümlenmelerinin yapılmasından sonra, 400 sayfa civarında, görüşmelere dayalı, veri

elde edilmiştir. Ayrıca bu veriler haricinde dokümantasyon tekniği ve gözlem teknikleri kullanılarak 100 sayfa civarında veri elde edilmiştir. Tez çalışmasının uygulama kısmı hazırlanırken, bu verilerden yararlanılmıştır.

Verilerin analizi sırasında, elde edilen verilerin genel konu başlıklarına veya alt konu başlıklarına göre ayrılıp sınıflandırılması gerekmektedir (Baş ve Akturan, 2008: 116). Veri analizinde en önemli husus, çalışma konusunu doğru bir şekilde temsil edecek kategorilerin seçilmesidir (Balcı, 2001: 210). Bu çalışma İsveç'te yaşayan Türklerin kimlik algısı ile ilgili olduğu için ve kimlik algısında kuşaklararası farklılıklar olduğuna kanat getirildiği için, sınıflandırmada bu ayrım göz önünde bulundurulmuştur. Dolayısıyla araştırma sonucu elde edilen veriler, çalışmanın yazım safhasında özellikle İsveç'te yaşayan Türk kökenli vatandaşlar arasında kuşaklararası farklılıklar gözetilerek sınıflandırılmış ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

BÖLÜM 2: KURAMSAL ve KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kimlik ve Çokkültürlülük Tartışmalarının Sosyolojik Zemini

2.1.1. Farklılıkların İfadesi Olarak Çoğalan Kimlikler

Her bireyin bir kimlik sahibi olduğu düşünülduğünde, insanlık tarihinin başlamasıyla birlikte ortaya çıkan kimlik olgusunun, yeni olmamakla beraber, modern toplumlarda daha çok ön plana çık(a)rılma) bir kavram olduğu söylenebilir. Yaşam tarzlarının büyük ölçüde benzer olduğu geleneksel toplumlarda birey, bir kimliğe sahip olmakla birlikte, bu bireysel kimliğiyle modern toplumlarda olduğu kadar ön plana çık(a)mamıştır. Geleneksel toplumlarda, bireysel yaşamlardan öte toplumsal yaşama önem verilmesi, sosyal dayanışmanın ön planda tutulması ve topluluk ruhunun yüceltilmesi, bireysel kimliklerin arka planda kalmasına neden olmuştur denilebilir. Bu dönemlerde kimliğin karşılığı olarak, özellikle belli zümreleri, zanaat erbabını veya topluluk aidiyetlerini ifade eden kavramlar kullanılmış, farklılıklardan öte benzerlikler esas alındığı için de bireysel kimlikler arka planda kalmıştır. Efendi-köle, teist-ateist, havas-avam gibi düalistik kavramların yanı sıra şövalye, derebeyi, yeniçeri, köylü gibi kavramlara dayalı kimlik simgelerini buna örnek göstermek mümkündür. Bu dönemlerde, bireyin kimliği ait olduğu zümre/topluluk veya bu zümreyi/topluluğu ifade eden ana simgelerle özdeşleş(tiril)miştir. Bu bağlamda öteki zümre veya topluluklardan farklı, kendi içinde ise büyük ölçüde benzer olan kimlikler söz konusu olmuştur.

Dikey geçiş imkânlarının sınırlı olduğu bu dönemlerde, toplumun bir üyesi olarak bireyin özgün kimliğiyle öne çıkması, kolay olmamıştır. Bunun için ya üstün savaşçı niteliklerine sahip olmak, ya iyi bir hatip veya siyasetçi olmak ya da derin bir ilme veya sanatçı kişiliğine sahip olmak gibi toplum içersinde herkesin sahip ol(a)madığı vasıflarla donatılmış olmak gerekmektedir. Bahsi geçen türden vasıflara sahip olanlar, yaşadıkları toplum içerisinde öne çıkmış, belli açılardan toplumu etkilemiş ve bu yönleriyle de tarihe geçmişlerdir.

Toplumların geleneksel olandan, modern olana evirildikleri süreç içersinde, yaşanan değişimin etkisiyle çeşitli kimlik krizleri ortaya çıkmış ve böylece kimlik konusu da giderek daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır. XIX. yüzyılda sosyoloji, psikoloji ve antropolojinin birer bilimsel disiplin olarak ortaya çıkmalarının akabinde sosyal

bilimlerde kimlik konusu, gittikçe daha çok işlenen bir konu halini almıştır. Bu bilimlerin ortaya çıktığı dönem, imparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecine denk gelmektedir. Gerek bu geçiş koşullarının bir ürünü olarak inşa edilmeye çalışılan ulusal-kimlik çalışmaları, gerekse de buna bağlı olarak yaşanan kimlik karmaşası nedeniyle kimlik konusu sosyal bilimlerde özellikle ele alınmış ve XX. yüzyılda bu kavram, giderek popüler bir terim halini almıştır.

Kimlik konusu sadece sosyoloji, psikoloji ve antropolojide ele alınan bir konu olmamış, çeşitli edebi metinlerde (adı geçen sosyal bilimlerden önce) ele alınıp işlenen bir konu olmuştur. Batı’da modern romanın ilk örneği olarak gösterilen, İspanyol yazar Miguel de Cervantes’in ünlü eseri, *Don Quijote*’u, kimlik arayışı ekseninde yazılmış bir roman olarak değerlendirmek mümkündür.⁷ 1492’de C. Columbus’un öncülüğünde Amerika’ya varılmasının akabinde, Batı için denizaşırı sömürgeleriyle kurmuş olduğu yeni bir dönem başlamış ve bu yeni dönemin başlıca aktörlerinden biri de Cervantes’in İspanya’sı olmuştur. Yeni serüvenle birlikte yeni gelişmeler yaşanmaya başlamış ve bu yeni gelişmeler ekseninde de feodalizmde yansımaları bulan eski kimlik(ler) sorgulanmaya başlanmıştır. Romanın başkahramanı Don Quijote, hem eski hem yeni kimlikten çeşitli özellikleri bünyesinde barındıran ve buna bağlı olarak kimlik çatışması yaşayan bir kişi konumundadır. Bu kimlik çatışması içerisinde, eski kimlik hayalperestlik olarak hicvedilirken, yeni kimlik realitenin bir yansıması olarak gösterilmiştir. Romanın sonunda, romanın kahramanı, Mahzun Yüzlü Şövalye Don Quijote olarak değil, kimlik krizini aşmış ve realiteyi kabul etmiş, İyi Yürekli Alonso Quijana olarak ruhunu teslim eder.⁸

Polonya asıllı sosyolog Zygmunt Bauman, Batı’da kimlik konusuna olan özel ilgiye dikkat çekerek; çağdaş hayatın, felsefecilerin, toplumbilimcilerin ve psikologların bu denli dikkatini çeken bir başka konunun daha olmadığını belirtmektedir. Bauman, bu

⁷ Miguel de Cervantes Saavedra’nın (1547-1616) Osmanlıların elinde Cezayir’de esirken, yaşamının sonlarına doğru hapisanede yazdığı bu eserin Türkçe baskısı için bkz. Cervantes (2006).

⁸ Kimliğin edebiyat dünyasındaki önemi günümüzde de devam etmektedir. Pek çok dile çevirisi yapılan ve dünyada en çok satan çağdaş romanlardan biri olan, Norveçli yazar Jostein Gaarder’in yazdığı *Sofie’nin Dünyası*, küçük bir kıza gizemli biri tarafından belli aralıklarla gönderilen mektuplar aracılığıyla felsefe tarihinin ona öğretilmesine dayanmaktaydı. Romanın ana kahramanı Sofie’ye gönderilen ilk mektup, içinde sadece “kimsin” yazan bir kâğıdın yer aldığı ve böylece Sofie’yi kimliği üzerinde düşünmeye sevk eden bir soruyla başlamaktaydı. Eserin Türkçedeki baskısı için bkz.: Gaarder (2002).

yoğun ilginin sonucunda, kimlik araştırmalarının kendi başına hızla büyüyen bir endüstri haline gelmekle sınırlı kalmayıp, bunu aştığını belirtmektedir:

“(…) Denebilir ki, kimlik artık çağdaş hayatın diğerk tartışmalı yönlerini aydınlatmaya, kavramaya ve incelemeye yarayan bir prizma haline gelmiştir. Toplumsal analize konu olan yerleşik meseleler artık “kimlik” eksenini çevresinde dönmekte olan söyleme uymak için farklı biçimde yeniden ele alınmakta ve yeniden düzenlenmektedirler. Örneğin, adalet ve eşitlik tartışması, “tanıma” açısından yürütölme eğilimi göstermekte; kültür meselesi birey, grup ya da kategori farklılığına, bölgesel diller ve melezliğe göre tartışılmakta, bu arada siyasal süreç ise her zamankinden çok insan hakları (yani kimlik oluşturma, müzakere ve iddia etme) konuları çevresinde teorileştirilmektedir.” (Bauman, 2005: 173-174).

Topluluk merkezli çoğul aidiyetlerin yerini günümüzde giderek birey merkezli kimliklere terk etmesi ve özellikle 1960’ların sonlarından itibaren postmodern söylemler dahilinde, Aydınlanma Çağı’nda bir amaç olarak belirtilen benzeşmeci ve dolayısıyla tekbiçimci anlayışlara getirilen eleştiriler ve bu bağlamda yapılan özne vurgusunun yanı sıra ulusal kimliklerin de tartışmaya açılmasıyla birlikte kimlik konusu, sosyal bilimlerde gündemdeki canlılığını artırarak devam ettirmiştir. Bayart’ın (1999: 22) ifadesiyle modern dünya, farklılıkların kaybolup, tek tipleşmenin egemen olacağı türden bir tehlike karşısında, “kimlikle ilgili genel bir kaygının” ortalıkta dolaştığı ve bu çerçevedeki söylemlerin arttığı bir dünya olmuştur. Kimlik kavramına gösterilen yoğun ilgi, bilim dünyası ile sınırlı kalmamış; siyaset, spor, sanat gibi pek çok farklı alanda da kimlik kavramı üzerinden değerlendirmeler ve tartışmaların sürdürölmesi, bu kavramı gittikçe moda bir tabir haline getirmiştir.

Bozkurt Güvenç (2009: 33) ve M. Ali Kılıçbay (2003: 155-156) Batı’da kimlik kavramının karşılığı olarak kullanılan identité/identity kelimesinin, özürölü bir karşılık olduğuna dikkat çekmektedirler. Identity kelimesi, Latincedeki “idem” kelimesinden türetilmiştir. Latincedeki bu kavram, İngilizce’de “the same” kelimesinin karşılığı olarak, “aynı, farksız, değişmemiş” gibi anlamlara gelmektedir. Identity kelimesi de özdeşlik anlamına gelmekte ve kelime bu haliyle, aynılığa, değişken olmamaya vurgu yapmaktadır. Oysa kimliğin kendisinin pekala değişken olabileceği dikkate alındığında, “identity” kelimesine yüklü anlamın, kelimenin tam karşılığını sağlayamadığını belirtmek gerekir.

Kimlik birbirine paradoks olan aynılık (sameness) ve farklılık (difference) gibi iki kavramın kombinasyonuna dayanmaktadır. Başkalarıyla ortak yönlere vurgu yapmasının yanı sıra kimliğin asıl önemi, eşsizliğe ve bu eşsizliğin bir sonucu olarak da farklılığa vurgu yapmasıdır. Herkesin yaşam deneyimi farklıdır ve hiç kimse aynı hayata sahip değildir (Lawler, 2008: 5). Yaşam farklılığının doğal bir sonucu olarak, bireysel düzlemde, herkes farklı kimlikler taşır. Bu haliyle kimlik, başkalarına karşı bir pozisyon alış ve bu ekseninde kendini ifade etme aracı olmaktadır.

Kimlik kavramına yönelik ilk tanımlamayı yapan John Locke (1632-1704), kimliği; hatırlama, idrak ve şuurluluk hali olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşıma göre kimlik, insanların düşünme, kendilerini ifade etme ve geliştirme biçimlerinin asli ve değişmez karakteri olarak tanımlanmıştır. Locke'un kimlik konusundaki bu yaklaşımı, kendi çağdaşları tarafından kabul görmüş, kendisinden hemen sonra gelen Batılı düşünürlerin çoğu da bu yaklaşımı benimsemiştir. Leibnitz (1646-1716), Kant (1724-1804) ve Kierkegaard (1813-1855) kimliği genelde Locke ile aynı paralelde yorumlamışlardır (Kohn ve Roth'dan aktaran Öztürk, 2007: 5).

Türkçe'de hüviyet, aidiyet, kişilik, benlik gibi kavramların eşanlamlısı olarak kullanılan kimlik kavramı, kelimenin kapsamı dikkate alındığında, bu kavramlarla sınırlı bir anlama büründürülmektedir. Sözelimi aidiyet kelimesi, bir topluma ya da gruba ait olma haline göndermede bulunmaktadır. Bu haliyle kavram, kişinin sırf başkalarıyla kurduğu ilişki üzerinden kurgulanmakta, bireye özgü çeşitli özellikleri dışarıda bırakmaktadır. Yine benlik kavramı, bir bireyi diğer kişilerden ayıran özellikler üzerinde kurgulanmakta, kişinin ait olduğu toplum ve/yahut grupla olan ilişkisini arka plana atmaktadır. Gerek aidiyet gerekse de benlik, kimliğin bir bileşeni olmakla birlikte bu kavramların kimlik kavramına karşılık olarak kullanılması sınırlı düzeyde bir anlam yüklemeye neden olmaktadır.

Kişi, grup, topluluk veya bir ulusun kendilerini tanımlarken kullandıkları ifadeler, farklı alanlarda içinde yer aldıkları ilişkiler ağı ve bunlara karşı aldıkları pozisyon, onların kimlikleriyle yakından ilişkilidir. Toplumsal olanın bir tarafa bırakılarak kimliğin açıklanması söz konusu olamayacağı gibi sırf toplumsal olandan hareketle veya kimliğin inşa edilmiş olmasına göndermede bulunmak açısından "öteki"nden hareketle bir kimlik açıklaması yapmak da ancak bir kısır döngüye neden olacaktır. Sosyolojik

açıdan yaklaşıldığında, kimlik kavramı sadece bireysel olana değil, toplumsal veya ulusal olana (hatta küreselleşme söylemlerinde dile getirildiği haliyle ulus ötesi olana da) atıfta bulunan bir kavramdır.

2.1.1.1. Kimlik Konusunda Çeşitli Yaklaşımlar

Sosyal bilimlerde kimlik konusunda geçmişten günümüze pek çok metin yazılmış olmasına rağmen, bu konuda bütünlüklü olarak ortaya konulabilmiş bir teorileştirmeden söz etmek mümkün değildir. Bu durum gerek Türkiye'deki çalışmalar gerekse de Türkiye dışındaki (Batı ve Doğu dünyasında) yapılmış çalışmalar açısından da böyledir. Tabi bunun böyle olması her şeyden önce sosyal bilimlerin kendine has özelliğinden kaynaklanmaktadır. Doğa bilimleri mantığıyla sosyal bilimleri ele almaya çalışan pozitivistim iyimser iddialarının aksine, sosyal bilimlerde evrensel geçerliliği olan büyük teoriler geliştirmenin güçlüğü ve kimliğin söz konusu güçlükten en fazla etkilenmeye müsait bir konu teşkil etmesi,⁹ bu konudaki sıkıntının başlıca nedenini oluşturmaktadır.

Türkiye'de kültür ve kimlik üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Bozkurt Güvenç, kimliği; bireysel, kişisel ve ulusal-kültürel kimlik olmak üzere üçe ayırmaktadır. Güvenç, kişiyi ötekilerden ayırmak için çeşitli kurumlarca verilen (ehliyet, banka kartı gibi) kimliklere, bireysel kimlik denildiğini ifade etmektedir. Kişilerin üyesi buldukları kurum ve kuruluşlar, dernekler, kulüpler ve okullarla gönüllü, duygusal veya mesleki ilişkilerini gösteren psiko-sosyal kimlikleri kişisel kimlikler olarak tanımlayan Güvenç, nüfus kütüğündeki soy ilişkileriyle, kişiye özgü ad, cins, evlilik, askerlik, sabıka bilgilerini bir araya getiren kimlikleri de "ulusal kimlik" olarak tanımlamaktadır (Güvenç, 1996: 4). Güvenç'in, basitleştirilmiş biçimiyle kimlik konusunda yaptığı bu tasnifin ve tanımların yetersiz olduğunu ifade etmek gerekir. Bu tanımların başlıca sıkıntısı, kimliğin, onu simgeleyen birtakım formel veya informel işlemler odaklı ele alınmış olmasıdır. Oysa kimlik kavramı, bunu aşan göndermelere ve/yahut anlamlara sahiptir.

⁹ Kimlik konusunda bu sıkıntı, kavramın benzerlikleri de vurgulamasına rağmen daha ziyade farklılıkları ifade etme aracı olarak kullanılmasından ileri gelmektedir. Kimlik(ler) bağlamında dünyada çeşitliliğin fazlalığı da bu konuda, bütün bu farklılıkları içeren ve evrensel bağlamda geçerliliği olan bir teori geliştirmenin önünü tıkamaktadır.

Batı’da kimlik konusunda özellikle psikoloji, sosyoloji ve sosyal psikoloji alanlarında pek çok teori ortaya atılmıştır. Sosyoloji eksenli açıklamalarda birey, toplumla olan ilişkisi bağlamında ele alınmıştır. Doğrudan kimlik üzerine yapılmış bir çalışması bulunmamakla birlikte E. Durkheim’in çalışmaları bu konuda bir örnek olarak gösterilebilir. Türk sosyolojisi üzerinde belirgin bir etkisi olan, klasik sosyolojinin önemli isimlerinden Durkheim’in sosyoloji anlayışının merkezinde; “toplumun bireylerden değil, bireyin toplumdan doğduğu” düşüncesi vardır (Aron, 1994: 228). Durkheim sosyolojisinde toplumsal ifade eden bütün, onun parçalarını ifade eden bireye karşı önceliklidir. Bu toplumsal bütünü, kendisini oluşturan parçaların toplamına indirgemek söz konusu değildir. Durkheim için parçalara yönelik açıklamalar, toplumsal bütünden hareketle yapılmalıdır.¹⁰

E. Durkheim’in, benzeşmenin esas olduğu eski toplumları ifade etmek için kullandığı mekanik dayanışma modelinde, yeri doldurulamaz olmayan bireyin pek bir önemi yoktur. Buna karşılık, Durkheim’in, çağdaş toplumların ayırt edici olgusu olan toplumsal farklılaşmayı ifade etmek için başvurduğu organik dayanışma modelinde de toplumsaldan hareketle bireyin açıklanması söz konusudur. Birey, kendisinden daha güçlü olduğu için toplumdaki yerleşik yasaklara ve zorlamalara boyun eğmiş, toplumsal kimliğin üstünlüğünü de böylece kabul etmiştir. Durkheim sosyolojisinde bireysel kimlik, toplumsal kimliğin yansımaları olan kolektif bilinç karşısında bastırılmış bir pozisyondadır. Bu açıdan özgül bireysel kimliklerin gücünden bahsetmenin de imkânı yoktur. Kimlik konusunda klasik Batı sosyolojisinin genelinde böyle bir yaklaşımın egemen olduğu söylenilebilir.

Türkiye’de sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilen Z. Gökalp de, Durkheim sosyolojisinin etkisiyle toplumsal olanın bireysel olana önceliği üzerinde durmuş, Durkheim’in yaklaşımına paralel olarak, “fert yok toplum var; hak yok ödev var” anlayışını savunmuştur. Yaptığı sosyoloji çalışmalarıyla, ulusal kimliğin ideolojik düzeyde inşasında önemli bir görev üstlenen Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* başlıklı

¹⁰ Durkheim, toplumsal hayatı bireye indirgeyen ve birey merkezli açıklamalar yapan Gabriel Tarde ile girdiği çekişme neticesinde, intihar ile ilgili sosyolojide ilk istatistikî verilere dayalı yaptığı çalışmada, intihar gibi en bireysel gözükken bir eylemin arkasında dahi doğrudan etkili olan faktörlerin toplumsal olduğunu, bireysel faktörlerin ise intiharda ancak dolaylı bir rol oynadığını öne sürmüştür. Durkheim için intihar, toplum içerisinde kendisine karşılık bulamamış bireylerin başvurduğu patolojik bir eylemdir. Durkheim bu yolla toplumun birey karşısındaki üstünlüğünü örtük bir şekilde ifade etmeye çalışmıştır. Durkheim’in bu çalışmasının Türkçe baskısı için bkz.: Durkheim (2002).

eserinde, Türk kimliği ile Osmanlı kimliği arasında çeşitli ayrımlara gitmiştir. Ona göre Türk kimliği ile Osmanlı kimliği arasında sanattan edebiyata kadar pek çok alanda büyük farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar karşısında Türk kimliğinin her şeyi güzel olarak, Osmanlı kimliğinin her şeyi çirkin olarak ifade edilmiştir. Gökalp, Osmanlı'nın, Türk kimliğini hiçe sayıp aşağıladığını ve çeşitli yollardan bastırarak ulusal bilinçlenmelerinin önüne geçtiği Türkleri, mahkum millet (millet-i mahkûme) olarak gördüğünü ifade eder (Gökalp, 1999: 38). Gökalp'e göre yapılması gereken, ulusal kimliğin öneminin vurgulanması yoluyla, ulusal bir bilincin oluşmasını sağlamaktır.

Uzun yıllar imparatorluk yapılanması içerisinde yaşamış bir kitlenin, ulusal kimliği birden kabulü hemen olmayacaktır. Bunun için bu kitlelere yönelik çeşitli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Gökalp'in bu bağlamda kültür (hars) üzerinde özellikle çalışmalar yapmış olması da boşuna değildir. Bir sosyolog ve ideolog olarak Gökalp, ulusal kimliğin inşasında kültürün hayati bir varlığının olduğunun bilincindedir. Bu çerçevede Gökalp, Türk aydınına da belirli bir misyon biçer. Bu misyon, halka bundan sonraki istikameti göstermek olduğu gibi, özgün Türk kültürünü yaşadığına ve dolayısıyla, Türk kimliğinin canlı temsilcisi olduğuna inanılan halka doğru gidilmesi suretiyle, onlardaki otantik kültürün keşfedilmesi şeklindedir.

Kimlik konusunda başlangıçta ortaya atılan teoriler, psikoloji merkezli, "kişilik gelişimi" hakkında ileri sürülen yaklaşımlar olmuştur. Batı'da kimlik konusundaki değerlendirmelerde öne çıkan başlıca isimlerden biri, gençlik ve gelişim üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Erik Erikson'dur. Viyana'da S. Freud'un kızı Anna Freud'dan psikanaliz eğitimi alan Erikson, kimlik konusundaki çalışmalarında, S. Freud'dan etkilenmekle birlikte, onunla sınırlı kalmayıp çalışmalarını geliştirmiş ve özgün bir yaklaşım ortaya koymaya çalışmıştır. Freud'un psikanalitik kişilik teorisine göre, kişiliğin üç temel elementi bulunmaktadır: id (altbenlik/bilinçaltı), ego (benlik) ve süper ego (üst benlik). Burada id doğuştan gelen, süper ego ise toplumdaki gelen zihnin bilinç dışı yapılarını oluştururken, arada denge pozisyonu gören ego bilinçli hale gönderme

yapmaktadır.¹¹ Freud'un yaklaşımında, toplum ve birey ayrı evrim aşamalarından geçerek gelişmiş şekilde ele alınmıştır.

Erikson, Freud'un gençlik dönemine kadar olan dönemi kapsayan kişilik gelişim evrelerini (anal, oral, fallik, gizlilik (latent) ve ergenlik (genital) dönemi), hayatın tüm dönemlerini kapsayacak şekilde geliştirerek, insanın bireysel yaşamının sekiz çağdan oluştuğunu öne süren bir kişilik kuramı geliştirmiştir.¹² Erikson, bu sekiz dönemden her birinin kendisine özgü gereksinimleri, yerine getirilecek görevleri, çözülecek sorunları, duyarlı yönleri ve belirli kriz noktaları olduğunu belirtir.¹³ Her dönem, kendisinden sonra gelen dönem için bir basamak oluşturur. Normal bir kişilik gelişmesi, bu dönemlerdeki gereksinimlerin sağlanması, sorunların çözülmesi, görevlerin uygun zamanda yerine getirilmesi ve krizlerin atlatılması ile gerçekleşir (Erikson, 1984).

Erikson, topluluk ile birey arasında bir bağ kurarak, kimliği; bireyin çekirdeğinde, ama aynı zamanda kendi komünal kültürünün çekirdeğinde "yerleşmiş" bir süreç olarak değerlendirmiştir. Böylece bireysel kimliğin gelişiminde, toplum ve kültürün etkisini göz önünde bulundurmuştur. Ona göre bireyin gelişimi, çevresiyle etkileşim içerisinde olur. Bu süreçte kimlik oluşumu, kişinin çeşitli konularda seçimler yapmasını içerir. Bu seçimler meslek, dini inanç, siyasi görüş, cinsellik, ilişkisel rol tanımı (nasıl bir eş, nasıl bir evlat olunacağı) gibi çeşitli konuları içerir. Seçim yapmanın farklı yolları vardır.

¹¹ Bu durumu bir örnek üzerinden somutlaştırmak daha mantıklı olacaktır: Aynı mahallede oturduğu bir kızı, fiziksel anlamda çok çekici bulan bir delikanlıyı düşünelim. Freud'un yaklaşımına göre bu delikanlı "id"den gelme arzusunun etkisiyle, bu kızla hemen cinsel birliktelik kurmak ister. Ancak "süper ego"nun devreye girmesiyle, bunun gerek yasal bağlamda kendisi için sorun oluşturacağını gerekse de toplumsal bağlamda ayıplanmasına neden olabileceği gibi sahip olmak istediği kız tarafından da hoş karşılanmayabileceğini hatırlar. "Süper ego" bu arzusunun bastırılması ve peşinden gidilmemesi gerektiğini bireye salık verir. Freud, "id" veya "süper ego"nun etkisinde kalmasının bireyde problemlerli bir kişiliğin gelişmesine neden olacağını söyler. Bu noktada devreye "ego" girer. "Ego"su ona, gidip önce kızla tanışıp arkadaşlık kurmasını, sonrasında da ilişkinin toplumsal kabulünü sağlaması açısından da evlenmesini ve öylece birlikte olmasını söyler. Freud'un yaklaşımında tamamen "id"in ve/yahut "süper ego"nun etkisi altında kalmış bireyler sapkın kişiliğe sahip bireyler; "ego"su gelişmiş bireyler ise, sağlıklı kişiliğe sahip bireyler olarak değerlendirilmiştir.

¹² Bu dönemler: 1) Temel güvensizliğe karşı güven (0-18 ay / bebeklik dönemi), 2) Utanç ve kuşkuya karşı Özerklik (18 ay-3 yaş / erken çocukluk dönemi), 3) Suçluluk duygusuna karşı girişim (3-6 yaş / oyun çağı dönemi-okul öncesi dönem), 4) Aşağılık duygusuna karşı iş yapıcılık (6-12 yaş / ilkököl dönemi), 5) Rol kargaşasına karşı kimlik (12-18 yaş / ergenlik dönemi), 6) Yalnız kalmaya karşı yakınlık kurma (18-35 / genç yetişkinlik (delikanlılık) dönemi), 7) Duraklamaya karşı üretkenlik (35-65 yaş / orta yetişkinlik dönemi), 8) Umutsuzluğa karşı benlik bütünlüğü (65 üstü / son yetişkinlik dönemi).

¹³ S. Freud'un beşli gelişim evresi, Erikson'un ilk beş dönemi ile örtüşür. Erikson ile aralarındaki farklılık; Freud'un gelişimi belirli bir dönemle sınırlı tutmasına karşın, Erikson'un insan yaşamının tümünü kapsadığını belirtmesi ve yanı sıra en önemli farklılıklardan biri olarak da Freud'un yaklaşımında kadından çok erkeğin merkezde olduğu psikoseksüel bir anlayışın egemen olmasına karşın, Erikson'un yaklaşımında psikososyal bir anlayışın egemen olmasıdır.

Erikson'a göre, bu yollardan en fazla arzu edilir olanı, kişinin farklı seçenekleri araştırıp bunlar üzerinde etraflıca düşünmesi ve belki de bazılarını deneyerek, kendisi için en uygununu seçmesidir. Erikson, araştırma-düşünme sürecini *moratoryum*,¹⁴ bu arayış sonucu benimsenen kimlikler bütününe ise *kimlik başarımı* (identity achievement) olarak adlandırır. Erikson'a göre kimliğini kazanan ergen, genç yetişkinlik döneminde yakın ilişkiler kurmaya hazırdır. Bu kurama göre kişi (ilişki, din, politika gibi) değişik alanlardaki kimliğine değişik zamanlarda karar verebilir (Marshall, 1999: 405; Hortaçsu, 2007: 20).

Kimlik konusundaki literatürde Erikson'u öne çıkaran ve sıklıkla referans verilen biri olmasını sağlayan asıl durum, "kimlik krizi" kavramını geliştirmiş olmasıdır. Erikson, II. Dünya Savaşı sırasında, "kişisel aynılık ve tarihsel süreklilik duygusunu kaybetmiş" hastalara gönderme yaparak bu kavramı geliştirmiştir.¹⁵ Erikson'un, bireyin psikolojik ve sosyolojik boyutları iç içe geçen benlik duygusundaki kriz olarak değerlendirdiği kimlik krizi, insanın gelişim evresi içerisinde, toplumsal rolün henüz net bir şekilde şekillenmediği gençliğin, çocukluktan çıkmış, ama henüz yetişkin de olamamış evresini yansıtan ergenlik aşamasında yaygın bir şekilde görülmektedir (Fearon, 1999: 9-10; Marshall, 1999: 408).

Kimlik konusunda psikolojideki birey merkezli indirgemeci yaklaşımlara bir tepki olarak, 1970'lerin ortasında Henri Tajvel ve öğrencisi John Turner tarafından, sosyal

¹⁴ Bu kavram, aslen iktisadi bir kavram olup, ekonomik kriz dönemlerinde vadesi gelmiş borçların bir kısmı ya da tamamı için ödeme emrinin geciktirilmesi ya da ertelenmesi anlamında kullanılmaktadır. Erikson bu kavramı, "ben kimim? 'Ben'i ben yapan ne?" sorularına yanıt arayışındaki bireyin kimlik edinme sürecini nitelemek için kullanmıştır. Bu süreçte birey, tercihler noktasında kararsızlık yaşadığı için kimlik bunalımı içerisinde bulunmakta ve tercihlerin yapıldığı kimlik başarımı sağlanıncaya kadar da bu durum böyle devam etmektedir.

¹⁵ Erikson'un bu kavramı geliştirmesinin kişisel hayat tecrübesiyle de yakından ilişkisi vardır. Erikson, Almanya'da Danimarkalı bir çiftin evlilik dışı ilişkisi sonucunda (1902'de) dünyaya gelmiştir. Biyolojik babası kendisi daha doğmadan annesini terk etmiş, doğduğunda, Yahudi kökenli olan annesi (Karla Abrahamsen), Almanya'da Yahudi bir borsacı olan Waldemar Isidor Salomsen ile evlenmiştir. Annesi daha sonra 1904'te Yahudi bir çocuk doktoru olan Theodor Homburger ile evlenmiştir. Erikson'u resmi olarak üvey evlat edinen de Homburger olmuştur. Erikson'un sarışın, mavi gözlü ve uzun boylu görünümü, çocukluğunda Yahudi okuluna devam ederken, buradaki çocukların kendisine nordik (İskandinav) diye sataşmalarına neden olmuştur. İlköğretim'e gittiğinde ise, Alman çocuklar tarafından Yahudi kimliği alay konusu edilmiştir. Viyana'da, Viyana Psikanaliz Enstitüsü'nde eğitim gören Erikson (1933), daha sonra Kanadalı eşiyle birlikte önce Danimarka'ya göç etmiş, oradan da Amerika'ya gitmiş ve burada (Homburger soyadını bırakıp) Erikson soyadını alarak Amerikan vatandaşlığına geçmiştir. Yetişkinlik döneminde Erikson, hayatının önemli bir kısmını, biyolojik babasının kimliği ve kendi geçmişiyle ilgili araştırmalar yapmakla geçirmiştir. Hayat deneyimi, Erikson'un kimlik konusu ve özellikle kimlik krizi konusuna odaklanmasında oldukça belirleyici olmuştur. Bu konuda daha ayrıntılı bir okuma için bkz.: Boeree (1997).

psikolojide, sosyal kimlik teorisi ortaya atılmıştır. Sosyal kimlik teorisinde kimlik kavramı; bireyin, üyesi bulunduğu topluluğa göre kendisini tanımladığı ve böylece kendisini bu toplulukla özdeşleştirmesinin bir sonucu olarak sosyal bir kimlik sahibi olduğu anlayışına dayanmaktadır.¹⁶ Sözelimi aynı spor takımını (Fenerbahçe gibi) destekleyen kişiler bu noktada sosyal bir kimlik sahibidirler. Ancak burada aynı takımı destekliyor olsalar da bireyleri özdeş görme hali, onların sosyal kimliğin yanı sıra bireysel kimlik sahibi olmalarının doğal bir sonucu olarak taşıdıkları farklılıkları dışlamaktadır. Bütün Fenerbahçelilerin özdeş olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Aynı maçı izleyen ve aynı takımı destekleyen bireylerin, kitle psikolojisi anlayışına karşın,¹⁷ maçtaki hareketlere ve tribünlerdeki olaylara birbirlerinden farklı tepkiler gösterebiliyor olmaları bireysel bağlamda özdeş olmama halinin bir yansımasıdır.

Sosyolojik gelenek içerisindeki kimlik çalışmalarında, simgesel etkileşimcilik çerçevesinde ortaya atılan kimlik kuramının önemli bir yeri vardır. George Herbert Mead'in (1863-1931) kurucu olarak kabul edildiği ve kökleri, Robert Park, Ernest Burgess ve William Isaac Thomas gibi isimlerin yer aldığı "Chicago Sosyoloji Okulu"na dayanan simgesel etkileşimcilik,¹⁸ toplumsal aktörler olarak bireylerin, toplumsal dünyalarını çevrelerindeki nesnelere, insanlar ve sembollere yükledikleri anlamlar aracılığıyla inşa ettiklerini öne sürer. Kuram, *aktif ve yaratıcı bireye* diğer kuramsal yaklaşımlardan daha fazla yer vererek, bu konuda öncü bir rol oynamıştır (Coulon, 2010: 15; Giddens, 2000: 597).

Göçmenler, yerleşme evleri, kadınların oy kullanma hakları ve istihdamı, eğitim ve demokrasi gibi konularda çalışmalar yapan Mead'in "ben" ile ilgili ortaya attığı görüşler, simgesel etkileşimciliğin esasını oluşturmaktadır. Mead, "ben"i bir dürtüye

¹⁶ Sosyal kimlik konusunda ayrıntılı bir okuma için bkz. Hortaçsu (2007), Arkanoc (1997) ve Demirtaş (2003).

¹⁷ Fransız düşünür Gustave Le Bon (1841-1931), *Kitleler Psikolojisi* başlıklı çalışmasında, normalde bilinçli hareketlerde bulunan bireylerin, belirli bir kitlenin içine karışmalarıyla birlikte bireysel bilinçlerini bir tarafa bırakıp, kitleye ayak uydurduklarını ve normalde tek başınayken yapmayacakları hareketleri, kitlenin içine karıştıklarında o atmosfere uyarak yaptıklarını ileri sürmektedir. Le Bon'un bu iddialarının doğruluk payı olmakla birlikte, bunun her bir birey bağlamında geçerli temel bir yaklaşım olduğunu ileri sürmek yanlış olacaktır. Kişilik açısından güçsüz insanların kitle psikolojisine kapılmaları kolay olmakla beraber, kişiliği gelişmiş, bilinç düzeyi yüksek ve sağduyusu baskın olan insanların sürü psikolojisi mantığıyla kendilerini kitlelere kaptırdıklarını iddia etmek güçtür. Le Bon'un eserinin Türkçe baskısı için bkz.: Le Bon (1997).

¹⁸ Simgesel etkileşimcilik üzerinde Georg Simmel ve Max Weber'in de büyük etkilerinin olduğunu belirtmek gerekir. İngiliz sosyolog Alan Swingewood (1998: 310-311), ekolün en tanınmış ismi olan Mead'in çalışmaları üzerinde en etkili kişinin Simmel olduğunu belirtmektedir.

maruz kalan ve yanıt veren pasif bir alıcı olarak değil, dinamik bir organizma olarak değerlendirir (Wallace ve Wolf, 2004: 232). Mead'e göre kimlik, kişiliğe (self) ilişkin çeşitli anlamları içerir. Burada kişilik çift yönlüdür: öznelliğe vurgu yapan içteki, belirleyici olan ben (I) ile toplumsallığa vurgu yapan dışarıdaki, belirlenmiş olan ben (me). Mead kişideki "ben" in (I), başkalarının tutumlarına karşı organizmanın verdiği yanıt olduğunu belirtirken, öteki "ben" in (me), kendi sandığı başkalarının tutumları tarafından belirlendiğini ifade etmektedir (Mead, 1972: 174-175).

Mead, bireyin kendi iç dünyası ile dış dünya arasındaki etkileşim üzerinde durarak, kişiliğin gelişimini açıklamaya çalışmıştır. Bunu yaparken, gündelik yaşam üzerine odaklanmıştır. Gündelik yaşam içerisinde insanın diğer canlılardan en önemli farkı, benlik duygusunun etkisiyle kendisinin bilincinde olmasıdır. Mead, "dil" sayesinde insanların, bireysel olarak kendilerinin farkında olduklarını ve böylece simgesel etkileşimde bulduklarını belirtir. Burada simge herhangi bir şeyi temsil etmektedir ve bu temsil o andaki bağlama bağlı olarak değişebilmektedir. Örneğin sabah kahvaltıda yenilen yumurta, burada bir beslenme gıdasını simgelerken; bir konferansta konuşmacıya fırlatılan yumurta ise, protestoyu simgelemektedir. Bunun yanı sıra bazı simgelere, kitlelerin kabul edip onaylanmasını istedikleri tarzda belirli toplumsal anlamlar yüklenmiş de olabilir. Ancak nihayetinde bu simgeleri yorumlayacak olan bireyin kendisi olmaktadır.

Mead bu yöndeki yaklaşımıyla, bireyin toplumsal ilişkiler ve gündelik hayat akışı içerisinde edilgen değil, aktif bir rol oynadığını göstermeye çalışmıştır. Bireyin toplum karşısında edilgen konumda olduğunu savunan işlevselci yaklaşımlara karşılık Mead, kültür, toplumsal değerler ve normlar karşısında irade ve bilinç sahibi bir varlık olarak bireyin pasif olmadığına dikkat çeker. Mead' in bu yaklaşımına karşılık, toplumsal etkenlerin (kısıtlamaların) önemini küçümsediği ve iradeye aşırı önem verdiği yönünde eleştiriler de olmuştur (Fisher ve Strauss, 1997: 485). Ancak Mead' in sadece öznedeki "ben" den (I) bahsetmediği, bunun toplumsal karşılığı olan, toplumsal ilişkilerin yön verdiği ben (me) üzerinde de özellikle durduğu ve bunları karşılaştırmalı olarak ele aldığı dikkate alındığında, bu eleştirinin yersiz olduğunu belirtmek gerekir.

Mead' in kimlik konusundaki yaklaşımında sosyolojik yön kadar, psikolojik ve felsefi yön de ağır basar. Bu açıdan yaklaşıldığında kimlik konusunda, kültür odaklı çalışmalar

yapan Birmingham Kültürel Çalışmalar Okulu'nun¹⁹ yaptığı çalışmaların, gerek daha çağdaş olması gerekse de sosyolojik bağlama daha uygun bir genel perspektif vermesi açısından önemli olduğunu belirtmek gerekir.²⁰ Özellikle Jamaika kökenli sosyolog Stuart Hall, Galler kökenli Raymond Williams ve İngiliz sosyolog ve edebiyat eleştirmeni Herbert Richard Hoggart'ın çalışmaları bu çerçevede zikredilmeye değerdir. Bu düşünürlerin yaptıkları çalışmalar, genelde Batı merkezli, Batı özelinde de özellikle İngiltere odaklı yapılmış çalışmalar olmaları bağlamında belli bir sınırlılık taşımakla birlikte, Marksist temelli eleştirel bir içerik barındırıyor olmaları açısından dikkat çekici görülmektedir.

Stuart Hall, “Yeni Zamanlar”da²¹ “öznenin devrimi”nden bahsedildiğini ve bu dönemde bireysel öznenin; etnisite, ulus ve sınıfa dayalı kolektif sosyal özneler karşısında daha da öne çıkıp, önem kazandığına dikkat çekmektedir (Hall, 1996a: 225). Yaşanan dönüşümün etkisiyle yeni dönemde çoklu kimliklerin ortaya çıkıp yaygınlaştığını belirten Hall, bu dönemin belirgin bir özelliğinin kültürel kimliğin derin etkisinin hissedilmesi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre kimlik, yaygın bir şekilde ifade edildiği haliyle, “kim olduğumuz” ve “nereden geldiğimiz”den çok, “ne olmamız” ve “nasıl temsil edilmekte olduğumuz” veya “kendimizi nasıl temsil edebileceğimiz” ile ilgilidir (Hall, 1996b: 4).

Hall, kimliği tanımlanmış bir olgu olarak düşünmektense, onu asla tamamlanmamış, her zaman hareket halinde ve betimlemenin dışında değil de içinde oluşan bir ürün olarak düşünmek gerektiğini belirtir. Kültürel kimlik konusunda iki farklı yaklaşım olduğunu belirten Hall, birinci yaklaşımda kültürel kimliğin, ortak tarihsel deneyimleri ve bu deneyimlerin bir ürünü olarak ortaya çıkan ve halkça paylaşılan kültürel kuralları yansıttığını ifade etmektedir (Hall, 1998: 174). Bu durumda farklılıklar yüzeysel bir hal almakta ve önemsizleşmektedir. Tam da bu noktada kültürel kimlik konusundaki ikinci yaklaşım, birçok benzerlik noktasını kabul etmekle birlikte, farklılıkların varlığını kabul

¹⁹ Bu okul hakkında bir okuma için bkz. Jenks (2007: 143-169).

²⁰ Charles Taylor, Will Kymlicka gibi düşünürlerin kimlik konusunda önemsenmesi gereken fikirleri, ilerleyen sayfalarda çokkültürlülük konusu ele alınırken değerlendirildiği için burada ayrıca ele alınmamıştır.

²¹ “Yeni Zamanlar” tabiri, 1 Mayıs 1988’de *Marxism Today* dergisinin yazı kurulunun düzenlediği seminerde ortaya atılmıştır. Bu seminerde “Sol”ün geleceğine dair tezlerin tartışması yapılmıştır. *Marxism Today* dergisinin Ekim 1988 sayısı, “Yeni Zamanlar” başlığıyla çıkmıştır (Hall ve Jacques, 1995: 15-16).

ederek, bunların önemsenmesi gerektiğini savunur. Bu yaklaşımda, “tek deneyim ve tek kimlik” yoktur. Burada kültürel kimlik, geçmişe ait olduğu kadar, geleceğe de aittir. Kültürel kimlik, bir kökene dayanması itibarıyla tarih sahibidir, ancak sabit kalmayıp, tarihsel olan her şey gibi sürekli dönüşüme maruz kalmaktadır (Hall, 1998: 177).

Hall, tüm kültürlerin kendilerine özgün değerleri olduğunu ve bu özgünlükleri bir tarafa bırakarak, kültürlerarası mukayeselerde bulunmanın anlamsız olduğunu savunur.²² Hall için kültür, kendisine değer atfedilen veya kendisi değerleri ifade eden basitçe bir şey olmaktan çok daha öte anlamlara sahip olup, sosyal eylem ve katılımın yer aldığı kritik bir konumdur. Bu konum, hem inşa edilmiş hem de potansiyel olarak meskun kılınmamış (dağınık vaziyetteki) iktidar ilişkilerini içinde barındırmaktadır. Çalışmalarında Antonio Gramsci'nin etkisi görülen Hall'ün kültürel çalışmalarında, hegemonya ilişkileri önemli bir yer tutar. Post-fordist dönemde teknolojinin etkisiyle yaşanan değişim onun çözümlerinde önemli bir yer tutar. Hall, bu çerçevede özellikle medya ve iletişimdeki teknolojik ilerleme ve bunun neden olduğu değişim ve hegemonik ilişki ağları üzerine odaklanmıştır. Hall, teknolojinin insanlara sadece yeni beceri ve uygulamaları tanıtmadığını, aynı zamanda yeni bir düşünme şekli getirdiğini belirtmektedir. Ona göre teknoloji, eskiden kötü olarak görülenleri, artık bize tatlı şeylermiş gibi göstermektedir (Hall, 1996a: 232-233).

Kimlik konusundaki farklı yaklaşımları burada çoğaltmak mümkündür. Ancak tartışmayı bununla sınırlandırmamak ve konunun genel bağlamını dağıtmamak için, genel bir fikir vermesi açısından yukarıda belirtilen çeşitli yaklaşımlar yeterli görülüp, burada kimliğe ait özgün bir tasnif yapılmaya çalışılacaktır.

2.1.1.2. Kimlik(ler) Üzerine Bir Tasnif Denemesi

Ana eğilimleri göz önünde bulundurulduğunda kimliği; bireysel kimlik, grup kimliği, etnik kimlik, ulusal kimlik ve medeniyet kimliği şeklinde bir tasnife tabi tutmak mümkündür. Bu tasnifteki öğelerin birbirinden tamamen bağımsız olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Kimlikle ilgili çalışmaların çoğunda, bireysel ve kolektif kimlik²³ (veya sosyal kimlik) şeklinde ayrımlara gidilmiş ve bu yeterli görülmüştür. Bu

²² Hall'ün kültürel özgünlüğe dair bu yöndeki görüşleri, ilerleyen sayfalarda çokkültürlülük konusu tartışılırken üzerinde durulan Charles Taylor'un görüşleri ile büyük paralellik arz etmektedir.

²³ Kolektif kimlik hakkında ayrıntılı bir okuma için bkz. Bilgin (1999).

tür bir tasnif kimliğin temel özelliklerinden biri olan farklılıkları (ve de benzerlikleri) yansıtma yönünü dışlayacağı için farklı bir yaklaşım ihtiyacı doğmaktadır. Bireysel kimlik haricindeki bütün kimlikler, kolektif bir bilinci temsil ediyor olmaları itibariyle aynı zamanda birer kolektif kimliktirler.²⁴ Ancak bütün kolektif kimlikleri bu başlık altında genel bir yaklaşım sergileyerek ele almak, örneğin bir etnik kimlik ile ulusal kimlik arasındaki farkların anlaşılmasını engelleyecektir. Bu açıdan biri diğeri ile karşılaştırıldığında aralarında önemli farklılıklar bulunduğu için burada böyle bir ayırtmaya gidildiğini belirtmek gerekir.

Bireysel Kimlik

Bireysel kimlik, (insan olmak veya belli konularda ortak özelliklere ve paylaşımlara sahip olmak gibi) temel ortak noktalar içermekle birlikte, daha ziyade bir bireyin ötekilerden farklılığını ifade etmek için başvurulan kimlik türüdür. İngiliz sosyolog Anthony Giddens bireysel kimliği, bireyin kendi biyografisi temelinde reflektif olarak kavradığı benlik olarak tanımlamaktadır²⁵ (Giddens, 2010: 75). Bireysel kimliğin pek çok bileşeni vardır: Kişinin cinsiyeti, ismi, medeni durumu, eğitim durumu, mesleği, siyasi dünya görüşü, yaşam tarzı, zevkleri, bağlı olduğu ulus veya etnik yapı, ait olduğu kültür, dinsel tercihleri ve bunlar gibi çeşitli faktörler, bireysel kimliğin bir parçasını oluşturmaktadırlar.

Bireysel kimlikler, kolektif kimliklerle ilişki halindedirler.²⁶ Onları bireysel kılan ise Mead'in de vurguladığı haliyle, yapılan tercihlerdir. Ailesi ve çevresinin etkisiyle kişi, geçirdiği sosyalizasyon sürecinden sonra belli değerler edinmektedir. Ancak bu süreçte edinilen değerler, birey için değişmez değildir. Sözelimi Hristiyan bir ailede doğan bir

²⁴ Bunun yanı sıra kolektif kimlikten tamamen bağımsız bireysel bir kimlik tasavvur etmenin mümkün olmadığını da belirtmek gerekir.

²⁵ Giddens, her kültürde kişi fikri ile ilgili ortak temel unsurlar olsa da, bu kavramdan ne anlaşıldığının da kültüre göre değiştiğine dikkat çekmektedir. Alman sosyolog Georg Simmel de Batı örneğinde bireyselliğin, Rönesans devrinin bir ürünü olduğunu belirtmektedir. Simmel Rönesansla birlikte bireyin, toplumda göze çarpmak ve eşsiz yönüyle öne çıkmak istediğini belirtmektedir (Simmel, 2009: 211).

²⁶ Birey aynı anda baba, oğul, abi, dayı veya amca, komşu, fabrika işçisi, sosyalist düşünceye sahip biri, bir dernek/sendika üyesi, bir takım taraftarı gibi farklı rollere sahip olabilir. Bütün bu roller bireyin kimliğinin bir parçasını oluşturur: Hakan'ın oğlu Hasan; Zeynep'in eşi, Onur'un babası, Merve'nin abisi ve Ferhat'ın kardeşidir. Hasan, kardeşi Ferhat'ın kızı Elif'in amcası; kız kardeşi Merve'nin çocuğu olan Özgür'ün ise dayısıdır. Çift daireli 4 katlı bir binada oturan Hasan'ın diğer 7 hanede oturan komşuları vardır. Hasan, şeker fabrikasında işçi olarak çalışmaktadır. Sosyalist düşünceye sahip olan Hasan, Türk-İş'in bir üyesidir. Avcılığa meraklı olan Hasan, Sakarya Avcılar ve Atıcılar Derneği'nin de bir üyesidir. Siyasal partiler içersinde X partiyi destekleyen Hasan, Fenerbahçeli biri olarak da, özellikle Fenerbahçe'nin basketbol maçlarını yakından takip etmektedir.

kişi, anne babasının telkinleri doğrultusunda Hristiyanlığı bir din olarak benimseyebilir. Ancak bu kişi, yetişkin biri olduktan sonra, başka bir dine yönelebilir veya dinsiz (ateist) olarak yaşamayı da tercih edebilir. Bu bağlamda günümüzde bireysel kimliklerin en belirleyici özelliklerinden birinin değişime oldukça açık olmaları olduğu söylenilebilir.

Eskiden sınırlı bir bölgede, sınırlı uyarıcılara maruz kalan ve önünde sınırlı tercihler bulunan birey, bugün (ulusal anlamda kalktığı tartışmalı olsa da bireysel anlamda sınırların kalktığı bir dünyada) çok daha geniş bir yaşam alanına sahip olup, pek çok uyarana maruz kalmakta ve tercih bolluğu içerisinde yaşamaktadır. Kolektif beklentilerden farklı bireysel tercihleri eskiden büyük yaptırımlara maruz kalabilen birey, bugün bu bağlamda (izafi olarak) geniş özgürlüklerle donatılmıştır. Birey için artık değişimin bir sınırı kalmamıştır. Öyle ki, geçmişte doğuştan geldiği için değişmez kabul edilen cinsel kimlikler bile bu değişim rüzgârından etkilenir olmuştur. Erkek olarak dünyaya gelen biri, ileride tercih etmesi durumunda geçireceği bir operasyonla kadınsı görünüme sahip birine dönüşebilmektedir.

Charles Taylor, bireysel kimliklerin ön plana çıkmasıyla birlikte insanlarda idealizm duygusunun da öldüğüne dikkat çekmektedir. Taylor, insanlarda artık ulvi amaçların, uğrunda ölmeye degecek bir şeylerinin olmadığını ifade etmektedir. Bu tutku eksikliğinin de insanların yaşamlarındaki kahramanlık boyutunun yitirilmesine neden olduğunu söyleyen Taylor, insanların topluma karşı artık daha kayıtsız bir hale geldiklerini belirtmektedir (Taylor, 1995). Günümüz toplumlarında artık bireyler kolektif bir kimliğin parçası olmaktan çok, kolektif kimlik bireysel kimliğin bir uzantısı haline dönüşmüştür. Bireyin birliktelikleri ve toplumun birey için anlamı giderek araçsal bir hale dönüşmektedir.

Bauman'ın da dikkat çektiği gibi (2005: 182) günümüzde bireylerin maruz kaldıkları tereddüt, seçtikleri kimliği nasıl edindikleri ve bu kimlikleri çevrelerindeki insanlara nasıl kabul ettirecekleri değil, hangi kimliği seçecekleri ve seçtikleri kimliğin modasını yitirmesi ve böylece ayartıcı gücünün kaybolması halinde, başka bir seçim yapabilmeleri için gerekli olan dikkat ve uyanıklığı nasıl sağlayacaklarıdır. Bauman, günümüzde en asap bozucu temel endişenin, sağlam bir toplumsal sınıf ya da kategori içinde nasıl bir yer bulunacağı ve (elde edilmesi durumunda da) bu yerin nasıl

korunacağı veya dışarı atılmaktan nasıl kaçınılacağı hakkında olmadığını belirtmektedir. Kişiyi endişelendiren, zorlukla oluşturulan çerçevenin bir anda parçalanacağından ya da eriyeceğinden duyulan kuşkudur.

Yaşam tarzlarının çoğunlukla benzer oluşundan dolayı eskiden aynı topluluk içerisindeki öteki bireylerle büyük ölçüde türdeş nitelikler taşıyan ve süreklilik gösteren bireysel kimlikler, günümüzde giderek birbirinden farklılaşmaktadır. Bu noktada günümüzde melez niteliği ağır basan kimlikler gittikçe çoğalmaktadır. Bu durum, sıklıkla belirtildiği gibi sadece uluslararası göçlerden kaynaklanmamaktadır. Zira göç olgusu, ilk defa karşılaşılan bir olgu değildir. Eskiden bu tür durumlarda, egemen güçlerin, egemenlikleri altında olan, ancak kendi beklentilerinin dışında farklı kimlikleri olanları eritmesi daha kolay olabilmekteydi. Foucault'nun vurguladığı haliyle geçmişte bireyler, iktidarın şiddetli boyunduruğu altında bulunabiliyorken, günümüzde ise kendileri de iktidar peşinde koşan aktörler haline dönüşmüşlerdir (Anık, 2007: 348). Bireyin sahip olduğu olanakların artması, sahip olduğundan farklılık taşıyan kimliklerin bizzat içinde yaşaması veya bir arada yaşamasa dahi bunlardan çoğunlukla haberdar olması, onun bireysel tercihlerini etkileyebilmekte ve durum da, melez kimliklerin çoğalmasına neden olmaktadır. Amin Maaluf'un bireysel deneyimini ve tercihini buna örnek göstermek mümkündür:

“1976'da Lübnan'ı terk edip Fransa'ya yerleştiğimden beri, son derece iyi niyetli olarak, kendimi “daha çok Lübnanlı” mı hissettiğim ne kadar çok sorulmuştu bana. Cevabım hiç değişmez: “Her ikisi de!” Herhangi bir denge ya da haktanırılık endişesi yüzünden değil, ama cevabım farklı olsaydı, yalan söylemiş olurum. Beni bir başkası değil de ben yapan şey, bu şekilde iki ülkenin, iki üç dilin, pek çok kültür geleneğinin sınırında bulunuşumdur. Benim kimliğimi tanımlayan da tam olarak budur. Kendimden bir parçayı kesip atmış olsaydım, daha mı gerçek olurum?” (Maaluf, 2008: 9).

Toplumsal çevreye ve karşısındaki muhatabına bağlı olarak, bireyin kimlik algısı farklılaşabilmektedir. İsveç'in Umeå şehrine bağlı köylerden birinde yaşayan bir İsveçli'yi düşünelim. Köyde yaşayan bu İsveçli'nin Umeå'nın merkezinde yaşayan bir İsveçli'yle aralarında her şeyden önce kent-kır yaşam tarzlarının yarattığı çeşitli farklılıklar olacaktır. Bu türden bir farklılıktan bağımsız olarak da bu kişinin kentteki İsveçlinin sahip olduğundan farklı bir cinsel kimliğe, farklı bir inanca ve siyasal eğilime sahip olma ve sözgelimi farklı bir takımı destekleme durumu söz konusu olabilir. İsveç bir Batı ülkesi olmasına karşın, bir İtalyana karşın köydeki bu İsveçli, Batılı kimliğin

değil, İskandinav kimliğinin bir temsilcisidir. Bir Amerikalı'ya karşın İsveçli olmasının yanı sıra Avrupalılığı temsil eden bu İsveçli, bir Pakistanlı'ya karşın da Batılı bir kimliğin temsilcisidir.

Yine İsveç'te yaşayan ve İsveç vatandaşı olan bir Türk, uzun süredir bu ülkede yaşıyor olsa da, İsveçli (Svensk) birinin gözünde, İsveçlilik kimliğinden daha çok Türk kimliği ile ön planda olacaktır. Ancak bu kişi Türkiye'ye tatile geldiğinde, toplumsal çevrenin ve muhatap kitlesinin değişmesinin etkisiyle, İsveçlilik kimliği Türkiye'deki insanların gözünde daha baskın bir hale dönüşecektir.

Grup Kimliği

Grup kimliği ortak beklentileri, amaçları veya sorunları olan bireylerin bir araya gelip organize olmaları sonucu oluşur. Bu birlikteliğin sonucunda, kolektif bir bilincin yer edinmesiyle birlikte zamanla ortak bir grup kültürü oluşmaya başlar. Grup kimliğinin, ulusal ve medeniyet kimliklerine karşı, oluşumu daha kolay ve kısa sürelidir. Bu resmi bir oluşum olabileceği gibi, resmi makamlardan onay alma ihtiyacı duymayan, hatta tamamen onlara karşı bir oluşum da olabilir. Örneğin dernekler ve vakıflar gibi sivil toplum kuruluşları resmi oluşumlarken, bir mafya veya çete örgütlenmesi illegal bir oluşuma tekabül etmektedir. Aynı amaç doğrultusunda bir araya gelmiş bireylerin ortak kimliklerinin bir ifadesi olan grup kimliği, grubun varoluş amacından sapmamak ve sürekliliği sağlamak açısından bu kimliği paylaşan üyelerden yana çeşitli beklentilerin de bir ifadesi olmaktadır.

Günümüzde, çoğul aidiyetlerden aidiyetlerin çoğulluğuna bir geçiş söz konusudur. Siyasi yapılanmalar gittikçe parçalanmakta, dinler bile kendi içlerinde birbirleriyle mücadele halindeki mezheplere bölünmekte, bu mezhepler içersinde de aynı dinden olmasına karşın kendini ötekinden farklılaştıran bir doğrultu takip eden pek çok cemaat ortaya çıkmaktadır. Benzer bir örnek de artan hemşerilik dernekleri için verilebilir. Artık şehir dernekleri ile yetinilmemekte, ilçe ve köy derneklerine kadar varan örgütlenmeler içersine girilmektedir.

Grup kimlikleri çeşit çeşittir. İnsanların, cinsel kimliklerini savunmak açısından bir araya gelip, organize olmaları sonucunda bir grup kimliği inşa etmeleri veya aynı konuda birbirine zıt kutupta yer alan grup kimliklerinin olması mümkündür. Örneğin

feminist hareketler ve eşcinsel haklar için mücadele eden yapılanmalar buna örnek gösterilebilir. Bu gruptakilerin, eşcinsel kimliğin bir tercih meselesi olduğu ve bu tercihin de insanın hür iradesine bırakılıp, buna saygı duyulması gerektiği görüşü etrafında bir araya gelmeleri ve böylece bir grup kimliği oluşturmaları söz konusu olabilir. Aynı şekilde bir başka grup oluşumu da eşcinselliğe karşı mücadele etme etrafında örgütlenmiş olabilir. Bu grup kimliği de, eşcinselliğin insan doğasına aykırı olduğu ve toplumsal ahlakı bozduğu argümanı etrafında şekillenecektir.

İkisi de temelde spor örgütlenmeleri olmalarına rağmen Fenerbahçe ve Galatasaray arasındaki çekişmeyi de bu duruma örnek gösterebiliriz. Sporda başarı, mücadelenin önde tamamlanması anlayışına dayandığı için Fenerbahçelilik ya da Galatasaraylılık kimliği için temel hedef, (öteki rakiplerinin yanı sıra) özellikle birbirlerine karşı üstünlük sağlama ve bu bağlamda çekişme içersinde olma etrafında olacaktır.

Grup kimlikleri, kendilerine yakın gördükleri öteki grup kimlikleri ile işbirliği halinde olabilirler. Bu işbirliği, grubun bulunduğu ulusal sınırlar içersindeki bir başka grupla olabileceği gibi, uluslararası alanda bir dayanışma halinde de gerçekleşebilmektedir. Ortak sorunlara sahip olan farklı etnik kimliklerin taşıyıcısı göçmen grupların, birbirleriyle işbirliğine girmeleri, insan hakları alanında faaliyet gösteren örgütlenmelerin, feminist hareketlerin, hayvan hakları savunucularının, çevre örgütlenmelerinin dayanışmasını buna örnek göstermek mümkündür.

Bir birey aynı anda birden fazla grup kimliğini taşıyor olabilir. Bu grup kimliklerinden bazıları, birbirine zıt görünümde de olabilir. Etnik bir derneğe üye olan bir birey, bu duruma örnek gösterilebilir. Bu birey farklı etnik kimlikten, hatta kendi etnik kimliğine düşman olarak gördüğü etnik kimlikten biriyle aynı siyasi görüşe sahip olmasının veya benzer türden hobilere sahip olmasının neticesinde, bu alanlarla ilgili kurulmuş örgütlenmelerde bir araya gelip, böylece farklı bir bağlamda aynı grup kimliğinin bir taşıyıcısı olabilir. Böylece grup kimlikleri, farklılıkları yansıtan yönleriyle ayrıştırmacı bir rol oynarken, bu farklılıkları bazen aynı çatı altında bir araya getirme özellikleri ile de birleştirici bir rol oynayabilmektedirler.

Bauman, insanların bu tür örgütlenmeler içersine girmelerinin altında yatan güdünün, modern yalnızlık olduğunu belirtmektedir. Çoğul aidiyetlerin parçalanmasının sonucunda, bireysel kimlikler ön plana çıkmakta, ancak birey de gittikçe

yalnızlaşmaktadır. Bauman, bu yalnızlaşmanın etkisiyle, insanların bir araya gelmeye çalıştıklarına dikkat çekmektedir (Bauman, 2005). Bunun neticesinde insanlar ortak ilgiler, sorunlar ve bu sorunlara karşılık çeşitli beklentilerle bir araya gelip bir grup kimliğinin oluşumunu sağlayabilmektedirler. Günümüzde farklı amaçlarla kurulmuş çeşitli sivil toplum kuruluşlarının giderek yaygınlık arz etmeleri ve toplumsal hayatta etkin konuma gelmeleri bu açıdan dikkat çekicidir.

Etnik Kimlik

Eski Yunancada “halk” anlamına gelen “ethnos” sözcüğünden türetilen etnisite, atalara ait ortak mirasla karakterize edilen ve aynı topluluktan geldiğine inanan kimseleri ifade etmektedir (Kurubaş, 2008: 13). Bu çerçevede etnisite, ait oldukları ve içinde özgün kültürel davranış sergiledikleri bir toplumda kendilerini diğer kolektif yapılardan farklılaştıran ortak özelliklere sahip olduğunu düşünen ya da başkaları tarafından bu gözle bakılan kişileri tanımlayan bir terim olarak açıklanmaktadır (Marshall, 1999: 215). Etnisite ile ilgili çalışmalarda, bu kavramın ırk kavramından farklı olduğu özellikle belirtilmektedir. Bu çerçevede ırk kavramının altında biyolojik değişkenler ele alınırken, etnisite deyince daha çok kültürel, dilsel ve toplumsal benzerliklerin kastedildiği vurgulanmaktadır (Somersan, 2008: 87). Başka bir ifadeyle ırk kavramı çerçevesinde sıklıkla belirtilen köken vurgusunun, biyolojik bir göndermede bulunmasına karşılık, etnisitede yapılan köken vurgusunun biyolojik olmaktan ziyade sosyolojik bir anlam içerdiği ifade edilmiştir.²⁷

Bir “ırk”ın, görünür fiziksel biçime sahip olan bir genetik kategori olduğu varsayılır. “Ulus”un, bir devletin fiili ya da muhtemel sınırlarına her nasılsa bağlı olan toplumsal-siyasal bir kategori olduğu varsayılır. Bir “etnik” grubun ise, kuşaktan kuşağa geçen ve normal olarak kuramda devlet sınırlarına bağlı olmayan, bazı sürekli davranışlara sahip olduğu söylenen kültürel bir kategori olduğu varsayılır. Oldukça değişken bir biçimde kullanılabilen bu terimler,²⁸ bireysel veya toplumsal davranışlar üzerinde güçlü bir etkiye sahip olan ve aynı zamanda günümüzde siyasal iddialarda bulunmak için zemin oluşturan kalıcı bir görüngüye işaret etmek üzere kullanılmaktadır. Böylece bir halkın

²⁷ “İrk”ın fiziksel farklılıklara göndermede bulunmak için kullanılan bir kavram olarak görülmesinin, bu kavram etrafındaki karmaşayı ortadan kaldırmadığını, hatta böyle bir yaklaşımın kendisinin de bu konuda karmaşaya neden olduğunu belirten bir tartışma için bkz. Stevens (2001: 250-298).

²⁸ Birinin etnik grup olarak değerlendirdiğini, başkasının ulusal azınlık olarak değerlendirmesi bu duruma örnek olarak verilebilir.

oluş ve davranış biçimin nedeninin, ya ayırt edici genetik özellikleri, ya toplumsal siyasal tarihi ya da geleneksel normları ve değerleri olduğu varsayılmaktadır (Wallerstein, 2007b: 96-97).

Etnisite ve ırk arasındaki bu ayrıştırmanın belirtildiği kadar net olmadığını söylemek gerekir. Ali Rattansi, ırkçılık ve etnisite ayrımı hakkında, tartışmalara yer bırakmayacak şekilde bir tanımlamanın bulunmadığını belirtmektedir. Rattansi, etnikliği ırktan, etnik-merkezciliği ırk-merkezcilikten ve bunların ikisini de yabancı korkusu ve milliyetçilikten ayıran ayrımların net olmadığına dikkat çekmektedir (Rattansi, 1997: 68). Rattansi'nin haklı olarak dile getirdiği bu kavram karmaşası aslında anlaşılır bir durumdur. Etnisite, ulus olmamış küçük toplulukları ifade etmek için kullanılıyor gibi gözükse de etimolojik açıdan bunun doğru bir kullanım olmadığını belirtmek gerekir. Kelimenin kökenin dayandığı Eski Yunancadaki "ethnos" sözcüğünün "kendilerine ait özgün bir kültürleri olan aynı milliyetten veya ırktan gelen insanlar" anlamına geldiği dikkate alındığında, kelimenin ırk kavramını dışlamadığı daha iyi anlaşılır. O halde bu karmaşa neden kaynaklanmaktadır?

İngiliz tarihçi Arnold Toynbee, "ırk ve çevre" kavramlarının, değişik insan toplulukları arasındaki kültürel farklılıkları çözümlmek için XIX. yüzyılda yaşamış Batılı tarihçilerin ileri sürdükleri iki karşıt terim olduklarını belirtmektedir (Toynbee, 1991: 14). Irk terimi, antropolojinin bilimsel bir disiplin olarak Avrupa'da ortaya çıktığı XIX. yüzyılın temel kavramlarından biri olmuştur.²⁹ XX. yüzyılın ilk yarısında da bu terim, popülerliğini korumuş, bilimsel çalışma adı altında bazı ırkların diğer ırklardan üstünlüğünü dile getiren çeşitli ırk teorileri türetilmiştir. Ancak klasik sömürgeciliğin son bulduğu II. Dünya Savaşı'ndan sonra birinin diğerine karşı biyolojik üstünlüğünü savunan ırk merkezli analizler yoğun eleştirilere konu olmuş, sömürgecilik döneminin ürünü olarak görülen bu yöndeki yaklaşımların yerini, kültüre geniş ölçüde yer veren etnisite merkezli açıklamalar almaya başlamıştır. Etnik kimlikler artık günümüzde, asimilasyona karşı politik başkaldırı ve tanınma savaşımı ile özdeşleştirilir olmuştur.

²⁹ Antropolojinin başlangıç dönemlerindeki temel paradigma, tüm toplulukların, en ilkelden en gelişmişine doğru tek bir evrimsel süreçten geçtiği fikrine dayanmaktaydı. Buna göre, söz konusu evrimsel sürecin ilkel dönemine tekabül ettiği belirtilen Batı dışı topluluklar, Batı'nın geçmişini anlamak için başvurulacak birer inceleme nesnesi olarak görülmekteydi.

Milliyetçilik ve etnisite konusundaki çalışmalarıyla tanınan İngiliz sosyolog Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni* başlıklı kitabında, bir etnik kimliği diğer bir diğer etnik kimlikten ayıran çeşitli özellikler bulunduğunu belirtmektedir. Smith'e göre etnik bir kimliğin; kolektif bir ismi, ortak soy miti, ortak tarih anlayışı, ortak bir kültürü, dayanışma duygusu vardır ve bu etnik kimlik, belirli bir bölge veya toprak parçası ile de özdeşleşmiştir. Smith, bu özelliklerin tüm etnik kimliklerde aynı anda ve hepsi bir arada bulunamayabileceğini, bunlardan hangisinin daha baskın olduğunun da topluluktan topluluğa değişebileceğini ifade etmektedir (Smith, 2003).

Belirli bir coğrafi alana sahip olması ve askeri, siyasi, hukuki, iktisadi, sosyal ve kültürel alanda yerleşik kurumlara sahip olmasının avantajıyla ulusal kimlik, etnik kimlikten daha güçlü gibi görünse de, etnik kimlik aslında ulusal sınırları aşan bir güce sahiptir. Örneğin etnik bir inanca sahip olan Yahudiler, daha önce bir devletlerinin olmamasının etkisiyle, dünyanın hemen her tarafına dağılmış durumda yaşamışlardır. 14 Mayıs 1948 yılında İsrail devleti ilan edildiğinde, dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan Yahudilerin çoğunluğu İsrail'e gitmemiş ve bu ülkelerde yaşamaya devam etmişlerdir. Bununla birlikte İsrail dışında yaşamlarını sürdüren Yahudilerin büyük çoğunluğu, inançları açısından büyük bir başarı olarak gördükleri İsrail ile güçlü ilişkilere sahip olmuş, başta basın, siyasi ve iktisadi bakımdan olmak üzere pek çok farklı alanda bu ülkeye desteklerini sürdürmüşlerdir. Örneğin Yahudi kökenli ABD'li ünlü yönetmen Steven Spielberg, Hollywood'da yaptığı filmlerle bu ülkeye sinema aracılığıyla desteğini ifade etmesinin yanı sıra,³⁰ İsrail'in Lübnan ile 2006'daki savaşından sonra da bu ülkeye 1 milyon dolar bağışta bulunmuştur.

İskandinav bölgesinde yer alan İsveç, Norveç ve Danimarka'yı da bu duruma örnek göstermek mümkündür. Bahsi geçen devletler, üç ayrı ulusal devlet olmalarına karşın, aynı etnik kimliğe sahiptirler.³¹ Öyle ki, anayasal monarşi altında parlamenter

³⁰ Spielberg, Yahudi kimliğinin etkisiyle, Yahudiliği konu edinmediği ama Arap figürlere yer verdiği filmlerinde (Indiana Jones: Kutsal Hazine Avcıları gibi), Arapları oldukça gülünç, ne yaptığını bilmeyen kişiler olarak izleyiciye aktarmıştır. Yanı sıra Spielberg, 1993 yapımı "Schindler's List" filminde II. Dünya Savaşı'nda Nazilerin Yahudilere uygulamış olduğu soykırımı konu edinirken, 2005 yapımı "Munich" filminde ise, 1972 Münih Olimpiyatları'nda 11 İsrail atletinin ölümüyle ilişkisi olduğuna inanılan, (FKÖ'ye bağlı) Kara Eylül isimli Filistin örgütüne mensup militanlardan bunun intikamını almaya çalışan Mossad elemanlarının maceralarına yer vermiştir.

³¹ İskandinavlık ekseninde ortak bir kimliğe sahip olan bu ülkeler, bu ortak kimliğin etkisiyle tarihte de bir dönem birlikte hareket etmişlerdir. Danimarka Kralı IV. Valdemar'ın kızı I. Margrete Norveç Kraliçesi olarak 1387'de tahta çıkmasından on yıl sonra İsveç, Norveç, Danimarka ve bunların

demokrasi ile yönetilen Norveç, 1905'te kansız bir şekilde İsveç'ten ayrılıp bağımsızlığını ilan ettiğinde, kralını kendi sınırları içinden seçmemiş, Danimarka Prensi VII. Haakon Danimarka'dan Norveç'e getirilerek, Norveç Kralı ilan edilmiştir.³²

Etnik kimliklerin bu yönlerinin yanı sıra bir ulus-devletin sınırları içerisindeki farklı etnik kimliklerin de geçmişten farklı olarak, günümüzde daha çok ön plana çıkmaya başladıklarını belirtmek gerekir. Bu kimliklerin tanınma savaşını vermesi sadece ulusal değil, uluslararası boyutu olan gelişmeleri de beraberinde getirmektedir. *İmparatorlukların parçalanma sürecinde, ulusal mücadeleler sonrasında kurulan yeni ulus devletler tanınma savaşı verirken, bugün ulus-devletlerin içerisinde yaşayan ve egemen etnik yapıdan farklı bir kimliğe sahip olan etnik kimlikler tanınma savaşı vermektedirler.*

Aynı etnik kimliğe sahip insanlarla yaşadıkları bir ülkeden, etnik açıdan farklılık arzeden bir ülkeye göç eden göçmenler açısından bakıldığında, farklı etnik kimliğe sahip bireylerle karşılaşmış olmanın etkisiyle, bu kişilerin etnik kimliklerinin daha fazla farkına vardıkları söylenilebilir. Bu durum özellikle sosyalleşme sürecinin büyük kısmını özyurdunda geçirmiş göçmenler için böyledir. Sosyalleşme sürecini köken olarak bağlı olduğu ülkede değil de başka bir ülkede geçiren ve bu ülkenin eğitim sisteminden geçen sonraki nesillerde, bu konudaki etnik kimlik bilinci çoğunlukla dönüşüme uğramaktadır.

Ulusal Kimlik

Ulusçuluk konusunda yaptığı çalışmalarla tanınan Çek kökenli düşünür Ernest Gellner'e göre ulusçuluk, modern-endüstriyel toplumlara özgü bir ideolojidir. Bu bağlamda ulusçuluk, çeşitli alt kültürleri barındıran topluma, üst bir kültürün empoze edilmesiyle onun yeniden örgütlenmesi esasına dayanmaktadır. Kültürel bazda bir türdeşliğin oluşturulması ulusçuluğun temel özelliklerinden biridir. Toplumdaki bireyler bu üst kültür etrafında bir araya gelmekte ve böylece de toplumsal birliğin sağlanması hedeflenmektedir (Gellner, 2008). Ulusçuluk, Gellner'in ifade ettiği haliyle, modern-endüstriyel toplumlarda görülen veya 1789 Devrimi'nin ürünü ideolojik bir olgu

sömürgeleri (Finlandiya, İzlanda, Faroe Adaları ve Grönland) birleşerek, Kalmar Birliği altında büyük bir İskandinav İmparatorluğu meydana getirmişlerdir. İsveç, 1521 yılında birlikten ayrılmış, Norveç ve Danimarka ise XIX. yüzyıla kadar ortak bir kralın yönetimi altında yaşamaya devam etmişlerdir.

³² VII. Haakon, 1905'den (öldüğü tarih olan) 1957'ye kadar Norveç krallığını sürdürmüştür.

olmakla birlikte, bu fikrin etnik düzeyde bir evveliyatının bulunduğunu belirtmek gerekir. Gerek ulusçuluk fikrinin gerekse de bu fikrin kurumsallaşmış formu olan ulusal devletlerin kuruluşunun temelinde etnik bir kimlik vardır. Bugün dünyadaki ulusal devletlerin sınırları içerisinde her ne kadar birden fazla etnik kimlik olsa da, ulusal devlet anlayışının özü belirli bir etnik kimliğe dayanmaktadır.

Farklı bağlamlardan hareketle farklı ulusal kimlik tanımlamaları yapmak mümkün olsa da ulusal kimliği, ulusun simgesi olarak kabul edilen değerlerin sosyo-politik düzeydeki yansımaları olarak ifade etmek gerekir. Ulus-devlet açısından ulusal kimlik, devletin dayandığı ulus anlayışının toplumda ideolojik düzeyde yansımalarını bulması şeklinde tanımlanabilir. Bu ideolojik yansıma çeşitli yollardan olmaktadır. Louis Althusser'e göre devletin, egemen ideolojiyi üreten ve devam ettiren çok sayıda ideolojik aygıtı mevcuttur ve resmi okullar bu aygıtların önde gelenlerinden birisi olmaktadır (Vergin, 2007: 82-83).

Ulus-devletlerin ortaya çıkıp yaygınlaşmasına paralel olarak, XIX. yüzyıldan itibaren Batı'da ulusal eğitimin verildiği devlet okulları da yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Eğitimin böylece kitleleşmesiyle birlikte bu okullar, devletin arzuladığı ulusal kimliği benimsemiş, ideal birey tiplerinin oluşturulduğu iktidar aygıtları olarak önemli fonksiyonlar üstlenmişlerdir. Böylece devlet okullarında ulusal eğitim aracılığıyla ulusal bir bilincin oluşturulması ve bu yolla ulusal kimliğin inşası hedeflenmiştir (Anık, 2005).

Ulusal kimliğin bir üst kimlik olarak tasarlanmasının temelinde bir ulusun tanımlayıcı öğesinin ırk birliği olmadığı düşüncesi yatmaktadır³³ (Dereboy ve Dereboy, 1997: 421). Bugün dünyada ırksal açıdan homojen bir devletten söz etmek güçtür. Immanuel Wallerstein (2000: 120) da modern devletlerin ilkelerinden birinin, bu devletlerin *ethnos*'dan değil, *demos*'dan, yani yurttaşlardan oluştuğu yönündeki anlayış olduğuna dikkat çekmektedir. Tabii genel eğilim böyle olmakla birlikte farklı örneklerin de mevcut olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin Almanya'da ve İsrail'de yurttaşlık olgusu, ırk birliğine dayanmaktadır. Wenden'in (1998: 39) de dikkat çektiği gibi yurttaşlık hakkını elde etme koşulları, aslında her ülkenin kendi ulus anlayışını da resmeder.

³³ Winthrop Jordan, Avrupa'da ulus-devletler ortaya çıkıncaya kadar, yabancı olarak görülmenin ırksal farklılıklar temelinde değil de çoğunlukla dinsel farklılıklar temelinde olduğunu belirtmektedir. Jordan bu çerçevede Avrupa'da Hristiyan olmayanların yabancı olarak görüldüklerini belirtmektedir (aktaran Stevens, 2001: 264-265).

Yurttaş kavramı Almanya, Fransa veya Amerika’da farklı temel ve beklentilere dayanmaktadır.

Wallerstein, yurttaşlığın esas alınmasıyla birlikte son iki yüzyıldır ulusal devletlerin kültürel olmaktan çok, hukuki bir karaktere sahip olduklarını belirtmektedir. Şüphesiz ulus-devletlerin belirleyici ilkelerinden bir tanesi hukuksal düzenlemelerdir. Ancak bu tür düzenlemelere, ulus-devletlerin öncesinde de rastlanmaktaydı. Dolayısıyla yurttaşlığın çerçevesi her ne kadar hukuksal bağlamda belirlenmiş olsa da, bu tür hukuki metinlerin dışına da taşan kültürel beklentiler mevcuttur. Bu tür beklentiler ise, ulusal kimlikte yansımaları bulmaktadır.

Castles ve Miller de ulus devletinin başlıca öğelerinden birinin kültürel birlik anlayışı olduğuna, uluslararası göçlerin ise ulus-devletin kökeninde yer alan bu yöndeki birlik anlayışını tehdit ettiğine dikkat çekmektedirler:

“(…) Ulus devlet, XVIII. yüzyıldaki gelişiminden bu yana, siyasal birlik fikri temelinde olduğu kadar kültürel birlik temelinde de açıklandı. Çoğu ülkelerde ortak dil, kültür, gelenek ve tarih üzerinden tanımlanan etnik homojenlik, ulus devletinin temeli olarak algılandı. Genellikle hayali –yönetici seçkinlerin bir inşası- olan bu birlik güçlü ulusal mitler yaratmıştır. Göç ve etnik farklılık bu tür bir ulus düşüncesini tehdit etmektedir, çünkü etnik kökenleri aynı olmayan bir halk yaratmaktadır. Klasik göç ülkeleri, göçmenlerin entegrasyonu kendi ulus inşasının bir parçası haline getirerek bu durumla kolaylıkla baş edebilmektedirler. Ne var ki, ortak kültürü kendi ulus inşası süreçlerinin merkezine yerleştiren ülkeler için bu çelişkiyi çözmek çok zordur” (Castles ve Miller, 2008: 21).

Fransız filozof Paul Ricoeur, ulusal kimliğin inşasının ve sürekliliğinin sağlanılmasında, “hafıza” ve “unutma”nın önemine dikkat çeker (Ricoeur, 2010a: 59; Ricoeur, 2010b: 258). Ulusal kimliğin inşası ve sürekliliği, bir yönüyle hatırlamaya diğer yönüyle de unutmaya yöneliktir. Bu süreçte zaferlerin, parlak dönemlerin ve acıların olduğu zamanlar ön plana çıkartılıp bunların unutulmaması sağlanmaya çalışılırken, yenilgilerin, başarısızlıkların ve utançların olduğu zaman dilimleri unutulmak istenmektedir. Bugün sosyal demokrasinin ve sosyal refah anlayışının önde gelen ülkelerinden biri olarak kabul edilen İsveç’in tarihinde Laponlara karşı yürüttüğü asimilasyon politikası, İsveçlilerin unutmak istediği olaylardan birisidir. Benzer şekilde, bugün ülkesinde yaşayan bireylerin özgürlüğü ekseninde tanıtımı yapılan Amerikalılık kimliğine karşın, Amerika’nın tarihinde yerlilere karşı yapılan soykırım ve siyahların uzunca süre aşağılanması, söz konusu Amerikalılık kimliğinde karşılığı olmayan olaylar

olarak görülmektedir. Amerikan tarihinde önceki yüzyılların değil de kendi ulusal sorunlarına çözüm üretildiğine inanılan ve uluslararası sistemde önde gelen bir aktör konumuna yükselmiş olunan XX. yüzyılın ikinci yarısının ön plana çıkarılması boşuna değildir. Benzer bir yaklaşımı Almanlarda da görmek mümkündür. Alman ulusal tarihindeki Nazi dönemi, bazı Almanların gurur duydukları ve özlemini duydukları bir dönem olsa da, çoğu Alman için bu dönem, unutulmak istenen bir utanç dönemidir. Tabii ulusal kimliğin inşasında biri için unutulmak istenen bir başkası için unutturulmak istenmeyen haline dönüştürülebilmektedir. Almanlar Yahudi soykırımını unutmak isterken, Yahudiler için bu soykırım, kimlik inşasında ve İsrail devleti ekseninde bir birliğin sağlanmasında unutulmaması gereken ve anılarının sürekli canlı tutulması gereken önemli bir zaman dilimi olarak görülmektedir. Yine Ermenilerin ve Süryanilerin 1915’de atalarına soykırım yapıldığını öne sürmeleri ve bunun etrafında bir kimlik bilinci inşa etmeleri de bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Gerek Ermeniler, gerekse de Süryaniler, diasporalılık³⁴ anlayışı ekseninde bir kimlik inşasını ve bu kimliğin sürekliliğini hedeflemektedirler. Bu açıdan çeşitli ortak platformlar oluşturularak, farklı ülkelerde yaşayan Ermeni ve Süryanilerin bu ekseninde bir araya gelmeleri sağlanmaktadır.

Ulusal kimlik anlayışı ileride ele alınacağı gibi, gerek uzunca süredir, hatta (örneğin Amerika ve Kanada dikkate alındığında) ulusal kimliğe rengini veren unsurlardan da önce, bu ülkelerde yaşayan etnik unsurların bu kimliğin kendilerini temsil etmediği yönünde bir karşı yaklaşım sergilemeleri, gerekse de uluslararası göçlerin artması, böylece farklı ulusal unsurların gelmesi, bunların vatandaşlık ekseninde hukuki mücadeleleri ve ulusal kimliğin vatandaşlık hakkı elde eden göçmenleri ne oranda kapsadığı yönündeki tartışmaların ortaya çıkmasıyla birlikte sorgulanır bir hale gelmiştir. Ulus devletin, kuruluş paradigması itibarıyla kültürel açıdan asimilasyoncu olması bu yöndeki tartışmaları körüklemiştir.

Medeniyet Kimliği

Medeniyet kelimesi, çoğunlukla Batı merkezli olarak ele alınmasına rağmen, kelimenin kökenini oluşturan “medeni” yani “şehirli” kelimesi aslen Doğu kökenli bir kavramdır

³⁴ Diaspora, herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu anlamına gelmektedir. Başlangıçta Yahudiler için kullanılan bu kavram, sonraki süreçte, yurtlarında bir şekilde ayrılmış öteki ulusları kastetmek amacıyla da kullanılmaya başlanmıştır.

(Şener, 2009: 111). Kavramın Batı tarihindeki ilk kullanımı da buna paralel olmuştur. Marquis de Mirbeau, Batı tarihinde bu kavramı (civilisation) ilk defa 1750 yılında; kentlilik, gelenek, topluma biçim veren şeyler, değerlerin oluşması ve onların insanlık kaynaklarıyla ilişkili olarak ele alınması anlamında kullanmıştır (Yıldırım, 2010: 34). Ulusal devletlerin tarih sahnesine çıkışını takiben ve özellikle de XX. yüzyılda ulusal kimlik kavramı çok fazla ön plandayken, günümüzde medeniyet kimliği ve bu eksenindeki tartışmalarda büyük bir artış görülmektedir.

Medeniyet kimliği etnik ve ulusal kimliği aşan bir muhteva ve güce sahiptir. Ulusal kimlikler söz konusu olduğunda sağlanamayan birliktelikler, tarihsel ve sosyolojik derinliği daha fazla olan medeniyet kimliği söz konusu olduğunda sağlanabilmektedir. Zira medeniyet kimliği ulusal kimliğin, ulusun ortak kaderini ve bu ekseninde ulusu oluşturan bireylerin ülkü ortaklığını içermesi gibi, aynı medeniyet havzasında yer alan farklı uluslardan bireylerin ortak kaderi ve ülkü ortaklığı anlayışını içerir.

Davutoğlu, medeniyetler bağlamında bir olgunun başlı başına bir gelenek oluşturabilmesinin süreklilik ve tutarlılığı barındıran iki temel şartı gerektirdiğini vurgulamaktadır. Süreklilik şartı, tarihi olgunun oluşum öncesindeki kaynakları ile oluşum süreci ve olgunlaşma dönemindeki yapıları arasında var olan kesintisiz bir devamlılığı; tutarlılık şartı ise, bu olgunun aynı dönemde yaşayan diğer olgularla farklı bir iç doku ile kendi içinde tutarlı bir bütünlüğü gerekli kılmaktadır (Davutoğlu, 1999: 21).

Devletlerin siyasi yapıları dönemseldir ve büyük farklılıklar gösterebilir. Bottomore'un (1998: 123) ifadesiyle, 1970'lerin İngiltere'si ile 1870'lerin ya da 1770'lerin İngiltere'si birbirinden farklıdır. Kapitalist İngiltere ve kapitalist Fransa ile feodal İngiltere ve feodal Fransa birbirinden farklıdır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile Çarlık Rusyası birbirinden ayrı toplumlardır. Devletlerin siyasi yapılarındaki bu değişkenliğe karşın, medeniyet kimliğinde değişimlerin olması daha güç ve daha uzun sürelidir.

Medeniyet terimi oryantalizm çalışmalarında, Doğu ve Batı medeniyeti ekseninde sıklıkla ele alınan bir kavram olmuştur. Oryantalist metinlerde ifade edildiği haliyle Batı, Batı dışı dünya ile kurduğu ilişki çerçevesinde kendi kimliğini şekillendirmiş ve tanımlamıştır. Toplumlararası ilişkilerin ilk dönemlerinden itibaren Batı'nın, Batı dışı

coğrafyayla, Doğu'yla arasındaki ilişkinin niteliği bu açıdan önemlidir. Tarihe bakıldığında, dünyadaki ilk medeniyetin Doğu'da ortaya çıktığı görülmektedir. Tarımın ortaya çıktığı, ticaret kervanlarının odağındaki Doğu, zenginliğin başlıca kaynağı olarak görülmüştür. Bu noktada Batı'nın başlıca mücadelesi de, Doğu'nun sahip olduğu bu zenginliği elde etmeye yönelik olmuştur.

Batı'nın Doğu ile ilişkisi, İslam'ın bir din olarak Ortadoğu'da ortaya çıkmasından sonra yeni bir sürece girmiştir. Artık Araplar ve İslam ile özdeş tutulan Doğu, “nefret edilmeyi hak eden, insan onurundan nasibini almamış ve şeytanın esiri olmuş imansızlar ırkının”³⁵ yaşadığı bir coğrafya olarak görülmüştür (Hentch, 1996: 53). Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethi ve akabinde Avrupa'nın içlerine doğru giriştiği fetih hareketleri sonrasında da Batı'da Doğu medeniyeti ve kültürü, Osmanlı Devleti ve Türkler ile eş anlamlı olarak kullanılmaya başlamıştır. Batı'nın kendisinden olmayan, Doğulu olana karşı “kimlik inşa edici” bakış açısı, XIX. yüzyılda kurumsallaşan oryantalist çalışmalar ile de zirve noktasına çıkmıştır.

Oryantalist çalışmaların inceleme nesnesi Doğu olmuştur. Oryantalist gelenek çerçevesinde, Doğu toplumlarını açıklamak iddiasıyla ortaya atılan teoriler, Batı kimliğini ve üstünlüğünü ifade etmeye yönelik çalışmalar olmuştur. Batı, Doğu'yu “ötekileştirmek” suretiyle, başka bir deyişle, kendisinin tamamen zıddı olan bir “Doğu” icat ederek, Doğu'yu “doğululaştırarak” kendisini tanımlamıştır. Bu ötekileştirme işlemiyle, kendisinde olan iyi şeylerin Doğu'da olmadığını, kendisinde olmayan kötü şeylerin ise hepsinin Doğu'da var olduğunu iddia etmiştir. Oryantalist söylemde Doğu medeniyeti, her zaman Batı'dan farklı bir şeyle, Batı medeniyetinin sahip olduğu varsayılan bilim, demokrasi, rasyonalite, ilerleme fikri, sivil toplum vb. özelliklerle kıyaslanarak tanımlanmıştır. Doğu durağandır ve oryantalist bakış açısında, içinde herhangi bir farklılık da barındırmamaktadır. Cezayir ile Endonezya ya da Türkiye ile İran arasında bir fark yoktur (Bulut, 2002: 25). Doğulu halkların yaşam tarzı ve kültürleriyle ilgili bu gibi değerlendirmeler içeren oryantalist çalışmalar, Batı'nın Doğu

³⁵ Papa II. Urbanus, bölünmüş durumdaki Avrupalıları Doğu'ya karşı haçlı seferleri düzenlemeye teşvik etmek için yaptığı konuşmada bu tanımlamayı kullanmıştır. 1071'deki Malazgirt Savaşı'ndan 24 yıl sonra (1095'te) yaptığı bu konuşmada II. Urbanus, Tanrı'nın sevgili kulları olarak tanımladığı Batılıların kutsal bir misyonla karşı karşıya bulduklarını ve bu misyonun gereği olarak, imansız Doğuların ellerinde bulundurduğu kutsal yerleri, onlardan kurtarmaları gerektiğini belirtmiştir.

hakkındaki bakışını gösteren zihinsel ya da bilimsel düzeydeki bir üretim olmakla kalmamış, Batı'nın Doğu karşısındaki siyasetine de yön vermiştir.³⁶

Alman tarihçi Oswald Spengler, XX. yüzyılın başlarında yazdığı *Batı'nın Çöküşü* başlıklı eserinde, Batılı insanın “öteki”ni kontrol etme ve ona yön verme hakkını kendisinde nasıl gördüğünü, bu minvalde de farklılıklara nasıl kapalı olduğunu şöyle ifade eder:

“Batı insanlığı hiç istisnasız, ölçsüz bir optik kuruntunun tesiri altındadır. Herkes başkalarından bir şey ister. “Sen ...caksın” deriz ve eminiz ki şu veya bu verdiğimiz emire göre gerçekten değiştirilecek, uydurulacak veya düzenlenecektir ve bu çeşit emirleri vermekteki inancımız ve hakkımız sarsılmazdır. Bizim için ahlâk olan bu ve sadece budur. Batının ahlâkında her şey yöndür, iktidar isteğidir, uzak olana tesir etmek iradesidir. Burada Luther Nietzsche ile, Papalar Darwincilerle, Sosyalistler Cizvitlerle hemfikirdirler... Bunun böyle olması Faustian ruhun bir gereğidir. Başka türlü düşünen veya öğreten günahkârdır, sadakatsızdır, düşmandır ve ona karşı amansızca mücadele edilir. Sen “...caksın”, devlet “...cak”, toplum “...cak.” ...” (Spengler, 1978: 269).

Batı'da Batı dışına karşı gösterilen bu olumsuz yaklaşım günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. ABD'li siyaset bilimci Samuel Huntington'un Foreign Affairs dergisinin 1993 yaz sayısında, “Medeniyetler Çatışması”³⁷ (The Clash of Civilizations) başlığıyla yayınlanan yazısında, Batı dışı medeniyet kimliklerine yönelik yaklaşımı bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Huntington'un Batı merkezli ve oryantalist bir tarih okumasıyla yazdığı bu tezde, iki kutup arasında çekişmenin yaşandığı “Soğuk Savaş” döneminden sonra, artık mücadelenin esas kaynağının ideolojik ya da ekonomik bir düzlemde olmayacağı, bundan böyle dünya tarihine, kültürel nitelikteki mücadelelerin damgasını vuracağını ifade edilmektedir. Medeniyeti kültürel bir varlık olarak ele alıp, onu en geniş kültürel kimlik seviyesi olarak tanımlayan Huntington'a göre medeniyet

³⁶ Napolyon'un Mısır seferi esnasında sergilenen tutum bu duruma örnek gösterilebilir. Napolyon Mısır'ı fethetmek için Doğu'yla ilgilenen bu konuda bilgi sahibi olduğuna inanılan pek çok (oryantalist) bilim adamını da beraberinde Mısır'a götürmüştür. Avrupa'ya liderlik etmek ve Doğu'nun hakimi olmak noktasında İngiltere'yle girdiği mücadelede, Mısır'ın ele geçirilmesini hayati önemde gören Napolyon, bu ülkeye girdiklerinde, kendisini ve Fransız ordusunu Müslüman olarak tanıtmıştır. Mısırlıların Memluklara duydukları kinden yararlanmak isteyen Napolyon, “Fransızlar'ın Memluklardan daha fazla Tanrı'ya ibadet ettiklerine, Hz. Muhammet ve mukaddes Kuran'a saygı duyduğuna ve gerçek Müslümanların Fransızlar olduğuna” Mısırlıları ikna etmeye çalışmış ve böylece onları kendi safına çekmeye çalışmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Hourani (1996: 35) ve Said (1991: 130-155). Objektif kriterler dahilinde yazılmaya gayret edilmiş birkaç eser haricinde, oryantalist çalışmalarda zaman zaman görülen ılıman tavırlar genel olarak siyasi beklentilerin farklılaştığı anlarda ortaya çıkmıştır. Napolyon'un Mısır'da başvurduğu siyasi propaganda da bu çerçevede okunmalıdır.

³⁷ Bu çalışmanın Türkçe metni ve bu metne yönelik kritiklerin de bulunduğu da bir okuma için bkz. Huntington (1997).

kimliği, gelecekte gittikçe artan bir şekilde önem kazanacak ve dünya böylece büyük ölçüde, belli başlı yedi veya sekiz medeniyet arasındaki etkileşimle şekillenecektir. Bu medeniyetleri; Batı, Konfüçyen, Japon, İslam, Hint, Slav-Ortodox, Latin Amerika ve muhtemelen Afrika medeniyetleri olarak açıklayan Huntington'a göre, geleceğin en mühim mücadeleleri, bu medeniyetlerin birini diğerinden ayıran kültürel fay kırıkları boyunca meydana gelecektir. Küçülen bir dünyada medeniyetler arasındaki ilişkilerin daha da yoğunlaştığını ifade eden Huntington, ilişkilerdeki bu yoğunlaşmanın da kültürel farklılıklar konusunda, farklı medeniyetlere mensup bireylerde bilinçlenmeye yol açacağını ifade etmektedir. Bu şekilde kültürel farklılıkların daha bir ön plana çıkacağını ifade eden Huntington, global politikaya da, artan bu kültürel farklılıklardan dolayı, farklı medeniyetlere mensup grup ya da devletler arasındaki mücadelenin yön vereceğini ifade etmektedir (Anık, 2005).

Medeniyet konusundaki yaklaşımlarda hep farklılıklar olagelmıştır. Huntington medeniyet kimliğini, geniş boyutlu kültürel kimlik olarak ele alırken, Türk sosyolojisinde medeniyet kavramı üzerinde ilk duran kişi olan Z. Gökalp, medeniyet ve kültürü birbirinden ayırmıştır. Ona göre bir ulusun dinsel, ahlaksal, hukuksal, kurgusal, sanatsal, iktisadi ve bilimsel hayatlarını içeren kültür ulusal iken, medeniyet ise aynı gelişmişlik düzeyindeki pek çok ulusun toplumsal hayatlarının toplamını içermekteydi. Özetle Gökalp kültürü ulusal, medeniyeti uluslararası olarak değerlendirmiştir (Gökalp, 1999). Tabi gerek Huntington'un gerekse de Gökalp'in yaklaşımında (farklı düzlemlerde) ideolojik kaygıların ağır bastığını belirtmek gerekir. İkisinin de ortak yönü ise, Batı medeniyetini günümüzün en üstün medeniyet seviyesi olarak kabul etmeleridir.

Medeniyet konusundaki yaklaşım farklılıkları, medeniyetlerin tasnifi konusunda da farklılıkların olmasına neden olmuştur. Burada söylenebilecek olan, medeniyetleri başlangıçta Doğu ve Batı medeniyeti şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutmanın mümkün olduğudur. Bu ayrımın basit anlamda doğu-batı şeklindeki coğrafi bir ayrımdan öte olduğunu vurgulamak gerekir. Bu iki medeniyet içerisinde de çeşitli alt medeniyet kimliklerinden bahsetmek mümkündür. Örneğin Batı medeniyeti içerisinde; Yunan medeniyeti, Roma medeniyeti, Britanya (Anglo-sakson) medeniyeti, Fransız medeniyeti, Hispanik medeniyet, İskandinav medeniyeti, Alman medeniyeti, Slav medeniyeti gibi alt medeniyet kimliklerinden bahsedilebilir. Yine Doğu medeniyeti

içersinde İslam medeniyeti, Uzakdoğu medeniyeti, Hint medeniyeti, Afrika medeniyeti gibi alt medeniyet kimliklerinden bahsedilebilir. Benzer şekilde İslam medeniyetini de kendi içersinde Osmanlı medeniyeti, Arap medeniyeti, Fars medeniyeti, Kafkas medeniyeti, Orta Asya medeniyeti gibi alt kimliklere ayırmak mümkündür.

Bu tasnifleri kendi içersisinde daha değişik ayrıntıları göz önünde bulundurarak çoğaltmak mümkündür. Ancak çalışma konusu açısından bunun önemi, değişik coğrafyalardan gelen insanların, kendileriyle ortak medeniyet kimliğine sahip başka coğrafyalardan insanlarla daha kolay diyalog içersisine geçebilecekleri yönündedir. Örneğin Amerika'da yaşayan Kore kökenli bir Budist, yine Kore kökenli olan bir Müslümana karşı Tayland kökenli bir Budisti kendisine daha yakın görecektir. Ortak medeniyet kimliğinden dolayı, insanların birbirlerini daha yakın görme ve bunun aralarında daha güçlü bir iletişim unsuru olma hali, alt medeniyet kimliklerine doğru gittikçe daha da artar. Örneğin İsveç'te yaşayan ve dinleri aynı olsa da Irak kökenli Arap bir Müslüman, Suriye kökenli Arap bir Müslümanı, Türkiye kökenli bir Müslümana karşı kendisine daha yakın bulacaktır. Aynı medeniyet kimliği içersinde bulunanların sorunları da büyük ölçüde benzerdir. Örneğin İslam medeniyeti ortak kimliğine sahip, Batı'da yaşayan Müslümanların ortak sorunlarından biri islamofobidir. Yine farklı uluslardan veya etnisiteden gelmelerine karşı, bu medeniyet kimliğini paylaşanların dini ritüellerini yerine getirmek noktasında yaşadıkları sorunlar da ortaktır. Birey, grup, etnisite, ulus veya medeniyet eksenli bütün bu bahsi geçen farklılıklar, çeşitli düzlemlerde tanınma taleplerinin konusu olmuştur. Bu yöndeki tanınma talepleri, çokkültürlülük tartışmalarının ana eksenini oluşturmuştur.

2.1.2. Kimliklerin Tanınma Mücadelesi Ekseninde Çokkültürlülük

Gerek sosyolojide gerekse de öteki sosyal bilim alanlarında kültür odaklı yapılan tartışmalar, günümüzde daha çok çokkültürlülük eksenine kaymaya başlamıştır. Basit anlamıyla kültürel çeşitliliği ya da kültürel çoğulculuğu ifade etmek için kullanılan çokkültürlülük, farklı kültürel kimliklere sahip grupların/toplulukların aynı toplum içersinde varlıkları, bunların birbirleriyle olan ilişkileri, bu ilişkileri çatışma içersine girmeden sürdürmenin politik imkânları ve bunun sonuçlarına dikkat çeken bir kavramdır. M. Wieviorka (2003: 39-40), çokkültürlülük teriminin kültürel farklılıkların yeniden üretildiği, kabul gördüğü ya da içinde neşet ettiği toplumların dönüşümlerini

anlamaya yaradığını belirtmektedir. Bu haliyle çokkültürlülük, 1960'lı yıllardan beri pek çok toplumda dinsel, etnik, tarihsel, ulusal kökene, cinsiyete hatta bedensel engelliliğe ilişkin terimlerle ifade edilen kültürel kimliklerin ortaya çıkışıyla ayrılmaz bir kategori durumundadır.

Bugün dünyadaki ülkelerin neredeyse tamamına yakını kültürel bakımdan çeşitlilik göstermektedir. Will Kymlicka, dünyadaki 184 bağımsız devletin bünyesinde 600 yaşayan dil grubu ve 5000 etnik grubun varlığından bahsedildiğini belirtmektedir (Kymlicka, 1998: 25). Somersan ise, Ethnologue'nin 2005 yılı verilerini referans göstererek, dünyada (516'sı yok olma sürecinde olan) 6 bin 912 değişik dilin konuşulduğunu belirtmektedir (Somersan, 2008: 82-83). Bu veriler dikkate alındığında, çokkültürlülük konusunun sadece akademik çevrede bir ilgi konusu olmakla kalmayıp, farklı siyasi çevrelerde de bu konuda çeşitli tartışmaların süregelmiş olması anlaşılır olmaktadır. Şüphesiz dünyanın farklı coğrafyalarında farklı kesimlerin gündemine oturan bir konu olarak çokkültürlülüğe gösterilen bu ilginin birtakım nedenleri bulunmaktadır. Gerek iletişim alanında yaşanan atılımların gerekse de sosyal, kültürel, demografik, siyasal ve ekonomik alanlardaki çeşitli gelişmelerin bu konunun öne çıkmasında belirleyici olduğu söylenilebilir.

Kanada, Amerika ve Avustralya gibi ülkelerdeki yerli azınlıkların konumları ve bu eksenlerdeki hakların tanınmasına dair tartışmalar, II. Dünya Savaşı sonrasında gerek Batı dışı dünyadan, gerekse de Doğu Avrupa'dan Batı Avrupa'ya ve Amerika kıtasına yapılan uluslararası göçlerin artması, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin etkisiyle sınırların eski belirleyiciliğinin azalması ve artan kültürel etkileşimler, dünyanın *küresel köy* olarak nitelendirildiği bir dönemde ulus-devletin varlığının/zayıflığının tartışmaya açılması ve ulus-devletin klasik vatandaşlık anlayışının, yaşam pratiklerini içeren kültürel aidiyetlere kapalı türdeş bir yaklaşım içerdiği eleştirilerinin artması, içinde pek çok etnik yapı barındıran SSCB'nin çöküşü sonrasında 1990'lı yıllarda Doğu Avrupa ülkelerinde gözlemlenen milliyetçilik akımlarının yükselişi ve bunlardan kaynaklanan çatışmalar dikkate alındığında, gerek siyaset gerekse de bilim çevresinde neden çokkültürlülük üzerinde bu denli durulduğu anlaşılır olmaktadır.

Temmuz 2009'da Çin'in kuzeybatısındaki Şincan Özerk Bölgesi'nin merkezi Urumçi'de patlak veren ve Çin'in burada yaşayan Uygurlara yönelik (aslında yıllardır devam eden) baskısının kanlı bir şekle bürünmesi, yine Çin'in Tibet'e yönelik siyasi ve kültürel baskısı, Pakistan'da yıllardır kanlı eylemlere konu olan Sünni-Şii çatışmaları, Hindistan'da yaşayan Müslüman nüfus üzerindeki baskılar, Irak'ta farklı etnik, dini ve kültürel gruplar arasındaki çekişmeler, Sudan'da Darfur bölgesi ekseninde Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındaki mücadele, Lübnan'da kimliksel açıdan farklı aidiyetlere mensup gruplar arasındaki siyasi ve silahlı mücadeleler gibi daha pek çok gelişme dikkate alındığında, kültürel kabul sorunun, dünyanın Batı dışında kalan coğrafyasında da önemli bir problem olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bütün bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, çokkültürlülüğün sosyal bilimlerde güncelliğini uzun süre koruyacağını ve giderek daha da önem kazanan bir konu halini alacağını söylemek mümkündür.

Çokkültürlülük eksenindeki tartışmalarda özellikle 1990'lı yıllarda büyük bir artış olmuş ve bu kavram (özellikle Batı sosyolojisinde) üzerinde en çok yazı yazılan konulardan biri haline gelmiştir. Bugün özellikle başta Kanada olmak üzere Amerika ve Avustralya gibi ülkelerde sosyal bilimlerdeki pek çok çalışmanın konusunu çokkültürlülüğün oluşturduğunu söylemek mümkündür. 1981'de Amerikan basınında, kırk civarındaki makale ve yazıda çokkültürlülük konu edilirken, 1992'de yine Amerika'daki dergiler ve basın organları incelendiğinde iki bin civarındaki yazıya bu terimin konu edilmesi gittikçe artan bir ilgiyi göstermektedir. Amerika'da 1915'te *pluriculturalism* terimi kullanılırken,³⁸ daha sonra *multiculturalism*³⁹ terimi kullanılmaya başlanmıştır (Bilgin, 2005: 55). Başlangıçta çokkültürlülüğü ifade etmek için çokluk ifade eden Latince kökenli *pluri* kelimesi kullanılmasına karşılık, bu kavram yerine çokluk anlamı içermesinin yanı sıra bu nicel çokluk içerisindeki nitel çeşitlilik, farklılık anlamlarını da içerdiği için *multi* kelimesinin kullanımı zamanla yaygınlaşmaya başlamış ve *pluri* ön takısına dayalı kullanım giderek terk edilmiştir.

³⁸ John G. Cawelti (1999: 233), Amerika'da 1920'lerin başlarında Horace Kallen'in kültürel çoğulculuk (pluriculturalism), ekseninde dile getirdiği fikirleriyle bu konuda öncü bir isim olduğunu belirtmektedir. Amerikanizm ekseninde asimilasyon politikalarının gündemde olduğu yıllarda Kallen, bu düşüncenin sığığını eleştirmiş, birbirinden farklı kültürel grupların kendi geleneklerini yaşatabileceği bir çeşit kültür federasyonu önermiştir.

³⁹ Kelimenin birebir Türkçeye çevirisi, "çokkültürelcilik" olarak yapılabilir. Buna karşılık söz konusu kavram Türkçede sosyal bilimler literatüründe artık yaygın bir şekilde çokkültürcülük olarak kullanıldığından, tez çalışması boyunca da bu yöndeki kullanım tercih edilmiştir.

Sosyal bilimlerde ele alınan pek çok kavramda olduğu gibi, çokkültürcülük terimine de farklı bölgelerde birbirinden değişik anlamlar yüklenegelmiştir.⁴⁰ Batı örneği dikkate alındığında Kymlicka, çokkültürlülük kavramının Kanada’da esas olarak göçmenlerin önyargı veya ayrımcılık korkusu duymaksızın etnik kimliklerini ifade etme hakkı olarak kabul edildiğini;⁴¹ Avrupa’da, genelde ulusal cemaatler arasında güçlerin paylaşımı demek olduğunu; ABD’de ise, sıklıkla marjinalleşmiş sosyal grupların taleplerini karşılamak anlamında kullanıldığını belirtmektedir (Kymlicka, 1998: 48).

2.1.2.1. Çokkültürlülük Yeni Bir Olgu mudur?

Çokkültürlülük kavramının XX. yüzyılın sonlarına doğru çağdaş sosyal bilimlerde giderek büyük bir ilgiye mazhar olması, çokkültürlü toplumlara tarihte ilk kez günümüzde rastlandığı anlamına mı gelmektedir? Soru biraz daha özelleştirilirse, çokkültürlülük kavramının özellikle Batı’da ilgiyle karşılanmış olması ve menşinin Batı sosyal bilimler literatürüne ait olması, bu toplumların çokkültürlülüğü benimseyen toplumlar oldukları ve/yahut çokkültürlülüğün sırf bu toplumlarda tespit edilen bir olgu olduğu anlamına mı gelmektedir?

Geçmiş dönemlerdeki birbirinden farklı pek çok toplum yapılanması göz önünde bulundurulduğunda, birden fazla kültürel topluluğu içeren siyasal örgütlenme modellerinden dolayı, çokkültürlülüğün sadece günümüze özgü bir olgu olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.⁴² Hatta belirli bir ulusu merkeze alan ve bu

⁴⁰ Sosyal bilimlerde terminolojik düzeyde sıklıkla şahit olunan bu durum, bilime pozitivist yaklaşımlar dahilinde getirilen tanımlamalar dikkate alındığında, bir karmaşaya neden oluyormuş gibi gözükse de, her toplumun kendi iç dinamiklerinin, toplumsal koşullarının ve bunlardan kaynaklanan sorunlarının birbirinden farklılık arz ettiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda tanımlamalardaki bu farklılığın son derece normal bir sonuç olduğunu belirtmek gerekir.

⁴¹ Kymlicka’nın Kanada ile ilgili bu tanımlamasında, ülkeye sonradan gelen göçmenler dikkate alınmakla birlikte, Kanada’nın ilk yerleşimcileri olan aborijinal gruplar ile kolonileştirme faaliyetleri çerçevesinde ülkeye Avrupa’dan ilk gelenler olan ve Kanada’da ilk Batılı yerleşim birimini kuran, ancak sonradan ülkenin egemenliğini İngilizlere kaptıran ve çoğunlukla Quebec’te yaşayan, Fransız kökenliler dışlanmış gibidir. Dolayısıyla tanımlamanın bu haliyle eksik olduğunu belirtmek gerekir. Bunun yerine tanımlamayı, göçmenlerin yanı sıra Kanada’nın ilk yerleşimcileri olan aborijinal grupları ve Quebec’lileri kapsayacak şekilde geliştirerek; etnik, dinsel, cinsel, kültürel kimliklerin önyargı ve ayrımcılık korkusu olmaksızın ifade edilebilme hakkı olarak düzeltmek mümkündür.

⁴² M. Ali Kılıçbay, çokkültürlülüğün yeni bir olguymuş yanlışlığı oluşturmasının nedeni olarak, çoğulkültürlülük kavramı yerine çokkültürlülük kavramının kullanılmasını göstermektedir. Sosyolojik açıdan bakıldığında, Kılıçbay konuya önemli bir açıdan yaklaşarak, her toplumda zaten kır kültürü-kent kültürü, gecekondu kültürü, elit kültürü gibi ayrımlar olduğunu, bundan dolayı da her toplumun doğal olarak çokkültürlü olduğunu söylemektedir. Çokkültürlülük her yerde rastlanan bir olgu olduğuna göre, Kılıçbay’a göre günümüzde talep edilen çokkültürlülük değil, çoğul bir kültürel ortamdır. Bu talep, devletin sahip çıktığı egemen bir kültürün olmadığı, toplumda var olan çeşitli kültürlerin eşit yaşama

haliyle monist bir kültürel yapılanma özelliği taşımasından dolayı çokkültürcülüğe kapalı olan modern ulus-devletlerden çok, imparatorluklarda çokkültürlülük olgusuna daha sık rastlanıldığı görülmektedir.⁴³ Zira imparatorluklar, merkezden çevreye yayılmacı özellikleri dolayısıyla yapıları gereği farklı dil, din ve ırkları sürekli içlerinde barındıran siyasal yapılanmalar olmuşlardır.⁴⁴

Çokkültürlülük olgusunun sıklıkla gözlemlendiği özellikler taşımalarına karşın imparatorlukların, çokkültürcülüğü benimsemiş ve dolayısıyla merkezdeki egemen kültürden farklılıklar taşıyan öteki kültürlerle tam anlamıyla saygı içerisinde yaklaşmış siyasal yapılanmalar olduklarını iddia etmek de mümkün gözükmemektedir. Askeri gücün belirgin bir etkisinin gözlemlendiği bu yapılanmada, çevrenin merkeze bağlılığına özellikle dikkat edilmiştir.

İmparatorluklar tarafından boyunduruk altına alındıktan sonra siyasal açıdan sadakat gösteren ve ekonomik açıdan da düzenli bir şekilde vergilerini ödeyerek kendilerine sağlanan güvenliğin borcunu böylece ödeyen topluluklara, imparatorluk merkezi tarafından görece özerk bir yaşam alanı tanınmıştır. Buna karşın özellikle çeşitli konularda baş gösteren anlaşmazlık durumlarında, imparatorluklardaki merkezi baskının, periferideki farklı kültürel topluluklar üzerinde yakından hissedildiğini belirtmek gerekir. Özellikle Batı örneği dikkate alındığında, bu etkinin yıkıcı bir nitelik taşıdığını söylemek mümkündür. Gerek XI. ve XIII. yüzyıllar arasındaki haçlı seferleri, gerekse de coğrafi keşifleri takiben giriştiği büyük kolonyal hareketler esnasında Batı'nın, Batı dışı toplumlar karşısında sergilediği tavır, kendinden alt kimliğe sahip topluluklar olarak gördüğü bu kesimleri şiddet yoluyla kendine boyun eğdirmek şeklinde olmuştur.

hakkına sahip olduğu bir ortamın oluşmasına yöneliktir. Bu konuda ayrıntı bilgi için bkz.: Kılıçbay (1998).

⁴³ Vatandaşlarının eşitliği söylemine karşılık, ulus-devlette tek dilliliğin esas alınmasına rağmen, imparatorluklarda nüfusun tamamına tek bir dilin dayatılmadığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, bu siyasal yapılanmalarda çokkültürlülüğün daha kolay bir şekilde gözlenebildiğini söylemek mümkündür.

⁴⁴ Çokkültürlülüğün tarihteki en başarılı örneklerinden biri olarak, Osmanlı Devleti'ndeki uygulamalar gösterilebilir. Osmanlı Devleti, sömürgeci özellikleriyle ön plana çıkan öteki imparatorluklardan ayrılan, farklılıkları baskı altına almayan, aksine onlara yaşam imkânı tanıyan bir devlet geleneği oluşturmuştur. Çokkültürlülük tartışmalarının önemli isimlerinden Kanadalı siyaset felsefecisi Will Kymlicka'nın da belirttiği gibi Osmanlı Devleti'nde insancıl, grup farklılıklarına karşı hoşgörülü ve oldukça istikrarlı bir örnek sistem sergilenmiştir (Kymlicka, 1998: 240).

A. Şafak Balı (2001: 188-189), farklı medeniyetler ve kültürler arasındaki ilk büyük etkileşimin sömürgecilik dönemi ile başladığını ileri sürmektedir. Bağlı ve Özensel (2005: 37) de buradan hareketle çokkültürlülüğün bir kavram olarak sömürgecilik faaliyetlerinin ürünü olduğunu belirtmektedirler. Buna karşılık sömürgecilik döneminden önce de farklı kültürlerin birbirleriyle karşılaştıklarını söylemek gerekir. Ticaret bu karşılaşmayı sağlayan en önemli unsurlardan biriydi. Ayrıca kültürel karşılaşma bağlamında İber yarımadasındaki Endülüs (711-1492) egemenliğinde yaşanan örnek de zikredilmeye değerdir. Endülüs örneğinde kültürel farklılıklar zenginlik olarak kabul edilmiş, Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler barış içerisinde bir arada yaşamışlardır. Bu durumun önemli göstergelerinden biri, Sefarad (İspanya) Yahudilerinin kültürel açıdan altın çağlarını, Endülüs egemenliği altında yaşamış olmalarıdır.

Sömürgecilik döneminde farklı kültürler arasındaki etkileşim daha çok artmıştır. Dolayısıyla tarihin ilk dönemlerinden itibaren farklı kültürler arasında temaslar olmakla birlikte, imparatorluklar çağı ile karşılaştırıldığında, bu ilk dönemlerdeki temasların sınırlı bir düzeyde kaldığı söylenilebilir. Sömürgecilik faaliyetleri sonrasında, kültürler arasında etkileşim hızlı bir sürece girmiştir. XIX. yüzyıla gelindiğinde, sömürgecilik faaliyetleri neticesinde Batı, toplumlar arası ilişkilerde üstünlüğü ele geçirmiş ve dünya genelinde bir egemenlik tesis etmiştir (Coşkun, 1997: 210). I. Dünya Savaşı bittiğinde ise dünya topraklarının % 85'i Avrupa'nın sömürgesi durumundaydı (Said, 1991: 72 ve 203). Böylece farklı kıtalarda yaşayan, farklı ırk ve dinlere mensup olan, birbirinden ayrı lisanlar kullanan pek çok topluluk sömürgecilik faaliyetleri neticesinde Batı egemenlik sistemine dâhil edilmiştir.

Eğribel'in (2006: 111) de belirttiği gibi, XIX. yüzyılda elde ettiği üstünlüğün bilincinde olan Batı, dünyayı da kendine bağlı olarak biçimlendirmek istemiştir. Klasik sömürgeci anlayışın son bulduğu ana kadar Batılı güçlerin farklı kültürlerle olan ilişkileri, egemenlik kurmak için yapılan işgaller ve bu yolla elde edilen egemenliği sürdürmek için de zorbalığa dayanan bir denetim ilişkisi çerçevesinde olmuştur. Bugün çokkültürlülük tartışmalarına merkezlik yapan Batı'nın "öteki"yle kurduğu bu ilişkinin genel mahiyeti dikkate alındığında, kendisinden farklılık arz eden 'öteki'yi tanımaktan çok, tanımlamaya yönelik bir çaba içerisinde olduğu söylenilebilir. Buna karşın XX.

yüzyılda tanınma yönündeki talepler, birçok yerde dile getirilmeye başlanmış, bu doğrultuda yaşanan gelişmeler de çokkültürlülük tartışmalarını doğurmuştur. 1990'ların başında çift kutuplu çekişmeye dayalı soğuk savaş döneminin resmen son bulması, dünyanın pek çok bölgesinde çokkültürlülük merkezli tartışmaları alevlendirmiştir.

2.1.2.2. Çokkültürlülük Tartışmalarının Altyapısı

Kültürel açıdan farklılık arz eden kimliklerin tanınması sorunu, günümüzde dünyanın pek çok yerinde üzerinde sıklıkla tartışılan konulardan biri olmuştur. Geçmiştekinin aksine tanınmanın, günümüzde niçin bu kadar çok öne çıktığı üzerinde durulması gereken bir konudur. İlişkilerin birincil ilişkiler temelinde ve sınırlı bir alanda yürütüldüğü, aynı kültürel değerlere sahip insanların genellikle bir arada yaşadığı bir ortamda “tanınma” pek sorun olmamaktaydı. Bunun yanı sıra kimlikleri kabul görmeyen ve baskı altında tutulan kesimlerin de kendilerini ifade edebilmeleri noktasında önlerinde fazla bir seçenek bulunmamaktaydı. Bu kişiler genellikle kendilerine dayatılan kimliği kabul etmişler ya da öyle görünmüşlerdir.⁴⁵ Bütün bunlara karşın farklı toplumsal alanlar arasında geçişlerin arttığı, kurumsallaşmanın arttığı ve dolayısıyla formel ilişkilerin daha baskın bir hale geldiği, eski türden baskı altına alma seçeneklerinin ortadan kalktığı ve dünyanın en ücra köşesine dahi sesini duyurabilme imkanının doğduğu ve nihayetinde uluslararası hukukun ön plana çıkmaya başladığı bir ortamda, farklı kimliklerin kendi özgünlükleri içinde tanınması bağlamında çokkültürlülük önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Kimlikler eksenindeki tanınma talepleri, çokkültürlülüğün ana eksenini oluşturmaktadır. Daha önce ırkları, kültürleri, cinsiyetleri, bedensel yeterlilikleri ya da cinsel tercihleri “normal” olarak kabul edilen yurttaşlardan farklılık arz ettiği için marjinalleştirilen ya da sapkın olarak tanımlanan kesimlerin, bu duruma karşı verdikleri tanınma mücadelesi çokkültürlülük kavramını ve bu eksenindeki tartışmaları yakından etkilemiştir. Bu kesimler, (görmezden gelmek yerine) kimliklerini tanıyan ve (dışlamak yerine) farklılıklarıyla uzlaşan, daha kapsayıcı bir yurttaşlık kavramı talep etmişlerdir. Kymlicka, bu doğrultuda yürüyen reform hareketlerini diğerlerinden ayıran faktörün, işçilerin ve çiftçilerin, sınıf temelinde gelişen ve ekonomik çıkarları dikkate alan daha

⁴⁵ Amerika'daki Siyahların uzun süre beyazlar tarafından kendilerine dayatılan aşağılanma imgesine karşı seslerini çıkarmamaları bu duruma örnek gösterilebilir.

önceki siyasi hareketlerin aksine, “kimlik”le ve “kimlik politikaları”yla ilgilenmeleri olduğunu belirtmektedir (Kymlicka, 2006a: 454). Charles Taylor da Kymlicka ile bu konuda hemfikirdir. Taylor, öncesinden farklı olarak çokkültürlülük anlayışıyla ortaya çıkan temel farklılığın, “kimlik” ve “tanınma”nın gündeme gelmesi olduğunu ifade etmektedir (Taylor, 1995: 45).

Bu açıdan bakıldığında XX. yüzyılın ikinci yarısında yoğunluk kazanan etnisite eksenli kimlik tartışmalarının, çokkültürlülük konusundaki çalışmalara zemin hazırladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Etnisite konusunun, Batı ve Batı dışı olmak üzere iki farklı boyutunun olduğu söylenilebilir. 1945 sonrasında klasik sömürgecilik anlayışının son bulması ve Batılı devletlerin Batı dışı dünyada (Asya ve Afrika) sömürgeleştirdiği ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları sonrasında, eski kolonilerden Batı’ya doğru belirli göç hareketleri ortaya çıkmıştır. Daha öncesinde Batı’dan sömürge ülkelere doğru göç hareketleri söz konusuysen, girilen yeni süreçte ters yönden bir göç dalgası (Hindistan’dan İngiltere’ye, Cezayir’den Fransa’ya olan göç hareketleri gibi) başlamıştır.

1945 sonrasında Batı emek piyasasında artan işçi ihtiyacını karşılamak için yapılan göçlerle birlikte dışarıdan Batı’ya gelenler, kolonilerden gelenlerle sınırlı kalmamıştır.⁴⁶ Batı dışı coğrafyadan Batı’ya bu denli büyük bir nüfus akışının olması, Batılı ulus devletler açısından belirli sorunları da beraberinde getirmiştir. İçinde buldukları ulus-devletin öngördüğünden farklı bir kimlik taşıyan ve değişik kültürel yaşam tarzları barındıran birbirinden farklı bu etnik unsurlar, etnisite tartışmalarının alevlenmesine neden olmuştur.

Batı açısından konunun bir diğer önemi de, bahsi geçen 1945 sonrasındaki kıta dışından gelen göç dalgasından bağımsız olarak, kıta içi savaşlar ve göçler nedeniyle etnik açıdan farklılık arz eden çeşitli unsurların ulus-devletler içindeki varlığı ve bu farklılıklardan kaynaklanan çeşitli sorunlardır. Özerklik verdiği İskoçya ve Galler gibi etnik kimliği farklı ulusları da bünyesinde barındıran Protestan İngiltere’nin Katolik İrlandalılarla yaşadığı çatışmalar; İspanya’nın ayrılık yanlısı Basklılarla yaşadığı sorunlar; çoğunlukla Fransız kökenlilerin yaşadığı Quebec eyaleti ile Kanada hükümetinin yaşadığı problemler; ABD, Kanada ve Avustralya’daki yerli unsurların konumunun ne olacağı

⁴⁶ Türklerin Almanya’ya konuk işçi olarak gitmelerinde olduğu gibi.

hakkındaki tartışmalar; Avrupa'daki çoğu devlet içerisinde komşu devletlerle etnik bağları olan unsurların varlığı,⁴⁷ bu durumun bilinen örneklerini oluşturmaktadır.

1990 sonrasında özellikle Balkanlarda etnik çatışmaların yoğunluk kazanması, konunun Batı nezdinde önem kazanmasında bir diğer açıklayıcı unsur olmuştur. Kosova'da Arnavut kökenli vatandaşlar ile Sırlar arasındaki çatışmalar, Yunanistan ve Bulgaristan'daki Türk kökenli vatandaşların maruz kaldıkları baskılar, Yugoslavya'nın dağılması sonrasında Ortodoks Sırlar, Katolik Hırvatlar ve Müslüman Boşnaklar arasında yaşanan savaş, etnik ve dini kimliklerin gerçekte ne kadar önemli olduğunu gösteren gelişmeler olmuştur.

Konunun bir de Batı dışı ayağı bulunmaktadır. Batı'da ortaya çıkıp yaygınlaşan ulus-devlet tecrübesini gecikmeli olarak yaşamaya başlayan Batı dışı dünyada, farklı etnik unsurların neden olduğu çatışmaların alevlenmesi, konunun önem kazanmasına neden olan bir diğer husus olmuştur. Aslında Doğu tarihi incelendiğinde, Batı sömürgeciliği deneyimine kadar, etnik kimliklerin genellikle ayrımcılık konusu yapılmadığı görülmektedir. Batılı devletler, kolonilerini terk ederken bu devletlerdeki egemenliklerini devam ettirmek için genellikle etnik çatışmaları körükleyen bir politika izlemişlerdir. Afrika örneği dikkate alındığında ise, bağımsızlık verilen ülkelerin sınırları adeta cetvelle çizilmiş, etnik açıdan farklı unsurların aynı sınırlar içerisinde bırakılması ile de sonradan ortaya çıkacak çatışmalara zemin hazırlanmıştır. Bu durumun akla ilk gelen örnekleri, Güney Afrika, Burundi ve Ruanda'dır.

Afrika'da bugün de etkisi hissedilen kabile çatışmaları ve etnik savaşların başlıca kaynağı, birbirinden farklı gruplara sabit sömürgeci kategorilerin dayatılmasına dayanmaktadır (Amselle, 1998: 72). Bu durumun en çarpıcı örneklerinden biri Ruanda'dır. 1994'te Ruanda'da yaşanan ve yaklaşık 9 milyon nüfusu olan ülkede 1 milyona yakın insanın ölümüne neden olan soykırım, etnik çatışmaların yıkıcı gücünü gösteren başlıca hadiselerden biri olmuştur. XIX. yüzyılın sonunda (1895) ilk olarak Alman egemenliğine giren bölgenin yönetimi, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti tarafından Belçika mandasına bırakılmıştır. Belçikalılar bölgeyi kontrol altında tutmak amacıyla ilk olarak, buradaki azınlık unsur olan Tutsileri, Hutulara karşı

⁴⁷Polonya'daki Alman kökenliler ile Romanya'daki Macar kökenli vatandaşlar bu duruma örnek gösterilebilir

desteklemek amacıyla ırka dayalı bazı ayrıcalıklar vermişlerdir. Herkese ırkını gösteren kimlikler dağıtan bölge yönetimi sağlık, eğitim, istihdam gibi konularda Tutsilere öncelik tanıyarak etnik ayrımcılık yapmıştır. Bu politika dolayısıyla da Tutsiler, Hutulara göre daha müreffeh bir yaşam içersinde olmuşlardır. 1950 sonrasında, sömürgelerin çoğunun bağımsızlık kazanması karşısında, ters yönde bir politika izlemeye başlayan Belçika bu kez de çoğunluktaki Hutuları desteklemeye başlamıştır. 1962’de Ruanda’ya bağımsızlık verilmesi sonrasında iktidara geçen Hutular, o tarihten itibaren Tutsilere karşı ayrımcı bir politika izlemeye başlamışlardır. İki güç arasındaki üstünlük kurma mücadelesi uzun süre kanlı çatışmalara neden olmuştur.⁴⁸

Batı dışı toplumlar açısından bakıldığında, etnik kimlikler ve bu kimlikler ekseninde yaşanan çatışmalar, sadece sömürge deneyimi yaşayan ülkelerde ön plana çıkmamış, bu deneyimi yaşamamış ülkelerde de etnik menşeli tartışmalar, güncelliğini uzun süredir devam ettirmekte olan bir konu haline almıştır. Türkiye’de veya İran’da yaşanan tartışmaları bu duruma örnek göstermek mümkündür.

Gerek Batı, gerekse de Batı dışı tecrübe, etnik kimliklerin farklı toplumların hayatında giderek artan rolünü göstermektedir. XVIII. yüzyılda, yeni mantıksal ve kozmopolit Aydınlanma medeniyetinde, hem dinin hem de milliyetin hızla ortadan kalkacağını öngörenler, hem milli hem de dini konulardaki tahminlerinde isabet edememişlerdir (Baron, 2007: 297). İlk milliyetçilik kuramcılarında olan Karl Deutsch, 1960 ve 1970’lerde modernleşmenin bölgesel ve etnik farklılıkların yok oluşuna neden olacağını savunmuştur. Deutsch, baskın grupların sonunda daha küçük grupları asimile edeceğini öngörmekteydi (Kalaycı, 2008: 94). Baskı yoluyla da olsa farklılıkların bastırılması ve böylece ortadan kalkması/kaldırılması bir yana, özellikle XX. yüzyılın son çeyreğinde etnik farklılıkların gittikçe daha çok ön plana çıktığı, etnik kimliklerin önem kazandığı ve etnik farklılıkların çatışmalara neden olduğu bir döneme tanık olundu. Farklı kimliklerin neden olduğu bu çatışmalar, çokkültürlülük tartışmalarında da yansımaları bulmuştur.

Postmodern kuramda ortaya konulan çoğulcu toplum tasarımı, farklı kimliklerin ön plana çıktığı çokkültürcü anlayışı desteklemiştir. Böylece bir zamanlar modernliğin

⁴⁸ Tutsi ve Hutular arasındaki çekişmeyle ilgili bir okuma için bkz. Guichaoua (1998) ve Bayart (1999: 32-42).

yıkmaya çalıştığı gelenek, kendi türüne ve köklerine bağlılık, milliyet gibi birtakım anti-modern unsurlar kınanır şeyler olmaktan çıkarak, ters yönde bir süreç başlamıştır. Bu süreç, uzun zaman baskı altına alınan toplumsal grup, kimlik ve etnisitelerin kendilerini ifade edebilmeleri için gereken fırsatı bulabildikleri bir ortam hazırlamıştır (Şan, 2006: 304).

Özellikle Batı'ya olan göçler sonrasında, göçmenlerin bu toplumdaki yerleri çerçevesinde yapılan tartışmalar, çokkültürlülük tartışmalarına da büyük oranda yön vermiştir. Stephan Castles ve Mark J. Miller, uluslararası göçler konusunda Batılı ülkeleri üç farklı kategori altında ele almaktadırlar:

- Katı misafir işçi modelleri çerçevesinde göçmen kabul eden (Almanya, Avusturya ve İsviçre gibi) ülkeler. Bu ülkeler, aile birleşmesini önlemeye çalışmış, yerleşim statüsü verme konusunda isteksiz davranmışlar ve göçmenlerin vatandaşlığa kabul edilmesini katı kurallara bağlamışlardır.
- Eski kolonilerinden gelen göçmenlerin ülkeye giriş itibarıyla vatandaş sayıldığı (Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi) ülkeler. Bu ülkelerde (bazı istisnai durumlar dışında) sürekli yerleşime ve aile birleşmelerine genellikle izin verilmiştir.⁴⁹ Diğer ülkelere gelen göçmenlere tanınan vatandaşlığa geçiş hakkı, eski kolonilerinden gelen göçmenlere tanınan haklarla karşılaştırıldığında düşük bir oranda kalmaktadır.⁵⁰
- Aile birleşmesini ve sürekli yerleşimi teşvik eden ve yasal göçmenlere geleceğin vatandaşı olarak bakan (ABD, Kanada ve Avustralya gibi) “klasik” göç ülkeleri (Castles ve Miller, 2008: 325).

Castles ve Miller, ABD, Kanada ve Avustralya'dan oldukça farklı bir tarihsel geçmişe sahip olmasına rağmen, İsveç'i de “klasik göç ülkeleri” kategorisine dahil etmişlerdir.

⁴⁹ Bu ülkelerin sömürgelerinden gelen göçmenleri vatandaşlığa kabul etmesi, sömürgeciliği meşrulaştırmanın da bir yolu olmuştur. Sömürgelerden gelen göçmenler, emek açığının ortaya çıktığı dönemlerde, kalifiye eleman gerektirmeyen alanlarda, düşük vasıflı işçiler olarak istihdam edilmişlerdir.

⁵⁰ Castles ve Miller'in yaptığı bu ayırmda, eski kolonilerinden gelen göçmenlere vatandaşlığa geçişte tanıdıkları imtiyazdan dolayı, İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi ülkeler, göç konusunda katı politikalar uygulayan ve ilk grupta yer alan Almanya ve Avusturya gibi ülkelere karşı daha ılımlı bir konum teşkil ediyor gibi gözükmektedir. Ancak bunun yanıltıcı olduğunu belirtmekte fayda var. Bugün bu ülkelerde emek açığının azalmasının dolayı, eski kolonilerinden gelse dahi göçmenleri vatandaşlığa kabul etme noktasında eskisi gibi ılımlı yaklaşmadıklarını ve daha katı bir politika takip ettiklerini söylemek mümkündür.

Göçmenler ile ilgili pek çok çalışması bulunan Alman akademisyen Thomas Faist, göçmen kültürleri ile ilgili üç temel yaklaşımın bulunduğunu belirtmektedir: asimilasyon perspektifinin akültürasyon⁵¹ tezi, etnik çoğulculuk tarafından vurgulanan kültürel muhafaza ve senkretik kültürel eylem ve anlamların (melez kimliklerin) ortaya çıkması. Asimilasyon teorisine göre göçmen kültürü, “eski dünyadan” getirilen bir bagajdır. Bu kuram, temel olarak göçmenlerin çekirdek kültür(ler)e adapte olmasını hedeflemektedir (Faist, 2003: 374-375). Asimilasyon modelinde, göçmenlerin (ve de egemen etnik yapı ya da ulustan farklı unsurların) ülkedeki değerlere, yaşam tarzına ve kurallara uyum göstermeleri beklenmektedir. Bunun için de ait oldukları ülkeden getirdikleri, ancak geldikleri ülkedeki unsurlarla çatışan kültürel geçmişlerini ve bu geçmişe ait değerlerini geride bırakmaları gerekmektedir. Yine egemen dilin çok iyi düzeyde bilinmesi temel amaçlardan birisidir. Amerikalı sosyolog Nathan Glazer (2005: 113), negatif yüklemelere sahip asimilasyon kavramının artık popülerliğini yitirdiğini belirtmektedir. Buna karşılık asimilasyon politikasının farklı düzlemlerde de olsa pek çok ülkede pratikte yürütülüyor olduğunu belirtmek gerekir. Asimilasyon politikalarında yaşanan başarısızlıklar, çokkültürlülük eksenindeki tartışmaların daha çok ön plana çıkmasını sağlamıştır

2.1.2.3. Çokkültürlülük Tartışmaları

İnsanların doğdukları yeri, ırkı ve sınıfı seçme özgürlüğüne sahip ol(a)madıkları gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, birinin nereden geldiğini ya da nereye ait olması gerektiğini kim, neye göre belirlemektedir? Farklı kimliklere sahip bireylerin bir araya gelmesi, aralarında çatışma olmaksızın birlikte yaşamaları kim(ler) tarafından ve hangi ölçütlere göre yapılacaktır? Bir ülkede yaşayan tüm vatandaşların hukuksal açıdan eşit öngörülmesi, toplumdaki bireyler arasında adaleti sağlamak açısından yeterli bir unsur mudur? Toplumunu oluşturan birbirinden farklı etnik, dinsel, dilsel, cinsel ve/yahut fiziksel açıdan engelli grupların eğitsel, sıhhi, siyasi ve ekonomik kaynaklara eşit erişime sahip olmalarının yanı sıra kültürel farklılıklarının da tanınması niçin

⁵¹ Akültürasyon (başka bir kültüre benzeme), asimilasyon kavramının yerine kullanılan kavramlardan biridir. Milton M. Gordon (2005: 95-96), akültürasyon kavramının (Amerika’da) Sosyal Bilim Araştırma Kurulu’nun (Social Science Research Council) 1930’ların ortasında bu kavram üzerine bir alt komite kurulması ve bu komitenin kavramın tanımlanmasına yönelik çalışmaları sonucunda dikkat çekmeye başladığını ve kullanım açısından sosyologların asimilasyon kelimesini, antropologların ise akültürasyon kavramını tercih ettiklerini belirtmektedir.

gerekmektedir? Bu tanı(n)manın ölçütleri neler olacaktır? Tanımlamaya değil, tanımaya yönelik bir politik tutum geliştirmesi, ulus-devletin birliğini ve egemenlik gücünü zayıflatan, dahası varlık nedenini ortadan kaldırmaya varan bir gelişme midir? Aksi yönde bir ifadeyle ulus-devletin, kendi varlığının bekası açısından farklılıkları tanımaya yönelik bir açılım geliştirmesi kaçınılmaz mıdır?

Yukarıdaki sorular ışığında yürütülen dünyadaki çokkültürlülük tartışmaları incelendiğinde, öncelikle çokkültürcülüğe karşı olanlar ve onu savunanlar şeklinde ikili bir ayrıma gitmek gerekmektedir. Çokkültürlülüğe karşı bir tutum içerisinde olanların, konuya olan itirazları birbirinden farklı noktalarda yoğunlaşmaktadır. Gerek Batı’da gerekse de Batı dışı dünyada çokkültürlülüğe karşı yöneltilen başlıca eleştirilerden biri, çokkültürcülük anlayışının ulus-devletin otoritesini zayıflatan, ulusal birliği zedeleyen ve toplumu balkanlaşmaya doğru götüren tehlikeli bir süreç olduğu yönünde olmuştur. Bu görüşü savunanlar çoğunlukla milliyetçi ve/yahut muhafazakar kanatta yer alan kesimler olmuştur. Batı toplumlarında göçmenlerin sayıca artışı, bu ülkelerdeki sağ kesim tarafından, yabancıların ülkelerini istila etmekte oldukları ve gerek siyasi açıdan gerekse de ulusal kültürlerini tahrip etme açısından bir tehdit unsuru oldukları yönünde çokkültürcülük karşıtı yorumların gelişmesine neden olmuştur. Batı dışı dünyada çokkültürcülük politikasına karşı çıkanların savunduğu başlıca argümanlardan biri ise çokkültürcülüğün, Batı’nın güçlü devletlerinin Batı dışındaki devletlerin güçlerini zayıflatmak için yönlendirdiği ve desteklediği bir yaklaşım olduğu yönünde olmuştur.⁵²

Çokkültürlülüğe bir diğer karşı çıkış da devrimci sol diyebileceğimiz kesimden gelmektedir. Slovenya’lı Marxist felsefeci Slavoj Žižek çokkültürlülüğü, çokuluslu kapitalizmin kültürel düzeydeki hegemonik kurmacası olarak tanımlamaktadır. Žižek’e göre çokkültürcülük mesafeli bir ırkçılık barındıran, yerel kültürlere aslında tepeden bakan Avrupa merkezci küresel kapitalist anlayışın bir ürünüdür. Zira diğer kültürleri gerektiği şekilde takdir ya da takdir (azarlama) etme konumunu elinde bulundurma, bir şekilde kendi üstünlüğünü de beyan etme biçimi olmaktadır. Žižek’e göre çokkültürcülük, tikel kültürlerin yerlerinin Avrupa merkeziliğinin evrensel boşluğu olduğu yönündeki yaklaşımı gizleyen bir perdeden başka bir şey değildir (Žižek, 2006).

⁵² Çokkültürlülük anlayışına milliyetçi kanattan yöneltilen eleştirel bir okuma için bkz.: Erkal (2005); Karadağ (2005); Gündoğan (2005).

Çokkültürlülük konusunda sol gelenekten yöneltilen temel eleştirilerden bir diğeri de, kültürel hakların tanınması şeklinde işleyen bu süreçte, etnik azınlıkların varlıklarının sadece folklorik açıdan kabul edilmesine karşılık, bölüşüm ve paylaşım süreçleri söz konusu olduğunda aynı isteğin gösterilmemesi yönünde olmuştur. Böyle bir yaklaşım aynı zamanda toplumsal eşitsizlik, dışlanma, ayrımcılık, ırkçılık ve diğer sınıfsal farklılıkların kültürel farklılıklara indirgenmesi sonucunu da beraberinde getirmektedir. Ayrıca farklı kültürleri, bu kültürlere ait olmayan bireylerin gözünde daha da “ötekileştirdiği” yönündeki eleştiri, çokkültürlülük konusunda dile getirilen bir diğer yaklaşım olmuştur (Kaya, 2000).

Çokkültürlülük politikalarını savunanların öncülük ettiği tartışmalar genelde iki farklı düzlemde yürütülmüştür. Bunlardan biri bireysel hakları ve özgürlükleri daha çok ön plana çıkartan liberal çoğulculuk anlayışı, diğeri ise bireyden çok topluluğu hak ve özgürlük taleplerinin odağına koyan komüniteryan anlayıştır.⁵³ Evrenselci ve hümanist bir yaklaşım içeren liberal yaklaşıma göre tüm insanların, farklılıkların ötesinde ortak bir doğası vardır ve bu ortak kimlik nedeniyle hepsi aynı haklara sahip olmalıdır. “Evrensel olanın zorbalığına” karşı baş kaldıran, özerkçiliği ve göreceliliği savunan bir yaklaşım olan komüniteryan yaklaşıma göre ise liberal yaklaşımın savunduğunun aksine, insan kimliğinin kültürel olarak farklılaşmış olduğu kabul edilmeli ve haklar buna göre düzenlenmelidir (Doytcheva, 2009: 44). Günümüzde liberal çokkültürcülük anlayışının en önemli temsilcileri olarak Will Kymlicka, John Rawls,⁵⁴ Robert Nozick, Ronald Dworkin gibi isimleri saymak mümkündür. Komüniteryan çokkültürcülük anlayışının en önemli temsilcileri olarak da Charles Taylor, Michael Walzer, Michael J. Sandel, Alasdair C. MacIntyre gibi isimleri saymak mümkündür.

Çokkültürlülük tartışmalarında önemli bir yeri olan çalışmasında Kanadalı felsefeci Charles Taylor, çokkültürlülüğü bir “tanınma” sorunu olarak ele almış, bunu yaparken de “şeref” ve “haysiyet” kavramları üzerinde özellikle durmuştur (Taylor, 2005). “Şeref” kavramına dayanan eski toplumsal düzenlerde, bir insanın şerefli olabilmesi, herkesin aynı şerefi taşıyor olduğu anlamını içerdiğinden eşitsizliği de içinde

⁵³ Liberal ve komüniteryan anlayış hakkında karşılaştırmalı bir okuma için bkz. Yılmaz (2003: 46-48 ve s. 261-288). Ayrıca bkz. Benhabib (1999: 97-121).

⁵⁴ John Rawls’un doğrudan çokkültürcülük ile ilgili yazdığı bir metin olmamasına karşın, siyasal liberalizmin önemli teorisyenlerinden biri olması ve liberal adalet anlayışı konusundaki yaklaşımları dolayısıyla çokkültürlülük tartışmalarında sıklıkla referans verilen bir isim olduğunu belirtmek gerekir.

barındırmaktaydı. Taylor, bu duruma örnek olarak, Ancien Régime (Eski Düzen) dönemindeki aristokratik ilişkileri göstermektedir. Buna mukabil demokratik toplum anlayışıyla uyuşan modern haysiyet kavramı, evrensel ve eşitlikçi bir yaklaşımı barındırarak, bu haysiyetin herkeste ortak olduğu anlamını içermektedir. Taylor, ayrımcılığı dışlayan eşit ölçüde tanınma politikasının, demokratik kültürün esasını oluşturduğunu savunmaktadır (Taylor, 1995: 44).

Taylor, modern kimlik kavramındaki gelişmenin, farklılıklar politikasının ortaya çıkmasına yol açtığını belirtmektedir. Farklılıklar politikasıyla kastedilen, herhangi bir grup ve/yahut topluluğun otantik⁵⁵ kimliğinin, onları başkalarından farklı kılan ayırıcı özellikleridir. Taylor, genellikle göz ardı edilen, egemen ya da çoğunluğa özgü kimliğin içinde eritilen bu farklılıkların, aslında korunması gereken farklılıklar olduğunu savunmaktadır (Taylor, 2005). Alain Touraine da bu duruma dikkat çekerek, kültürel hakların, eşit davranılmasına yönelik haklardan çok, farklı davranılmasına yönelik haklara bağlı olduğunu belirtmektedir (Touraine, 2005: 233).

Taylor'a göre bireyin kendini gerçekleştirme hakkının olduğu kadar bir topluluk ya da grubun da kendini gerçekleştirme hakkı vardır. Bundan dolayı kültürel ilişkiler ya da etkileşimler noktasında dikkat edilmesi gereken, her kültürün eşit olduğundan öte eşsiz olduğu gerçeğidir. Taylor, bu bağlamda Batı kültürünün modernlikle özdeşleştirilmesine de eleştiriler yöneltmektedir. Ona göre her toplumun kendine has bir modernlik yolu olabilir ve bu doğal karşılanması gereken bir durumdur (Taylor, 2006a). Taylor'un her bir kültürü bir diğeriyle eşit olarak görmekten öte, kendi özgül bağlamlarında eşsiz olarak tanımlaması oldukça önemlidir. Zira eşitlik, bahsedilmiş bir durum anlamı içermesinin yanı sıra bir kültürün diğeriinden farklılıklarının anlaşılması açısından da işlevsel değildir. Buna mukabil eşsiz olma durumu farklılıkları öne çıkarmaktadır.

⁵⁵ *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası* adıyla çevirisi yapıлып, Yapı Kredi Yayınları tarafından yayınlanan kitapta, Taylor'un kullandığı *authenticity* kavramı sahiçilik kavramı olarak çevrilmiştir. Taylor'a atf yapan Türkçe'de şimdiye kadar yayınlanmış makalelerin de hemen hemen tamamında kavram bu haliyle kullanılmıştır. Şahsen bunun eksik bir çeviri olacağı kanaatini taşımaktayım. Zira authenticity kavramı sahiçilik anlamı içermesinin yanı sıra özgünlüğe, orijinalliğe ve güvenilirliğe de vurgu yapmaktadır. Kavramı sahiçilik olarak çevirmek Taylor'un her kültürün kendi gerçek özgün değerleri dahilinde kabul edilmesinin önemini vurgulamaya yönelik kullanımını ortadan kaldırmaktadır. Bu açıdan Taylor'un kullandığı bu kavramın Türkçede de kullanılan otantik(lik) kavramıyla karşılanmasının daha doğru olacağı kanaatini taşımaktayım.

Taylor'un kültürlerin eşsizliği noktasında dile getirdikleri, sosyal bilimlerdeki mekanik muhakeme tarzına ya da Newtonyen anlayışa karşıt bir şekilde hermenötik akım dahilinde kültür hakkında dile getirilen yaklaşımlarla paralellik arz etmektedir. Bu noktada hermenötik akımın önemli temsilcilerinden H. Georg Gadamer'in düşünceleri örnek olarak gösterilebilir. Gadamer, insan olmamızın, başka insanların neye benzediğini, bağlandıklarına inançlara sahip olmanın ne demek olduğunu ve yaşam pratiklerini anlamamıza imkân verdiğini belirtmektedir. Ancak Gadamer bu noktada önemli bir sorunun varlığına dikkat çeker: Başka bir toplumsal gerçekliğe ilişkin anlamamızın "ne"liğini belirleyen sahip olduğumuz inançlar ve/yahut dünya görüşümüzdür (Outwaite, 1997: 43). Bu durum insanın hem "değer yüklü" olmasına, hem de "değer oluşturucu" olmasına gönderme yapmaktadır. Beyaz bir Avustralyalı için bir aborjinin ritüelleri oldukça ilkel ve anlamsız gelebilir (değer oluşturma), zira onun şimdiye kadar edindiği ve kendisine aktarılan bilgilerin şekillendirdiği değer dünyasında (değer yüklü olma), bir aborjinin yaşam tarzı herhangi bir anlam dünyasına denk gelmemektedir. Bu aborjinin, Beyaz Avustralyalı'nın gözünde medeni biri olarak kabul görmesi için ise beyaz Avustralyalı'ya anlamsız gelen bu ritüelleri terk etmesi gerekmektedir. Ancak bu ritüelleri gerçekleştiren aborjin için ise yaptıkları, ilkelikten öte belirli bir anlam taşıyan ve yaşam dünyasında önemli bir yer tutan davranışlardır.⁵⁶

1970'lerde Rawls, Kymlicka, Dworkin ve Nozick'in eserleriyle başlayan liberal canlanma ve anlayışa karşı, 1980'lerde Sandel, Walzer, Taylor, MacIntyre gibi düşünürlerin öncülüğünde gelişen komüniteryen akımın dikkat çektiği önemli hususlardan biri, ait olduğumuz sosyal ve topluluksal bağların tercihimizi şekillendirdiği yönündeki yaklaşımdır. Buna göre bir aile, topluluk, ulus ve tarihe sahip olma ile bunlardan kaynaklanan sosyal bağlılıklarımız bizim tercihlerimizin şekillenmesinde önemli oranda rol oynamaktadırlar (Yılmaz, 2003: 261-262).

⁵⁶ Gerçek bir öyküden beyazperdeye uyarlanan *Tibet'te Yedi Yıl* (Seven Years in Tibet) başlıklı Hollywood yapımı filmde, iki Batılı (Brad Pitt ve David Thewlis) Tibet'e giderler ve burada onlara oldukça tuhaf gelen bir deneyim yaşarlar. İki Batılı Tibet'e gittiklerinde, onları gören Tibetliler el çırpmaya başlarlar. Batılılar, Tibetlilerin kendilerini gördükleri için sevindiklerini ve bundan dolayı el çırpma yaptıklarını zannederler. Oysa Tibetlilerde el çırpma, kötü güçleri uzaklaştırmak için yapılan sembolik bir harekettir. Nitekim bizde de (alkışlar vaziyette) el çırpma genelde bir şeyi beğenmenin veya takdirin sembolü olarak kullanılmaktadır. Yine aynı filmde Tibetliler merhaba demek için karşıdakine dil çıkarırlar. Oysa bizde dil çıkarma, alaya alma gibi görülmektedir. Dolayısıyla kişi, başka bir kültüre ait gördüğü bir şeyi, kendi değer yargılarıyla yargılamaya kalktığında, onları çok farklı bir konuma oturtabilmektedir. Oysa sağlıklı bir değerlendirme için bu kişinin gördükleriyle yetinmeyip, onları yaşayan insanlar nezdindeki anlam dünyalarında neye karşılık geldiklerine bakması gerekmektedir.

Liberal anlayış, bireysel tercihleri şekillendiren, bir yönüyle de onları sınırlandırdığını savunduğu komüniteryen anlayışa karşılık, bireysel eşitliği savunur. Kymlicka liberal bir devletin, “tarafsız” ve/yahut “kayıtsız” olduğuna dikkat çekmektedir. Liberal tarafsızlık, devletin iyi hayatın ne olduğuna ilişkin kavrayışlar arasında bir derecelendirme yapmaması gerektiğini, buna göre devletin İngilizce konuşmayı, Fransızca konuşmaktan daha değerli ya da Hristiyan olmayı Budist olmaktan ya da ateist olmaktan daha değerli göremeyeceği anlayışına dayanır (Kymlicka, 2006a: 478). Amerikalı hukuk felsefecisi Ronald Dworkin de devletin, bireylerin ‘iyi yaşam’ konusunda kabul ettikleri farklı tercihler karşısında tarafsız olması gerektiğini savunur (Dworkin, 2006b). Oysa bir bireyin ve/yahut bir topluluğun tercihleri olduğu gibi bir devletin de tercihleri vardır. Bu gerçek göz önünde bulundurulduğunda, liberalizmin öngördüğü gibi devleti, ahlâki ve siyasi konularda nötr kabul etmek ne denli mümkündür? En basitiyle liberal bir devlet için dile getirilen eşitlik, özgürlük, hoşgörü gibi değerler de nihayetinde bir tercih değil midir? Devlet, nötr bir yapılanma olarak kabul edildiğinde, liberal devletin belirli bir dili ya da dini desteklemesi aslında liberal anlayışla çelişmemekte midir? Kymlicka, liberal bir devletin, belirli bir dili daha değerli şeklinde addetmedikten sonra desteklemesinin liberal tarafsızlık ilkesiyle çelişmediğini savunmaktadır.

Liberal anlayış, söylemsel düzeyde devletin yönetimi altındaki tüm vatandaşları kapsayan eşitlik ilkesini savunur. Liberal kanadın önde gelen temsilcilerinden John Rawls (2007: 320), “herkesin başkalarının özgürlükleriyle uyumlu, tamamen yeterli eşit temel özgürlükler düzenine sahip olma yolunda eşit hakka sahip” olduğunu ve bunun adaletin iki temel ilkesinden biri olduğunu belirtmektedir. Söylemsel düzeydeki bu eşitlik fikri reelde ne derece olanaklıdır? Amerikalı hukuk felsefecisi Ronald Dworkin, liberalizmi benimsemiş biri olmasına karşın, liberal bir devletin sahip olması gereken “dağıtım eşitliği ilkesi”nin çeşitli açılardan bazı açmazlarla karşı karşıya olduğuna dikkat çeker:

“(…) Muamele eşitliği ilkesi çok basitçe, eğer aşağıdaki koşullar yerine gelirse, dağıtılması gereken her şeyin eşit bir dağıtımı ve medeni hukuk ve ceza hukukunun evrensel uygulanışı ile sağlanabilir: Eğer tüm kaynaklar, doğrudan hükümet tarafından kira, gıda yardımı şeklinde dağıtılsa; eğer vatandaşların sahip oldukları tüm fırsatlar hükümet tarafından cezai ve medeni hukuki düzenlemeler tarafından sağlanırsa; *eğer tüm vatandaşlar tamamen aynı yeteneklere sahip olsa; eğer başlangıçta, her bir vatandaş yaşamına diğerinden daha fazla bir şeye sahip*

olarak başlamasa; eğer her bir vatandaş aynı iyi yaşam anlayışına ve aynı şekilde eğlence ve mesleki faaliyet alanlarında aynı seçim şemasına sahip olsa⁵⁷ (...)" (Dworkin, 2006a: 63).

Dworkin reeldeki durumdan hareketle fırsat eşitsizliğine vurgu yapmaktadır. Buna karşılık Rawls (2007:321), toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler karşısında, herkese yönelik adil bir fırsat eşitliğinin varlığının, adaletin diğer temel ilkesi olduğunu belirtir. Söz konusu fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi için toplumda en dezavantajlı konumda bulunanların, diğerlerine göre daha çok fayda (çıkar) elde etmeleri gerekmektedir. Sosyal refah devleti anlayışı ekseninde yapılan uygulamalar, bu çerçevedeki fırsat eşitsizliğini gidermeye yöneliktir. Ancak Batılı liberal devletlerin uygulamaları ve sonuçları dikkate alındığında, toplumdaki fırsat eşitsizliğini giderip, bu noktada toplumsal adaleti sağlayabildiklerini söylemek mümkün değildir. Göçmen gruplar, bu devletler içersindeki en dezavantajlı gruplar konumundadır ve durumlarında düzelme olmak bir yana, politik açıdan son yıllarda yapılan yeni düzenlemelerle sınırlı düzeydeki hakları da genellikle törpülenmektedir.

Soyut devlet kavramının çeşitli değerler dahilinde somut bir hale dönüştürüldüğü ve bu değerlerin o devletin siyasetine yön verdiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, liberal de olsa bir devletin bütün vatandaşlarına eşit yaklaşım sergileyebileceği savı tartışmalı bir hal almaktadır. Bundan hareketle Taylor, kültürlerin farklılıklarına işaret ederek, onların kendi özgün bağlamlarında kabul edilmelerinin önemine dikkat çekmektedir. Sayın'ın (1996: 286-287) da belirttiği gibi Taylor, kendi özgünlüklerinde direten her bir kültürün ötekilerle yalnızca eşit değil, aynı zamanda eşdeğerli olduğu görüşünde ısrar etmekte ve liberalizmin kaçınılmaz olarak bütün öteki kültürlere, değerli kültürler gözüyle bakması gerektiğini savunmaktadır. Taylor bu yaklaşımıyla liberalizme dayalı bir sistemin taşıdığı evrensel eşitlik ilkesine eleştiride bulunmaktadır.

Dünyadaki yaygın vatandaşlık anlayışı, üyelerini birbirinden farklı kılan özelliklerini görmezden gelip, ayırım gözetmeme ilkesini benimsemiştir. Bu durumda din, etnisite, cinsiyet, cinsellik gibi unsurlara dayanan kimliklerin bir önemi de bulunmamaktadır. Benzer şekilde ortak bir (resmi) tarih anlayışı çerçevesinde ulus-devlet içersinde yaşayan farklı deneyimlere sahip toplulukların tarihsel geçmişleri ve bu geçmişe dayanan farklılıkları da görmezden gelinmiştir. Baumann'ın (2006: 37) da dikkat çektiği

⁵⁷ Vurgu bana ait.

gibi, tüm ulus-devletlerin Almanlar, Fransızlar, Japonlar ya da Amerikan halkı gibi bir süperetnosu vardır ve bu üyeler, ulus-devleti kurduklarını ya da bunun bekasında özel bir görev üstlendiklerini düşünürler. Ulus-devletlerin varlığı bu şekilde belirli bir ulusa dayanırken, bazı etnik gruplar da dışarıda bırakılmış olmaktadır. Bu dışla(n)ma ise onları azınlıklara dönüştürmektedir.

Terry Eagleton (2005), kültürlerin doğaları gereği eksik olduğunu ve gerçek anlamda kendileri olabilmeleri için de devletin tamamlayıcılığına ihtiyaç duyduklarını ve her kültürün biricik olduğu göz önünde bulundurulduğunda da her etnik grubun kendi devletini kurma hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Devletin, etnik özdeşliği gerçekleştirmenin en üstün yolu olduğu savından hareketle Eagleton, birden çok kültürü içinde barındıran bir devletin, bu farklı kültürlerin hepsine adil davranma konusunda, kaçınılmaz olarak başarısız olacağı fikrini savunmaktadır. Devlet, elindeki ideolojik aygıtlar aracılığıyla egemen bir kültürü kitlelere empoze etmekten geri kalmayacaktır.

Bir ulus-devlet bünyesi altında yaşayan vatandaşların eşitliği söylemi, egemen kültürden farklı özellikler taşıyan toplulukları tatmin etmekten uzak olmuştur. Hristiyan bir geleneğe dayanan ve bu geleneğe sahip çıkan bir devlette, bu inancı paylaşan insanlarla paylaşmayan insanların eşit olduklarını söylemek, vatandaşlar arasında adaleti sağlamaktan uzak siyasi bir iddia olmaktan öteye geçmektedir. Bu anlayışa karşılık Taylor'un dile getirdiği farklılık politikası, ayırım gözetmeme ilkesini yeniden tanımlayarak, topluluklar arasındaki ayırıcı özelliklerin, farklı muamelelerin temeli olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Taylor'a göre bu durum, kültürel açıdan farklılık taşıyan topluluklara, bu kimliklerini koruma ve kendilerini yönetme hakkını da vermektedir (Taylor, 2005: 53). İnsanları birbirlerine bağlayan temel unsurlardan biri, ortak geçmişleridir. Taylor, ortak geçmişe dayalı kültürel kimliklerin korunması sayesinde insanlar arasındaki bağların güçleneceğini savunmaktadır (Taylor, 2006b: 85).

Taylor, dünyada artık bütün toplumların çokuluslu bir özellik taşıdığı gerçeğinden hareketle; kendi içindeki farklılıklara müsaade etmeyen ve bu farklılıkları bastırma yolunu tercih eden yapıların parçalanma riskiyle karşı karşıya kalabileceklerine dikkat çekmektedir. İnsanların yaşadıkları çevrelerdeki başka insanlar tarafından kimlikleri tanınmadığı ve tam da bu noktada farklı bir kimlik sahibi olmalarından dolayı

aşağılandıkları ve saygı görmedikleri bir ortamda, milliyetçiliklerin de yükselme içersine gireceklerine dikkat çeken Taylor, farklılık arz eden kültürel kimlikleri tanımamanın çokuluslu toplumları dağılmanın eşiğine getirebileceğini belirtmektedir (Taylor, 2005).

Taylor'un tanı(n)ma sorunu bağlamında çokkültürlülük üzerine yaptığı değerlendirmeler önemli olmakla birlikte çeşitli soru(n)ları da beraberinde getirmektedir: Her şeyden önce ayırım yapmaksızın bir kültürü bir başka kültür ile eşdeğer kabul etmek gerçekten de mümkün müdür? Irkçılığa dayanan veya diyaloga kapalı bir kültürü (örneğin nazizm) “tanımamız” ve ona saygı duymamız ne denli olasıdır? Benzer şekilde, kendi üyelerine karşı baskı uygulayan bir kültürü⁵⁸ de tanımak gerekmekte midir? Değilse tanı(n)manın ölçütlerini ve sınırlarını neler oluşturmaktadır?

Bu sorulara cevap arayışında Michael Walzer, farklı grupların ya da bireylerin barış içinde yan yana yaşamalarına izin verilmesi gerektiğini ancak bunun tek tek her fiili ya da hayali farklılığa hoşgörü gösterilmesinin desteklenmesi şeklinde algılanmaması gerektiğini belirtmektedir (Walzer, 1998: 20). Walzer yine bu çerçevede, programı bakımından antidemokratik bir partinin, demokratik seçimlere katılmasını yasaklamamanın, hoşgörüsüzlük olarak görülmemesi gerektiğini, bunun ancak temkinlilik olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir (Walzer, 1998: 24).

Peki, belli bir kültürün hoş görülmesi gerektiğine, bir diğersinin de hoş görülemeyeceğine kim, neye göre karar verecektir? Bu noktada Habermas'ın hukuk ve onun uygulanmasına yönelik görüşleri üzerinde kısaca durmakta fayda var. Habermas'a göre, hukuk kuramı açısından, çokkültürcülüğün ortaya çıkardığı birincil sorun, hukukun ve politikanın etik yansızlığı sorunudur (Habermas, 2005: 124). Habermas, çokkültürlülük meselesinde fiili uygulamanın önemine dikkat çekmektedir. Bireylerin kişisel özerkliklerini muhafaza edebilmelerinin ancak bu yöndeki haklarını kullanabilmeleriyle mümkün olabileceğine değinen Habermas, söylemde ve yazılı

⁵⁸ Kadını erkeğin malı olarak gören ve bu çerçevede erkeğe onu öldürme hakkı dahi tanıyan geleneksel Hint kültürü bu duruma örnek gösterilebilir. Hinduizmin öngördüğü sosyal düzende toplumu belli sınıflara bölen (Brahmin sınıfı, savaşı ve asilzade sınıfı, tüccar, çiftçi ve meslek erbaplarının oluşturduğu sınıf, işçi sınıfı ve paryalar) ve sınıflar arası geçişlere kesinlikle müsaade etmeyen kast sistemi de bu duruma örnek gösterilebilir. Bu sistemde, dokunulmazlar olarak nitelendirilen ve pis işleri yapma vazifesi kendilerine yüklenen paryalar, oldukça hakir varlıklar olarak görülmüştür. Sözgelimi, bir parya su testisini bir kuyuya sarkıtacak olsa, o kuyu artık kıyamete kadar zehirlenmiş sayılırdı. Kast sisteminde herkesin şikâyetsiz kendi kaderine razı olarak yaşaması beklenirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Eaton (2008).

metinlerde dile getirilen ancak uygulamada karşılık bulmayan kültürel özgürlük vurgularının demokratik açıdan bir değer taşımadığını savunmaktadır (Habermas, 2005). Habermas bu yöndeki eleştirileriyle, çağdaş hukukun biçimsel yönüne dikkat çekmek istemiştir.

Habermas'ın çokkültürlülük konusunda dikkat çektiği bir diğer husus da, bir ulusun, göçmenler karşısında kendi kimliğini savunma hakkının ne olacağına yönelik görüşleridir (Habermas, 2005: 136). Habermas, göç ettikleri ülkedeki yerleşik düzene zarar vermemeleri için göçmenlerden, yerleştikleri ülkedeki siyasi kültürü benimsemelerinin ve ona uyum sağlamalarının beklenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Burada kamusal alan ile özel alan ayrımı gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Kendi özel alanlarında göçmenler, yaşam pratiklerini sahip oldukları kültürel kimliğin gerekleri dahilinde yaşayabilecekken, kamusal alan söz konusu olduğunda bu özgürlük, ulus-devletin öngördükleriyle sınırlandırılmaktadır.

M. Walzer de göçmenler konusundaki tutarsızlığa dikkat çekmeye çalışmıştır. Walzer, Batı Avrupa ve Birleşik Devletler gibi göç alan devletlerin önünde iki seçenek bulunduğunu belirtmektedir: Ya zorunlu işleri için yurt içindeki kısıtlı emek piyasası dahilinde bir çözüm üretecekler ya da bunu yapamayıp dışarıdan konuk işçi getirmek zorunda kalıyorlarsa, getirdikleri işçileri konuk olarak görmekten öte toplumun bir mensubu olarak kabul etmeye hazır olacaklardır. Walzer bu doğrultuda konuk işçilerin göç ettikleri toplumla bütünleşme haklarının olduğunu, yalnızca sürekli ikamet hakkına değil, yurttaşlık hakkına da sahip olduklarını savunur (Benhabib, 1999: 117-118).

Çokkültürlülük konusundaki tartışmaların önemli bir kısmı, etnisite konusuyla bağlantılı olarak azınlık grupları ve azınlık hakları konusunda yoğunlaşmaktadır. Azınlık grubu terimi 1930'lardan itibaren ırksal, etnik, biyolojik ya da diğer özellikler temelinde baskıya uğramış veya damgalanmış toplumsal grupları⁵⁹ ifade etmek için kullanılmıştır (Marshall, 1997: 53). Azınlık çalışmaları dışlama, etiketleme, damgalama, ırkçılık, cinsiyetçilik, asimilasyon gibi çeşitli alanları kapsayacak şekilde ele alınmaktadır.

⁵⁹ Bu gruplar bir toplum içinde nicel açıdan az olmanın yanı sıra çoğunluğu da oluşturabilirler. Çoğunluğu teşkil eden bir nüfusa sahip olmalarına rağmen, 1945'den 1990'lara kadar Güney Afrika Cumhuriyeti'nde iktidarı ellerinde bulunduran beyazların ırkçı politikalarına (apartheid) maruz kalmış siyahlar bu duruma örnek gösterilebilir.

Azınlıklar konusu çokkültürlülük bağlamında ele alınırken en çok referans gösterilen eserlerin başında Kanadalı siyaset felsefecisi Will Kymlicka'nın yazdığı *Çokkültürlü Yurttaşlık* isimli çalışma gelmektedir. Kymlicka bu eserinde liberalizmin farklı kimlikleri nasıl algıladığını ve kimliksel aidiyetlerden kaynaklanan sorunlara ne tür çözümler getirdiği üzerinde durmuştur. Bu bağlamda da liberal bir azınlık hakları teorisi geliştirmeye çalışmıştır. Liberallerin çoğu azınlık haklarının amacının, cemaatçi gelenekleri özerk bireysel tercihlerin aşındırıcı etkisinden korumak olduğu kanısından hareketle, azınlık haklarının doğaları gereği bireysel özerkliğe bir tehdit oluşturduğunu düşünmektedirler. Kendi tanımlamasıyla sol-liberal geleneğe mensup biri olarak Kymlicka, bu kitabı yazmasındaki amaçlarından birinin bazı azınlık haklarının, bireysel özerkliği engellemek bir yana, aslında bireysel özerkliğin etkili uygulanması ve gelişmesinin vazgeçilmez bir önkoşulu olduğunu göstermek olduğunu belirtmektedir.

Kymlicka, birçok Batı demokrasisinin geçmişte azınlıkları tanımamasını ve şiddete başvurarak azınlık haklarını bastırmaya çalışmasını eleştirmektedir. Geçmişte, birçok Batı demokrasisi (Kanada da dahil) milli güvenlik ve siyasi istikrar karşısında bir tehdit olarak görülen azınlık milliyetçiliklerini ezmeye kalkışmıştır. Ulusal azınlıkları güçten düşürmek ve onların ayrı bir ulusal kimliğe sahip oldukları duygusunu yok etmek için çeşitli önlemler alınmıştır. Bu yöndeki çabalar, kendilerini ayrı "uluslar" olarak gören azınlıkların sadakatinden söz edilemeyeceği ve potansiyel olarak ayrılıktan yana olacakları gerekçesiyle haklı çıkarılmıştır. Kymlicka bu yöndeki yaklaşımların daha çok olumsuz sonuçlar doğurduğunu, ulusal azınlıkların ulusal tanınma ve ulusal özerlik taleplerini zora başvurarak bastırmaktan öte onları tanımanın, bu grupların ulus-devlete bağlılıklarını ve sadakatini arttıracığını savunmaktadır:

(...)Devlet ne zaman azınlığın ayrı ulus olma duygusuna saldırırsa, sonuç genelde sadakatsizliğin artması ve ayrılıkçı hareket tehlikesinin azalacağı yerde çoğalması olmuştur. Gerçekten de, dünyadaki etnik-milliyetçi çatışmalar üzerine yapılan yakın tarihli araştırmalar, özyönetim hakları gaspının çatışmanın şiddetini arttırdığını, özyönetim düzenlemelerinin ise şiddete dayalı çatışma ihtimalini azalttığını göstermektedir. Batı demokrasilerinin deneyimi çerçevesinde, ulusal azınlıkların sadakatini sağlamanın en iyi yolu bu azınlıkların ayrı milliyet duygularına saldırmak değil, bunu kabul etmek ve belki de belli bir federalizm biçiminin benimsenmesi yoluyla özyönetim isteklerini bir çözüme bağlamaktır (Kymlicka, 1998: 16-17).

Kymlicka Batı'dan çeşitli örnekler vererek, bu konudaki iddiasını somutlaştırmaya çalışmıştır. Kanada'nın Quebec'e, ABD'nin Porto Riko'ya, İspanya'nın Katalonya

bölgesine, Belçika'nın Flanders'e ve İngiltere'nin ulusal azınlıklarına verdiği özyönetim haklarının bu bölgeleri söz konusu ülkelerden koparmadığını belirten Kymlicka, aksine bu hakların tanınmaması durumunda bu bölgelerdeki ayrılıkçı hareketlerin şiddetinin artacağını savunmuştur. Geline nokta adı geçen bölgelere bu yönde hakların tanınması zorunluluk halini almıştır. Bununla birlikte özyönetim hakkının verilmesi, bu bölgelerdeki milliyetçilik duygularını ortadan kaldırmamış, ancak bağlı oldukları ülkeden ciddi bir şekilde ayrılmayı düşünmelerini engelleyen bir gelişme olmuştur. Kymlicka, söz konusu bu ülkelerde azınlıklara karşı hoşgörülü bir politikanın benimsenmesinin ilk başta gönülsüz olmasına karşılık, azınlıkların kendi dillerini serbest bir şekilde konuşma, kendi kültürlerine uygun olarak yaşama ve çalışma, kendi cemaatleri ve kültürlerinin gelişimi üzerine söz söyleme hakkı gibi konulardaki taleplerinin temeldeki haklılığına karşı çıkmanın da güç olduğunu savunmaktadır.

Kymlicka, azınlık milliyetçiliği ve azınlık hakları konusundaki sorunlara liberallerin kendi aralarında görüş farklılıkları olduğunu, her birinin meseleye belli bir açıdan yaklaşarak bu durumu açıklamaya çalıştığını belirtmektedir. Örneğin liberallerin bir kısmı gerçek sorunun demokrasi ve hukuk düzenindeki eksikliklerden kaynaklandığını ve bu meseleler üzerine çıkan çatışmaların etnik-kültürel çatışmalar biçiminde kendini gösterdiğini savunmuştur. Buna göre demokratik haklar ve kurumların yerleşmesi ve tüm yurttaşların kullanımına açık olması ile etnik bağlılıklar temelinde sorunlar ortaya çıkmayacaktır.

Başka bazı liberaller azınlık milliyetçiliğinin modernleşme ve ekonomik refahın ödediği bir bedel olduğunu savunmuşlardır. Bu yaklaşımı savunanlara göre gerçek sorun, bazı insanların kendilerini modernleşme sürecinde geri kalmış ya da dışlanmış hissetmeleridir. Dolayısıyla bu görüşü benimseyenler, belli bir ekonomik gelişme düzeyine erişildiği ve bütün yurttaşlar bundan faydalandığı zaman artık insanların etnik bağlılık temelinde harekete geçmeyeceklerini iddia etmektedirler.

Liberallerin bazıları da azınlık milliyetçiliğinin, “öteki” hakkındaki cehaletten kaynaklanan ve herhangi bir rasyonaliteye dayanmayan kişisel önyargılar ve basmakalıp fikirlerin sürdürülmesi dolayısıyla ortaya çıktığını ileri sürmektedirler. Bu görüşe sahip çıkanlar, insanların demokratik alışkanlıklara dayanan hoşgörü ve karşılıklı saygıyı

benimseyip içselleştirmeleri durumunda, etnik bağlılık temelinde insanları seferber eden hareketlerin artık meydana gelmeyeceğini savunmaktadırlar.

Son olarak bazı liberaller de azınlık milliyetçiliğinin büyümesinde dış odakların etkili olduğunu iddia etmektedirler. Buna göre yabancı güçlerin, azınlık milliyetçiliğini körüklemek için bir ülkenin içişlerine müdahale etmesi ve bu ülkede bulunan ajanların gerçekte durumlarından memnun olan azınlıkları, durumlarından şikâyet etmek için onları provoke etmeleri azınlık milliyetçiliğinin gelişmesini sağlamaktadır. Bu görüşü benimseyenler, yabancı müdahalenin açığa çıkarılması ve doğru enformasyon akışının sağlanması durumunda etnik kimliğe dayalı milliyetçiliğin ortadan kalkacağını ileri sürmektedirler (Kymlicka, 1998: 21-22).

Kymlicka, bütün bu tespitlerin yanlış olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, demokratikleşme, refah ve hoşgörünün başarılması, etnik-kültürel hareketlilikle el ele yürümüştür. Öncelikle Kymlicka'nın sadece liberallere mal ettiği bu yaklaşımların, liberal düşünceyi benimsemeyen farklı kesimlerde de taraftar bulabildiğini belirtmek gerekir. Kymlicka'nın bahsi geçen yaklaşımlar dâhilinde her şeyi reddeden tavrını benimsemek de mümkün gözükmemektedir. Fransız sosyolog Durkheim'in de belirttiği gibi bir sosyal olgu ancak başka bir sosyal olgu ile açıklanabilir (Durkheim, 1995: 144-145). Tabi aynı şekilde isimlendiriliyor (azınlık milliyetçiliği) olsa bile farklı coğrafyalardaki sosyal olguların nedenini tek/aynı nedene bağlı kalarak açıklamanın doğru bir yaklaşım olmayacağını da belirtmek gerekir. Aksi bir tutum içerisine girip, sosyal bir alandaki bir gelişmeyi tek bir nedene bağlamak ve bunu genellemek pozitivist bir açmaz oluşturmaktan öteye geçmeyecektir. Dolayısıyla bir ülkede azınlık milliyetçiliğinin gelişmesinde yukarıda bahsi geçen gerekçelerden biri daha ön planda olabileceken, başka bir ülkede daha farklı bir nedenin daha ön planda olabileceğini dikkate almak gerekir.

Batılı liberal bir düşünür olarak Kymlicka'nın, Batı demokrasisinin gelişiminde ülkelerin birbirlerinin içişlerine karışmadıkları gibi bir iddia taşıyor olması ilginçtir. Oysa tarihsel deneyim, aksi yönde örneklerle doludur. Coğrafi açıdan komşu oldukları devletlerde etnik akrabaları olan Avrupalı devletlerin, çoğunlukla bu kişilere çifte vatandaşlık hakkı tanıdıkları ve bu vatandaşların yaşadıkları ülkede karşılaştıkları sorunlarla yakından ilgilendikleri gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, meseleyi

demokrasinin gelişmişliği ya da yerleşmişliğine indirgemenin basit bir yaklaşım olacağı ortaya çıkacaktır. Kymlicka'nın yaklaşımında etnik bağların ve kültürün gücünün örtük bir şekilde küçümsendiği görülmektedir. Bir siyaset bilimci olmasına rağmen Kymlicka aynı zamanda bu tavrıyla, uluslararası ilişkilerin, çıkar ilişkileri olduğu temel gerçeğini göz ardı ediyor gözükmektedir.

Kymlicka, kitlesel sürgün, etnik temizlik, fiziksel tecrit, ekonomik ayrımcılık, egemen dil, din ve adetlerin azınlıklara zorla benimsetilmesi yoluyla asimilasyona başvurma gibi yöntemlerin azınlıkların taleplerinin önünü kes(e)mediğine dikkat çekmektedir. Taylor gibi bu taleplerin haklılığını kabul eden Kymlicka, Taylor'dan farklı olarak, topluluk hakları nezdinde kültürel bir tanınmadan öte bireysel hakların ön planda tutulduğu bir tanınmayı savunmaktadır. Ona göre topluluğa ya da gruba tanınan haklar, üyelerine iç kısıtlamalar dayatma ve dolayısıyla onların özgürlüklerini sınırlandırma ihtimalini içerdiği için eleştiriye açıktır. Bu türden kısıtlamalar, üyelerin ait oldukları topluluğun geleneksel hayat tarzlarını sürdürmeleri noktasında onlara baskı uygulayabilme riskini barındırmaktadır.

Taylor'un da dahil olduğu komüniteryan kanatta yer alanlar, topluluk haklarının, topluluğa üye bireylerin haklarından önce geldiğini ve daha önemli olduğunu, dolayısıyla asıl olarak topluluk haklarının savunulması ve dile getirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Buna karşın Kymlicka'nın içinde bulunduğu liberal eğilim, bireyin çıkarlarının üye olduğu topluluğun çıkarlarından farklılaşabileceğine dikkat çekmiştir. Bireyin ahlaki bakımdan da topluluktan önce geldiğini savunan bu yöndeki eğilim, üye olduğu topluluk, bireyin refahına bir katkıda bulunabiliyorsa eğer bir değer taşıyabileceğini savunmuştur.

Norman Barry, liberteryen sosyal teoriyi açıklarken, “özü itibariyle değerli şeylerin ancak bireylerin tercihleri” olduğuna dikkat çekmiştir (aktaran Erdoğan, 1997: 48). Kymlicka da liberalizmin temel ilkelerinin, bireysel özgürlük ilkeleri olduğuna dikkat çekerek, liberallerin azınlık haklarını, ancak bireylerin özgürlükleri ya da özerklikleri ile tutarlı olması durumunda onaylayabileceklerini belirtmektedir (Kymlicka, 1998: 128). Şüphesiz bu durum belli açmazları da beraberinde getirmektedir. Temel insani haklar şeklinde bir kavramı kullanmaktan öte, liberalizmi bireysel özgürlüklerin yegâne temeli ve teminatı olarak savunmak, Batılı bir ideolojiyi dayatmaktan başka bir şey değildir.

Bu durum her şeyden önce çokkültürcülüğe aykırı bir tavır alışını da ortaya çıkarmaktadır. Zira liberalizm haricindeki bütün fikirler ve bu fikirlerin dayandıkları kaynakları örtük bir biçimde bireysel özgürlüklere karşıymış gibi görmek ve etnik-kültürel ilişkilerde, adaletin sağlanması noktasında liberalizmi alternatifsizmiş gibi göstermek, ideolojik bir tutum alışım ileriye götürülmesinden öteye geçmemektedir.

Bunun yanı sıra içselleştirilmemiş, dayatılmış liberal değerlerin de gerçek anlamda işlerlik kazanıp kazanmayacakları da şüphelidir. Bu konuda dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus da, (liberal) bir devletin bireylerinin özgürlüklerine kısıtlama getirme hakkı varken, azınlık gruplarının kendi üyelerine belli noktalarda kısıtlama getirme haklarının yadrganmasının sosyolojik anlamda belli açmazları da doğuracağıdır. Zira belli bir topluluğa üyelik, o topluluğun değerlerini (ve dolayısıyla gerektiğinde belli konulardaki kısıtlamalarını) içselleştirmekle ölçülür. Oysa bireysel düzlemde bir yaklaşım, bir azınlık grubunun varlığının tanınmasını ve ona çeşitli düzeylerde hakların tanınmasını da gereksizleştirmektedir.

Sosyolojik açıdan birey, her şeyden önce toplumdan veya herhangi bir topluluktan ayrı yaşayan, ondan bağımsız biri değil, onun bir üyesi, öznesi ve nesnesidir. Zira birey, toplumda hem eyleyen (edimde bulunan) hem de etkilenen kişi konumundadır. Bireyin ait olduğu toplulukta yanlış şeyler olduğunda veya kendisine zarar veren taleplerin/yaklaşımların varlığı durumunda, onu bunlara karşı gelemeyecek (korumasız) biri olarak tasavvur etmek, özne olarak bireyin varlığını küçümsemek demektir.⁶⁰ Bu durum, bireyi savunuyor gözükmekle, liberalizmin içine düştüğü ciddi açmazlardan biridir. Özgürlüğün temeli olarak bireyi ele almak ve bir topluluğa üyeliği söz konusu olduğunda da bireyin bu özgürlüğü ortadan kalkacakmış gibi bir yaklaşım sergilemek, liberalizmin çokkültürlülük konusunda içine düştüğü önemli paradokslardan biridir. Bu durum, liberalizmin savunduğu “yükümsüz özne” fikriyle de aslında çelişmektedir.⁶¹ Kymlicka'nın (2006b: 225) dile getirdiği haliyle, liberal bakış açısında bireyler, var olan

⁶⁰ Gruplara giriş ve çıkışların aşırı kolay olduğu durumlarda da, bireyin bu durumu haksız bir kazanç unsuru olarak değerlendirip değerlendirmeyeceği tartışması ortaya çıkmaktadır. Birey açısından grubun tamamen araçsal bir hale dönüşme riski, grupta yer almanın manevi yönünü ortadan kaldırmakta mıdır?

⁶¹ Yükümsüz özne anlayışı, özgürlüğünü korumak adına bireyi toplumsal aidiyetlerden arındırmayı hedefler. Birey adına, devletin onu toplumsal aidiyetlerinden soyutlamaya karar vermesi ve bu anlamda düzenlemelerde bulunması, özgürlük doğrultusunda açılım yapılıyor gözükmekle, bireyin kendi adına karar verme yetisini, dolayısıyla bireyin özgürlüğünü sınırlandırmamakta mıdır? Michael Walzer (2006: 264), tutarsızlıklarından dolayı liberalizmin kendi kendini yıkan bir öğretiyi savunduğunu savunmaktadır.

toplumsal uygulamalara katılımlarını sorgulamakta özgürdürler ve bu uygulamaların artık gereksiz olduğunu düşünürlerse, bunları yerine getirmemeye karar verebilirler. Bu bağlamda liberal yaklaşım, bireylerin herhangi bir ekonomik, dini, cinsel ve boş vakitlerini dolduran ilişkilerine has yükümlülükleriyle tanımlanamayacağını savunmaktadır. Liberalizm bu haliyle birey yaşamı için tek sağduyu sahibi değer olarak gösterilmektedir. Oysa sorun liberalizmden öte, bireyin sağduyu sahibi olması ya da olmamasında yatmaktadır.

Michael Sandel (2006b), liberallerin savunduğu topluluk değerlerinden bağımsız “yükümsüz özne” anlayışının bireyi, aslında “köksüz”leştirdiğini savunmaktadır. Birey, bir kültürün ve tarihi birikimin içinde doğmaktadır ve bunlardan onu soyutlamak olası değildir. Birey bu değerler etrafında sosyalleşmekte ve kimliğini kazanmaktadır. Böyle bir durumdan bireyi soyutlamaya çalışmak, onu köksüz bir varlık olarak görmektir. Sandel bu noktada bir çelişkiye daha dikkat çeker: liberal bir devlet, bir yandan bireysel haklara dair güçlü bir söz verirken öte yandan bunun karşılığında onlara ciddi yükümlülükler yüklemektedir. Sandel böylece bireylerin, aslında kendilerinin seçmedikleri ve gittikçe reddetme eğiliminde buldukları bir beklenti ve bağımlılıklar ağı içinde bulduklarını belirtmektedir.

Liberal açıdan çokkültürlülük değerlendirildiğinde, aslında topluluk temelli bazı sorunların çözümünün bireysel özgürlükleri genişletmekle çözülemeyeceği ortadadır. Örneğin Amerika’daki yerlilerin, Kanada’daki ve Avustralya’daki aborjinal grupların sorunları bireysel sorunlar olmanın ötesindedir. Bu sorunların tarafı olan gruplar, çözüm için bireysel düzlemde haklar talep etmekten öte, grup hakkı taleplerinde bulunmaktadırlar. Bunlar haricinde Batı’da savaşlar veya uluslararası göçler nedeniyle başka bir ulusun topraklarında yaşamakta olanların sorunları da büyük oranda grup temellidir. Bu kişilerin de ortak sorunlara sahip olmanın etkisiyle, bireysel haklardan öte grup hakkı talep etmeleri bundan kaynaklanmaktadır.

Kymlicka’nın göçmen topluluklar üzerine dile getirdiği yaklaşımlar da eleştiriye son derece açıktır. Kymlicka’nın, göçmenlerin kendi rızalarıyla göç etmelerinden dolayı, bu toplulukların azınlık olarak kabul edilemeyeceklerini ve göçmen grupların zaten gittikleri ülkenin kültürünü kabul etmeyi göze alarak göç ettikleri yönündeki yaklaşımları çelişik yönleri içinde barındırmaktadır. Sözelimi göç edilen ülkelerde

doğan göçmen nesillerin kendi rızaları ile bu ülkeye gelmiş olmadıkları gerçeği göz önünde bulundurulduğunda bu yöndeki sav çürümektedir. Bu yöndeki yaklaşımda bir diğer sıkıntı da göçün, sadece göçmenlerin rızası sonucu ortaya çıkan tek yönlü bir süreç olarak görülmesidir. Oysa burada sadece göçmen birinin karar alıp göç etmesi değil, göç ettiği ülkenin de onu kabul etmesi söz konusudur. Bu durumda gelen bir göçmenin, tüm değerlerinden ya da geçmişinden arınmış olması beklenilemez. Bütün bunlardan da öte, temel insani haklarla ilgili, insan olma temel argümanının yeterli görülmeyip, bir toplum içinde hak edenler ve hak etmeyenler şeklinde ikili bir yaklaşım sergilenmesi, toplumsal adalet ve eşitlik noktasında çelişik bir durum ortaya çıkaracaktır.

2.2. Dünyada Çokkültürlülük Uygulamaları

Çokkültürlülük deneyimi ülkeden ülkeye farklılık arz etmektedir. Konuyu felsefi düzeyde yürütölen bir tartışma olarak sınırlandırmamak açısından, çokkültürlülüğu bir devlet politikası olarak benimsemiş ölkeler başta olmak üzere, çeşitli ölkelerin bu konudaki tecrübeleri üzerinde durmak faydalı olacaktır. Bu durum konuyu soyut bağlamdan somut temele oturtma açısından da önem arz etmektedir. Böylece çokkültürlülüğu bir devlet politikası olarak benimsemiş ölkeler arasındaki benzerlikler ve farklılıkları tespit etmek imkânı doğacağı gibi, bu ölkelerin çokkültürcülüğu benimseyen politik bir tutumu sergilemeden önce hangi aşamalardan geçtikleri üzerinde durmak da çokkültürlülük konusunu daha sağlıklı bir açıdan değerlendirmek bakımından önemlidir.

Bu yöndeki değerlendirmeler yapılırken, gerek çokkültürlülük tartışmalarının Batı merkezli yapılması açısından gerekse de bugün dünyada çokkültürlülüğu resmi bağlamda bir devlet politikası olarak benimsemiş ölkelerin, Batılı bazı ölkeler olmasından dolayı konuyla ilgili değerlendirmeler zorunlu bir şekilde Batı odaklı olmak durumunda kalacaktır. Burada konu, sosyolojik ve tarihsel boyutlarıyla ele alınıp, Batı ölkelerinde bu yöndeki uygulamaların ne olduğu, ne tür saiklerden hareketle çokkültürcülük anlayışına geçildiği (ya da nasıl karşıt bir tutum sergilendiği) üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Dünyada Çokkültürlülük Uygulamalarına Geçiş Örnekleri

Sosyolojik bir tespit olarak, günümüzdeki hemen her toplumun çokkültürlü bir yapı taşınmasına karşın, bu durum söz konusu toplumların siyasi açıdan çokkültürlülüğü benimsedikleri anlamına gelmemektedir. Çokkültürlülük ile çokkültürcülük arasındaki temel farklılık da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Sözgelimi Fransa örnek alındığında bu ülke, Fas ve Cezayir gibi Afrika kökenli çok sayıda vatandaşa sahip olup, aynı zamanda farklı dil, din ve ırka sahip daha başka vatandaşlarının da varlığından dolayı çokkültürlü bir devlettir, buna karşın çokkültürlülüğü benimsemiş bir devlet değildir. Çokkültürcülük, çokkültürlülüğü benimsemiş olmayı içermektedir. Bu anlamda Kanada, Avustralya ve İsveç gibi ülkeler çokkültürcü (multiculturalist) devletlerdir. Dolayısıyla çokkültürlülük sosyolojik anlamda bir durum tespitiyken, çokkültürcülük siyasi anlamda bir kabul ve onaylamayı da içermektedir.

Günümüzde çokkültürlülük tartışmalarında öne çıkan Kanada, Avustralya, Amerika ve İsveç gibi Batılı devletler incelendiklerinde, bu ülkelerin belli noktalarda ortak özellikler taşıdıklarını söylemek mümkündür. Bu ortak özelliklerin başlıcaları şunlardır:

- Endüstriyel açıdan oldukça gelişmiş ülkeler olmaları,
- Yerleşik nüfus bağlamında yaşlılık sorunuyla karşı karşıya olmaları,
- Uluslararası göçlerin yoğun olduğu ülkeler olmaları ve belli dönemlerde bu göçleri teşvik etmeleri, hatta göçün bu ülkelerin başlıca dinamiklerinden biri olması,⁶²
- Her ne kadar kurucu olarak belli topluluklar ön planda olsa da, uluslararası göçlerin etkisiyle etnik açıdan pek çok çeşitlilik barındırıyor olmaları,⁶³
- Etnolojik ve sosyolojik açıdan bakıldığında, heterojen bir yapı arz ediyor olmalarından ötürü ortak kökenden öte, ortak kadere vurgu yapmaları,

⁶² Kymlicka'nın da belirttiği (1998: 42) gibi dünyada yasal yollardan yapılan göçlerin yarısından fazlası ABD, Kanada ve Avustralya'ya yapılmaktadır.

⁶³ Etnik açıdan büyük bir zenginlik taşımalarına karşılık, İsveç haricindeki ülkelerin (ABD, Kanada ve Avustralya) 1960'lara kadar, Asyalılara karşı göç konusunda dışlayıcı bir politika uyguladıklarını belirtmek gerekir.

- Dünyanın öteki ülkelerine kıyasla sosyal refah seviyesinin oldukça yüksek olduğu ülkeler olmaları,
- Sahip oldukları nüfustan daha fazlasını barındırabilecek, geniş bir toprak parçasına sahip olmaları,⁶⁴
- Fiziki coğrafya açısından, dünyanın önemli bir kısmından yalıtılmış bir pozisyonda olmaları ve uzun süre çekişme içerisinde oldukları komşularının olmaması,
- İç sorunlarının çözümünde Fransa ve Almanya gibi ülkelerle kıyaslandığında, kültürel haklar konusunda göreceli olarak daha cesur denilebilecek kararlar almaları.

Çokkültürlülük üzerine yapılmış çalışmalarda üstünde pek durulmasa da, çokkültürcülüğü bir devlet politikası olarak benimsemiş ülkelerin, Kıta Avrupa'sında ortaya çıkıp yaygınlaşmış pozitivist geleneğe genellikle mesafeli bir yaklaşım içerisinde olmaları da dikkate alınması gereken bir durumdur. Bu durum, söz konusu ülkelerdeki sosyal bilimler literatüründe çokkültürcülüğü savunan yayınların artmasına imkân tanımıştır. Nihayetinde pozitivismi, sadece sosyal bilimlerle sınırlı bir yaklaşım olarak görmemek gerekir. Pozitivism, bir dünya görüşü, bir siyaset biçimi olmak iddiasını da taşımıştır. Pozitivizmin ve sosyolojinin kurucusu olan Auguste Comte'un, pozitivist sosyolojiyi "düzen"nin ve "ilerleme"nin (Ordem e Progresso) sağlayıcısı olarak nitelemesi de bundan kaynaklanmaktadır.

Pozitivist anlayışta gerçek anlamda bir demokratik anlayışa yer yoktur. Comte, savunduğu pozitivist felsefede demokratik ve parlamenter rejime muhalif bir tutum geliştirmiştir. Ona göre parlamenter demokraside iktidar ile muhalefet arasındaki çatışmalar, toplumsal istikrarı ve düzeni zedeleyen başlıca unsurlardır. Comte, pozitivism ekseninde toplumsal düzene sıkı sıkıya bağlılığı ve uyumu esas almıştır.⁶⁵ Pozitivizmde herkes için aynı doğruların geçerli olduğu iddiası vardır ve bu yönüyle bu yaklaşım, farklılıklara (ve dolayısıyla çokkültürlü bir yaklaşıma) kapalı bir özellik taşımaktadır. Bu yaklaşımda içinde bulunulan durumdan öte, içinde bulunulması

⁶⁴ İsveç, (yaklaşık 450.000 km²) yüzölçümüyle, Avrupa'nın en büyük 3. ülkesi konumundadır.

⁶⁵ Bu konuda ayrıntılı bir okuma için bkz.: Comte, Auguste (1986), *Pozitivizmin İlmihali*, çev. Peyami Erman, Milli Eğitim Basımevi, 2. basım, İstanbul.

gereken durum ortaya konulmuştur. İleri-geri, gelişmiş-azgelişmiş, modern-ilkel gibi ikilikler pozitivist geleneğin bir uzantısıdır.

Sahip olduğu iddialarıyla pozitivism, tekbiçimci bir nitelik taşımaktadır. Bu yönüyle farklı kültürlerin kendi özgün yapıları kapsamında ele alınması ve böylece onlara bir değer atfedilmesinden öte, siyasi ve kültürel açıdan gelişmiş kabul edilen bir modelden hareketle ötekilerinin değerlendirilmesi ve bunun sonucunda ileri kabul edilen modelin, ötekilere dayatılması ve ona benzeştirilmelerinin amaçlanması söz konusudur. Bağlı ve Özensel'in (2005: 40) de belirttikleri gibi her toplumun sahip olduğu değer, bir başkası ile kıyaslanmadan, bizzat kendi başına bir değer olarak kabul edilmesi, çokkültürlülüğün en büyük felsefi dayanağıdır. Nihayetinde ötekinin konumunun, onu anlamının ve farklılıkların ön plana çıkartıldığı postmodern yaklaşımlarda (aralarında birtakım nüanslar bulunmasına rağmen) temel ortak özelliklerden biri, pozitivismin bu tekbiçimci yaklaşımına yönelik yoğun eleştiriler olmuştur.

2.2.2. Göçmenler Ülkesi Amerika ve Çokkültürlülük

Bugün çokkültürlülük tartışmalarının özellikle Amerika kıtası ve bu kıtada da ABD ve Kanada özelinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum bahsi geçen ülkelerin, göç yoluyla çeşitlilik içeren farklı kültürlerden gelme vatandaşlara sahip olmalarıyla yakından alakalı olduğu gibi, burada yaşayan yerli unsurların (Kızılderililer) varlığıyla da doğrudan alakalıdır. Avrupalıların 1492'de kıtaya varmalarından bugüne kadar gelinen süreçte, kıtanın ilk sakinleri olan yerli unsurlara yönelik kalıcı bir çözümün üretilemeyişi, Amerika kıtası bağlamında yapılan çokkültürlülük tartışmalarında, yerlilerle ilgili sorunlara özel bir yer verilmesine neden olmuştur. Çokkültürlülük konusunda, Avrupa kıtasından farklı olarak, Amerika kıtası merkezli yapılan tartışmalarda, yerlilerle ilgili sorunların üzerinde özellikle durulması da bundan kaynaklanmaktadır. Batılıların, Amerika kıtasındaki yerli unsurlarla kurdukları ilk ilişkiler ve bu ilişkilerdeki üstünlük kurma anlayışı, bugüne kadar süregelen yerlilerle ilgili sorunların kaynağını oluşturmaktadır.

Batı'nın, Karanlık Çağ olarak nitelendirdiği ve her yönüyle sınırlılıklar içerisinde yaşadığı Orta Çağ'da atılım yapması ve böylece sınırlılıklarından kurtulması, dış coğrafyayla kurabildiği imkânlar dahilinde olmuştur. Bu yöndeki en önemli sonuç ise,

Batıların Amerika'ya varmaları olmuştur.⁶⁶ Kıta Avrupa'sına önemli oranda zenginlik akışının olmasını sağlayan Amerika kıtasının Batılılarca bulunması, Doğu'ya (Hindistan'a) varılması yönündeki çabaların sonrasında tesadüfen gerçekleşmiştir.⁶⁷ Batılıların Amerika'ya varması, Osmanlıların İstanbul'u fethi ve Doğu Akdeniz'de hâkimiyet kurup, Asya'yla bağlantıyı sağlayan yolları denetim altına almalarının akabinde yeni yollar bulmak için Batı'da başlayan arayışın, hesapta olmayan bir sonucu olmuştur. Haritalarda yer almayan Amerika, Ekim 1492'ye kadar Batı'da varlığı bilinmeyen bir kara parçasıydı. Nitekim kıtaya ilk varıldığında, buranın Batı Hint Adaları (West Indies) olarak görülmesi de bundandır.⁶⁸

İtalyan Christopher Columbus'un öncülüğündeki İspanyolların, Amerika'ya varmalarının akabinde buradaki yerlilerle kurulan ilişkiler, Batı'nın farklılıklara yaklaşımı noktasında başlangıçta sahip olduğu tutumu sergilemesi açısından önemli ayrıntılar içermektedir. Columbus, Yeni Dünya'da bulunduğu süre zarfında, yerliler hakkında çeşitli gözlemlerde bulunmuştur. Amerika'da karşılaştığı ilk yerliler olan Arawak'ların misafirperverliklerinden ve yumuşak başlıklarından oldukça etkilenen Columbus, Madrid'te İspanya kralına seyahati hakkında bir rapor sunduğunda şunları belirtmiştir:

⁶⁶ C. Columbus liderliğindeki ekibin Amerika'ya varışının keşif olarak nitelendirilmesi, aslında Batılı Beyaz insanın merkezinde (Eurocentric) bir tarih anlayışı oluşturma çabasından başka bir şey değildir. Zira kıtaya varıldığında burada yaşayan pek çok yerli vardı. Dolayısıyla kıta, bu insanlar tarafından daha önceden keşfedilip, yerleşim alanı haline getirilmişti. Avrupalıların kıtaya geliş tarihlerinin, kıtanın keşif tarihi olarak kabul edilmesi, en basitinden buradaki yerlilerin tarihini yok sayma, yapılan katliamların üstünü örtme girişimidir. Bugün dünyada kabul edildiği haliyle 1492'nin, kıtanın keşif tarihi olarak kabul edilmesi, Batı merkezli bir tarih anlayışının evrenselleştirilmesinin ürünüdür. Batıların Avustralya'da Amerika'ya benzer bir serüven yaşamalarına rağmen, Avustralya'nın keşif tarihinden bahsedilmemesine rağmen, Amerika'nın keşif tarihinden bahsedilebilmesi gerçekten manidardır. Bütün bunların ötesinde 1492 tarihi, Batı tarihi açısından, dışarıya açılım yapılarak sadece Amerika'ya varılmış olması açısından değil; İspanya'daki Endülüs Emevi Devleti'ne son verilerek, İber Yarımadası'ndaki Müslüman egemenliğinin ortadan kaldırıldığı tarih olması açısından da önemlidir.

⁶⁷ Fransız tarihçi André Maurois bu durumu şöyle özetlemiştir: "Avrupalılar Amerika'yı keşfetmediler; oraya çarptılar". Ayrıntılı bir okuma için bkz. Maurois, André (1945), *Amerika Birleşik Devletleri Tarihi*, çev. Fuat Gökbudak, Osmanbey Basımevi, İstanbul.

⁶⁸ İngilizcede Hintli, Hindistanlı anlamlarına gelen *Indian* kelimesinin, aynı zamanda Amerika'daki yerlileri tanımlamak için kullanılmış olması da boşuna değildir. Hindistan'la farklılığı belirtmek için daha sonra kullanılmaya başlanan "Red Indian", "American Indian" veya onun kısaltması olan "Amerindian" kelimelerinde de "Indian" kelimesinin kullanımından vazgeçilmemiştir. Nihayetinde söz konusu bu kelimeler, "Indian" kelimesi kadar yaygınlık kazanmamış, daha ziyade antropolojik ve lengüistik kaynaklarda kullanılmıştır. Indian kelimesinden farklı olarak, Siyahları aşağılamak için kullanılan, negro (erkek zenci) ve negress (kız veya kadın zenci) kelimelerinin, Amerika'daki yerliler ve Araplar için de aşağılama anlamında zaman zaman kullanılan kelimeler olması ilginçtir.

“O kadar saflar, sahip oldukları şeylere karşı o kadar kayıtsızlar ki görmedikçe kimse inanamaz. Ellerinde bulunan herhangi bir şeyi isteyin hemen çıkarıp veriyorlar. Hatta siz istemeden paylaşmayı öneriyorlar...” (Zinn, 2005: 9).

Yerlilerden hayranlıkla bahseden Columbus, onların bu iyi huyluluğunu zayıflıkları olarak görmüştür:

“Silah taşımıyorlar, hatta böyle bir şeyi bilmiyorlar. Onlara kılıçları gösterdim, bilmedikleri için keskin tarafından tutarak kendilerini kestiler. (...) Şayet Zat-ı Şahaneleri hepsinin Kastilya’ya getirilmesini ya da onların kendi adalarında “captivos”⁶⁹ olarak tutulmalarını emrederlerse, bu kolayca yapılabilir. Çünkü elli kadar kişiyle hepsine boyun eğdirilebilir ve onlara istenen her şey yapılabilir” (Taviani, 2003: 118-119).

Columbus’un günlüğünden yansıyan bu ifadeler, birbirine yabancı iki farklı kültürel grubun karşılaşmaları sonrasında birbirlerine yaklaşımları arasındaki farklılığın derinliğini göstermektedir. Columbus, seyir defterinde, yerlilerin kendileri için iyi hizmetkârlar ve köleler olabileceklerini belirterek, zorbalıkla kendilerine boyun eğdirilmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Nihayetinde kıtayı ele geçirmeye başlayan İspanyollar ve akabinde gelen Portekizliler burada büyük bir kıyım gerçekleştirmişlerdir. Batının bu katliamları karşısında, yerli halk içersinde toplu intiharlar başlamış, İspanyolların gazabından kurtarmak için çocuklarını öldürenler dahi olmuştur (Zinn, 2005: 10).

Küba’nın İspanyollar tarafından ele geçiriliş sürecine bizzat katılmış, bu esnada başlıca görevi de yerli halka Hıristiyanlığı aşılama olan İspanyol Papaz Bartolome de Las Casas’ın, yerli halk hakkında gözlemleriyle ilgili anlattıkları, Columbus’un söyledikleri kadar ilginçtir:

“Tanrı bu çeşit çeşit, kalabalık insanları son derece sade yaratmıştı. Kötülükten ve ikiyüzlülükten uzak, yerli efendilerine (beylerine) ve Hristiyanlara hizmet ediyorlardı. Dünyadaki en uysal, en sabırlı, en barışçı ve en sakin insanlardı. Gürültüsüz, patırtısız, ne sinirli ne de kavgacı; kızgınlıktan, nefretten, intikam arzusundan uzaktılar. İnce, narin, kırılğan bir yapıları vardı; işlerini güçlkle yapabiliyorlar, herhangi bir hastalıkta da kolayca ölüyorlardı. (...) Maddi varlıklara sahip olmak istemediklerinden, ne gururlu, ne hırslı ne de açgözlüydüler. (...) Tanrı, bünyesinde böylesine az olumsuzluk taşıyan başka bir halk daha yaratmamıştır” (Casas, 1999: 21-22).

⁶⁹ Latince kökenli bu kelime, tutsak etmek, köleleştirmek, tutsak, köle gibi anlamlara gelmektedir.

Kıtada yerlilere yönelik uygulamalara yakından tanıklık etmiş olan Casas⁷⁰, buradaki vahşete şöyle dikkat çeker:

“İşte İspanyollar onları tanıır tanımaz, yaratıcılarının böyle güzel meziyetlerle donattığı bu müşfik koyunların topraklarına, günlerdir aç vahşi kurtlar, kaplanlar, aslanlar gibi girdiler. 40 yıldan beri bugün hala onları parçalara ayırıyor, öldürüyor, tedirgin ediyor, acı ve sıkıntı veriyorlar. Tuhaf, yeni, çok çeşitli, şimdiye dek ne okunmuş, ne duyulmuş, ne de görülmüş bir zulümle onları yok ediyorlar. (...) şu bir gerçek; İspanyol adasına ilk çıktığımızda 3 milyon yerli vardı, bugün ise 200’den fazla kalmadı” (Casas, 1999: 23).

Batı Avrupa kıtasının Yeni Dünya ile karşılaşması ilk önce bir hayranlık, daha sonra yerlilerin mantığının anlaşılmasından itibaren de, onların bir “nesne” konumuna sokulmaları şeklinde olmuştur (Akay, 1994: 107). Batılıların buradaki yerlilere olan bakış açıları, Asya ve Afrika halklarına olan bakış açılarıyla paralellikler taşımaktadır. İtalyan tarihçi Luraghi, kendilerini “uygar” ve “Hıristiyan” olarak nitelendiren Avrupalıların, Amerika kıtasında “barbar” ve “dinsiz” olarak gördükleri yerlilere karşı katliam boyutundaki mücadelesine dikkat çekmiştir (Luraghi, 1994: 47). Bu süreç esnasında kıtadaki Aztek, İnka ve Mayalardan oluşan başlıca üç büyük kültürün izleri de zor kullanılarak silinmeye çalışılmıştır. Yürütülen misyonerlik faaliyetleriyle yerliler Hıristiyanlaştırılarak, kültürel köklerinden koparılmak istenmiştir.

Güney ve Kuzey Amerika’da çalışan antropologlar, C. Columbus kıtayı keşfetmeden önce, Kuzey Amerika’da 550’yi aşkın, Güney Amerika’da ise 1450’den fazla dil konuşulduğunu, bunların birbirlerine İngilizce ve Çince kadar farklı olduğunu belirtmektedirler. 1500’lü yıllara kadar iki kıtadaki toplam dil sayısının yaklaşık iki bin civarında olduğu belirtilmiştir (Spencer ve Jennings’den aktaran Somersan, 2008: 82). Bugün kıtadaki dillerin toplamı yarı yarıya (1002) inmiştir. Şüphesiz yerlilere yönelik baskı ve asimilasyona yönelik politikalar bu sonucu doğurmuştur. Kymlicka (1998: 54), Amerika’daki yerli halkların, “egemenlerden farklı, ancak onlardan aşağı olmayan, farklı kültürleri olan ayrı halklar” olarak gerçek anlamda hiçbir zaman tanınmadıklarını belirtmektedir.

⁷⁰ Casas’ın, kıtada uygulanan soykırımı yazılarında dile getirmesine karşılık, farklı düzlemde sömürgeci bir yaklaşım sergilemekten öteye geçemediğini de belirtmek gerekir. Wallerstein (2007a: 46-47), Casas’ın, kıtada uygulanan soykırım karşısında, yerlilerin ruhlarının kurtarılması gerektiğini savunduğunu belirtmektedir. Yerliler, ruhları olduğuna göre insandılar ve doğal yasanın kuralları onlar için de geçerliydi. Casas, bu noktada yerlilerin katledilmesine ahlakî olarak rıza gösterilemeyeceğini, bunun yerine onların ruhlarının kurtarılmasına çalışılması gerektiğini belirtmiştir. Casas’ın yerlilerin ruhlarının kurtarılmasından kastettiği, onları Hıristiyanlığın evrenselci değerlerine döndürmektir. Casas, yerlilerin Hıristiyan yapılabilmeleri durumunda, işgücüyle bütünleşmelerinin de sağlanabileceğini belirtmiştir.

Kıta'nın keşfinden sonra İspanyol ve Portekizlilerin yerlilere yönelik büyük kıyım hareketlerinden dolayı, burada daha sonra egemenlik kuran Anglo-Saksonlar çalıştırmak üzere Afrika'dan köle getirmeye başlamışlardır. Uzun yıllar devam edecek olan köle ticareti ile birlikte Afrika'daki yurtlarından koparılan milyonlarca Siyah, Amerika'ya getirilmiştir. 1850'ye doğru, ülkenin nüfusu yirmi üç milyonu aştığında, Amerika'daki siyah kölelerin sayısı 3.200.000'di (Nevins ve Commager, 2005: 195). Köle ticaretinin sonucunda kıtaya getirilen Siyahlara yönelik uygulamalarla başlayan ve 1960'ların sonuna kadar belirgin bir şekilde etkisini hissettiren Siyah ayrımcılığı sorunu, Amerika'daki çokkültürlülük tartışmalarında üzerinde durulan bir diğer önemli konu olmuştur.

Eski bir kimlik üzerine kurulmayan Amerikan ulus anlayışında, özgürlük kavramının önemli bir yer tuttuğu söylene de bunun herkese tanınmayan bir özgürlük olduğunu belirtmek gerekir (Marienstras, 1998: 139). Amerikan kimliğine dair başlangıçta yapılan tasvirlerde Siyahlar ve Avrupalı olmayanlar (yerliler vs.) tamamen dışlanmıştı. J. Hector St. John de Crèvecoeur'un 1782 tarihli *Bir Amerikan Çiftçisinden Mektuplar* başlıklı eserinde yaptığı şu ünlü tasvir bunun göstergelerinden biridir:

Amerikalı, bu yeni insan da nedir ki? O ya bir Avrupalı ya da başka hiçbir ülkede rastlanmayan acayip bir kan karışımını taşıyan, Avrupalı soyundan gelen biridir. Dedesi İngiliz, eşi Hollandalı, oğlu Fransız bir kadınla evlenmiş ve dört oğlu da dört farklı ulustan kadınlarla evli olan bir aileye dikkatinizi çekmek istiyorum. İşte o Amerikalıdır; bütün eski önyargılarını ve alışkanlıklarını geride bırakmış, yeni yaşam tarzını kucaklamış, yeni yönetim biçimine itaat etmiş ve yeni hiyerarşiye sadık kalmıştır (aktaran Glazer, 2005: 114).

Amerika'da, Siyahlara karşı, onları Beyaz Adamın nesnesi olarak gören sistematik denilebilecek bir linç girişimi uzun bir süre sürdürülmüştür.⁷¹ Tarihçi Bahar Gürsel, gerçek bir Amerikan icadı olması ve Birleşik Devletler tarihinde önemli bir yer teşkil etmesine karşılık linç olaylarının, Amerikan tarih yazıcılığında üzerinde pek de durulmayan konulardan biri olduğuna dikkat çekmektedir (Gürsel, 2008: 241). Kölecilik döneminde zaten kötü muamelelere maruz kalan, kölecilik sonrasında vatandaşlık hakkı verildiğinde ise, kendilerine karşı üstünlüklerini yitirecekleri endişesini taşıyan

⁷¹ Sistematik linç girişimine örnek olarak, Afrika kökenli Amerikalıları cezalandırmayı hedefleyen ve Beyaz ırkçılığı yapan Ku Klux Klan örgütünün eylemleri ve Amerika'nın özellikle güney eyaletlerinde bölgenin ileri gelenlerinin öncülüğünde kurulan ve topluluklarını, istenmeyen unsurlardan temizlemeyi amaçlayan vatandaş komitelerinin eylemleri gösterilebilir.

Beyazların ırkçı saldırılarına uğrayan Afro-Amerikalılar, kimliklerinden dolayı sık sık etnik şiddete uğramışlardır.

ABD'nin kuruluşundan itibaren Siyahlar, ülkedeki baskın kimlik kodunun tamamen dışında bırakılmışlardır. 1861 ve 1865 yılları arasındaki “Amerikan İç Savaşı” sonrasında kölelik yasal olarak kaldırılmış olsa da ne Güney’de ne de Kuzey’de Siyahlara yönelik ayrımcılık son bulmamıştır. Temel kural, Siyahı Beyazdan mekânsal, siyasal ve sosyal olarak ayırmak ve renklerin karışmasını mümkün olduğunca engellemek şeklinde olmuştur (İrem, 2005: 212). Siyahlar, Amerikan toplumunda siyasi, iktisadi, sosyal alanlarda uzun bir dönem açık bir ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Beyazların yapmadığı çöçülük gibi alt düzeydeki işlerle uğraşan Siyahlar, tam gün olarak çalıştırıldıkları işlerde kendilerine yarım günlük ücretler ödendiği için iktisadi açıdan genellikle kötü durumda olmuşlardır. Beyazların gittiği okullara alınmayan Siyahlar, sosyal ve iktisadi mobilizasyon açısından uzun bir dönem dikey hareketlilik imkânlarından mahrum bırakılmışlardır. Örneğin Beyaz biriyle aynı eğitim seviyesine sahip olan bir Siyah, daha düşük bir işte çalıştırılmakta, aynı işte çalıştırılsa bile aynı ücreti alamamaktaydı (Eriş’ten aktaran Şener, 1992: 35). Amerika’daki bu katı ırk ayrımcılığı politikalarına karşı Sivil Haklar Hareketi başlamıştır. Kökeni 1954’teki Brown davasına⁷² dayanan bu hareket, Rosa Parks adındaki Siyah kadının halk otobüsünde oturduğu yerden kalkıp bir Beyaza yer vermemesinden dolayı, 1955’te tutuklanması üzerine ivme kazanmıştır.⁷³ “Ben İnsanım” (I’m a man) kelimesinin başlıca slogan olarak kullanıldığı Sivil Haklar Hareketi’nin önderlerinden Martin Luther King, 1963’te 200.000 civarında Siyah protestocuya hitaben yaptığı ünlü konuşmasında, Amerika’da çokkültürcü bir anlayışa duyduğu özlemi şu sözlerle dile getirmiştir:

⁷² ABD'nin Kansas Eyaleti'ne bağlı Topeka şehrinde, Linda Brown adlı öğrencinin Siyah olması nedeniyle, evlerinin yakınında yer alan (Beyazların gittiği) okula kaydının yapılmaması ve çok uzakta olan (Siyahların gittiği) bir okula gitmek zorunda kalması sonrasında Topeka okul yönetimine karşı açılan davada, ABD Yüksek Mahkemesi, 1954’te verdiği kararla Siyahlara karşı ayrımcılık yapılmasına neden olan “ayrı ama eşit” ilkesinin anayasaya aykırı olduğunu belirtmiştir. “Ayrı ama eşit” ilkesi, “Plessy versus Ferguson” olarak bilinen davada, ABD Yüksek Mahkemesi’nin 1896’da verdiği karara dayanmaktaydı. Bu karar, Siyahlara karşı ırk ayrımcılığını sürdürmüş, Siyahların Beyazların gittiği okullara alınmamasını desteklemiştir. 1954’te verilen karara rağmen, Arkansas, Florida, Alabama gibi eyaletlerde mahkemenin verdiği karara uyulmamış ve Siyahlar, Beyazların gittiği okullara uzun süre alınmamıştır. Siyahların çoğunlukla ABD’nin güney eyaletlerinde yaşamalarından dolayı, güney eyaletleri uzun süre bu karara karşı direnmişlerdir. ABD eğitim sisteminin merkezîyetçi olmaması ve okulların büyük ölçüde eyaletlerdeki yerel hükümetlerin sorumluluğu altında olması, güney eyaletlerinin bu konuda farklı davranmasına imkan tanımıştır.

⁷³ Siyahların otobüslerde ön sıralarda oturmaları yasaktı. Arkada sıralarda otursalar dahi, otobüse bir Beyazın binmesi durumunda kalkıp ona yer vermek zorundaydılar.

“Sizlere sesleniyorum dostlarım. Bugünün ve yarının sorunlarına göğüs germek zorunda olsak da, bir rüyam var. (...) şunu kendinden menkul bir gerçek olarak kabul ederiz ki, tüm insanlar eşit yaratılmıştır. (...) Bir rüyam var. Gün gelecek, dört küçük çocuğum derilerinin rengi ile değil kişilikleriyle değerlendirildikleri bir ulusta yaşayacaklar. Bir rüyam var bugün!... Bir rüyam var... Bir gün, tam burada, Alabama’da, küçük siyah oğlanlarla küçük siyah kızlar, küçük beyaz oğlanlar ve küçük beyaz kızlarla kardeşçe el ele tutuşacaklar. Bir rüyam var bugün!” (aktaran Baumann, 2006: 11).

Siyahların Amerika’da oy hakkı kazanması 1965’te gerçekleşebilmiştir. Uzun yıllar siyasetten dışlanan Siyahların, Amerika’daki tarihleri Beyazlar kadar eski olmasına karşın, ABD’de Siyah kökenli bir Başkan’ın seçilebilmesi ancak 2009 yılında gerçekleşebilmiştir. Bugün ABD’de ırk ayrımcılığının ortadan kalktığını söylemek hala güçtür. Gerek Obama’nın Başkan seçilmesi sonrasında, (bazı ırkçı beyazlar tarafından) derisinin renginden dolayı bu makama uygun biri olarak görülmemesi, gerekse de sağlık sektöründeki imkânlara erişim ve bunlardan yararlanma, eğitimde eşitlik, istihdam, gelir dağılımı gibi konular incelendiğinde Afro-Amerikalıların, Anglo-Amerikalılara göre geride kaldıklarını, eskisi gibi katı olmasa da hala ayrımcı bir yaklaşıma maruz olduklarını söylemek mümkündür.

Amerika’da kimliklerinden dolayı ayrımcılığa uğrayan ve şiddete maruz kalanların büyük çoğunluğu Afrika kökenliler olmasına karşın, hâkim Anglo-Sakson unsurların dışında kalan kitleler de yer yer etnik şiddete maruz kalmışlardır. Bu konuda ilk akla gelenlerden biri İtalyanlardır. Siyahların üstünde, ancak Beyaz Anglo-Saksonların altında ara bir sınıf olarak görülen İtalyanlar, Yerliler ve Siyahlardan sonra Amerika’da etnik şiddete en çok maruz kalan ikinci grup olmuşlardır. İtalyanların yanı sıra Hispantik kökenli Amerikalıların da Amerikan toplumunda dışlamaya maruz kaldıklarını belirtmek gerekir.

ABD, 1848’de Meksika’yla yaptığı savaşta güneybatı bölgesini işgal ettikten sonra, uzun süredir burada yaşamakta olan İspanyol kökenlilerin İspanyol diliyle ilgili haklarını ve İspanyolcanın öğretildiği ve bu dilin egemen olduğu kurumları kaldırmış, onların oy kullanmasını zorlaştıracak okuryazarlık sınavları koymuş ve İspanyol nüfusun azınlıkta kalması için de bu bölgeye kitlesel göçü teşvik eden bir politika takip etmiştir (Kymlicka, 2006a: 488).

Kızılderililer hariç bugün Amerika’da yaşayanların tamamı ya göçmen ya da göçmen çocuklarıdır. Değişik zaman dilimlerinde, farklı neden ve koşullar altında bu ülkeye

gelen göçmenler, birbirlerinden farklı ırk, dil, din, gelenek ve kültüre sahip topluluklardan oluşmuştur. Bir göçmen ülkesi olmasından dolayı pek çok altkültürün barındığı ülkede, kendilerini ülkenin kurucusu olarak gören İngiliz kökenliler, ülkedeki baskın grubu oluşturmuş, dünyanın öteki coğrafyalarından buraya göç edenlerden tek resmi dil konumundaki İngilizceyi öğrenmelerini ve Anglo-Sakson kültüre uyum sağlamalarını beklemişlerdir. Amerika’da Beyaz Anglo-Sakson (WASP-White Anglo-Saxon Protestant) egemenliğine karşı verilen mücadele, çokkültürlülük konusunda çeşitli açılımların yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Sivil Haklar Hareketi’nin başarılarının ardından ve 1965 tarihli Göç ve Vatandaşlık Kanunu’nu takiben ırk, Amerikan ulusal kimliğini tanımlayıcı bir unsur olmaktan çıkmıştır (Huntington, 2005: 125). 1970’lerden itibaren, Vatandaşlık Hakları Hareketi tarafından savunulan eşitlik ilkesi ve ayrımcılık karşıtlığı adına ABD’de azınlıklar yararına birtakım önlemler uygulanmaya başlamıştır: Okulda, özellikle Hispanik göçmenler için iki dilde eğitim programının öngörülmesi, üniversitelerde etnik çalışmalar anabilim dalları kurulması, özel sektörde ırk azınlıklarının üyelerine öncelik sağlayan işe alma uygulamaları ve “pozitif ayrımcılık” adı verilen politikanın yürürlüğe konulması bu çerçevede olmuştur. Bu dönemde Amerikan toplumunda başlıca tartışma konularından biri, çokkültürlülük tartışmalarına da önemli oranda yön veren, eğitim ile ilgili tartışmalar olmuştur. Avrupa merkezci olarak görülen okul müfredat programları, Avrupa kültürü dışındaki kültürlerin, Amerikan medeniyetine kazandırdıklarını reddetmekle suçlanmıştır (Doytcheva, 2009: 62). Siyahlar, Hispanikler, feministler ve eşcinseller eğitim politikalarına yönelik bu eleştirileri, kimlik siyaseti çerçevesinde destekleyen başlıca gruplar olmuşlardır.

Amerika’daki etnik canlanış, bazı liberaller ve muhafazakârlar tarafından ana toplumla bütünleşmenin reddi olarak görülmüştür. Bu görüşü savunanları eleştiren Kymlicka, Amerika’daki etnik canlanışın, asıl olarak bir öz kimlik ve öz ifade meselesi olduğunu, bunun ayrı bir kurumsal hayat canlandırma ya da yaratma talebiyle alakasının olmadığını ifade etmiştir:

“(…) ABD’deki ulusal azınlıkların ayrılma talepleri yoktur. (...)İnsanlar kendilerini açıktan açığa bir etnik grubun üyeleri olarak tanımlamak ve kendileriyle aynı kimliği taşıyanların da belli başlı saygın ya da yetkili mevkilerde (yani, politikada ve medyada ya da okul kitaplarında ve resmi belgelerde) görmek istiyorlar. Bu insanlar ana toplumda daha fazla tanınma ve görünürlük istiyorlar.

Başka bir deyişle, etnik canlanış bütünleşmenin reddi değil, bütünleşme şartlarının yeniden gözden geçirilmesi ile ilgilidir.” (Kymlicka, 1998: 117).

Amerika’daki etnik, dini, kültürel çoğulculuğa dayalı yapının ülkeyi böleceği düşüncesini taşıyan yeni-muhafazakâr (Neo-Con) ve sağ-liberal kanattaki çeşitli kesimler, bu durumun önüne geçmek için tek bir kültürün hegemonyasının kurulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Örneğin Huntington, özellikle Güney Amerika’dan gelen yoğun İspanik göçün Birleşik Devletleri; iki halk, iki kültür ve iki dile bölme yönünde ciddi bir tehdit olduğunu belirtmektedir. Huntington, Anglo-Protestan değerleri reddeden ve Birleşik Devletler kültürünün ana mecrasıyla kaynaşmayan (asimile olmayan) Meksikalılar ve diğer Latinlerin Amerika için bir tehlike arz ettiğini, legal ve/yahut illegal yollarla ülkeye gelen bu göçmenlerin sayılarının artması ile Amerika’da ağırlıklı olarak İspanyolca konuşan bir Birleşik Devletler ile İngilizce konuşan bir Birleşik Devletler şeklinde ikili bir görünümün ortaya çıktığını belirtmektedir (Huntington, 2005).

Amerikalılık kimliği ekseninde birliği hedefleyen bu yöndeki siyasi hareketleri ve söylemleri; kültürel içeriği düşük, kaba ve sahte vatan nutukları atmakla suçlayan Michael Walzer, demokrasi karşıtı bu tutumları eleştirmiş ve asıl, yüksek kültürden bahseden bu türden yaklaşımların ülkeyi böleceğini ileri sürmüştür. Walzer, bu gibi yaklaşımların Amerika’daki azınlıkları sessiz kalmaya ittiğini ve bu durumun da Amerika’daki demokratik siyaseti baltaladığını ifade etmiştir. Walzer bu noktada, Amerikan Nüfus Bürosu’nun istatistikleri ışığında ciddi bir tehlikeye dikkat çekmek istemiştir: Amerikan toplumunda gün geçtikçe dağılmakta olan bireylerin sayısındaki artış. Bireysel yaşam tercihlerindeki artış, boşanmaları ve ailelerin dağılmasını çoğaltmış, siyasi katılımın düşük olmasına, dayanışma ruhunun ve topluma karşı sorumluluk bilincinin körelmesine neden olmuştur. Bu verilerden hareketle, Amerika’nın bir göçmen toplumu olduğunu hatırlatan Walzer, göçmen bir toplumun canlılığının ve disiplininin, yapısını oluşturan grupların sağladığı daha yoğun ilişkilere bağlı olduğunu öne sürmüştür. Dolayısıyla, Amerika’nın daha az değil, daha çok kültürel birliklere ve daha geniş sorumluluk alanı olan, daha güçlü ve dayanışmacı örgütlere ihtiyaç duyduğuna vurgu yapmıştır. Walzer, insanların ortak bir hayata katılmasının öteki insanlara karşı sorumluluk hissini doğurduğunu, bunun da kendilerini

daha güçlü, daha hünerli ve daha güvenli hissetmelerini sağladığını savunmuştur (Walzer, 1998).

Eritme potası anlayışına karşı salata modelini savunan bir düşünür olarak Walzer'in bir yönüyle dikkat çekmek istediği, Amerikan toplumunda gittikçe kaybolan sosyal sermaye olgusudur. Alexis de Tocqueville, 1831-1832 yılları arasında Amerika seyahatindeki gözlemlerine dayanan *Amerika'da Demokrasi* isimli eserinde, bu ülkedeki demokrasinin gücü üzerinde dururken, bireylerin eşitliğine, yasaların ve devlet kurumlarının bunu sağlamadaki başarısına, sivil toplum kuruluşlarının güçlü olmasına vurgu yapmıştır. Bir diğer deyişle Tocqueville, Amerika'nın sosyal sermaye açısından zengin olmasının, bu ülkenin başlıca güçlü yönünü oluşturduğunu savunmuştur.⁷⁴ Walzer ise, gelinen noktada Amerika'nın bir sosyal sermaye kaybı içinde olduğuna dikkat çekerek, bunun önüne geçmek için topluluk haklarının gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Amerika bir göçmen toplumu olduğuna göre, göçmenleri dışlamak ya da onları asimile etmek çözüm olamayacağından, kültürel hakları güvence altına alınmış topluluklar ya da bireyler olarak göçmenlerin topluma katkıda bulunmalarını beklemek daha doğru olacaktır. Bu durum, aidiyet bağlarını ve sosyal sermayeyi güçlendirecek, Amerikan toplumunun daha sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürmesine imkân tanıyacaktır.

Ulus devletlerde ulusal birliğin sağlanması için çeşitli değerler ön plana çıkartılır. Bu durum çoğunlukla tarihsel geçmişe ve ortak kültüre vurguyla yapılır. Ancak öteki ulusal devletlerle kıyaslandığında oldukça farklı özellikler barındıran ABD'de tarihsel geçmişten bahsedilemediğinden, daha başka birtakım ortak değerler ön plana çıkartılarak Amerikalılık kimliği ekseninde ulusal birlik sağlanmaya çalışılmıştır. Söz konusu ortak değerler çoğunlukla liberal değerlerden oluşmaktadır. Slovaj Zizek, Amerikalılık kimliğinin başlıca özelliklerinden birinin kişinin etnik köklerinden feragat etmek zorunda bırakılmaması olduğunu belirtmektedir. İtalyanlar, Almanlar, Siyahlar, Yahudiler, Yunanlar, Koreliler "hepsi Amerikalı"dır. İyi bir Amerikalı olmak için bu etnik kimlikleri terk etmek gerekmemektedir (Zizek, 2006: 278). Amerikalılığın sonradan inşa edilmiş bir üst kimlik olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda,

⁷⁴ Eserin Türkçe baskısı için bkz. Tocqueville (1962).

kişilerin farklı etnik kimliklerden gelmelerinin aslında Amerikalılığın bir parçası olduğu söylenilebilir.

ABD’de, özellikle 1945 sonrasında, komünist bir tehlike sürekli olarak siyasette ve kamuoyunda ön plana çıkartılmıştır. Bu yöndeki söylemlerde söz konusu komünist tehlikenin ABD kimliğinin başlıca özelliğini oluşturan liberal değerlerin başlıca tehdit unsuru olduğu vurgulanmıştır. 1990’lara gelindiğinde SSCB’nin yıkılması karşısında karşıt kimliğe vurgu yapılarak kimlik oluşturma ve bu kimlik dahilinde ulusal birliği sağlama sorunu ortaya çıkmıştır. Bu duruma çözüm olarak İslami terörizm söylemi geliştirilmiştir. Girilen yeni koşullarda radikal Müslümanların neden olduğu terörizmin, Amerika’daki liberal değerlerin ve dolayısıyla Amerikalılık kimliğinin başlıca düşmanı olduğu yönünde bir söylem geliştirilmeye başlanmıştır. Bu söylem, Amerikalılık kimliğinde önemli bir yeri olan Hristiyanlığı da besleyip, canlandırma özelliğini taşıması açısından da önemlidir. Özellikle Baba ve oğul Bush’ların iktidarda oldukları dönemlerde bu yöndeki söylemler oldukça belirgin ve yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

Bütün bu yöndeki gelişmeler, aslında kıta dışı Müslümanlara yönelik bir söylem gibi gözükse de Amerika’daki Müslümanların ülkedeki konumuna da dikkat çekilmesine neden olmuştur. Kültürel ve dini değerler açısından Amerikalılarla pek çok ortak noktaları olan Avrupalı göçmenlerin aksine, farklı bir kültürel arka plana ve dinsel değerlere sahip olan Müslüman göçmenler, Amerika’ya entegrasyonları sıkıntılı olan unsurlar olarak görülmüşlerdir (Kaya, 2003: 98).

Amerika merkezli çokkültürlülük tartışmalarında, bu ülkede yaşayan Müslümanların sorunları üzerinde pek durulmadığı görülmektedir. Genel anlamda İslam ve Müslümanlık üzerine ABD yazınında pek çok makale ve kitap yazılmasına karşın ABD’de yaşayan önemli azınlık gruplarından birini oluşturan Müslümanların çeşitli düzeylerde maruz kaldıkları problemleri ele alan eserlerin sayısı yok denecek kadar azdır. Bu bağlamda yerliler, Siyahlar, Hispanikler, Avrupalı ve Asyalı göçmenler, çeşitli etnik, dinsel ve cinsel gruplar üzerinden yürütülen çokkültürlülük tartışmalarında, ülkedeki Müslümanların sorunlarına pek yer verilmemiş olması ilginçtir. Oysa Müslümanlar, özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen saldırılardan sonra, dini kimliklerinden dolayı Amerika’da sık sık ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Müslümanlar bu halleriyle Amerikan toplumunun ayrımcılığa uğrayan *Yeni Kuşak Siyahları*

konumunda olmuşlardır. Ülkedeki çokkültürlülük tartışmalarında, Müslümanların dışlanması üzerinde pek durulmaması ve bunu aşmaya yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmemiş olması başlıca eksikliklerden biri olarak durmaktadır.

2.2.3. Çokkültürlülük Tartışmalarının Merkez Coğrafyası: Kanada

Çokkültürlülük konusunda yapılmış çalışmalarda üzerinde en çok durulan ülkenin Kanada olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Gerek çokkültürlülüğü devlet politikası olarak benimsediğini ilan eden ilk ülke olması, gerek dünyadaki çokkültürlülük uygulamaları dikkate alındığında bu konuda en radikal yaklaşımın sergilendiği ülke olması, gerekse de sosyal bilimler alanındaki tartışmalarda çokkültürlülük konusunun önemli teorisyenleri olarak ön plana çıkan Charles Taylor ve Will Kymlicka gibi isimlerin Kanadalı olması, dikkatlerin bu ülkeye çevrilmesindeki başlıca nedenler olmuştur.

Parlenter demokrasi ve anayasal monarşi ile yönetilen bir federasyon olan Kanada, kurucu olarak iki milletin (İngiliz ve Fransızlar) kabul edildiği, bundan dolayı iki resmi dilin (İngilizce ve Fransızca) mevcut olduğu, on eyaletten oluşan bir devlettir. Başlangıçta yerlilerin yaşadığı bu coğrafya, Batıların XIV. ve XVII. yüzyılda bölgeyi sömürgeleştirmeleri ile yeni bir tarihi sürece girmiştir. Bu sömürgecilik faaliyetleri neticesinde 1541'de Fransızlar tarafından Quebec ve çevresine ilk yerleşim yerleri inşa edilmiştir.

Kanada'daki kolonileştirme hareketleri, Amerika ile kıyaslandığında bu bölgede değerli madenlerin (altın ve gümüş) bulunamayışı nedeniyle daha yavaş bir şekilde yürütülmüştür. 1670'lerde İngilizlerin de bölgeye gelmesinden sonra, Fransızlar ile aralarında kürk ticaretinden kaynaklanan nedenlerden dolayı savaşlar başlamış ve bu rekabet sonucunda, 1791 tarihinde kabul edilen Kanada Yasası'yla koloni, Fransızların çoğunlukta olduğu Aşağı Kanada ve İngilizlerin çoğunlukta olduğu Yukarı Kanada olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 1 Temmuz 1867 tarihli İngiliz Kuzey Amerika Yasası ile İngiltere'nin yerel yönetim hakkı verdiği ülke, Mart 1982'de Kanada Yasası'nın İngiliz ve Kanada Parlamentosu'nda kabul edilmesinin sonrasında resmi bağımsızlığını ilan etmiştir (Ok vd, 1997: 30-31).

9.976.140 km²'lik yüzölçümüyle, Rusya'dan sonra dünyanın en geniş kara parçasına sahip ülke olmasına karşın, 2007 verilerine göre 32 milyon civarında nüfusa sahip olması Kanada'nın dikkat çekici özelliklerinden biri olmuştur. Km² başına ortalama 3 kişinin yaşadığı ülke, bu yönüyle gelişmiş ülkeler içerisinde en düşük nüfus yoğunluğuna sahip coğrafya özelliğini taşımaktadır. Bunun yanı sıra ülkenin bir diğer önemli özelliği de gelişmiş ülkeler içerisinde refah seviyesinin en yüksek olduğu ülkelerden biri olmasıdır.

Kanada sahip olduğu az nüfus içerisindeki çeşitliliğiyle dikkat çeken bir ülke olmuştur. Yerli nüfus kadar, başta İngiliz ve Fransızlar olmak üzere, İtalya, İrlanda, Almanya, Danimarka, Ukrayna, Çin, Hindistan, Polonya ve Arap yarımadasından gelen vatandaşlarıyla Kanada mozaik bir ülke görünümünde olmuştur. Kanada'daki izlenimleriyle ilgili yazısında M. Fatih Aysan, Kanada'da caddede yürürken ya da otobüse binilirken, Beyaz Kanadalılardan çok göçmenlerle karşılaşmanın mümkün olduğunu belirtmektedir. Aysan, Kanada'ya gelen yabancıların bu çeşitlilik karşısında kendilerini güvende hissettiklerini ve bu ülkeye daha kolay uyum sağladıklarını söylemektedir. Aysan'ın bir diğer tespiti de Kanada'daki çeşitliliğin, farklı kültürlerden gelen bireylerin bu ülkeye aidiyet hissiyle bağlanmalarını kolaylaştırdığı yönündedir (Aysan, 2007).

Kanada'da çokkültürlülük politikalarının benimsenmesi 1970'lerden sonra gerçekleşmiştir. Federal yönetim 1971'de çokkültürlülük politikasını benimsediğini ilan etmiştir. Bu tarihten önce ülkeye gelen göçmenlerin yerleşik Anglo-sakson kültüre uyum sağlamalarına özellikle dikkat edilmiş, dolayısıyla asimilasyona yönelik politikalar ön planda olmuştur. 1970'lerden önce ülkeye daha ziyade Avrupalı göçmenler gelirken, çokkültürlülük politikasının ön plana çıkmaya başladığı bu tarihten sonra özellikle Asya ve Orta Doğu'dan gelen önemli oranda göçmenin varlığı göze çarpmaktadır. 1980–1990 arasında ise Asya ve Orta Doğu'dan gelen göçmenlerin sayısı Avrupa'dan gelen göçmenlerin sayısını geçmiş, hemen hemen iki katı kadar olmuştur. 1991–2000 yılları arasında Kanada'ya iki milyon iki yüz bin göçmen kabul edilmiştir (Ibbot vd, 2006; Foot, 1994; Thompson, 1998; Massey vd, 1993).

Dünya siyasetinden ve sorunlarından uzakta, iç siyasete odaklanıp kendi içindeki sorunların çözümüne ağırlık vermesi Kanada'nın önemli özelliklerinden birisidir. Bu

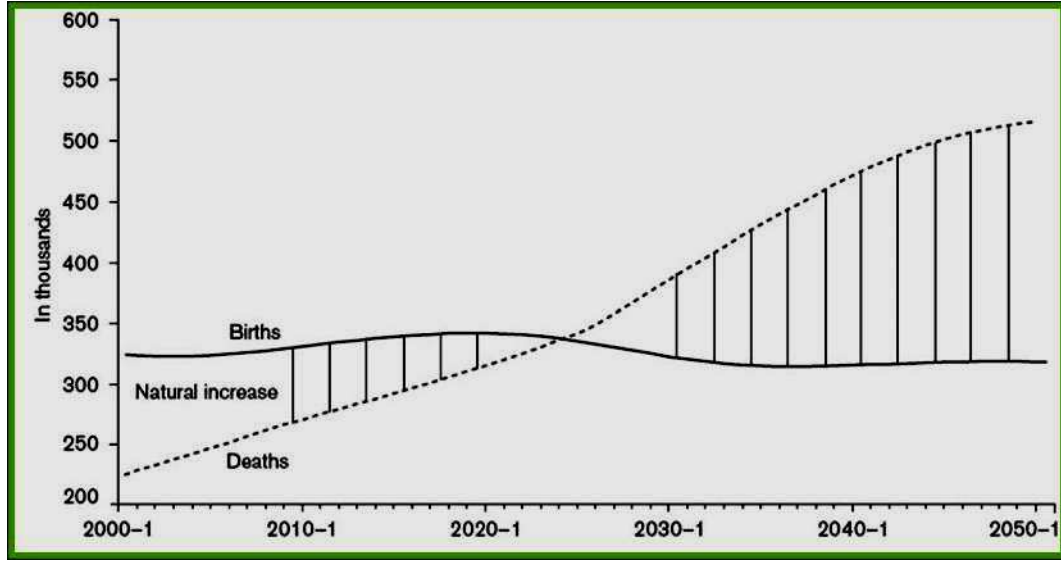
yönüyle Kanada, çokkültürlülüğü benimseme ve uygulama noktasında dünyadaki en başarılı ülke olmuştur denilebilir. Bu konuda elde ettiği başarı, bu ülkenin kendisini dünyadaki diğer ülkelerden ayıran, hatta üstün kılan en önemli farklılıklardan biri olarak görülmüştür. 13 Kasım 2002’de alınan bir kararla da her yıl 27 Haziran’ın “Kanada Çokkültürlülük Günü” olarak kutlanması kabul edilmiştir. Bu günün Kanada’daki farklılıklara, demokrasiye, eşitliğe ve karşılıklı saygıya bağlılığın bir göstergesi ve farklı kültürel grupların Kanada toplumuna katılımını takdir etmek üzere kutlanması kararlaştırılmıştır.

Farklı pek çok kültüre ev sahipliği yapmasından dolayı bu ülkede ırk ve etniklik gibi unsurları ön plana çıkaran söylemlerden özellikle uzak durulmuş, ayrımcılığa karşı bütün vatandaşların eşit haklara sahip olduğu vurgusu özellikle yapılmıştır. Kanada’da çokkültürlülüğe yönelik uygulamalar, 1971–1981 tarihleri arasında şekillenmeye başlamış, 1982 sonrasında da kurumsallaşmaya doğru gitmiştir. Bu noktada 1982’de Federal Hükümet tarafından yasalaştırılan ve 1987’de yürürlüğe giren, “Kanada Haklar ve Özgürlükler Sözleşmesi”ne dikkat çekmek gerekir. Thompson (1998: 92), Kanada’nın politik yaşamında radikal bir değişimin ortaya çıkmasının, 1982’de Liberal Hükümet tarafından yayınlanan “Kanada Haklar ve Özgürlükler Sözleşmesi” ile olduğunu belirtmektedir. Bu sözleşme ile birey ve grup/topluluk hakları, yerel ve federal yönetime karşı güvence altına alınmıştır. Sözleşmenin 15/1 kısmında “her birey hukuk önünde eşittir. Bu çerçevede her birey; ırkına, ulusuna, etnik kökenine, rengine, inancına, cinsiyetine, yaşına, zihinsel ve fiziksel yetersizliklerine bakılmaksızın hukuksal açıdan eşit himaye ve avantajlara sahiptir”⁷⁵ denilerek bu duruma dikkat çekilmiştir.

II. Dünya Savaşı’nın bitmesinden sonra Kanada ekonomisi bir büyüme trendi içine girmiştir. Gelişen ekonominin işgücü ihtiyacını karşılamak için, Kanada yönetimi, savaş öncesinde ve savaş boyunca göçe getirdiği sınırlandırmaları kaldırmıştır. Böylece ülkeye Çek, Alman, Macar, Leh, Yugoslav, Rus, Ukraynalı ve Yahudi pek çok göçmen kabul edilmiştir (Bothwell v.d., 1982; 31-32). Kanada’nın yaşlılık sorunuyla karşı karşıya kalması ve buna bağlı olarak genç işgücüne duyulan ihtiyaç, bu ülkeye yönelik uluslararası göçlerin teşvik edilmesini doğurmuştur.

⁷⁵ Kanada Haklar ve Özgürlükler Sözleşmesi’nin tam metni için bkz: “Canadian Charter of Rights and Freedoms”, <http://198.103.98.49/en/charter/1.html>

Tablo 1: 2001–2051 yılları arasında, Kanada nüfusunda, doğum ve ölüm oranlarına bağlı olarak öngörülen artış miktarı

(Kaynak: Ibbot vd, 2006: 163)

Yukarıdaki tablo dikkate alındığında, Kanada'daki doğum ve ölümlere bağlı olarak nüfusun doğal gelişimi incelendiğinde, 2050 yılına gelindiğinde, 300.000 civarındaki doğum beklentisine karşılık, 500.000'i aşkın ölümden kaynaklanan nüfus kaybı öngörüsü, geniş coğrafyasına karşın nüfusunun zaten az olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Kanada'nın dışarıdan göç almasının zorunluluk arz ettiğini göstermektedir. Göç yoluyla gelenlerin farklı etnik gruplardan geldikleri ve dolayısıyla birbirlerinden farklı kültürel değerlere sahip oldukları göz önünde bulundurulduğunda, bu farklılıkların birbirleriyle çatışmaya girmeden, uyum ve dayanışma içerisinde bir arada yaşamaları önem kazanmaktadır. Bütün bunlardan dolayı Kanada'da çokkültürlülük politikalarının uygulanmasının adeta bir zorunluluk halini aldığını söylemek mümkündür. Çokkültürcülüğün benimsenmesi, gerek Quebec eyaletindeki ayrılıkçı söylemleri böyle bir yaklaşımla dizginlemek, gerekse de farklı coğrafyalardan gelen göçmen azınlıkların sistemle uyumunu sağlama çabalarının zorunlu bir sonucu olmuştur.

Kanada'da Fransızların çoğunlukta yaşadığı Quebec eyaletinin bağımsızlığı sorunu, ülkenin siyasi tarihinde oldukça belirleyici olmuştur. Bu amaçla 1980 ve 1995 tarihlerinde referandumlar yapılmış ve ikisinde de az bir farkla hayır oyu verilmesinin

(ilki %60, ikincisi %50.6) sonrasında Quebec bağımsızlığını ilan edememiştir. Ancak Quebec eyaletinde önemli bir ağırlığı olan sosyal demokrat kökenli Qu  b  cois Partisi bağımsızlık fikrini savunmaya devam etmiş, buna karşın eyaletin bir diğer g  cl   partisi Quebec Liberal Partisi ise federalizmden yana tavır koymuştur. Kymlicka'nın (1998:63) da aktardığı gibi Quebecililerin çoğu g  cl   bir merkezi hükümet anlayışına muhalefet ederek, g  çlerin daha   demi merkezi bölünmesini savunmaktadırlar.

Çokkültürlülük tartışmalarında bir devletin, bünyesindeki etnik ya da ulusal azınlıkların dil ve kültürel haklarını tanınmasın, bu azınlıkları milliyetçi tutumlarından uzaklaştırmaya yeterli olmadığı konusunda yaygın bir örnek olarak Quebec   rneği verilir.⁷⁶ Etnik ve ulusal kimliklerin gücüne yapılan bu vurgu doğruluk payı içermekle birlikte, Quebec açısından eksik bir değerlendirme olmaktadır. Zira Kanada'nın Quebec ile yaşadığı sorunun kökeni, bu eyalete birtakım ayrıcalıklar tanınmasından çok önceye dayanmaktadır. Geline süreçte,   okk  lt  rc  l  k anlayışı ekseninde Quebec'e birtakım hakların tanınması, kökleri daha önceye dayanan bu ayrılıkçı hareketi dizginleme politikasının ürünüdür. Bu tartışmalardaki eksik boyut, Kanada'nın Quebec'e bu tür ayrıcalıklar tanımaması veya Quebec'ten gelen talepleri bastırması durumunda, Quebec ile yaşadığı sorunun nasıl bir Şekil alacağı ile ilgilidir.

Quebec konusunda tartışmaya açık hususlardan biri de, Quebec'e tanınan ayrıcalıkların bu eyalette yaşayan Fransız kökenli olmayan vatandaşlar üzerinde bir baskı aracı olup olmadığı hakkındadır. Elliden fazla çalışanı bulunan işletmelerde dil olarak Fransızca kullanmak zorunluluğunun olması, denizaşırı ülkelerden gelenlere Fransızca eğitimin Őart olarak konulması gibi hususlar bu yönde tartışmalara kaynaklık etmektedir. Ayrıca Fransızcanın ikinci resmi dil olarak kabul edilmesi ve özellikle Quebec meselesine odaklanılması, göçmen vatandaşların   okk  lt  rl  l  k haklarından yararlanma konusunda ikincil konumda kaldıkları Şeklinde bir intiba ortaya çıkarmıştır. Buna karşın Kanada eski Başbakanı Pierre Elliot Trudeau bu kaygıları yatıştırmaya yönelik Şu açıklamayı yapmıştır:

“Kanadalı kimliğinin   z   kültürel   oğulculuktur. Her etnik grup, Kanada bağlamında kendi değerlerini ve kültürünü koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

⁷⁶ Bu tür bir çalışma için bkz. Kalaycı, Hüseyin (2007), “Batılı Demokrasilerde Ayrılıkçı Bir Milliyetçilik: Quebec Milliyetçiliği”, *Doğu-Batı*, Yıl 10, Sayı 39, s. 9-30.

İki resmi dilimiz var diye iki resmi kültürümüz yok ve hiçbir kültür diğerinden daha resmi değil” (aktaran Doytcheva, 2009: 38).

Trudeau'nun belirttiği gibi Kanada'da sadece Quebec'e birtakım ayrıcalıklar tanınmamış, ülkede yaşayan farklı etnik, dini, cinsel gruplara geniş haklar tanınmıştır. Böylece kültürel çoğulculuğun içselleştirildiği ortak bir Kanada kimliği oluşturulmaya çalışılmıştır. Kanada'da, bir grup yerli, gelenekleri çerçevesinde balina avlama hakkını talep etmiş ve normalde yasalara aykırı olduğu halde bu hakları kültürel farklılıklarına saygı çerçevesinde almışlardır. Bu durum çevre ve hayvan haklarını savunan bazı gruplar tarafından eleştirilmiştir. Ancak eleştirinin hayvanların farklı gelenekler gerekçesiyle öldürülemeyeceğinden ziyade, yerli gelenekleri içinde balina öldürmek gibi bir zorunluluk olmadığı temelinde yapılmış olması çok ilginçtir (Watson'dan aktaran Aktay, 2003). Yine benzer şekilde bazı Hıristiyan mezhepleri (Mennonitler, Doukhobourlar, Hutteritler) Kanada'da zorunlu eğitimle ilgili yasadan muaf tutulmuşlardır. Bu mezheplerin üyeleri çocuklarını yasal yaş olan 16 yaşından önce okuldan çekebilirler ve normal okul müfredatını uygulamak zorunda da değildirler. Bu mezheplere mensup ebeveynler, çocukları bu genel eğitimi alırlarsa, mezhepten kopup büyük topluma karışacakları korkusunu taşırlar. Bu gruplar ayrıca grup üyelerinin gruplarını terk etmemeleri için çeşitli sınırlandırmalar da koyma hakkına sahip olmuşlardır (Kymlicka, 1998: 81). Kanada'da Yahudiler ve Müslümanlar Pazar günleri işyerlerini kapatma zorunluluğundan, Sihler ise motosiklet kaskı takılmasını zorunlu kılan trafik düzenlemesinden muaf tutulmuşlardır (Kymlicka, 1999: 225).

Kanada'daki çoğu devlet kurumunda iki resmi dili (Fransızca ve İngilizce) bilen memurların görevlendirilmesi ve vatandaşların etnik, cinsel ya da dini kimliklerinden dolayı herhangi bir konuda ayrımcılığa maruz kalmaları ya da böyle bir olaya şahit olmaları durumunda ilgili devlet mercilerine anında şikâyette bulunmaları için kamuya açık pek çok yere aranacak numaralarla ilgili resmi afişlerin asılması ilgi çekicidir. Kanada çokkültürlülük çalışmalarının daha verimli yürütülebilmesi için çeşitli bakanlıklar tahsis edilmiştir. Bu bakanlıklardan birisi (Ministry of Citizenship & Immigration), göç ve vatandaşlık sorunları üzerine olmuş; birisi (Ministry of Democratic Reform) ülkede yapılan ve yapılması hedeflenen demokratik reformların takibi ile ilgili olmuş; birisi (Ministry of Indian Affairs & Northern Development & Federal Interlocutor for Metis & Nonstatus Canadians) yerliler, melezler ve herhangi bir

statüsü olmayan Kanada vatandaşlarının sorunlarıyla ilgili olmuş; bir diğeri (Ministry of the Economic Agency of Canada for the Regions of Quebec) doğrudan Quebec bölgesinin gelişimiyle ilgili olmuş ve biri de (Ministry of Canadian Heritage & Status of Women) nüfusun yarıdan fazlasını teşkil etmesine karşın mecliste düşük temsil oranına sahip olan kadınların Kanada toplumundaki statüleri ve sorunları üzerine olmuştur.

Kanadalıların % 20'si ülke dışında doğmuş ve göçmenler, kısa sürede oy verme hakkı kazanmaktadırlar. Kanada'da yüksek göç oranının sosyal güvenlik ağının maliyetini arttırdığı, ekonomik büyümeyi yavaşlattığı ve sosyal birlikteliği zayıflattığı yönünde eleştiriler de bulunmaktadır. Buna karşılık genel kanaat, göçmenlerin Kanada ekonomisine büyük bir katkıları olduğu yönündedir. Kanada'daki Manitoba eyaletinin Göçmen Dairesi Başkanı Jennifer Howard, göçmen sayısını değil azaltmak, "daha fazla göçmeni nasıl getirebiliriz?" şeklinde yaptığı açıklamayla, göçmenlerin Kanada toplumunda önemli bir yerlerinin olduğunu göstermektedir (The New York Times, 21 Kasım 2010: 2)

2.2.4. Tek kültürlülükten Çokkültürlülüğe Geçişte Avustralya Deneyimi

Çokkültürlülük ile ilgili metinlerde üzerinde pek durulan bir ülke olmamakla birlikte Avustralya, çokkültürlülük politikasının benimsemiş ilk ülkelerden biri olması açısından önemlidir. Çokkültürlülük politikasını benimsemeyene kadar Avustralya'nın yaşadığı serüven, Amerika ve Kanada ile belli açılardan paralellikler arz eder. Avustralya, kolonileştirme hareketleri içerisinde Batı'nın etkisine maruz kalmış son coğrafyalardan biri olmuştur. Pasifik okyanusunun devasa büyüklüğüyle deniz ulaşımında neden olduğu zorluklar, ilk araştırmacıların (İtalyan, İspanyol, Portekiz, Hollandalı ve İngiliz seyyah ve denizciler) Avustralya'nın çok az ticari değere sahip olduğu şeklindeki olumsuz raporları ve Batılıların yayılma güzergâhından uzak oluşu Avustralya'nın Batı'nın etkisine maruz kalan son coğrafyalardan biri olmasını sağlamıştır. Kıtanın Batılılar tarafından asıl sömürgeleştirilmesi, İngiliz denizci James Cook'un 1770'te bu bölgeye yaptığı seyahat sonrasında buranın coğrafyası hakkında olumlu bir rapor yazarak Avrupa'ya dönmesi sonrasında olmuştur.⁷⁷

⁷⁷ James Cook'un Avustralya hakkında yazdığı raporunda, bu ülkede yaşayan yerlilerle (aborijinler) ilgili yazdıkları, C. Columbus'un Amerika'daki yerlilerle ilgili yazdıklarını hatırlatır niteliktedir: "Dünyanın en

Prof. Dr. Nazmiye Özgüncü'nün (1999: 81), Avustralya kıtasında Batılıların 1780'li yılların sonuna doğru ilk yerleşime başlamaları konusunda dikkat çektiği önemli bir nokta, bu yerleşimlerin İngilizlerin Amerika'daki sömürgelerini kaybetmelerinin sonrasına denk gelmesi hakkında olmuştur. Amerikan Bağımsızlık Savaşı yüzünden elindeki mahkûmları artık Yeni Dünya'ya gönderemeyen İngiltere, hapishanelerin aşırı kalabalıklaşmasıyla yasaları çiğneyenleri gönderebileceği alternatif yerler araştırmaya başlamış ve bu iş için en uygun yerin Avustralya olduğuna karar vermiştir.⁷⁸ 26 Ocak 1788'de⁷⁹ Kaptan Arthur Phillip kumandasında on bir gemiden oluşan ilk İngiliz filosu Avustralya'ya demir attığında, beraberinde büyük çoğunluğunu mahkûmların oluşturduğu (548'i erkek, 188'i de kadın olmak üzere 736 mahkûm) 1030 kişi getirmişti. İngiltere'den Avustralya kıtasına düzenli bir şekilde mahkûmların gönderilmesine 1850'ye kadar devam edilmiştir. 1851'de kıtada altının bulunması, bu bölgedeki yerleşimin ivme kazanmasına neden olmuştur.

İngilizlerin Avustralya'daki kolonileştirme hareketleri bölgede yaşayan yerlilerin kıyımı şeklinde sürmüştür. Kıtanın değişik bölgelerinde yaşayan yerlilerden -bugünkü adıyla Victoria bölgesinde yaşayan on bin kadar yerli, İngilizlerle ilk karşılaştıklarında büyük bir kıyıma uğramış, sayıları iki bin kişinin altına düşmüştür. İngilizler, yerlilere yönelik doğrudan katliam hareketlerinin yanında farklı kabilelerin ileri gelenlerini öldürüp kabile mensupları arasında ihtilaflar çıkarmak suretiyle onları birbirine kırdırma şeklinde bir siyaset de gütmüştür. İngilizlerin Avustralya'daki faaliyetleri; kendilerini kontrol edemeyen, deneyimden yoksun ve son derece saf varlıklar olarak görülen siyah yerlileri uygarlaştırma misyonu çerçevesinde devam etmiştir. Bu amaç çerçevesinde yerlilerin beyazlar gibi giyinmeleri, Hıristiyanlaştırılmaları, isimlerinin değiştirilmesi,

kötü durumundaki insanları olarak görünseler de, aslında biz Avrupalılardan çok daha mutlular" (Aktaran Özgüncü, 1999: 80).

⁷⁸ Devrimler çağında kapitalizmin en çok geliştiği ülke olmasına rağmen İngiltere'de beklenen devrimin bir türlü gerçekleşmemesinin nedenlerinden biri olarak, sisteme aykırı tiplerin ülkeden oldukça uzak coğrafyalara sürgüne gönderilmeleri yönünde bir geleneğin, dönemin İngiltere'sinde hâkim olması sayılabilir. İngiltere bir yandan sömürgecilik yoluyla elde ettiği zenginliğe dayanarak emek piyasasında, öteki Batı ülkelerine nazaran daha olumlu düzenlemelere giderken, öte yandan sistem açısından sorunlu tipleri sömürge ülkelerine göndermek yoluyla sistemin kendisini yenilemesini sağlayabilmiştir. Amerikalı coğrafyacı Jared Diamond (2006: 471) da İngiltere'nin, toprakları tarıma pek elverişli olmamasına karşın Avustralya'da yerleşime sıcak bakmasının en önemli nedeninin, hapishanelerde çok sayıda yoksul insanın gittikçe artmasını önlemek ve bu insanların ülkeden çıkarılmaması durumunda patlak verecek bir ayaklanmanın önünü kesmek olduğunu belirtmektedir.

⁷⁹ İngilizlerin kıtaya ilk koloniyi kurdukları 26 Ocak tarihi Avustralya'da her yıl, "Australian Day" adıyla ulusal bayram olarak kutlanmaktadır.

Beyazların öngördüğü iş alışkanlıkları kazanmaları ve uysal birer insan olmaları sağlanılmaya çalışılmıştır. Ailelerinden koparılan ve toplama kamplarında eğitilen yerli çocuklar, kıtaya gelen İngilizlerin yanında hizmetçi olarak çalıştırılmışlardır (Coşkun, 2003). Bütün bu faaliyetlerle Avustralya'daki aborijinler, kendi özgün kültürlerinden koparılmaya çalışılmıştır. Aborijinlerin sahip oldukları geleneksel değerler ilkel, aşagılık ve terk edilmesi gereken değerler olarak gösterilmiştir. Bütün bu uğraşlar, Beyaz Adamın sahip olduğu kimliğin üstünlük anlayışının kabul ettirilmesi yönünde olmuştur.

1912 yılında Brewarrin bölgesindeki bir toplama kampında eğitim alan Jimmie Barker adındaki yerlinin burada yaşadığı deneyim hakkında aktardıkları, yerlilerin Beyaz İngilizler karşısında nasıl aşagılık bir kategoriye sokulduklarını göstermesi açısından ilginçtir:

“Bu adamlardan aldığım ilk dersten öğrendim ki, siyah ya da karışık renkli olduğumdan Avustralya'da benim için yer yoktu. Benim rengimden olan herkesin toplumdaki dışlanmış ve bir beyazdan farklı olduğunu öğrendim. Bu bana bir yerlinin hafifçe rengi olsa bile, kafaca ve fiziksel olarak diğerinden aşagı olduğunu gösteren bir fikir verdi. O, dünyadaki alt sınıftandı, bir hayvandan belki biraz daha iyi durumdaydı ama bazen köpeklerin tercih edildiği de olurdu...” (Aktaran Coşkun, 2003: 42).

Avustralya kıtasında XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra altın bulunmasının önemli sonuçlarından biri de, kıtaya ucuz işgücü sağlamak üzere sınırlı sayıda Çinli ve Hintlinin bu tarihten sonra bölgeye gelmesi olmuştur. 1901 yılında Avustralya Devleti'nin (Commonwealth⁸⁰ of Australia) kuruluşunu takip eden yıllardan itibaren Asyalı göçmenlere karşı eyaletler arasında engelleyici ortak politikalar uygulanmaya başlanmış, böylece *Beyaz Avustralya* politikası takip edilmiştir. Aynı yıl içerisinde çıkarılan ve 1958'e kadar uygulanan göçmenleri sınırlandırma yasası (Immigration Restriction Act) bu yöndeki politikanın başlıca yansıması olmuştur.

Avustralya -tıpkı Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi- XX. yüzyılın ilk yarısında resmi olarak sadece Avrupa kıtasından göç alırken, bu dönemden sonra ise Ortadoğu ve Uzakdoğu Asya ile Afrika'dan önemli oranda göçmen almaya başlamış bu da söz konusu ülkenin tek-kültürlülüğe dayanan bir siyasi anlayıştan çokkültürlülüğe

⁸⁰ Commonwealth kelimesi aynı zamanda İngiliz Milletler Topluluğu'nu ifade etmek üzere kullanılmaktadır.

dayanan bir modele geçmesinde önemli etkenlerden biri olmuştur. Beyaz Avustralya siyasetine karşı XX. yüzyılın ikinci yarısında artan eleştiriler karşısında, Avustralya 1960'lardan itibaren, beyaz olmayan parçalanmış ailelerin birleştirilmesine izin vermeye yönelik bazı adımlar atmışsa da Avrupalı göçmenlere yönelik uygulanan ayrıcalık 1973 yılına kadar sürmüştür. 1973'te Avustralya'da ırk, etnik yapı, din ya da kültürel geçmişle ilgili ayrımcılığın askıya alındığı açıklanmıştır. Kültürel çeşitliliğin artık tanınmaya başlamasıyla birlikte bu yönde politikalara resmiyet kazandırmak üzere 1989'da *National Agenda for a Multicultural Australia* (Çokkültürlü Bir Avustralya İçin Ulusal Ajanda) kurulmuştur.

Tıpkı Kanada örneğinde olduğu gibi geniş bir coğrafyaya (yaklaşık olarak 7.700.000 km²) sahip olmasına karşın az nüfusa (20 milyon civarı) sahip olması Avustralya açısından başlıca problemlerden biri olarak görülmüştür. Endonezya gibi 200 milyon civarında nüfusa sahip olan kalabalık Asyalı komşulara sahip olan Avustralya, az nüfusa sahip olmasından dolayı kendini güvencede hissetmemiştir. Avustralyalılar, bu nüfus açığının kapatılmaması durumunda, özellikle Endonezya'nın yayılması karşısında büyük bir tehdit altında olacaklarını düşünmüşlerdir.⁸¹ Yakın dönemdeki Avustralya Başbakanı Malcolm Fraser ve Avustralya İş Konseyi dahil olmak üzere çok sayıda Avustralyalı, ülkelerinin nüfusunun 50 milyona çıkması gerektiğini savunmuşlardır. 1950 ve 1960'lı yıllarda kamu siyasetinin bir sonucu olarak, göçmenleri ülkeye çekmek için hızlandırılmış bir program başlatılmıştır. Bu program Avustralya'ya gerçekleştirilen göçün sadece Avrupa kökenli insanlarla sınırlandırılmayan, ancak İngiltere ve İrlanda'dan gelen insanlara daha fazla imkân tanıyan önceki Beyaz Avustralya siyasetini terk etmeyi gerektirmekteydi. Nitekim 1970'lerden itibaren İngiliz kimliğinden ziyade Avustralya Pasifik kimliğinin tanınmasıyla birlikte dışarıdan daha fazla göçmen toplama isteği hükümeti, Asya göçü üzerindeki yasal engelleri kaldırmaya yöneltmiştir (Diamond, 2006: 481-482). Göç politikasının sonucu olarak, 1947 yılından bu yana Avustralya 6 milyon civarında göçmen kabul etmiştir (Castles ve Miller, 2008: 299).

Çokkültürlülük politikasının benimsenmesi ile birlikte, Kanada gibi Avustralya'da da okullardaki müfredat programlarında, azınlıkların tarihlerini ve ülkeye katkılarını kabul

⁸¹ II. Dünya Savaşı'nda, az nüfusa sahip Avustralya'nın, kalabalık nüfusa sahip Japonya tarafından tehdit altında olması ve bombalanması bu yöndeki endişeleri canlı tutmuştur.

edecek biçimde çeşitli değişiklikler yapılmıştır (Kymlicka, 1998: 66-67). Bu politikanın benimsenmesinin bir sonucu olarak Avustralya’da, etnik ve kültürel kimliklerinden dolayı bireylerin ayrımcılığa uygulanması yasaklanmış ve yasal düzenlemelerle bu durum güvence altına alınmıştır. Eyaletlerde kurulan çokkültürlülük komisyonları ile bu yöndeki çalışmalar takip edilmiş, farklı kültürel grupların kimliklerini yaşatma ve kültürel bağlamda kendilerini gerçekleştirme yönünde yaptıkları organizasyonlar devlet tarafından desteklenmiştir.

Avustralya’da çokkültürlülük konusu kadar üzerinde durulan önemli konulardan biri de yaşlılık olmuştur. Etnik, dinsel ve cinsel kimliklerinden dolayı toplumda dezavantajlı konumda olan grupların sorunlarının üzerinde durulması kadar, yaşlılık kimliği, yaşlıların sosyal izolasyonu gibi konular dahilinde yaşlılık olgusunun Avustralya özelindeki çokkültürlülük ile ilgili bazı metinlerde ele alınması, konunun Avustralya için taşıdığı önemi göstermektedir.⁸² Sosyal hizmet ve gerontoloji bölümlerinin Avustralya’daki üniversitelerde yaygın olması bu konuya gösterilen önemin bir diğer göstergesidir. Coğrafi genişliğine ters orantılı bir nüfus miktarına sahip olması, Avustralya’da bu konuya gösterilen ihtimamı anlaşılır kılmaktadır. Avustralya’da Sağlık ve Yaşlılık Bakanlığı’nın (Ministry for Health & Aging) bulunmasına karşılık, ayrıca bir Yaşlılık Bakanlığı’na (Ministry for Aging) daha kabinede yer verilmesi bu konudaki siyasi hassasiyeti de göstermektedir.⁸³ İçinde bulunduğu bu demografik sorun dikkate alındığında, Avustralya için eldeki az nüfusun farklılıklarıyla uyum içinde bir arada yaşamasının ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Avustralya’daki çokkültürlülük uygulamalarına bazı siyasal partiler muhalefet etmişlerdir. Özellikle ülkeye kaçak göçün artması, bu yöndeki muhalefeti arttırmıştır. Bu yönde muhalefet yapan partiler içersinde ön plana çıkan ise Tek Ulus Partisi (One Nation Party) olmuştur. Bu partinin lideri Pauline Hanson, 1996’da yapılan Federal Seçimlerde milletvekili seçilmesinin sonrasında Federal Parlamento’nun açılış töreninde yaptığı konuşmada, Aborjinlerin aleyhine sözler sarfetmiş, Avustralya’nın

⁸² Bu tür bir çalışma için bkz: Warburton, Jeni, Helen Bartlett, Visala Rao (2009), “Ageing and Cultural Diversity: Policy and Practice Issues”, *Australian Social Work*, Vol. 62, No: 2, Routledge, pp. 168-185.

⁸³ Yaşlılık Bakanlığı gibi Avustralya’da bir Gençlik Bakanlığı’nın (Ministry for Youth) da bulunduğunu belirtmek gerekir. Yine Kanada gibi Avustralya’da, Göç ve Vatandaşlık Bakanlığı (Ministry for Immigration & Citizenship) ile Kadın Bakanlığı (Ministry for the Status of Women) kabinede yer alan diğer bakanlıklar olmuştur.

“Asyalaştığını” iddia ederek, çokkültürcülük politikasına son verilmesi ve göçün durdurulması yönünde çağrıda bulunmuştur (Castles ve Miller, 2008: 296). Bu yöndeki siyasetin muhalefetini arttırmasının bir sonucu olarak, mülteciler⁸⁴ ve aile birleşimi ile ilgili yeni düzenlemeler yapılmış, kaçak göçün önüne geçmek için de sınır kontrol uygulamalarının daha sıkı yapılması yönünde karar alınmıştır. Irkçı siyasetten dolayı bazı konularda yeniden düzenlemeler yapılmış olsa da Avustralya’da çokkültürcülük politikalarının uygulanmasından vazgeçilmemiştir. Çeşitli karşıt eğilimlere rağmen, içinde bulunduğu koşullar göz önünde bulundurulduğunda, Avustralya’nın bu yöndeki politikasını terk etmesi beklenmemektedir.

2.2.5. Kimlik Arayışındaki Avrupa Birliği (AB) ve Çokkültürlülük

Avrupa’nın tarihi incelendiğinde, farklı ulusları ve kültürleri barındıran bu coğrafyanın, belirli bir güç yapılanması altında birleş(tiril)mesine yönelik girişimlerin çok eskilere gittiği görülmektedir. Değişik zaman dilimlerinde farklı güçlerin öncülük ettiği bu girişimler, Avrupa’da pek çok mücadeleye neden olmuştur. Yerel güçleri tek merkez altında birleştirmeyi başarmış kuvvetler, kıtanın geriye kalan kısmında da egemenlik kurmak için sürekli mücadelelere girişmişlerdir.

XX. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşme imkânı bulan, Victor Hugo’nun deyimiyile Avrupa Birleşik Devletleri idealinin, Orta Çağ’a kadar uzanan bir tarihi söz konusudur. Pierre Dubois, XIV. yüzyılın başında (1305) yazdığı *De Recuperatione Tempe* isimli eserinde, daha güçlü haçlı seferleri tertip etmek amacıyla, Avrupa’daki prenslikler arasında bir federasyonun kurulması fikrini savunmuştur (Açıkgöz, 2004: 62). İngiliz Amiral William Penn, 1683’te yazdığı *Avrupa’nın Şimdiki ve Gelecekteki Barışı Üzerine bir Deneme* adlı eserinde bir Avrupa Parlamentosu kurmanın önemine dikkat çekmiştir. Yine Fransız Rahip Abbé Saint-Pierre 1713’de yazdığı *Avrupa’da Kalıcı Sulhun Sağlanması İçin Bir Proje* adlı denemede, bir senatonun oluşturularak, bugünkü NATO benzeri bir ordu kurulması fikrini ileri sürmüştür (Ortaylı, 2008). XVIII. yüzyılda Immanuel Kant, Avrupa’yı birleştirme arzusunu dile getirirken, yine aynı yüzyılda Voltaire “Büyük Avrupa Cumhuriyeti” idealinden bahsetmiştir (Altınbaş, 2006).

⁸⁴ Avustralya, başka bir ülkede sığınmacı olarak bulunan kişileri, UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteciler Komisyonu) ile işbirliği içerisinde mülteci olarak kabul eden dünyadaki on ülkeden biridir.

Victor Hugo 15 Şubat 1849 yılında Barış Kongresinde IV. Henri'ye karşı yaptığı coşku dolu söylevinde birleşmiş Avrupa arzusunu şöyle dile getirmiştir:

“Birgün gelecek, top gülleri ve bombalarla, tüm ulusların vatandaşlarının kullanabileceği oylarla, İngiltere'deki Parlamento, Almanya'daki Diyet Meclisi, Fransa'daki Yasama Meclisi gibi Avrupa'da olacak büyük ve güçlü bir senatonun gerçek anlamda adaletiyle yer değiştirecektir. Bir gün gelecek Tanrı'nın gözetiminde yeni keşiflerde bulunan, çölleri işlenebilir hale getiren, dünyayı aydınlatan, dehalarını, sanatlarını, sanayi, ticaret ve ürünlerini takas eden, denizler üzerinden birbirlerine el açan çok büyük iki grup, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birleşik Devletleri görülecektir” (Sauvy, 1991: 14–15).

Cemil Meriç'in sosyolojinin ve sosyalizmin kurucusu olarak tanıttığı Claude Henri de Saint-Simon (Meriç, 1996), 1789 Fransız İhtilali sonrasında Avrupa'yı kasıp kavuran “...Napolyon harplerinin yeniden vukuunu önleme çarelerine dair bir kitap yazmıştı...” ve kitap “De la Réorganisation de la Société Européene” (Avrupa Toplumunun Yeniden Örgütlenmesi) adını taşımaktaydı (Nef, 1980; 91-92). Sain-Simon gibi, Auguste Comte da benzer bir çaba içersine girerek Avrupa'nın sorunlarıyla yakından ilgilenmiş, kıtanın güçlü ülkeleri arasındaki birliğe dayanacak bir düzenin önemine işaret etmiştir.

Roma'nın askeri başarılarla üç kıtada kurduğu geniş birliğin yıkılmasından sonra, Orta Çağ Avrupa'sında Müslüman Doğu tehlikesi karşısında Hristiyanlık ya da Kilise önderliği altında öteki Avrupa halkları birleştirilmeye çalışılmıştır. XV. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa ülkelerinin (Portekiz, İspanya, Hollanda, Fransa, İngiltere) Batı dışı coğrafyalarda giriştikleri yoğun sömürgecilik faaliyetleri sonrasında elde edilen zenginlik karşısında, bu mücadelede diğerlerinden öne çıkma çabaları iç çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Sanayi devrimi sonrasında hammadde ve pazar arayışı bu mücadelelere yeni bir boyut katmıştır. 1789 İhtilali sonrasında Avrupa'daki güç merkezleri arasında yaşanan siyasal görünümlü çatışmaların da temelde ekonomik çıkar sağlamak amaçlı olduğunu söylemek mümkündür. XIX. yüzyılın ikinci yarısına girildiğinde ise İtalya (1861) ve Almanya'nın (1871) ulusal birliğini sağlamasıyla birlikte Kıta Avrupa'sındaki liderlik mücadelesi daha da şiddetlenmiştir.

Avrupa'yı tek bir çatı altında birleştirmeye yönelik girişim, Napoléon Bonaparte zamanında Fransız İmparatorluğu altında öteki devletlerin bir araya getirilmesini amaçlarken, iki dünya savaşı arası dönemde de Adolf Hitler tarafından diğer ulusların

Ari Alman ulusunun önderliği altında toplanmasını amaçlamıştır.⁸⁵ Bu türden çekişmelerin uzun süre savaflara neden olması ve bunların neden olduğu büyük yıkımlar, bu doğrultudaki çabaların önüne geçmek açısından Kıta Avrupa'sında entegrasyonu sağlamak üzere farklı arayışlar içersine girilmesine zemin hazırlamıştır.

Özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da ortaya çıkan otoriter rejimler (Hitler'in önderliğindeki Almanya, Mussolini'nin önderliğindeki İtalya, Salazar'ın önderliğindeki Portekiz, Franco'nun önderliğindeki İspanya gibi başlıca örnekler), ulusallığa ve belirli bir kültüre yapılan aşırı vurguların aslında ne kadar da yıkıcı olabilecekleri gerçeğini ortaya çıkarmıştır.⁸⁶ I. Dünya Savaşı sonunda 10 milyon insanın ölmesine karşın, II. Dünya Savaşı'nın sonunda 45 milyonu Avrupa Kıtasından olmak üzere elli milyonu aşkın insanın ölmesi bu yıkımın önemli göstergelerinden biri olmuştur (Trausch'den aktaran Koray, 2005; 69).

Avrupa'nın merkezinde yapılan iki dünya savaşı, kıtada istikrarın birkaç ulus arasında yapılan klasik siyasi anlaşmalarla sağlanamayacağı gerçeğini de ortaya çıkardı. Bu açmaz karşısında, kıtadaki ülkeleri kapsayan ulus-üstü bir örgütlenmeye gidilerek bölgeye istikrarın getirilmesi en mantıklı yol olarak gözükmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın, egemenlik kuran merkezi konumundan, egemenlik çekişmelerine konu olan bir coğrafya halini almış olması da bu yöndeki çabalara neden olan bir diğer durumdur.

XIX. yüzyılda Avrupa, Batı dışı coğrafyada kurduğu egemenlikle dünya genelinde üstünlük kurmuş bir coğrafya iken, XX. yüzyıla girildiğinde kıtada yaşanan savaflarla gittikçe güç yitirmesi sonucunda, uluslararası ilişkilerde öne çıkmaya başlayan iki farklı güç merkezine (ABD ve SSCB) üstünlüğünü kaptırmaya başlamıştır. Avrupa'nın,

⁸⁵ Napoléon milliyetçilik ilkelerini silah zoruyla Avrupa ülkelerine yayarken, savunduğu bu ilkelere karşın işgal ettiği Avrupa ülkelerine kendi kardeşlerini kral olarak yerleştirerek buraları yönettiği Fransa'ya bağlamıştır. Avrupa'nın yaramaz ve korkunç çocuğu olarak görülen Hitler ise iktidara geldiği ilk dönemlerde, diğer Batılı ülkelerin tepkisini pek çekmemiştir. Bunun nedeni, 1917 Bolşevik İhtilali sonrasında Sovyetler Birliği'nin Batı'daki hâkim sistem açısından ciddi bir tehdit olarak algılanmasına karşın Hitler ve savunduğu Nazizm anlayışının bu tehlikeye karşı bir panzehir şeklinde algılanmasıdır. Bu yönüyle Hitler önderliğindeki Almanya, komünist tehlikenin Batı Avrupa'ya yayılmasını önleyecek bir kale olarak görülmüştür. Bu konuda ayrıntılı bir okuma için bkz. Sander (1998), Sander (2000) ve Armaoğlu (1995).

⁸⁶ Burada, 1618–1648 yılları arasında Avusturya, İspanya, Danimarka, İsveç, Fransa ve Alman Prenslikleri arasında mezhep anlaşmazlığından kaynaklanan din savaşlarını (30 Yıl Savaşları) hatırlamakta fayda var. Gerek XX. yüzyılda iki büyük savaş arasında Avrupa'da ortaya çıkan otoriter rejimler öncülüğünde olsun gerekse de 30 Yıl Savaşlarında olsun, belirli bir unsur dahilinde türdeşleştirme hareketleri Kıta Avrupasında hep yıkıcı sonuçlara neden olmuştur.

giderek bu iki güç merkezi arasında sıkışmaya başlaması, kıtada birleşme yönündeki arayışları etkilemiştir.

Yaşanan savaşlar sadece insan kaybına yol açmamış, Avrupa'da ekonominin de çökmesine neden olmuştur. Bunun içindir ki, birleştirilmiş bir Avrupa idealini yansıtan AB'nin kurulmasına giden süreç, ekonomik işbirliğine yönelik girişimlerle başlamıştır. XX. yüzyıldaki iki büyük savaşın temel hammaddesini oluşturan kömür ve çelikin üretim ve kullanımına yönelik denetimleri içermek üzere 18 Nisan 1951 tarihinde, Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg tarafından Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulması ile AB'ye giden süreç başlatılmıştır. 25 Mart 1957 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurulması, 30 Mart 1968'de Avrupa ülkeleri arasında Gümrük Birliği'nin tesis edilmesi, 1 Temmuz 1998'de Avrupa Merkez Bankası'nın faaliyete geçmesi ve nihayetinde 1 Ocak 2002 tarihinde Euro'nun ortak para birimi olarak tedavüle sokulması Avrupa'da ekonomik entegrasyonu sağlamaya yönelik önemli girişimler olarak sayılabilir.

Başlangıçta ekonomik düzeyde başlayan entegrasyon girişimi, ilerleyen süreçte siyasi ve sosyal düzeylerde de entegrasyonun sağlanması doğrultusunda ilerlemiştir. Yaklaşık iki seneye varan uzun müzakereler sonucunda, 7 Şubat 1992'de imzalanan ve "Avrupa Birliği Antlaşması" olarak bilinen Maastricht Antlaşması, Kıta Avrupasındaki ülkeler arasında entegrasyonu gerçekleştirmeye yönelik en kapsamlı belge olarak kabul edilmektedir (Canbolat, 1994; 193). Bu antlaşmada ortak güvenlik, adalet, ekonomik işbirliği gibi alanlarda işlev görmek üzere uluslar üstü kurumların tesisi, daha önceden kurulmuş olan kurumların (Avrupa Adalet Divanı gibi) ise daha işlevsel hale getirilmesi üzerinde durulmuştur. Öte yandan AB'nin gelişimi için gerekli atılımı yapacak ve siyasal amaçları belirleyecek karar mekanizmalarının (üye ülkelerin devlet ve hükümet başkanları ile AT Komisyonu Başkanı'ndan oluşan Topluluk Konseyi gibi) işlevleri üzerinde durulmuştur.

Birbirinden farklı ulusları ve kültürleri bir araya getiren özelliğinden dolayı Avrupa Birliği çokkültürlü bir nitelik taşımaktadır. 18 Haziran 2004 tarihinde taslak olarak

kabul edilen Avrupa Anayasası'nda⁸⁷ Birliğin tanım ve amaçlarının yapıldığı ilk bölümde Birlik'in değerleri ile ilgili yapılan açıklama bu anlamda dikkat çekicidir:

“Birlik, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukuk devleti ve azınlıklara mensup kişilerin haklarını da içeren insan haklarına saygı değerleri üzerine kurulmuştur. Bu değerler, çoğulcu, ayırım gözetmeyen, hoşgörülü, adil, dayanışmacı ve kadınlar ile erkekler arasında eşitliğin hüküm sürdüğü bir toplumda, üye devletlerin hepsi için ortaktır” (Madde 1/2).

Bu tanımlamaya karşın AB'nin gerçekte farklılıklara ne kadar açık olduğu, Taylor'un deyimiyle çokkültürcülüğün bir gereği olarak farklılıkları ne oranda tanıdığı tartışmalıdır. Tabii bu hususta değerlendirme yaparken, Birliğin bünyesinde yer alan ulusal ve kültürel farklılıklara yaklaşım ile Birliğe göç yoluyla dışarıdan gelenlerin (göçmen azınlıklar) sahip oldukları farklılıklar karşısında sergilenen tutum arasında bir ayırım gözetmek gerekmektedir.

Avrupa Birliği'nde uygulanan kültür politikası ile üye ülkelerin vatandaşlarının birbirlerinin kültür ve tarihlerine aşinalıklarının artırılması ve böylelikle de çokkültürlü bir ortamda yaşamaya esas teşkil edecek hazırlığın onlara kazandırılması hedeflenmiştir (Öztürk, 2003; 85). AB Anayasası'nın V. Kısım III. Bölüm'ünde kültür konusuna yer verilmiş ve bu konuda şunlar ifade edilmiştir:

Madde III–280/1: Birlik, ulusal ve bölgesel çeşitliliğe saygı duyarak ve aynı zamanda ortak kültürel mirası öne çıkararak, üye devletlerin kültürlerinin zenginleşmesine katkıda bulunur.

Madde III–280/2: Birlik'in faaliyetleri, üye devletlerarasındaki işbirliğinin teşvik edilmesi ve gerektiğinde, aşağıdaki alanlarda faaliyetlerinin desteklenmesi ve tamamlanması hedeflerini taşır:

- (a) Avrupa halklarının kültürünün ve tarihinin bilinmesinin ve yayılmasının artırılması;
- (b) Avrupa için önem taşıyan kültürel mirasın muhafaza edilmesi ve korunması;
- (c) Ticari olmayan kültürel alışverişler;
- (d) İşitsel-görsel sektör de dâhil olmak üzere, sanatsal ve edebi yaratım.

AB Anayasasının kültür konusundaki öteki maddelerinde de, Birliğin hükümleri uygulanırken, kültürlerin çeşitliliğine saygı duyulması ve bu çeşitliliği teşvik etmek amacıyla da farklı kültürel açılımların uygulamalarda göz önünde bulundurulması özellikle vurgulanmıştır (Madde III–280/4). Yapılan bu vurguların, ulusal bir aidiyetin ötesinde Avrupalılık kimliği bilincinin oluşturulmak istenmesine yönelik olduğu söylenilebilir.

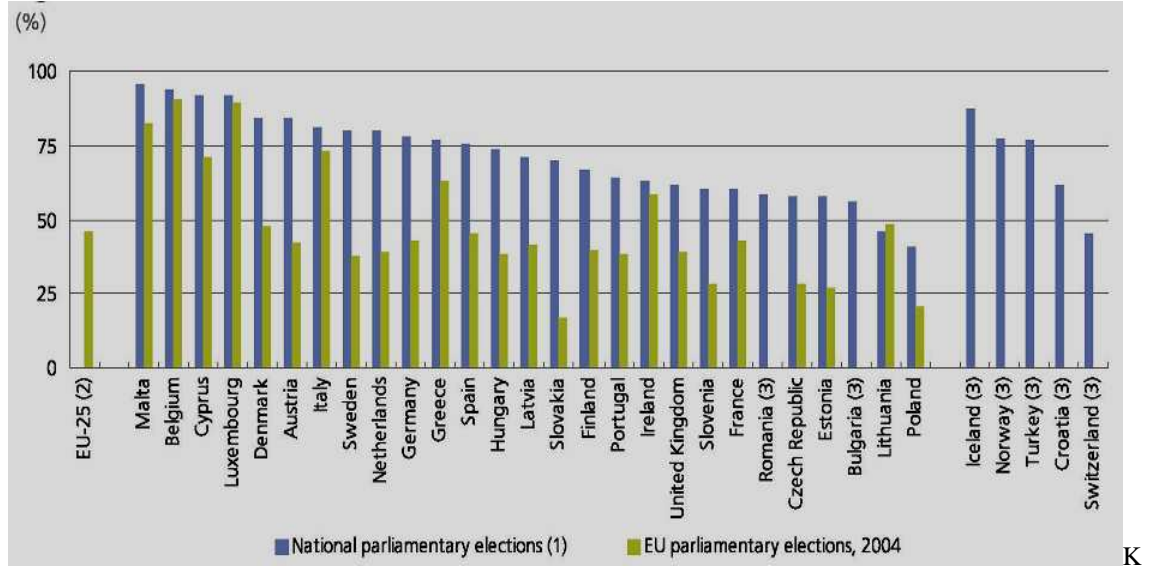
⁸⁷ Avrupa Anayasası konusunda atıf yapılan maddeler için referans olarak, AB Anayasasının Türkçede yayınlanmış çevirilerinden biri olan, Fatih Güven'in yayına hazırladığı *Avrupa Birliği Anayasası* başlıklı esere başvurulmuştur.

AB'nin Genişleme'den Sorumlu Üyesi Olli Rehn bu durumu, İtalyan Devrimci Giuseppe Mazzini'nin (1805–1872), İtalya 1860'da bir birlik haline geldiğinde söylediği “İtalya'yı bir araya getirdik, şimdi İtalyanları oluşturmalıyız” sözünden hareketle açıklamaktadır (Rehn, 2007: 56). AB'nin kurulmasından sonra da Avrupalılık bilinci çerçevesinde bu üst oluşumun Kıta Avrupasında yaşayan vatandaşlarca sahiplenilmesi, Birlik'in geleceği açısından oldukça önemli görülmüştür.

AB'ye üye olan ulusların vatandaşlarının AB vatandaşı olarak kabul edilmesi, bu vatandaşların AB Parlamentosu seçimlerinde oy kullanmaları, üye ülkeler arasında geçişlerin serbest olması ve üye ulus vatandaşlarının Birliğe üye diğer devletlerde de çalışma hakkına sahip olmaları, üçüncü bir ülkede kendi ülkesinin temsilciliği bulunmadığı takdirde, AB üyesi başka bir ülkenin temsilciliğinden yardım isteyebilme hakkı, Kıta Avrupasındaki kültürler arasında temasların teşvik edilmesi gibi hususları Avrupalılık kimliği çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Futbolda da Avrupa'daki ülke federasyonlarınca yabancı futbolcular için konulan kotaların Avrupalı futbolcular için söz konusu olmamasını da bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Buna göre Fransa liginden bir takım, tamamı Almanlardan ya da öteki Avrupa ülkelerindeki futbolculardan oluşan bir takım kurabilme hakkına sahiptir.

AB Anayasası'nın önsözünde, geçmişteki bölünmeleri ve acı tecrübeleri aşarak ortak kader anlayışı çerçevesinde “çeşitlilikte birleşmiş” Avrupa vurgusu yapılmasını da bu açıdan değerlendirmek mümkündür. Birliğin sınırlarının, coğrafi olmaktan öte zihinsel olduğuna yönelik vurguları da bu açıdan okumak gerekir. Olli Rehn, Avrupa'nın sınırlarının öncelikle Avrupalıların zihinlerinde çizildiğini, dolayısıyla çerçeveyi coğrafya belirlese de Avrupa'nın sınırlarının asıl olarak ortak değerler çerçevesinde belirlendiğini belirtmektedir (Rehn, 2007: 68). Avrupa'da yaşayan ve entegrasyonu savunan entelektüel ve siyasi çevrelerde, Avrupa kimliği şeklinde ulus-üstü nitelermelere sıklıkla vurgu yapılmasına rağmen, Avrupa'da yaşayan vatandaşların henüz böyle bir üst kimliği tam anlamıyla sahiplenmedikleri görülmektedir.

Tablo-2: Ulusal parlamento ve Avrupa Birliği Parlamentosu seçimlerine katılım⁸⁸

aynak: Eurostat (2008: 243)

Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan ve AB kurumlarının alacakları kararlara temel oluşturmak üzere düzenli istatistikî veriler üreten Eurostat'ın 2008 basımında yer alan ve AB'ye üye ülke vatandaşlarının ulusal seçimlere ve AB Parlamentosu seçimlerine katılım oranlarını gösteren yukarıdaki tablo, AB parlamentosu seçimlerine katılımın, Litvanya haricindeki bütün ülkelerde ulusal seçimlere katılımın altında kaldığını göstermektedir. Haziran 2009 tarihinde 736 milletvekilini seçmek için yapılan AB Parlamentosu seçimlerinde de 388 milyon seçmenin yarıdan fazlası (% 60'a yakını) oy kullanmayarak seçimlere katılmamıştır.

Avrupa'da yaşayan vatandaşların AB Konseyi, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Topluluğu Komisyonu'na ne kadar güvendikleri konusunda 2001 ve 2006 yıllarında yapılan iki ayrı araştırmada da sonuçlar oldukça düşük çıkmıştır (Eurostat, 2008: 244). Araştırmanın verileri dikkate alındığında, Avrupa Birliği'nin kuruluşunda öncü rol oynayan Almanya ve Fransa'da dahi sonuçların beklenenin altında olması ilginç bir husustur. Almanya'da elde edilen sonuçlara göre, 2001 yılında AB Konseyi, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Topluluğu Komisyonu'na duyulan güvenin oranı sırasıyla % 33, % 47, % 36 iken, 2006 yılında ise bu oranlar aynı ülke için % 38, % 49 ve % 42

⁸⁸ Veriler Bulgaristan, Danimarka, Almanya, Polonya, Birleşik Krallık (İngiltere) ve Norveç için 2005 seçimlerine; Yunanistan, Lüksemburg, Romanya, ve Slovenya için 2004 seçimlerine; Belçika, Estonya, Malta, Hollanda, Finlandiya, Hırvatistan, İzlanda ve İsviçre için 2003 seçimlerine; Çek Cumhuriyeti, İrlanda, Fransa, Letonya, Macaristan, Avusturya, Slovakya, İsveç ve Türkiye için 2002 seçimlerine; İtalya ve Güney Kıbrıs için 2001 seçimlerine dayanmaktadır.

olmuştur. Fransa'da söz konusu kurumlar için sonuçlar 2001 yılında % 40, % 57 ve % 53 iken 2006 yılında % 38, % 50 ve % 44 olmuştur. Özellikle Fransa'da bu kurumlara verilen desteğin önemli oranda düştüğü görülmektedir. Yine İngiltere'de sonuçlar oldukça düşük (2006 sonuçlarına göre % 23, % 31 ve % 28) çıkmıştır.⁸⁹ Bu sonuçlar dikkate alındığında, Avrupa'da Birlik'e üye ülkeler arasında ulusal kimliklerin daha çok önemsendiği, bir üst kavramsallaştırma olan Avrupalılık kimliğinin ise sosyolojik açıdan zihinlerde tam olarak sahiplenilmediği söylenilebilir. Dolayısıyla ekonomik entegrasyon sürecinde gösterilen başarının siyasi ve sosyal düzeyde gerçekleşmekten şu an için uzak olduğunu söylemek mümkündür.

Mustafa Aydın'ın da belirttiği gibi Birlik kelimesi, farklılıkları değil, pek çok noktada benzerlikleri olan toplulukları ifade etmek üzere kullanılmaktadır (Aydın, 2003: 51). AB çokkültürlü bir yapılanma olarak karşımıza çıksa da aslında Avrupalılık esasında yapılan kültürel çeşitlilik vurgusunun, son tahlilde tek költürcülüğü esas alan bir sonuç ortaya çıkardığını söylemek mümkündür. David Morley ve Kevin Robbins bu tür bir Avro-kimliğin herkese hitap etmeyeceğini ve nihayetinde gerici beyaz Pan-Avrupa ırkçılığını ifade edeceğini belirtmektedirler (Morley ve Robbins, 1997: 20-21).

Avrupa Birliği'ne üye pek çok ülke bulunmakla birlikte Almanya ve Fransa, üye ülkeler içerisinde ön plana çıkmakta, özellikle bu iki ülkenin alınan kararlarda büyük etkileri olmaktadır. AB'nin finansal harcama bütçesinin yaklaşık 1/3'lik kesimi Almanya tarafından karşılanmaktadır. Almanya, Fransa'yla birlikte AB'nin finansal harcama bütçesinin yaklaşık yarısını karşılamaktadırlar (Wallace ve Wallace, 1997: 86). Ekonomik ve askeri açıdan zayıf üyelerin AB platformunda, güçlü devletler kadar etkin olamamaları zaman zaman tartışma konusu olmaktadır. Örneğin Çek Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Vaclav Klaus, 1 Ocak 2009 tarihinde AB dönem başkanlığını Çek Cumhuriyeti'nin devralmasından sonra, Brüksel'deki Avrupa Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada, AB projesine karşı bu bağlamda sert eleştiriler yöneltmiştir. Klaus konuşmasında, ülkesinde 1989 yılında devrilen Sovyet yanlısı rejime gönderme yaparak, bu rejimin farklılıklara müsaade etmemesi gibi AB'de de farklılıklara izin verilmediğini iddia etti:

⁸⁹ İsveç'te de elde edilen sonuçlar % 50'nin altında olmuştur: 2001 yılı verilerine göre İsveç'te yaşayan vatandaşların söz konusu AB kurumlarına duydukları güvenin oranı, % 39, % 44 ve % 37 iken; 2007 yılında ise % 28, % 49 ve % 44 olmuştur.

“Burada, Avrupa Parlamentosu’nda sadece tek bir şekilde düşünmeye izin var. Farklı düşünenler, Avrupa düşmanı olarak damgalanıyor. (...) Çok zaman önce değil, Avrupa’nın bir kısmında alternatif, muhalefete izin vermeyen bir rejim vardı. Şimdi de AB’de sadece bir tek alternatif var. Farklılığa izin yok. (...) Muhalefet ve alternatif olmamasının ne demek olduğunu, bunun nasıl acı sonuçları olabileceğini de en iyi biz biliriz. Ülkelerin zorlanması kabul edilebilir bir şey değil. Farklı düşünenler düşman görülüyor. AB siyasi birlik olmaktan çok Avrupalıların ekonomik olarak güçlenmesi üzerine yoğunlaşmalı.” (Sabah Gazetesi, 21 Şubat 2009: 20).

Kıtada yaşayan göçmenleri içerecek, onların katkılarının gerçek karşılığını verecek bir açılım yapılamaması AB açısından bir diğer sıkıntıyı ortaya çıkarmaktadır. AB Anayasası dikkate alındığında, kültürler konusunda yapılan çeşitlilik vurgusunun AB coğrafyasındaki kültürlerden öteye geçmediği görülmektedir. Oysa çok sayıda göçmenin yaşadığı bir coğrafyada bölgesel olan değerleri ön plana çıkartıp, göçmen grupları da içerecek şekilde gerçek anlamda bir kültürel çoğulculuğa imkân tanımamak AB’nin başlıca açmazlarından biri olmaktadır. Olli Rehn her ne kadar Avrupa’daki değerlerin hoşgörü, özgürlük, insan hakları ve demokrasi gibi kavramlara dayandığını söylese de (Rehn, 2007: 68), Almanya’daki yabancı düşmanlığı, Fransa’da Afrika kökenli vatandaşlara gösterilen olumsuz tutumlar ve frankofon kültürün onlara dayatılması, 11 Eylül 2001 sonrasındaki gelişmeler neticesinde Kıta Avrupasının genelinde Müslüman kimliğe sahip olanlara karşı sergilenen hoşgörüsüzlük, söylemlerden öte gerçeğin farklı olduğunu göstermektedir.

1990 yılların başında Bosna Hersek’te yaşananlar karşısında, AB’nin sergilediği tutuma da bu bağlamda değinmek gerekir. Kıtanın dışında vuku bulan meselelerle (Afganistan, Irak, Gürcistan, Libya...) uluslararası sorunlar bağlamında yakından ilgilenilirken, kıtada olan bir hadiseye uzun süre sessiz kalınması ve burada olup bitenlerin ısrarla görülmemesi başlı başına bir çelişkidir. Yugoslavya’nın dağılmasından sonra bu bölgede ortaya çıkan çatışmalar, Bosna’da yaşayan Müslümanlara karşı adeta etnik bir temizlik halini almış olmasına karşın, AB liderlerinin uzun bir dönem bölgeye karşı siyasi bir ilgisizlik sergilemiş olmaları farklılıklara aslında aynı saygıyla ve sempatiyle yaklaşılmadığının en somut göstergelerinden biri olmuştur.⁹⁰ Bosna’da olduğu gibi Sırpların Kosova’daki eylemleri de uzun süre görmezden gelinmiştir. Avrupa’da en çok

⁹⁰ Bosna Savaşı karşısında AB’nin tutumu konusunda eleştirel bir okuma için Hırvat kökenli Amerikalı sosyolog Stjepan G. Mestrovic’in yazdığı *Duyguötesi Toplum* (1999) başlıklı esere bakılabilir.

göçmen vatandaşı bulunan ülkelerden olan Türkiye'ye karşı AB'ye katılım sürecinde sergilenen belli tutumlara da bu açıdan bakmak mümkündür.

Birliğe üye ülkelerdeki belirli eğilimler, Avrupa'da çokkültürcülüğe dayalı bir anlayışın yerleşmesini ve gelişmesini engellemiştir. Örneğin Almanya'da, Alman ulusuna aidiyeti belirleyen kültür değil, soydur. Bütün hayatlarını Rusya'da geçiren ve tek bir kelime bile Almanca konuşamayan etnik Almanlar otomatik olarak Alman vatandaşlığına hak kazanırken, bütün hayatlarını Almanya'da geçiren ve Alman kültürüne belirli açılardan asimile olmalarına rağmen Türklere vatandaşlık hakkı tanınmamaktadır (Kymlicka, 1998: 56). Soy bağı esasında bir kez Alman olan, nerede ve ne zaman olursa olsun Alman'dır. Bu soy bağına sahip herhangi bir coğrafyada yaşayan Almanlara bütün haklarıyla birlikte vatandaş olma hakkı verilmektedir. Almanya dışında yaşayan Alman kökenlilere tanınan bu kolaylığa karşın, Almanya'da neredeyse üç nesildir yaşamakta olan Türklere, vatandaşlık statüsü verilmesi hususunda çıkartılan zorluklar ve bunlar içersinde çok iyi Almanca bilenlerin dahi yabancı olarak dışlanması önemli bir sorundur. Yasin Aktay bu durumdan hareketle, Almanya'nın çokkültürlülük gerçeğiyle imtihanının büyük ölçüde Türklere vesilesiyle olduğunu belirtmektedir (Aktay, 2003: 74).

Almanya gibi Fransa da, artan göçmen ve azınlık nüfusuna rağmen, asimilasyoncu politikalara bağlı olduğunu vurgulamış ve göstermiş bir ülkedir. Bu asimilasyoncu model, devletin bireylerle doğrudan ilişkileri üzerine kuruludur. Devletle birey arasında aracılık yapacak olan toplulukların varlığı Fransız modeline yabancıdır. Kültürel olarak ayırım gözetmeyen evrenselciliğin geleneksel algılamasında, kültürel aidiyetlerine bakılmaksızın tüm bireylerin eşitliği öngörülmüş, farklılıklar tanınmamıştır. Fransa, etnik ve kültürel çeşitliliğine rağmen her zaman tek kültürlü bir toplum olmaya çalışmıştır. Devletin görevi, kültürel farklılıkları tanıyarak farklı politikalar üretmek ya da bazı cemaatlere olumlu ayrımcılık yapmak değil, bireyler arasındaki toplumsal farklılıkları en aza indirmek olarak tanımlanmıştır (Laborde'den aktaran Altınbaş, 2006: 56).

Çokkültürcü anlayışın temelinde farklılıkların tanınması, asimilasyon politikalarının temelinde de türdeşleştirme anlayışının yattığı göz önünde bulundurulduğunda, Fransa'nın kültürel farklılıklar karşısında asimilasyoncu bir perspektife sahip olduğu görülmektedir. Etnik ve kültürel farklılıklar karşısında Fransa'nın çokkültürcü anlayışa zıt bir şekilde sergilediği monist

tutuma örnek olarak Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin söylemlerini göstermek mümkündür. Sarkozy'nin göçmen kökenli Fransız vatandaşlarını sınırđışı etmekle tehdit etmesi ve bu ülkede göçmenlere ikinci sınıf insan muamelesi yapılması farklı kimliklere yönelik hazımsızlığı göstermektedir. Zira göçmen kökenli bir vatandaşın sistem karşıtı bir tavır içerisine girmeyen, uysal bir ikinci sınıf vatandaş olması kendisinden istenmektedir. Sadece Fransa'da değil, AB ülkelerinin çoğunda, suçta kalkışan göçmenlerin sınırđışı edilmesi sıklıkla gündeme getirilmektedir. Bu yöndeki beyanatlara dair dikkatli bir okuma, toplumda varlığı önlenmek istenenin suçun kendisi değil, bizzat göçmenlerin kendisi olduğunu ortaya çıkaracaktır. Zira göçmen kökenli vatandaşlar için sınırđışı edilmeyi gerektirecek ve suç olarak kabul edilen eylemlerin benzerinin, hatta daha da kötülerinin Fransa'da bir Fransız veya öteki Avrupa ülkelerindeki yerli bir unsur tarafından gerçekleştirilmesi bunların sınırđışı edilmesine yönelik bir söylemi beraberinde getirmemektedir. Bu durumda da Avrupa açısından ciddi bir dilemma ortaya çıkarmaktadır.

Sarkozy, göçmen kökenli Müslüman bir gencin, bir Fransız polisi tarafından öldürülmesinden sonra, göçmenlerin yaptıkları protesto eylemleri ve bu eylemlerde polisle-eylemciler arasında çeşitli çatışmaların yaşanmasına atfen, polislere karşı direnç gösteren göçmenlerin sınırđışı edileceğini söylemiş, ancak göçmen kökenli genci öldüren Fransız polisinin sınırđışı edilmesi gibi durumdan kesinlikle bahsetmemiştir. Polisin işlediği cinayet karşısında yasalar karşısında suçu sabittir. Ancak göçmen kökenli vatandaşların bir suç işlemiş olmalarının karşılığı yasalarla sınırlı tutulmakta, yasada olmayan (yasadışı) farklı yollardan da bahsedilebilmektedir. Bu durumda hukuk devleti anlayışı da, devletin yetkili makamlarındaki kişiler tarafından hukuksuzluk içeren açıklamalardan dolayı sarsılmaktadır.

Çoğu AB ülkesinde olduğu Fransa'da da göçmenler suçun başlıca kaynağı olarak görülmektedir. Göçmen kökenli vatandaşlardan kurtulmakla, suçun ortadan kalkacağı düşünülmektedir. Oysa bu, büyük bir yanılgıdan öte bir şey değildir. Zira sosyolojik açıdan olaya yaklaşıldığında Fransa'nın, saf Fransızların olduğu bir coğrafya haline getirilmesi durumunda bile, bu insanların arasında bir problem olmayacağını kesinlikle garanti edilemeyeceği ortadadır. Zira insanın olduğu yerde her zaman için risk vardır ve

insana dair yapılacak varsayımların ya da öngörülerin yanlışlığı da her zaman olasıdır. İnsanın üstünlüğü de zayıflığı da bu gizemde yatmaktadır.

Avrupa genelinde 1980'lerden itibaren radikal sağ partiler bir yükseliş içerisine girmişlerdir. Avrupa ülkelerinde son yıllarda yapılan seçimler genel olarak dikkate alındığında bu yükselişin devam ettiği görülmektedir (Vural, 2005). Ülke farklılıklarına rağmen bu sağ partilerin ortak yanı, göçmen ve İslam karşıtı bir söylemi barındırmaları ve bu karşıt söylemi gittikçe sertleştirmeleri olmuştur. Örneğin Hollanda'da 4 Haziran 2009 tarihinde yapılan AP seçimlerinde en çok oyu alan İslam karşıtı ırkçı lider Geert Wilders, seçim sonrasında İslam karşıtı tavrını setleştirerek sürdürmüştür. 2008 yılında hazırladığı "Fitne" filmiyle gündeme gelen Wilders, Danimarka'da "Basın Özgürlüğü Derneği" tarafından düzenlenen bir konferansa konuşmacı olarak katılmış ve burada yaptığı konuşmada oldukça kışkırtıcı ifadeler kullanmıştır. Danimarka Parlamentosu'na ait salonda düzenlenen konferansta Wilders'i Danimarkalı bakanlar ve parti genel başkanları ile bazı milletvekilleri de dinledi. Konuşmasında Hz. Muhammed'i "barbar" olarak nitelendiren Wilders, İslam dinini de totaliter bir ideoloji olarak tanımlamıştır. Wilders, herhangi bir suçla bağlantısı olan Müslüman göçmenlerin de AB vatandaşlıklarının ellerinden alınıp sınır dışı edilmeleri gerektiğini savunmuştur. Wilders sözlerinin devamında "Avrupa ülkelerinde camiler kapatılmalı. Yeni camilerin yapılması yasaklanmalı. Kuran'ı Kerim'in basılıp yayınlanması engellenmeli. Müslümanlara özel okul açma hakkı verilmemeli" diyerek, bu konudaki katı tutumunu ortaya koymuştur (Tekelioğlu, 2009: 16).

Baumann (2006: 21), çoğu Hollandalı için çokkültürlülük sorununun, bu ülkede yaşayan göçmen Müslümanların nasıl entegre edilebileceği ve/yahut pasifleştirilebileceği sorunu haline geldiğini belirtmektedir. Bir başka ifadeyle bu ülkedeki vatandaşların büyük kısmı çokkültürlülük sorunun kendisini İslam olarak algılamakta ve tutucu Hollandalıların çoğu da bu durumu Hollandalılık değerlerine bir tehdit olarak görmektedirler.

Batılı siyasetçilerin çoğu kendi ülkelerindeki "Müslüman sorunu"ndan bahsetmekte ve bu sorunu dile getirirken de küresel bir bağlama oturtmaya özen göstermektedirler (Baumann, 2006: 72). Çünkü İngilizlerin ya da Fransızların kendi toplumlarında yaşayan Müslümanlarla sorunları olduğu şeklinde yerel bir söylemin dile getirilmesi,

aynı zamanda Fransızların ya da İngilizlerin de pekâlâ sorunlu olabileceği ihtimalini içermektedir. Böyle bir söylem, en basit anlamıyla kendinden farklı olana hoşgörüsüz olma şeklinde bir anlam içerdiğinden, sorunun özellikle küresel olduğuna vurgu yapılmaya çalışılmakta ve böylece de Müslümanlar, sorunluluk halleri kendi dinsel kimliklerinden kaynaklanan kişiler halini almaktadırlar. Böylece Müslümanlar dinsel kimlikleri ve bundan kaynaklanan kültürel farklılıkları nedeniyle sorun oluşturan kesimler olarak değerlendirilmektedirler. Batı dünyasının genelinde İslam'ın ve Müslümanların bir sorun olduğunun söylenmesi, gerçekte kaynağı farklı da olsa, herhangi bir suçun, İslama ve Müslümanlara atılmasını sağlayan bir zemin oluşturmaktadır.

AB üyesi öteki ülkelere kıyasla, kültürel haklar konusunda daha ılımlı bir politikası olduğu bilinen İngiltere'de de durum farklı değildir. İngiltere'de yaşayan Müslümanlar, Hindular ve Sihlerin yarısı bu ülkede doğmuş olmasına rağmen, ciddi ırkçılık ve ayrımcılık sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Baumann (2006), bu ülkedeki farklı etnik ve dinsel inanca sahip insanlardan özellikle biri(leri)nin yaptığı bir yanlışın tümüne mal edilmesini ve bu türden olayların ayrımcılığa gerekçe gösterilmesini eleştirmektedir.

İngiltere bağlamındaki çokkültürlülük tartışmalarında üzerinde durulan önemli konulardan biri, Salman Rushdie olayına Müslümanların gösterdiği tepki üzerine olmuştur. Gerek Habermas (2004: 132-133), gerekse de Kymlicka gibi çokkültürlülük üzerine yazılar yazan öteki Batılı düşünürler, Salman Rushdie olayında sergilenen tavır dolayısıyla Müslümanları köktendincilik ve hoşgörüsüzlükle suçlamışlardır. Tabii bu yapılırken, İslam'a bağlı kitlenin kutsal değerlerine saldırmaktan ve onları tahrik etmekten çekinmeyen Rushdie'nin sergilediği hoşgörüsüzlük genellikle görmezden gelinmekte ya da küçümsenmektedir. Bu durumda Salman Rushdie'nin yaptığı normal olurken, tek anormallik ona reaksiyoner bir karşılık veren kitleye ait olmuştur. Bu olaydan hareketle Müslümanlar hakkında olumsuzluk içeren pek çok genellemede bulunulmuştur.

Talad Asad (2006), İngiltere'deki Müslümanlar ve çokkültürlülük üzerine yazdığı makalede, 1980'lerin sonunda yaşanan Salman Rushdie olayı ekseninde yaptığı değerlendirmede, bu olaya İngiliz hükümeti ve İngiliz kamuoyu tarafından gösterilen

tepkileri çelişkili olmakla suçlayıp eleştirmiştir. Asad, liberal çokkültürcülüğün Britanya toplumunda kabul gören bir anlayış olmasına karşın, Müslümanlar söz konusu olduğunda ikiyüzlü bir tavrın sergilendiğini belirtmektedir. Asad, İngiltere’de daha önce değişik kesimler tarafından pek çok gösteri yapıldığına, ancak bunlara gösterilen tepki(sizlik) ile Müslüman kitleye Rushdie olayından dolayı medya ve kamuoyu aracılığıyla gösterilen tepkinin tezat teşkil ettiğine dikkat çekmektedir. Bu olaydan önce İngiltere’de ırkçılık karşıtlarının, faşistlerin, feministlerin, eşcinsellerin, kürtaj hakkını savunanların, göçmenlerin, çeşitli sendikalar ile öğrenci gruplarının düzenlediği bazı gösteriler olmuş, bu gösterilerde çeşitli şiddet olaylarından dolayı yaralanmalar ve tutuklanmalar olmuştu. Yine aynı olaylarda göstericiler bazı arabaları ve binaları ateşe vermişti. Asad, İngiltere’de yaşayan Müslümanların Rushdie olayında herhangi bir şiddet olayına neden olmamalarına rağmen, öteki olaylar karşısında İngiliz kamuoyunda gösterilmeyen tepkinin bu olayda Müslümanlara gösterilmiş olmasını eleştirir.

Tariq Modood, “Liberal Çokkültürlülük ve Reel Dünya Çokkültürlülüğü” başlıklı makalesinde İngiltere özelinde önemli hususlara dikkat çekmektedir. Modood, 1982’den beri her yıl yapılan “Sosyal Davranış Araştırmaları”nın sonuçlarına göre İngilizlerin, Afrikalılardan çok Asyalılara karşı ön yargı beslediklerinin ortaya çıktığını söylemektedir. Araştırma verilerine göre bu noktadaki farklılık her geçen yıl Asyalıların aleyhine büyümektedir. Bu çalışmada önemli bir diğer sonuç da, örneklem grubundaki bütün grupların, İngiliz toplumunda Asyalılara ve Müslümanlara karşı beslenen ön yargının diğer bütün etnik, ırksal veya dini gruplara beslenenden daha fazla olduğu yönünde görüş belirtmeleridir (Modood, 2006: 59).

Son olarak İsviçre’de yaşananlar, Avrupa’da çokkültürlülüğün içinde bulunduğu krizin derinliğini göstermesi açısından önemlidir. 1848 yılından beri bir federasyon olan ve çokkültürlülük denince Avrupa’da akla gelen ilk ülkelerden biri olan İsviçre farklı ulusları, dinleri, dilleri, etnik kültürleri ve uluslararası ekonomileri bir araya getiren yapısıyla dünya için önemli modellerden biri olarak gösterilmiştir. Ancak gelinen noktada İsviçre de Avrupa genelinde yükselen aşırı sağ eğilimin etkisine maruz kalmıştır. Bunun bariz göstergelerinden biri, ülkede yaşanan ve minare krizi olarak adlandırılan durumdur. İsviçre’deki Türk Kültür Ocağı’nın yaptırdığı bir camiye minare

eklenmesi gibi bir meselenin, karşıt bir sembolizme dönüştürülerek⁹¹ referanduma götürülmesi dahi çokkültürlülük anlayışının gerçekte içselleştirilmediğinin bir göstergesi olarak okunabilir. İsviçre doğrudan demokrasi anlayışı çerçevesinde referandumlara önem veren bir ülke olmasıyla tanınmaktadır. Ancak çoğunluğun azınlığa tahakkümü anlayışına dönüştüğü ortamda, demokrasinin kendisi çokkültürlülük için başlıca bir tehdit olabilmektedir. Farklı mezheplerden de olsa Hristiyan bir kültürün baskın olduğu bir toplumda, başka inançtan bir topluluk hakkındaki bir kararın, bu inancı paylaşmayan bir çoğunluğun insafına bırakılması, çokkültürcü anlayışla ve demokratik tutumla bağdaşmamaktadır.

Bugün Avrupa'da İslam düşmanlığını içeren islamfobyanın oryantalist bir söylemin eşliğinde yükselmesi, bu eksende de Müslümanların demokrasi ve modernlik karşıtı kitle olarak sunulması, Müslümanların farklı Batı ülkelerinde dışlanmalarına ve ırkçı saldırılara uğramalarına neden olmaktadır. Batı'da Müslüman karşıtı söylemin yaygınlaştırılmasıyla, Müslüman kökenliler, içinde yaşadıkları toplumda ötekileştirilmektedirler. 11 Eylül saldırısı sonrasında Alman vatandaşlarının % 80'i, Amerikan vatandaşlarının da % 90'ı Müslümanlardan korktuklarını dile getirmişlerdir. İngiltere'de 11 Eylül sonrasında havalimanında bekleyen bir kadının, elindeki plastik oyuncak tabanca yüzünden vurulması (Ameli, 2009: 21), Batılı insanların zihninde üretilen korku ve nefretin aslında mantıklı davranılmasını engellediği de göstermektedir.

Müslümanlar, kendilerinden çekinilmesi, korkulması ve uzak durulması gereken kesimler olarak tanıtıldığından Kıta Avrupasında istenmeyen kişiler konumuna itilmektedirler. Uluslararası Kalkınma Örgütü'nün Başkanı Hans Koechler, Avrupa'nın artık tek kültürlü bir yapıya sahip olmayıp, çokkültürlü bir yapı niteliği taşımasına karşın, bu gerçeğe uyum sağlamayıp Müslüman kimliği üzerine, temeli Haçlı seferlerine kadar uzanan Batılı karşıt bir söylemin sıklıkla dillendirilmesi yoluyla Müslümanların etrafında bir korku duvarı oluşturulmasını eleştirmektedir. Koechler'e göre Batı'daki islamfobyanın altında yatan şey, tüm bir medeniyetin din ve düşüncesine yönelik çok boyutlu karmaşık bir nefrettir. Korkunun doğurduğu bu nefret ve reddetme durumunun nedeni ise, kayıtsızlıkta ve bilgi eksikliğinde yatmaktadır. Ötekileştirilip dışlanan

⁹¹ Referandum kampanyası için hazırlanan başlıca posterlerden birinde minareler, İsviçre bayrağını delip geçmiş vaziyette resmedilmiş, hemen yanında da (İsviçre'de çarşaf kullanan pek Müslüman kadın olmamasına rağmen) kızgın bakışlara sahip siyah çarşafli bir kadın resmine yer verilmiştir.

kesimin doğası hakkında yeterli bilgiye sahip olunmaması bu korkunun başlıca kaynağını oluşturmaktadır. Koechler'e göre yeterli bilgiye sahip olunduğu takdirde bu tür korkuların üstesinden gelmek mümkün olacaktır (Koechler, 2009).

Müslüman kimliğinin Batı'da bu denli bir tehlike unsuru olarak görülmesinin önemli nedenlerinden biri de, İslam dininin ötesinde sosyo-ekonomik açıdan Müslümanların Batılı toplumlarda giderek daha çok ön plana çıkmaları ve bunun bir tehdit olarak görülmesidir. Eskiden alt düzey işlerde çalışan Müslümanların kamusal alanda ön plana çıkmaları ve yaşadıkları toplum içersinde sosyo-ekonomik açıdan dikey hareketlilik eğilimi içersine girmeleri problem olarak görülmeye başlanmıştır. Tehdit olarak algılanan bu durum karşısında, Müslümanları sindirmek ve böylece kamusal alanda görünür olmalarını engellemek adına da islamfobyanın dile getirilmesi, gerçek niyetlerin kamufle edilmesini sağlayabildiği gibi, Batı kamuoyunda daha fazla destek alınabilmesini de sağlamıştır. İslamfobya söylemlerinin bir diğer işlevi de Batılıların Müslüman devletlere yaptıkları müdahalelerin meşrulaştırılmasında kullanılan bir araç olmasıdır. Oysa Batılı menfaatleri korumak adına, düşmanlık üzerine kurulu sınırlı çerçevede bir sosyal sermaye üretiminin sağlanmaya çalışılması, Avrupalı toplumların da gerçekte çıkarlarına uygun olmayacaktır.

Müslümanlar Batılı değer olarak nitelendirilen demokrasinin muhafazası adına dışlanmaktadır. Oysa Batılı toplumdaki bu karşı tavırların devam etmesi demokrasi, insan hakları, çokkültürlülük gibi değerlerin işlevsizleşmesine ve çökmesine neden olacaktır. Müslümanların ve inançlarının gericilikle suçlanıp, Batılı değerlerin başlıca düşmanları olarak nitelendirilmesi, Batılıların temeli Orta Çağ'a İslam saplantılarını aşamadıklarını gösteren gerici bir zihniyetin canlandırılmasından öteye geçmeyecektir. Yahudilik karşıtlığı söz konusu olduğunda Batı'da sağlanan hassasiyetin, Müslümanlar karşıtlığı söz konusu olduğunda sağlanılamaması Batılı toplumların başlıca çelişkilerinden biri olarak durmaya devam edecektir.

BÖLÜM 3: ARAŞTIRMANIN BULGULARI

3.1. İsveç'te Çokkültürlülük Politikası

İskandinav bölgesinin önemli ülkelerinden İsveç (Sverige), sosyal refah devleti olgusuna dayalı politik anlayışı ve işleyen demokrasisi ile sadece Avrupa'nın değil, dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olmuştur. *The Economist*, 2007 yılının başında yayınladığı "2006 Demokrasi İndeksi"nde, dünyadaki 167 ülke içersinden İsveç'i 10 üzerinden 9,88 ortalama ile dünyanın en demokratik ülkesi olarak göstermiştir (The Economist, 2007: 3). Bu indekste beş temel ölçütten hareket edilmiştir: Sivil özgürlükler, politik kültür, siyasi katılım, devletin işlevselliği, seçim yöntemi ve çoğulculuk.⁹² Yine 1999-2000 yıllarını kapsayan dünya değerler araştırmasına göre İsveç, Avrupa ülkeleri içersinde yabancılara yönelik tutum ve fırsat eşitliği açısından en pozitif ülke olarak gösterilmiştir⁹³ (Gerhards, 2009: 65).

1814'ten beri savaşa dayanmayan bir dış politika takip eden İsveç, I. ve II. Dünya Savaşı gibi Avrupa kıtasındaki çoğu devletin bir şekilde taraf olduğu savaşlarda da tarafsız kalmayı tercih etmiştir.⁹⁴ 1 Ocak 1995'te AB'ye üye olan İsveç, buna karşın Birlik'in Euro para birimini kabul etmemiş, kendi para birimi olan kronu kullanmaya devam etmiştir. İsveç'te uzun süre devletin resmi bir dili olmamıştır. 2009 yılında kabul edilen dil kanunu ile İsveççe (Svenska), İsveç'in temel dili olarak kabul edilmiştir. Bu kanun çerçevesinde, İsveççenin yanı sıra resmi azınlıklar olarak kabul gören unsurların kullandıkları diller de ulusal azınlık dilleri olarak kabul edilmiştir. Bunlar; Fin kökenlilerin kullandıkları Fince (Finska), İsveç ile Finlandiya arasındaki sınır

⁹² İsveç, politik kültürde 9,38 puan, diğer dalların tamamında ise 10 puan olarak birinci olmuştur. Aynı indekste Avustralya, 9,09 ortalama ile sekizinci, Kanada 9,07 ortalama ile dokuzuncu, ABD 8,22 ortalama ile on yedinci olmuştur. İlk 28 sıradaki ülkeler, tam demokrasiye sahip ülkeler olarak nitelendirilmiştir. Türkiye ise, sivil özgürlüklerde 5,59; politik kültürde 3,75; siyasi katılımda 4,44; devletin işlevselliğinde 6,79; seçim yöntemi ve çoğulculukta 7,92 puan, ortalamada da 5,70 puan ile 88. sırada yer almıştır. Türkiye, demokratik ve otoriter faktörlerin bir arada olduğu melez/karma rejimler (Hybrid regimes) kategorisinde yer almıştır. İndekste ki kategoriler; tam demokrasiler (full democracies), kusurlu demokrasiler (flawed democracies), karma rejimler (hybrid regimes) ve otoriter rejimler (authoritarian regimes).

⁹³ İsveç'in % 87,5 oranla birinci olduğu sıralamada, ikinciliği % 70,8 ile Hollanda almıştır. Pozitif tutum açısından Türkiye % 31,3 orana sahipken, sıralamanın en sonunda ise % 3,8 ile Litvanya yer almıştır.

⁹⁴ İsveç'in genelde bu yöndeki tavrına karşın Hitler, İsveç'in kuzeyindeki Norveç'i işgal etmek istediğinde, İsveç'in Nazi ordularının topraklarından geçmelerine izin verdiğini de belirtmek gerekir. İsveç bu tutumuyla, daha önce kendi hükümlerinin altında olan ve bağımsızlık talebinde bulunmasından sonra 1905'te kansız bir şekilde kendisinden ayrılmasına izin verdiği Norveç'ten örtük bir şekilde intikam almıştır denilebilir.

bölgesinde yer alan Torne nehri civarında yaşayanların kullandıkları Fincenin farklı bir lehçesi (Meänkieli), Romenlerin kullandıkları Romence (Romani Chib), çoğunlukla Almanya'dan göç ederek gelmiş Yahudi kökenlilerin kullandıkları Eskenazi dili (Jiddisch) ve İsveç'in kuzeyinde yaşamakta olan Samilerin (Laponların) kullandıkları farklı lehçelerden (Samiska) oluşmaktadır. Yapılan yasal düzenlemeyle bu azınlık dillerinin korunması ve desteklenmesi karar altına alınmıştır. Bu azınlık dillerinin haricinde, başlıca göç ülkelerinden biri olması ve bünyesinde farklı etnik unsurlardan pek çok göçmen kökenli vatandaşa sahip olmasından ötürü, İsveç'te konuşulmakta olan dillerin sayısı oldukça fazladır. İsveç Dil ve Folklor Enstitüsü'ne (Institutet för Språk och Folkminnen) göre bugün İsveç'te iki yüze yakın farklı dil kullanılmaktadır.⁹⁵ Bu dillerden biri de Türkçedir.

İsveç'i bir göçmen ülkesi yapan en önemli olgu, II. Dünya Savaşı ve bu savaşın neden olduğu koşullardır. Savaş sürecinde 70 bine yakın insan Nazi ordusundan kaçıp İsveç'e sığınmıştır. Yine bu süreçte, savaşta yer alan Finlandiya'dan yaklaşık 7 bin çocuk İsveç'e gelmiştir. Öte yandan Baltık ülkelerinden 1944 sonbaharında 30 bin mülteci İsveç'e gelmiş, savaşın son yıllarında da İsveç, Almanya'daki toplama kamplarından 34 bin insanı ülkesine sığınmacı olarak kabul etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, dışarıdan İsveç'e ilk kitlesel göç dalgasının, mülteci göçü şeklinde olduğu görülmektedir. Danimarka ve Norveç gibi Nordik ülkelerden gelen mültecilerin büyük bir bölümü savaş sona erdikten sonra ülkelerine geri dönmüştür. Mülteci göç dalgasını işgücü göçü izlemiştir. 1950'li yıllarda hızlanan işgücü göçüne, gelişen İsveç sanayi yol açmıştır. İşçi bulmakta güçlük çeken İsveç sanayisi çözümü yabancı işçilerin İsveç'e getirilmelerinde aramış ve bu durum büyük bir göç dalgasına yol açmıştır. Özellikle Finlandiya'dan, Yugoslavya'dan, Yunanistan'dan ve (İtalya, İspanya gibi) Akdeniz ülkelerinden binlerce işçi bu süreçte İsveç'e gelmiştir. Bu göçmen işçi dalgası, bazı çeşitlemelerle 1960'lı yılların sonuna kadar devam etmiştir. İsveç sanayisinin göçmen işgücüne olan gereksinimi ortadan kalkınca İsveç'e göç koşullarına bağlanmış ve İsveç'e göç zorlaştırılmıştır⁹⁶ (Eriksson, 1987: 12).

⁹⁵ Ayrıntılı bilgi ve kurumun resmi sitesi için bkz: <http://www.sofi.se/> <http://www.sprakradet.se/>

⁹⁶ İskandinav ülkelerinin İsveç'e göçü tamamen serbest bırakılmış, İskandinav bölgesinin dışından göçler ise yapılan düzenlemeyle kısıtlandırılmıştır.

İsveç, II. Dünya Savaşı'na katılmamasına ve bu savaş nedeniyle insan kaybına uğramamasına rağmen, farklı nedenlerle yaşadığı nüfus azalmasından dolayı dışarıdan emek gücü getirme ihtiyacı hissetmiştir. İsveç'teki nüfus azalması; yaşlı nüfusun fazla olması ve doğum oranlarının az olmasıyla ilişkili olduğu kadar, XIX. yüzyılın ikinci yarısına doğru başlayan ve II. Dünya Savaşına kadar uzanan süreçte bir milyonu aşkın İsveçlinin Amerika'ya göç etmesiyle de yakından alakalıdır. II. Dünya Savaşı'nın akabinde gerek İsveç sanayisindeki gelişme gerekse de İsveç'in sosyal refah politikası ekseninde geniş bir alanı kapsayan bir reformasyon politikasına girişmesi ve bu politika çerçevesinde çalışma alanında yapılan yeni düzenlemeler sonrasında büyük bir emek gücü açığı ortaya çıkmıştır. 1969 yılında kurulan Göçmenler Dairesi'nin yöneticiliğini yapan Kjell Öberg, 1977 sayılında *NY Sverige* dergisinde yayınlanan yazısında bu durumla ilgili şunları belirtmektedir:

“İsveç niçin göçmenler ülkesi oldu? Bunun kısa ve öz yanıtı şudur: İkinci dünya savaşından sonra İsveç, büyük boyutlara ulaşan bir reform çalışmasına girdi. Bunun sonucu olarak, iş haftasının kısaltılması, daha uzun tatil, okul süresinin uzatılması, daha itinalı tedavi, lise ve yüksek öğrenim kurumlarının inşasını kapsayan bu reformların gereği olarak, yerli halk bu gereksinimi karşılayamadığı için, İsveç dışından yabancı işçiye gereksinim duyuldu. İsveç'te öyle anlar oldu ki, çalışabilen İsveçli çok az sayıya düştü. İşte böyle anlarda İsveç yabancı işçi ithaline gitti (...)” (aktaran Özkanat, 1979: 15).

Kalaylıoğlu İsveçle ilgili yazdığı makalede, XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar İsveç'in, etnik, kültürel ve dinsel bakımdan homojen bir toplum olduğunu yazmaktadır (Kalaylıoğlu, 2009: 266). Oysa iddia edilenin aksine, İsveç'in homojen bir toplum olmadığını belirtmek gerekir. Avustralya ve Amerika kıtasında yaşayan yerli unsurlar gibi İsveç'te yaşayan yerli halk olan Samilerin (Laponlar⁹⁷) varlığı, iddia edildiği gibi İsveç'in etnik, dini ve kültürel açıdan homojen olmadığını göstergesidir. İsveç'in kuzeyinde yaşayan Samiler, aynı zamanda Norveç, Finlandiya ve Rusya'nın kuzey kesimlerinde yaşamaktadırlar.

Homojen olmamakla birlikte İsveç'in etnik, kültürel ve dinsel açıdan fazla çeşitlilik arzemediği söylenebilir. XIV. yüzyılın sonundan itibaren İsveç bilinçli olarak kendisini yabancı etkisinden korumaya çalışmıştır. Yerli kültür haricindeki kültürlerle bir arada

⁹⁷ Siyahların, Beyazların kendilerini aşağılamak için kullandıkları zenci kelimesinin kendilerine karşı kullanılmasını istememelerinde olduğu gibi, Samiler de kendilerine Lapyalı veya Laponyalı denilmesinden rahatsız olmaktadır. Lapp kelimesi İsveççede “yama” anlamına gelmektedir. Samiler de kültürel açıdan rengarenk giyindikleri için bu ismin kendileriyle alay edilmek için kullanıldığını düşünmektedirler.

yaşamaya karşı bu tutum, İsveç'in kuruluşuna ve yönetimine hakim olan "tek ulus, tek halk, tek din" anlayışında da yansımaları bulmuştur (Sander'den aktaran Kalaylıoğlu, 2009: 266). Dolayısıyla İsveç'in başlangıçtaki politik tutumun monist bir anlayışa dayandığını da belirtmek gerekir. Bu anlayışın bir ürünü olarak ülkede yaşayan yerli halk Samiler, XVII. yüzyıldan itibaren asimile edilmeye çalışılmıştır. Samilerin kendi dillerini (Samiska) terk edip, İsveççe konuşmaları; kendi dinlerini (animizm) terk edip Hristiyan olmaları ve kendi kültürlerini terk edip, İsveç kültürünü benimsemeleri istenmiş ve İsveçliler tarafından buna zorlandırılmışlardır.

II. Dünya Savaşı yıllarında büyük bir mülteci akımına uğrayan İsveç'te, göçmenlere karşı başlangıçta sergilenen tavır da çokkültürcülük ekseninde olmaktan öte, asimilasyoncu bir anlayış çerçevesinde olmuştur. İsveç, gelen mülteci göçmenlerin sadece yerleşik hukuksal kurallara uymalarını beklemeye kalmamış, aynı zamanda sosyal alanda da onların bir İsveçli gibi davranmalarını, İsveç'in kültürel değerleri çerçevesinde bir yaşam tarzı yaşamalarını beklemiştir. İsveç'in öteki Batı devletlerinde, göçmenlere karşı sergilenen asimilasyoncu anlayışlara paralel bir şekilde sergilediği bu tavır zamanla değişmiştir. Mülteci göçünü takiben II. Dünya Savaşı'nın akabinde işgücü göçüyle birlikte İsveç'te etnik çeşitliliğin artmasıyla, farklı kültürel değerlere sahip olan etnik unsurlara yaklaşım tarzında farklılaşma ortaya çıkmıştır. İsveç bu yönüyle, diğer Avrupa ülkelerinden farklılık arz etmiştir.

İsveç, işçi ithal eden diğer Avrupa ülkelerinden çeşitli açılardan farklı bir göçmen politikası izlemiştir. İlk zamanlarda İsveç basını göçmenler için yabancı anlamına gelen "utlänning" sözcüğünü kullanmıştır. Ancak İsveç'e ailelerini de getirmeye başlayan yabancılara, 1970'li yılların başlarından itibaren "invandrare" (göçmen) denilmeye başlanmıştır. İsveç, gerek yaşadığı nüfus azalmasının etkisiyle gerekse de göçmenlerin çoğunun İskandinav bölgesinden gelmesi gibi nedenlerle, erken bir aşamada göçmenleri nüfusun "kalıcı" bir parçası olarak görmeye başlamış ve bu göçmenlerin ailelerini getirmelerine izin vermiştir. Böylece diğer Batı ülkelerinden farklı olarak, gelen göçmenlerin İsveç'te temelli kalabilmesi için İsveçli yetkililer bilinçli bir göç politikası uygulamaya girişmişlerdir. Yine göçmenler için konut, okul, hastane, çeşitli özel hizmetler gibi masraflı yatırımlara girişilmiş; sürekli izin almada ve vatandaşlığa geçişte tedricen daha büyük kolaylıklar getirilmiş; aynı meslekten olan İsveçli ve yabancı

işçilerin ekonomik bakımdan eşit duruma gelmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Aynı şekilde, İsveç'te yabancı işçiler sendikal ve siyasal örgütlenmeye katılmaya teşvik edilmişler; siyasal düşünce, örgütlenme ve faaliyet hakları diğer Batı Avrupa ülkelerine nazaran çok daha geniş tutulmuştur (Mengüç, 1981: 5; Alpay, 1979: 6).

İsveç'te 1960'lı yıllarda göçmenler ekseninde başlayan tartışmalar, 1970'lerin ortalarından itibaren, çokkültürcü anlayış çerçevesinde pek çok politik açılımın temelini oluşturmuştur. Özellikle 1974 yılında İsveç Parlamentosu'nda (Sveriges Riksdag) göçmenlerle ilgili yapılan tartışmalardan sonra, 1975 yılında mecliste onaylanan "Göçmen ve Azınlık Politikası", çokkültürcülüğün resmi ilanı olmuştur. Başlangıçtaki çokkültürcülük politikası, sosyal ve siyasal alanda göçmenler ve azınlıklar ile İsveçliler arasında eşitlik sağlamayı öngören yaklaşımlarla bir nevi komüniteryan anlayışı barındırmıştır. Meclis tarafından onaylanan yeni göçmen politikası; "eşitlik, işbirliği ve seçme özgürlüğü" sloganı ile özetlenmiştir.⁹⁸ 1975 yılında mecliste alınan kararlar, göçmen ve azınlık gruplarına kendi dil ve kültürel geleneklerini korumak ve geliştirmek için önemli haklar vermiştir.

Çokkültürcülük politikası ekseninde *İsveç, göçmen işçilere yerel seçimlere katılma ve aday olma hakkını tanıyan ilk Avrupa ülkesi olmuştur*. Eylül 1976 yılında yapılan seçimlerde, İsveç'te en az üç yıldır oturmakta olan göçmenler, belediye ve il genel meclisi seçimlerinde seçmen ve aday olma haklarını ilk defa kullandılar.⁹⁹ Göçmenlere ve azınlık gruplarına karşı gösterilen ayrımcılık karşısında, İsveç hükümeti, ırkçılık, renk, milliyet ve azınlık kökenine karşı yapılacak her ayrımcılığa karşı pratik çözümler hazırlama kararı almıştır. Bu çerçevede İsveç'te hükümet, 1978 yılında "Azınlıklara Karşı Tarafsızlık ve Ayrımcılık Komisyonu"nu kurma kararı vermiştir. Bu komisyonun başlıca görevi, her türlü ayrımcılığa karşı kanun hazırlamaktır.

İsveç'in göçmenlere ve azınlıklara yönelik politikasında üç sosyal demokrat lider; Tage Erlander, Olof Palme ve Ingvar Carlsson etkili rol oynamıştır. Özellikle dünyaca tanınmış İsveçli sosyal demokrat lider Olof Palme'nin (1927-1986), çokkültürlülük konusunda İsveç'te yapılan açılımlar üzerinde büyük etkisi olmuştur. Palme, 1969-1986 yılları arasında İsveç Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (Sveriges

⁹⁸ Çokkültürcülük politikasının formülasyonunda kullanılan bu kavramlar, Fransız İhtilali'nin üç temel sloganı olan "eşitlik, özgürlük ve kardeşlik" kavramlarını hatırlatmaktadır.

⁹⁹ Göçmenlerin parlamento seçimlerine katılımı ise, 1984 senesinde gerçekleşmiştir.

Socialdemokratiska Arbetarepartiet –SAP-) parti başkanlığını yapmıştır. 1969-1976 yılları arası ve 1982'den öldürüldüğü 1986 yılına kadar, Sosyal Demokrat Partinin iktidarda olduğu dönemlerde Başbakanlık yapan Palme, yaklaşık 20 yıllık zaman zarfında iç politikada yapılan reformlarda etkin bir rol oynadı. Sadece iç politika değil, Palme'nin dışarıya yönelik politikası, 3. Dünya ülkelerine verdiği destek ve silahsızlanmayı savunan politik yaklaşımları takdir toplamıştır. 1965'te Ulaştırma ve İletişim Bakanlığı ve 1967'de Eğitim ve Kültür İşleri Bakanlığı görevlerini yapan Palme, 1969 yılında Tage Erlander'den SAP'ın başkanlığını devralmasından sonra, ABD'nin Vietnam'a yönelik askeri operasyonlarını sert bir dile eleştirmesiyle de ön plana çıkmıştır. Palme, Sosyalist Enternasyonalin II. Başkanlığını yapmış, aynı zamanda Afrika Sosyalist Enternasyonal Çalışma Grubu'nun başkanlığını da yürütmüştür. Palme Komisyonu diye tanınan komisyonun başkanlığını da sürdüren Palme bu komisyonda silahsızlanma konusu üzerine pek çok çalışma yapmış ve BM nezdinde bu konuda etkin girişimlerde bulunmuştur. Palme, gerek sosyalist kimliğe sahip bir politikacı olması gerekse de annesi Letonyalı olduğu için göçmen haklarını genelde savunan bir çizgi takip etmiş, göçmenlere yönelik yapılan reformlarda cesur kararların alınmasını sağlamıştır. Palme, kendi tabiriyle, burjuva bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş, ancak kendisini işçi hareketine adanmış bir insan olmuştur (Åsard, 2002; Carlsson, 2002; Hansson, 2002; Dahlgren, 2002: 183).

Palme, Avrupa'nın öteki ülkelerinde göçmenlere karşı sergilenen tutuma karşı eleştirel bir tavır içersinde olmuştur. İsveç'te 1985'teki seçimleri SAP'ın kazanmasının akabinde bu konuda şu açıklamayı yapmıştır:

“Avrupa'da göçmenlere yapılan muamele utanç verici. Sömürünün klasik bir örneği bu. İş piyasasında önemsiz (yedek) işgücü muamelesi görmekteler. Göçmenler Avrupa'ya ucuz işgücü olarak alındı. Daha sonra ekonomik bir iniş, göçmenlerin çoğunluğunun işsiz kalmalarına neden oldu. Göçmenler arasındaki işsizlik oranı çok yüksek, ücretler çok düşük, garanti sisteminin dışında ve istenildiği zaman tekrar ülkelerine gönderilmekteler. ... Elbette ki değişik kültürlü (çokkültürlü) toplum bir devrimdir ve bu kaçınılmazdır. Ben bir reformist olduğum için bu devrimin yavaş yavaş olmasından yanayım. 1969 yılında nüfusun % 27'si yabancılara karşı olumlu bakıyordu. 1981'de bu rakam % 57'ye yükseldi. 12 yıl içinde mükemmel bir gelişme bu (...)" (Yeni Birlik, 1985: 13-14).

Dönemin Kültür Bakanı Bengt Göransson 1985'te yaptığı bir açıklamada, İsveç'in göçmenlere yönelik temel politikasının, hem göçmenlerin köksel kimliklerinin korunması hem de İsveç toplumuna katılmalarının sağlanması şeklinde olduğunu

belirtmiştir (Sever, 1985: 11). Bu anlayış ekseninde 1970’li yılların ortasından itibaren yapılan düzenlemelerle; eğitim, kültür, sosyal ve siyasal alanlarda göçmenlere tanınan haklarla İsveç, Avrupa ülkeleri içersinde öncü bir rol oynamıştır.

İsveç’te göçmenlere ve azınlıklara yönelik önemli düzenlemelerden biri, anadil eğitimi konusunda olmuştur. Göçmen çocuklarının anadil eğitimi ile ilgili ilk kanun İsveç Parlamentosu’nda 18 Mart 1976 tarihinde kabul edilmiştir.¹⁰⁰ Bu kanuna göre, belediyeler göçmen çocuklarına anadil eğitimini sağlamakla yükümlü tutulmuşlardır. 1 Mayıs 1976 tarihinde çıkan kanuna göre ise göçmen çocukları, ön okullarda da (yuva, oyun okulu vb. okullarda) anadil eğitimi görme hakkına sahip olmuşlardır. Bu yasa uyarınca anadil eğitimi görme hakkı haftada 4 saat olup, çocuğun anadil eğitimi alıp almaması velilerin bu yöndeki tercihine bırakılmıştır. 1 Temmuz 1977’de çıkan yeni kanun belediyeleri; ön okullarda, lise ve dengi okullarda birkaç saatlik anadil eğitimini sağlamaya mecbur kılmıştır (Altuğ, 1979: 6).

İsveç’te anadil eğitimine ek olarak, belirli bir yaştan sonra İsveç’e gelen çocukların durumu göz önünde bulundurularak başlangıçta iki dilli eğitim de verilmeye başlanmıştır.¹⁰¹ Ancak göçmenlere yönelik iki dilli eğitime daha sonra son verilmiştir. Avrupa’nın öteki ülkeleriyle kıyaslandığında olumlu tutumları daha baskın olsa da İsveç’in göçmen politikası özellikle 1990’lardan itibaren aşınmaya başlamış ve 1995’te AB’ye üye olunmasından sonra çokkültürlülük politikasında da giderek neo-liberal eğilim ağırlık kazanmaya başlamıştır.

3.2. Köklü Bir Devlette Kökeni Eskiye Dayanan Türklerle İlişkiler

İsveç’in Türklerle olan ilişkisinin Osmanlı Devleti’ne kadar uzanan köklü bir geçmişi bulunmaktadır. 1579 yılında İsveç Kralı III. Johan’ın bir Kırım Türk heyetini Stockholm’de kabul etmesiyle ilk resmi ilişkiler başlamıştır. Avrupa’nın kuzeyinde güçlü bir devlet olan İsveç ile Avrupa’nın doğusunun büyük kısmında hâkimiyet kurmuş olan Osmanlı’nın ortak bir düşmana sahip olmaları, iki ülke arasındaki ilişkinin

¹⁰⁰ 1953 yılında UNESCO, yabancı ülkelerde yaşayan insanların çocuklarının eğitimi ile ilgili bir konferans yapmış ve bu konferansta anadil eğitiminin önemi üzerinde durmuştur. Bu konferansta anadil eğitimine yapılan vurgunun İsveç’te yansımaları olmuş, özellikle de İsveç’te göçmenlerin sayısının artmaya başladığı 1960’lardan itibaren yabancıların anadil eğitimi, önemli tartışma konularından biri olmuştur.

¹⁰¹ Azınlıklar açısından bakıldığında, ulusal azınlıklardan Samilerin yaşadığı bölgelerde, eğitim dili İsveççe değil, Samice olarak düzenlenmiştir.

temellerini oluşturmuştur. Uzunca bir süre savaş halinde oldukları Çarlık Rusyası, her iki devletin de ortak düşmanı konumundaydı. İsveç Kralı XII. Karl (Demirbaş Şarl), Poltava Savaşı'nda (28 Haziran 1709) Ruslara yenilmesinin akabinde ordusundan geriye kalan 1500 kadar kişiyle, Osmanlılara sığınmıştır. III. Ahmet'in saltanatı zamanında bugünkü Moldova topraklarında yer alan Bender'de beş sene ikamet eden XII. Karl, Osmanlıları Ruslara karşı sürekli kışkırtmaya çalışmış, Prut Savaşı'ndan (1711) sonra¹⁰² Ruslarla barış anlaşması imzalayan Osmanlıları yine Ruslara karşı kışkırtmaya devam etmesi üzerine, yeniçeriler tarafından Bender'den Edirne'deki konukevine getirilerek burada zorunlu ikamete tabi tutulmuş (1713), buraya gelmesinin sonrasında da İsveç'e geri dönmüştür. XII. Karl'ın İsveç'e dönmesinin akabinde iki ülke arasındaki ilişkiler devam etmiştir. İsveç'in dünyadaki ilk büyükelçiliği (bugünkü İsveç İstanbul Başkonsolosluğu) 1757'de İstanbul'da açılmıştır (Theolin, 2001; Mengüç, 1981: 3-4).

XVIII. yüzyılın başlarında bazı İsveçlilerden alacakları olan bir grup Türk, alacaklarını tahsil etmek için İsveç'e gitmiş, ancak bu alacaklarını toplayamayınca İsveç'in güneyinde, Baltık denizi kıyısındaki Blekinge'nin yakınlarındaki bir köye yerleşmişlerdir. Osmanlı Devleti ile olan dostluğun geliştirilmesi amacıyla, 1742 yılında İsveç'teki Lund Üniversitesi'nde (Sven Johan Munthe tarafından) bir bölüm kurulmuş ve bu bölümde "Osmanlı saraylarında konuşulan dillerin" öğretimine başlanmıştır. 1909 yılında Osmanlı ordusunda Mühendis yüzbaşı olarak görev yapan ünlü spor adamı ve eğitimci Selim Sırrı Tarcan, spor eğitimini yapmak üzere Stockholm'e gitmiş ve burada İsveç Kralı V. Gustav'la tanışarak, Kraliyet Muhafız Alayı'nda staj yapmış ve Yüksek Spor Okulu'nda eğitimini tamamlamıştır. Türkiye'ye döndüğünde İsveç jimnastiğini ilk, orta ve liselerde zorunlu ders olarak uygulamaya koyan Tarcan, müzikle de ilgilenmiş, "Dağ Başını Duman Almış" adlı gençlik marşının ezgisini bir İsveç halk şarkısından alarak Türkiye'ye getirmiştir (Yenigün, 1991: s. 17).

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman İsveç, Türkiye'yi ilk tanıyan ülkelerden biri olmuştur. 1924 yılında İsveç ve Türk yönetimi arasında "Karşılıklı Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" yapılmıştır. Kurtuluş Savaşı komutanlarından Selahaddin Adil Paşa,

¹⁰² Bu savaş, XII. Karl'ın Osmanlı topraklarına sığınmasının sonrasında onu takip eden Rus birliklerinin Osmanlı topraklarına akınlar düzenlemesi, Çar Petro'nun Osmanlılardan XII. Karl'ı Rusya'ya teslim etmesini istemesi ve buna binaen XII. Karl'ın da Osmanlı yönetimine yazdığı mektuplar sonrasında III. Ahmet'in Rusya'ya savaş ilan etmesiyle başlamıştır.

Avrupa’da II. Dünya Savaşı tehlikesinin belirlediği bir zamanda Türk Silahlı Kuvvetlerinin silah ihtiyacını karşılamak ve yeni kurulmaya başlayan ulusal endüstrinin temelini atma aşamasında, görevli olarak, ailesi ile birlikte 1929’da İsveç’e gitmiştir. S. Adil Paşa İsveç’te geçirdiği 2 yıllık gözlemlerine bağlı olarak yazdığı hatıralarında, İsveç’ten; dünyanın en mutlu hayatına sahip terbiyeli, nazik ve çalışkan insanların yaşadığı bir ülke olarak bahsetmiştir. İsveç’in eğitim ve sosyal siyaset anlayışından oldukça etkilenen Adil Paşa, İsveç’in Türkiye için pek çok alanda iyi bir örnek olabileceğini düşünmüştür (Adil, 1962).

İsveç’e yerleşmek amacıyla giden ilk Türk göçmeni “halıcı” lakabı ile tanınan Akif Arhan olmuştur. Türkiye’den İsveç’e halı ihraç eden Arhan, 1928 yılında İsveç’e yerleşmiştir (Mengüç, 1992: 9). Akif Arhan gibi daha önceden İsveç’e gidenler bulunmakla birlikte, İsveç’e olan Türk göçü II. Dünya Savaşı’nın hemen sonrasında başlamıştır. Bunlar çoğunlukla kalifiye elemanlardan oluştuğu için bunu beyin göçü olarak nitelendirmek de mümkündür. Bu gidenler içerisinde mühendis, mimar, doktor, ressam, heykeltıraş, gazeteci gibi çeşitli meslek gruplarından insanlar bulunmaktaydı. 1950 sonrasında gidenler; aşçı, garson, gemi işlerinden çalışanlar olmak üzere, bir öncekilere göre vasfı daha düşük işlerde çalışmışlardır. Bu iki gruptakiler de genelde bireysel girişimler sonucunda bu ülkeye gelmişlerdir. İsveç’e olan Türk göçü açısından asıl belirleyici gelişme, 1960’ların ortasına doğru yaşanmıştır. 1963’te Konya’nın Kulu ilçesinden İsveç’e üç kişinin göç etmesinin akabinde bu ilçeden İsveç’e yönelik kitlesel bir göç hareketi başlamıştır.

3.3. İsveç’e Kitlesel Göçün Başlangıcı ve Türkiye’den Giden İlk Kuşak Göçmenler

İşgücü göçü dalgasının yaşandığı süreçte İsveç’e işçi göndermeye başlayan Akdeniz ülkelerinden biri de Türkiye olmuştur. Bugün İsveç’te yaşamakta olan Türkiye kökenli göçmenlerin büyük çoğunluğu Konya kökenlidir. Özellikle Konya’nın Kulu ilçesi, İsveç’teki Türkiye kökenli göçmenlerin büyük kısmının bir şekilde bağlarının olduğu yer konumundadır. Stockholm ve Göteborg gibi İsveç’in metropol kentlerinde yaşayan Türk kökenli göçmenlerin büyük kısmı Konya Kulu kökenlidir. Bir diğer metropol kent konumundaki Malmö’de ise bu durum biraz farklılaşmaktadır. Danimarka sınırındaki bu kentte daha heterojen bir yapı vardır. Bu kentte Konya Kulu kökenliler Stockholm ve Göteborg’ye göre daha az bir nüfusa sahip olup, Türkiye’nin diğer illerinden gelenlerin

sayısı burada önemli bir çoğunluk oluşturmaktadır. Yine Malmö'nün bir diğer özelliği, Balkanlardan İsveç'e göç etmiş Türklerin büyük çoğunluğunun yaşamakta olduğu bölgesel bir kent olmasıdır.

İsveç'te Konya'nın Kulu ilçesinden gidenlerin bu derece baskın olmasının temel nedeni, 1960'ların ortasında, Türkiye'den İsveç'e yönelik kitlesel göçün başlangıç noktasının Konya'nın Kulu ilçesi olmasıdır. Üç kişiyle başlayan bu göçün devamı artarak gelmiş ve durum, zincirleme göçe¹⁰³ dönüşmüştür. Bu göç dalgasında, abisi İsveç'e giden ilk 12 kişiden biri olan Osman Özkanat,¹⁰⁴ Kulu'dan İsveç'e uzanan göç olayını şöyle özetlemektedir:

“(…)3 tane arkadaş, Ankara'da gözlük almak için bir gözlükçü dükkânına girerler. Tesadüfen dükkânın sahibi o üç kişiden birinin asker arkadaşı. Hoşbeş, “ne yapıyorsun?”, “ne ediyorsun?” filan diye sohbet ederlerken, bunlar “çiftçilikle uğraşıyoruz ve kıt kanaat geçiniyoruz” diyorlar. Adam onlara “İsveç'e gider misiniz?” diye soruyor. Bunlar İsveç'i hiç duymamışlar. O zaman bilinen ülke, Almanya vs. “Gideriz” yanıtını veriyorlar. O adamcağızın kardeşi de burada çalışıyormuş. Bu adam işgücüne ihtiyaç olduğunu söylüyor. Gözlükçü onlara, “gidin pasaportunuzu çıkartıp gelin” diyor. Geliyor bu 3 kişi. Adresleri filan alıp, trene atlayıp geliyorlar. Gelince tabi burada iş olanakları çok fazla. İşgücüne ihtiyaç var. Hemen işe başlıyorlar ve yazıyorlar Kulu'ya: “Biz işe başladık gelin”. *Böylece tarlasını ipotek eden, borç para alan pek çok kişinin, gündüz en az 50-100 kişinin ellerinde valizlerle otobüslere bindiklerini görüyordum. O zamanlar ben ortaokula gidiyordum. Böyle bir göç oldu. 1965'ten 1967'ye kadar. 1967'de İsveç zaten “İsveç'e girmeden önce izinlerinizi alın” diye bir koşul koydu. Bu bir yerde göçü durdurdu*” (Osman Özkanat, 13/02/2010, Skärholmen).

Türkiye'de 1950'lerde tarımda modernleşme ve makineleşmenin bir sonucu olarak, kırsal alanlarda işgücüne duyulan ihtiyacın azalması ve buradaki işsiz kitlenin önce ülke içindeki kent merkezlerine doğru başlayan göçü, 1960'larda yurt dışına yönelmeye başlamıştır. 60'ların başında Türkiye'den dışarıya yönelik göçler, bireysel bir girişimin sonucu olmaktan öte, devlet yöneticilerinin de ekonomi politikaları çerçevesinde üzerinde durdukları önemli olgulardan biri olmuştur. Bu çerçevede Türkiye ile Batı Avrupa ülkeleri arasında yapılan ikili anlaşmalar, dışarıya yönelik göçün spontane bir göç olmaktan öte kaideli bir göç olmasını beraberinde getirmiştir. 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra kabul edilen, (1962-1967 yıllarını kapsayan) I. Beş Yıllık

¹⁰³ Zincirleme göç, akrabalık ve hemşerilik ilişkilerinin yön verdiği göç sürecidir.

¹⁰⁴ Konya Kulu kökenli olan 59 yaşındaki Özkanat, 1971'de İsveç'e göç etmiştir. İsveç'te Türklere ait en büyük sivil toplum kuruluşu konumundaki Türk İşçi Dernekleri Federasyonu'nun (Turkiska Riksförbundet) Kurucu Başkan'ı olan Özkanat, üç ayrı dönemde bu kurumda başkanlık yapmıştır. İsveç'te 10 yıl öğretmenlik ve tercümanlık görevi yapan Özkanat, şu anda otel işletmeciliğiyle uğraşmaktadır.

Kalkınma Planı'nda, işsizliğe bir çözüm olarak dış ülkelere işgücü ihracının sağlanması ve ulusal ekonomiye bir diğer katkı olarak da gönderilecek işçilerden yurtçine döviz akşının sağlanması temel politikalarından biri olarak belirlenmiştir (Unat, 2002).

Bugün Avrupa'da göçmen kökenli Türklerin en fazla nüfusu oluşturdukları ülkenin Almanya olmasının nedeni, işgücü ihracına yönelik ilk göçlerin bu ülkeye olması ve ilk ikili anlaşmanın 1961'de Almanya ile yapılmış olmasıdır. Göçün ve göç edenlerin istihdamı ile ilgili şartları içeren ikili anlaşmalar 1964'te Avusturya, Hollanda ve Belçika'yla, 1965'te de Fransa ile imzalanmıştır. İsveç ile bu türden bir anlaşmanın olması daha geç bir tarihte, 1967'de olmuştur. Aynı tarihte Avustralya ile de ikili anlaşma imzalanmıştır. Batı Avrupa ülkelerine yönelik dış göçlerin ikili anlaşmalarla şartlara bağlanması, bu göçlerin gelişigüzel olmasını engellemiştir. Emek gücü talebinde bulunan Batı Avrupa ülkeleri, işçi olarak çalışmak üzere başvuran göçmenlerde çeşitli özellikler aramışlardır. Batı Avrupa ülkelerinden farklı olarak, İsveç'e yönelik ilk göçlerde böyle bir durumun olmaması, buraya yönelik dış göçün ikili anlaşma yapılmaya kadar kuraldışı bir göç şeklinde gelişmesini sağlamıştır.¹⁰⁵ Bu durum, Kulu'nun kırsal bölgelerinden İsveç'e yönelik göçün temel nedenini de açıklamaktadır. İsveç'in, göçmenlerden başlangıçta herhangi bir vasıf aramaması, bu bölgeden bir-iki kişiyle başlayan göçlerin devamının gelmesini sağlamıştır.¹⁰⁶

Kulu'dan İsveç'e giden ilk kuşak göçmenlerin büyük çoğunluğu, vasıfsız ve eğitim seviyesi düşük insanlardan oluşmaktaydı. Kulu'da genellikle tarımla uğraşılması ve çorak topraklarda tarım yapmanın zorluğuna ek olarak yaşanan geçim sıkıntısı, bu ilçede oturanları büyük bir umutla İsveç'e doğru sürüklemiştir. Konya'nın dahi dışına çıkmamış pek çok insan bu süreçte Avrupa'nın kuzeyinde yer alan İsveç'in yolunu

¹⁰⁵ İsveç'in göçmen politikası, Avrupa'daki egemen göçmen politikasından genelde farklı olmuştur. Örneğin genişleme sürecinde AB'ye Mayıs 2004 yılında yeni üyeler (Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, Slovenya, Malta, Kıbrıs) kabul edilirken, 2003 yılında yapılan Katılım Antlaşması'yla işçilerin serbest dolaşımına yedi seneye kadar izin verilmemesi kararı alınmıştır. Buna karşın İngiltere, İrlanda ve İsveç işçilerin serbest dolaşımına kısıtlama getirmeme kararı almışlardır. Bu üç devletin aldığı bu karar, ülkelerinde hizmet, tarım ve inşaat sektöründeki iş gücü sıkıntısını hafifletip olumlu sonuçlara yol açınca, dört üye ülke daha (İspanya, Portekiz, Finlandiya ve Yunanistan) 2006 yılında kısıtlamaları kaldırma kararı almıştır (Rehn, 2007: 44).

¹⁰⁶ 1970'li yılların ortasında İsveç'te bulunan Türk yurttaşlarının sayısı 6300 civarında olmuştur. 1990'a geldiğinde ise (Türkiye doğumlu olan) göçmenlerin sayısı 24 bine ulaşmıştır. Bu nüfusun 14 binden fazlası Stockholm kentinde ikamet etmiştir. 1990'da Kulu'nun nüfusu yaklaşık olarak 17 bin civarındayken, bu ilçeden İsveç'e göç edenlerin sayısı 8 bin civarında olmuştur (Lundström, 1991: 8-9; Lundberg ve Svanberg, 1991: 17). İlçenin adeta yarısı İsveç'e taşınmıştır.

tutmuştur. İsveç'e giden ilk kuşak göçmenlerden Fethi Korkmaz¹⁰⁷ bu durumu şu şekilde anlatmaktadır:

“Ağustos 1966 tarihinde İsveç'e geldim. Benden önce babam 1965'te buraya gelmişti. Babam İsveç'te süt fabrikasında çalışırken, kardeşimle beni çağırdı ve buraya geldik. *Ben Ankara'nın dahi nerede olduğunu bilmiyordum. Babamın bana ve kardeşime gönderdiği davet sonrasında ilk defa bu vesileyle Kulu'nun dışına çıktım.* Yola çıktığımızda, nereye ve ne kadar süre yolculuk yapacağımı bilmiyordum. Allah rahmet eylesin Yusuf Amca adında bir tanıdığımız bizi beraberinde buraya getirdi. Ben o zaman 18 yaşındaydım. Bu arada rahmetli Yusuf Amca kocaman iki çuval ekmek aldı. Kendi kendime bu adam bu kadar ekmeği ne yapacak diye düşündüm. Tabi ben trenle dört günde buraya gelebileceğimizi bilmiyorum. Neticede biz trene bindik ve yola devam ettik. O zamanlar tanımadığım Danimarka'ya geldik. Yusuf Amca oranın Danimarka olduğunu söylemişti. Oraya vardığımızda ekmeğimiz bitti. Ondan sonra Yusuf Amca beni ve kardeşimi T-Centralen'e getirdi. Babam da orada bizi bekliyordu. (...)" (Fethi Korkmaz, 21/04/2010, Handen).

İlk kuşaktaki göçmenler genelde kalifiye eleman olmadıkları için, herhangi bir vasıf gerektirmeyen alt düzey işlerde çalış(tırıl)mışlardır. Bu göçmenler İsveççe bilmedikleri için de gerek iş yaşamlarında, gerekse de günlük yaşamlarında büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Kırsal yaşam tarzının egemen olduğu bir bölgeden gelmesi ve Fethi Korkmaz'ın ifadesiyle ilk gelenlerden çoğunun yaşadıkları bölgeden ilk kez dışarıya çıkan insanlar olmaları, İsveç'te kent yaşamına uyum noktasında ciddi sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur. Sema Erder de 1985 yılında tamamladığı İsveç-Rinkeby merkezli doktora çalışmasında, Kulu'dan giden ilk kuşak Türk göçmenlerinin, herhangi bir Türk kentinde yaşam deneyimi olmadan, doğrudan Stockholm'e yerleştiklerine dikkat çekmektedir (Erder, 2006: 172).

İsveç'e giden ilk kuşak göçmenler içersinde çoğunlukla kent yaşamına dair deneyim eksikliği olması, göç edilen ileri sanayileşmiş bir ülkede çeşitli sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur. Rinkeby'de yaşayan göçmenlerden Gülsüm Köylüoğlu¹⁰⁸ bu durumla ilgili şöyle bir anı anlatmaktadır:

“Benim halamgil Fitja'da otururlar. İsveç'e ilk geldiklerinde, bunun beyi iş buluyor. İşe giderken, bir tane yeşil bezi trenin lamba kısmına bağlıyor. İşe gidiyor, çalışıyor geliyor. Son trene kadar bekliyor. Yeşil bezli trenin gelmesini bekliyor. Kocası geliyor tunnelbanaya. Oğlu ve kızı gelip buluyor. Oturuyormuş. “Ben yeşil

¹⁰⁷ 1947 Konya Kulu doğumlu olan Korkmaz, 1966'dan beri İsveç'te yaşamaktadır. Korkmaz, fabrika işçiliğinden emekli olmuştur.

¹⁰⁸ Konya Kulu doğumlu olan Köylüoğlu, 1972'de 21 yaşındayken İsveç'e gelmiş ve o tarihten beri bu ülkede yaşamaktadır. Emekli olan Köylüoğlu, Rinkeby Türk Kadınlar ve Gençlik Derneği'nin (Rinkeby Turkiska Kvinno och Ungdomsförening) üyesidir.

şeritli tren gelmeyince binmem” demiş. “Yeşil bezli tren gelecek ona binecem.” Onlar da demişler ki, “o tren gitti, ya yarın gelecek ya da öbür gün gelecek” (...)” (Gülsüm Köylüoğlu, 13/10/2010, Rinkeby).

Havva Uygur¹⁰⁹ ise, İsveç’e gelen ilk kuşak Türk göçmenlerden biri olan babasının ve arkadaşlarının dil bilmemelerinden dolayı yaşadıkları sıkıntılara örnek olarak şu durumu anlatmaktadır:

“(...) İlk gelenler o kadar sıkıntı çekmişler ki. İsveççe bilmiyorlar. Çoğunluğu cahil. Okuma-yazma yok. Babam anlatıyor bazen. “Et alır gelirlerdi, domuz eti mi, yoksa öküz eti mi bilmezdik ne olduğunu” diyor. Kaldıkları evin altındaki kadına sorarlarmış “ney bu?” diye. Kadın böyle “möö” diye ses çıkarırmış. Babam çok sever yemek yapmayı. Et almışlar yine bir gün ve sormuşlar kadına. Kadın “nöf, nöf” demiş. Yani domuz eti. Öyle olunca eti alıp kadına vermişler. Dilleri yok ve bu sıkıntıları yaşamışlar (...)” (Havva Uygur, 13/10/2010, Rinkeby).

İsveç’e giden ilk kuşak Türk göçmenler, bu ülkede kalıcı olmayı planlamamış, belirli bir oranda para biriktirip Türkiye’ye geri dönmeyi hedeflemişlerdir. İlk kuşaktakiler, daha fazla para biriktirmek için bazen iki işte birlikte çalışmışlardır.¹¹⁰ Bu açıdan İsveç’te bulunan ilk kuşağın başlıca gayesinin mümkün olan en çok parayı biriktirmek olduğunu söylemek mümkündür. 1967’de İstanbul’dan İsveç’e göç eden ve bu ülkede öğretmenlik yapmakta olan Yahya Yazar,¹¹¹ ilk nesildeki Kululularla biraz kaynaştıktan sonra bu hususta yaşadığı ilginç bir anıyı şöyle anlatmaktadır.

(...) Benle yavaş yavaş işte samimi olunca, “Ya şu öğretmenliği bırak. Öğretmenlik yapıyorsun, araban var mı? Yok. Türkiye’de ev yaptın mı? Yok. Bankada paran var mı? Yok. Böyle iş olmaz” diyorlardı. Yani benle dalga geçiyordu o nesil. Şimdi çoğu Allah rahmet eylesin öldü, göçtü (...)” (Yahya Yazar, 17/09/2010, Alby).

İsveç’e giden ilk göçmenlerin başlangıçtaki amacı, Avrupa’nın diğer ülkelerine giden Türklerin amacı ile uyuşmaktadır. İsveç’e giden birinci kuşaktaki Türk göçmenler, Türkiye’ye geri dönmeyi planladıkları için ailelerini yanlarında götürmemiş, Türkiye’de bırakmışlardır. Ancak geri dönmek için hedef olarak belirlenen paralar, elde edilmesine

¹⁰⁹ Konya Kulu doğumlu olan 50 yaşındaki Uygur, 1971’den beri İsveç’te yaşamaktadır. Uygur, Türk Kadınlar Federasyonu’nun (Turkiska Kvinnoförbundet) yönetim kurulu üyesidir.

¹¹⁰ Çoğunlukla temizlik işçisi ve fabrika işçisi olarak çalışan ilk kuşak göçmenlerin çalışma hızından memnun olan İsveçliler, çalıştırdıkları eleman sayısında azaltmaya giderek, böylece kârlarını da artırmayı hedeflemişlerdir. İlk kuşaktaki göçmenler, 2-3 İsveçlinin yaptığı bir işi kendilerinin tek başına yaptıklarını ifade etmektedirler. Tabii bu çalışma koşulları, hayatın ilerleyen safhalarında da sağlık sorunları şeklinde geri dönmüştür. Bu yönüyle bakıldığında, bu durumun görmezde gelinerek, göçmenlerin sağlık alanında bir külfet oluşturduklarının söylenmesi ironik bir hal almaktadır.

¹¹¹ 1948 İstanbul doğumlu olan, Galatasaray Lisesi mezunu Yazar, 1969’dan beri İsveç’te yaşamaktadır. Eğitim alanında çeşitli düzeylerde yöneticilik yapan Yazar, göçmen kökenli Türklerin sayısının fazla olduğu Alby’de öğretmenlik yapmaktadır.

rağmen, geri dönüş tarihleri sürekli ertelenmiştir. Birinci kuşak göçmenlerin kalıcı olmayı planlamayıp, geri dönmek üzere İsveç'e gelmelerine rağmen niçin geri dönmedikleri sıklıkla tartışılan bir konudur. Bu durumun nedeni olarak, ikinci kuşak Türk göçmenlerden Mustafa Tümtürk¹¹² şunları ifade etmektedir:

“Benim görebildiğim kadarıyla, ilk düşündükleri şeylere karşın, burada elde ettikleri kazanç onlara daha cazip geldi. Böylece daha zengin olma düşüncesiyle burada kalındı. Mesela amcamı örnek gösterebilirim. Ben 1975'te buraya geldim. Amcam ise, 1966'da buraya gelmişti. Buraya geldikten sonra, Ankara'ya dört katlı bir apartman yaptırdı. Ondan sonra, 1976 yılında kesin dönüş yaptı. Amcamın amacı oydu. Burada kazandıklarıyla Türkiye'de kendisi ve çocukları için ev yaptırmaktı amacı. Bu amacına ulaştı ve döndü. Ancak buraya gelen diğer Türklere baktığımızda farklı bir durum görüyoruz. Bir daireyi almak isterken, bir daireyi daha almaya çalıştılar. Baktılar ki, çalışınca alabiliyorlar. Bir de buradaki zaman diliminde elde ettikleri kazançla Türkiye'ye döndükten sonra, ne yapacağını bilememe kaygısı etkili oldu. Çünkü oranın piyasasını takip edemiyorsunuz. Türkiye'de iş kurmak için belki bir on sene burada çalışmak gerekiyordu. On sene burada çalıştıktan sonra, bu sefer ihtiyaçlar değişti. (...) Öyle evler vardı ki, 7-8 maaşın girdiği evler vardı. Ancak bütün bunlara rağmen dönülmedi. Çünkü hedefler hep değişti. Döneceğim gayesiyle yola çıkılmasına rağmen, hedefler hep değiştiği için burada kalındı. Hedefler değişince, insanların ihtiyaçları da değişti. “Ben burada yaşayabilirim aslında” denilmeye başlandı. (...)” (Mustafa Tümtürk, 06/05/2010, Örnberg).

Gerek İsveç'e giden göçmenlerin sayısının çoğalmasa gerekse de İsveç'te, (yerli halk içerisinde) bireylerin belirli bir yaştan sonra ailelerinden ayrı yaşamaya başlamalarının yaygınlaşmasının etkisiyle İsveç'te ciddi bir konut sıkıntısı yaşanmış ve Türkiye'den giden göçmenler de bu konuda büyük sıkıntılar yaşamışlardır. İlk kuşaktaki göçmenlerin deyimiyle, küçük mekânlarda oldukça kalabalık bir vaziyette konaklamak ve bazen de gecelerini dışarıda geçirmek zorunda kalmışlardır. Konut sıkıntısının yanı sıra Türkiye'den gidenlerin para biriktirmek amacıyla İsveç'e gitmiş olmaları ve daha fazla tasarruf için bir arada kalmayı yeğlemeleri açıklayıcı bir diğer nedendir. Bu nedenlerin yanı sıra İsveç'e giden ilk kuşak göçmenlerin çoğunun dilini bilmedikleri yabancı bir ülkede tanıdıklarıyla beraber kalmak istemeleri, kalabalık bir vaziyette bir arada kalmanın temel nedenini oluşturmuştur denilebilir.

¹¹² 1964 Kulu doğumlu olan Tümtürk, 1975 yılından beri İsveç'te yaşamaktadır. Aktif siyasete katılıp Sosyal Demokrat Parti'nin Gençlik Kollarında görev alan Tümtürk, iki dönem (8 yıl) boyunca da Stockholm Belediyesi İl Meclisi üyeliğinde bulunmuştur. Türklerin sivil toplum alanında örgütlenmelerinde de faal bir şekilde görev alan Tümtürk, aynı zamanda ikinci kuşaktan Türkler içerisinde başarılı bir ticaret adamı olmuştur. Stockholm'de ekmek üretip dağıttığı bir fırını olan Tümtürk, çeşitli yerlerde de pastane sahibidir.

İsveç'te artan konut problemi karşısında Tage F. Erlander liderliğindeki Sosyal Demokrat Parti, 1960'ların sonlarına doğru, "10 yılda 1 milyon konut" sloganıyla büyük kentlerde yeni yerleşim yerlerinin oluşturulmasına yönelik bir politika takip etmiştir. Bu politika doğrultusunda Stockholm'de Rinkeby, Tensta, Skärholmen, Fitja, Alby; Göteborg'de Hissingen; Malmö'de de Rosengården yeni konutların yükseldiği yerler olmuşlardır. Bu konutların yapımının akabinde birinci kuşak Türk göçmenler, Türkiye'de bıraktıkları ailelerini de yanlarına almaya başlamışlardır. Ailelerin getirilmesi, İsveç'te kalıcı olunması yönünde büyük bir adım olmuştur. Özellikle bu kuşaktakilerin çocuklarının İsveç'te eğitime başlaması, İsveç'te kalıcılışmayı etkilemiştir.

Birinci kuşaktakilerin belirli bir birikim oluşturmalarına rağmen bunu yatırıma nasıl dönüştüreceklerini bilmemeleri¹¹³ ve ticari konuda deneyim sahibi olmamaları geri dönüşlerin hep ertelenmesini sağlamıştır. Konya'da (traktör sanayi gibi) bazı sanayi dallarına yatırımların yapılması ve bu yatırımların başarısız olunması da geri dönüş düşüncesini menfi yönde etkilemiştir. Türk ekonomisi ve siyasetinde (12 Mart 1970) yaşanan kriz ve belirsizliklerin, İsveç'e gidilirken belirlenen kesin geri dönüşlerin gerçekleşmemesinin önemli nedenlerinden biri olduğu söylenilebilir. Ayrıca ilk gidenlerin genelde yoksul kesime mensup insanlar olmaları ve Türkiye'dekine nazaran İsveç'te belirli bir refah seviyesine kavuşup, bu refahı İsveç'le özdeşleştirmeleri de geri dönüşlerin ertelenmesini sağlamıştır.

Bütün bunlara ek olarak, İsveç'in göçmenlerin bu ülkede kalmasını teşvik etmesi de bir diğer neden olarak sayılabilir. Batı Avrupa ülkelerine olan göç incelendiğinde, bu ülkelere emek gücü getirilmesinde temel amacın; savaşın yıkımlarını ortadan kaldırmak ve hızlı bir kalkınmanın gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan emek gücünün olduğu görülmektedir. Savaşta yaşanan kayıplar nedeniyle yoğun bir şekilde ihtiyaç duyulan emek gücünü karşılamak için getirilen insanlar, bu ülkeler açısından, belirli bir süre sonra geldikleri ülkeye geri gönderilecek kişiler olarak görülmüşlerdir. Bu ülkelerde gelenlerin göçmen olarak görülmesinden öte, misafir işçi olarak görülmeleri bu

¹¹³ Bu durumun sonucunda genelde yapılan, herhangi bir deneyim ve uğraş gerektirmeyen bir alana yönelerek, birikimlerini emlak alma yönünde harcamak şeklinde olmuştur.

anlayıştan kaynaklanmaktadır.¹¹⁴ Buna karşılık, İsveç'in olaya yaklaşımı, Batı Avrupa ülkelerinden farklı olmuştur.

Emek gücü açığını karşılamak için işçi ithal eden Batı Avrupa ülkelerinden farklı olarak İsveç, gelenlerin İsveç'te kalmasını da teşvik etmiştir. İsveç'in göçmenler hakkında bu yöndeki teşvik edici politikasını sorduğumuz Osman Özkanat bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Kesinlikle öyle. Çünkü göçmen olarak baktı. Nüfusa ihtiyaçları var, işgücüne ihtiyaçları var. Hatta o dönemde ben tercümanlık yapıyordum belediyede. Bilet paralarını bile, oradaki hanımlarıyla çocuklarının, devlet aldı. Tabi ev sıkıntısı vardı İsveç'te; 1960'lı yıllardan 1970'li yılların başına kadar. 1970'lerde o sıkıntı da kalktı. Büyükşehirde milyon programı dediğimiz konutlar için müthiş para yatırdılar. O sorun da çözüldü. Gelen aileler standardı bayağı yüksek evlere kavuştular. Buradaki hayat Türkiye'dekinden daha kolaydı. İsveç halkı, diğer Batı Avrupa halkından daha farklı. Daha insancıl yaklaşımları oldu göçmenlere. Bunun da getirdiği bir rahatlama olayı vardır. Bütün bu nedenler burada kalıcılığı teşvik etti” (Osman Özkanat, 13/02/2010, Skärholmen).

Bütün bunlara karşın, birinci kuşaktakilerin bilinçaltında Türkiye'ye kesin geri dönüş yapma fikrinin hep bulunduğunu belirtmek gerekir. Sosyalleşmesinin önemli bir kısmını Türkiye'de geçirmiş bu kuşak, memleketine karşı özlem duygusunu içinde hep barındırmıştır. Geri dönüş fikrinin canlılığını koruması, bu kuşaktakilerin İsveç'e uyum sağlamalarını da olumsuz etkilemiştir. “Nasılsa geri döneceğim” fikri, İsveççenin öğrenilmesini olumsuz etkilemiştir. Bu kuşaktakilerin neredeyse tamamının İsveççe bilgisi temel düzeyi geçmemektedir.¹¹⁵ Mustafa Sönmez,¹¹⁶ birinci kuşaktaki bu durumun nedenini şöyle açıklamaktadır:

“(…) İlk gelen nesil, büyük bir çoğunluğu kırkın üzerinde olan insanlardı ve dediğimiz gibi amaçları para kazanmaktı. Dolayısıyla topluma uyum sağlamak gibi, toplumla uyuşmak gibi, yatırım yapmak gibi, dil öğrenmek bazında bir niyetleri de yoktu. O dönemde oluşan tercümanlar kanalıyla işlerini hallediyorlardı ve bu durum onlara yetiyordu. Bir şekilde idare ediyorlardı. Az çok da toplumda alışveriş merkezlerinde bir takım yiyecek maddelerini almayı da öğrendikleri için çoğu zaten servis brunch'ta çalıştığı için çalıştıkları yerlerde yemeklerini

¹¹⁴ Batı Avrupa ülkelerindeki göçmenler, başlangıçta misafir işçi olarak görüldükleri için bu kesimlere yönelik, sosyal ve kültürel alanlar ile eğitim gibi farklı alanlarda, ciddi bir politika uzun süre gerçekleştirilmemiştir.

¹¹⁵ Bunun etkisiyle örneğin hastaneye gittiklerinde, sıkıntılarını ifade edebilmek için tercüman ihtiyacı hissetmişlerdir.

¹¹⁶ 1953 Kulu doğumlu olan Sönmez, 1983 yılından beri İsveç'te yaşamaktadır. İsveç Atatürkçü Düşünce Derneği'nin kurucusu ve başkanı olan Sönmez, lisede Türkçe öğretmenliği yapmaktadır. Sönmez aynı zamanda basın elemanı olarak da çalışmaktadır.

uyorlardı. O vesileyle de pek de ihtiyaç duymuyorlardı” (Mustafa Sönmez, 04/08/2010, Kista).

İsveç’e giden göçmenlerin artmasıyla ortaya çıkan konut sorununu çözmek için belli bölgelerde yapılan konutlarla birlikte Türk göçmenler de yerleşim açısından belli bölgelerde yoğunlaşmışlardır. Türkiye’den İsveç’e daha sonra giden göçmenler de yerleşim olarak belli bölgelerde birlikte oturmayı tercih etmişlerdir. İsveç’te Türk göçmenlerin en fazla nüfusa sahip oldukları Stockholm’de çoğunlukla Alby, Fitja, Skärholmen, Norsborg, Tumba, Bredeng, Huddinge, Handen, Jordbro, Skogas, Rinkeby, Tensta, Sollentuna gibi kenar bölgelerde yerleşimler olmuştur. Çoğunlukla göçmenlerin oturdukları bu bölgelerde bulunan İsveçliler de genelde bu bölgelerden göç etmeyi tercih etmişlerdir. Bu bölgelerde yaşayan göçmenlerin maddi durumları, İsveç’in genel hayat standartları açısından bakıldığında çok iyi olmamakla birlikte, maddi açıdan iyi geliri olanların bile bu bölgelerde yaşamaya genelde devam ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla İsveç’teki göçmenlerin genelde bir arada yaşamaları, ekonomik olmaktan öte sosyolojik nedenlere dayanmaktadır.

Kırsal bölgelerde yaşam tarzı, ötekisinden haberdar olacak şekilde bir arada olma şeklindedir. Türkiye’den İsveç’e yönelik dış göçlerin çoğunlukla Konya’nın kırsal bölgelerinden gerçekleştiği düşünüldüğünde, gidenlerin ayrı yerlerde oturmak yerine niçin bir arada yaşamayı tercih ettikleri anlaşılır olmaktadır. Zincirleme bir göç sonucunda İsveç’e giden Türk göçmenler, sosyal ve kültürel yaşam şekilleri kendilerinden farklı olan İsveçliler veya yabancılar ile bir arada oturmaktansa, Türkiye’den gelen öteki göçmenlerle veya Müslüman kökenli göçmenlerle bir arada yaşamayı tercih etmektedirler. İsveç’teki Türkler üzerine pek çok proje çalışması yapmış olan Hüsamettin Utkuğ,¹¹⁷ bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Şimdi Türkiye’den geldikleri zaman zaten Kululuları ele aldığımız zaman, tarım bakımından, ekonomik açıdan geri bir bölgeden geliyorlar. Bu bölgenin getirmiş olduğu birtakım değer yargılarıyla buraya geliyorlar ve son derece postmodern bir topluma geliyorlar. Korkunç bir uçurum var: kendi yaşamlarıyla, çevresindeki insanların yaşamları arasında. O zaman ne oluyor? Daha da kenetleniyorlar. Birbirleri arasında gürültü patırtı bitmiyor ama bu daha ziyade yakınlıktan gelen bir kavga. (...) Herkes birbirine çok yakın. Herkes birbirinin işine karışıyor. Dış toplumla da şey yapamıyorlar. İletişim kuramıyorlar. Kurmak da istemiyorlar. Çünkü kendi kimliklerini koruma içgüdüğü var. Onun kavgasını veriyorlar(...)” (Hüsamettin Utkuğ, 30/09/2010, Drottningatan)

¹¹⁷ Aslen İstanbullu olan Utkuğ, 1968’den beri İsveç’te yaşamaktadır. İsveç’te öğretmenlik yapmış olan Utkuğ, değişik devlet kurumlarında da çalışmıştır. Şu anda ise, çeşitli proje çalışmaları yürütmektedir.

İsveçlilerden farklı bir sosyal ve kültürel kimliğe sahip olan birinci kuşak Türk göçmenler, sosyalizasyon süreçlerini Türkiye’de geçirdikleri için Türkiye’de edindikleri sosyal, siyasal ve kültürel değerlere büyük oranda sahip çıkmışlardır. Dil bilmemeleri, eğitim seviyelerinin düşük oluşu, bir arada yaşamaları, iş yaşamları dışında İsveçlilerle pek bir arada bulunmayışları, bu göçmenlerin yeniden bir sosyalizasyon sürecini yaşamalarını da engellemiştir. Bu bağlamda ele alındığında birinci kuşak Türk göçmenlerinin İsveç’e (eğitim, sosyal, siyasal, kültürel gibi) çeşitli açılardan entegre ol(a)madıkları söylenebilir.

Ingrid Lundberg, Stockholm’deki Türkler hakkında yaptığı, *Kulubor i Stockholm: En Svensk Historia* başlıklı çalışmasında, İsveç’e gelen ilk nesildeki Kululuların genelde bir arada yaşadıklarını, İsveçlilerle kültürel karşılaşma durumlarının genelde sınırlı düzeyde olduğunu, bu nesilleri takiben Kulu’dan İsveç’e gelen öteki göçmenlerin de kendilerinden önce bu ülkeye göç etmiş olanlarla aynı bölgede yaşamayı tercih ettiklerini belirtmektedir. Lundberg bu durumun, dayanışma kültürü ve Kululuların birbirlerini kontrol etmeye yönelik çabalarından kaynaklandığını söylemektedir (Lundberg, 1991).

Ailelerini götürmüş olsalar da, birinci kuşaktaki Türk göçmenlerin Türkiye’ye dönme arzularının bir şekilde canlılığını koruması, İsveç’e entegre olmalarını çeşitli düzeylerde olumsuz etkilemiştir. Şahin Alpay, Stockholm kentinde yaşayan Türklerin siyasal katılımı hakkında 1980 yılında tamamladığı saha çalışmasında, İsveç’teki Türklerin, İsveç politikası hakkındaki bilgilerinin, diğer göçmen gruplarına göre oldukça az olduğunu belirtmektedir. Alpay, saha çalışması yaparken görüştüğü kişilerin yarıya yakın bir bölümünün, İsveç basını, radyo ve televizyonundaki haber yayınlarını hiç izlemediklerini, Türkiye radyolarının bu göçmen grubu için en önemli haber kaynağı olduğunu ifade etmektedir. Alpay’ın elde ettiği bulgular, Türklerin İsveç politikasına ilgi duyma bakımından diğer göçmen gruplarından çok belirgin bir şekilde ayrıldıklarını göstermektedir. Göçmen grupları içersinde İsveç politikasına ilgi duyanların oranı, Türkler arasında en düşük düzeyde idi. Araştırmanın diğer bir sonucu da Türklerin, geldikleri ülkenin politikasına daha çok ilgi duyan, tek göçmen grubunu oluşturdukları yönünde olmuştur. (Alpay, 1980: 236).

Özellikle birinci kuşak Türklerin İsveç'in eğitim, sosyal, siyasal ve kültürel kurumlarına yönelik mesafeli duruşları, buna mukabil Türkiye'yle olan sıkı bağları çeşitli açılardan eleştiri konusu olmuştur. Gazeteci Metin Altınışık,¹¹⁸ İsveç'teki Türklerin yaşam tarzlarını bu bağlamda çeşitli açılardan eleştirmektedir:

“(...) İsveç'e uyum sağlamıyorlar. Mesela Türklerin çok oldukları bir yer düşünün; Rinkeby gibi. Orada 15 bine yakın Türk oturuyor. Apartmanda üst katta teyzesi oturuyor, alt katta halası oturuyor bir ailenin. Eniştesi bu tarafta. Bunlar İsveç'te yaşamıyorlar ki, Türkiye'de yaşıyorlar. Televizyonu açıyorlar; TRT, Ntv. Ayrıca daha enteresanı, hava raporu için de Türkiye'deki hava raporuna bakıyorlar. İsveç'in hava raporuna bakmıyorlar. Mesela kadınların % 95'i İsveççe konuşamıyor, lisan problemleri var. Birinci neslin lisan problemi var. Birinci nesil hiç dil bilmiyor. Ayrıca okullarla ilgili problem var. İsveçli kaçıyor tabii bu tür yerlerden. Rinkeby'de bir okul var; Rinkeby Skola. Hiç İsveçli talebe yok. Tamamı yabancı. Orada çok güzel bir hatıram var. Bir arkadaşımın oğlu orada okuyor. Babası çocuğun durumunu öğrenmek için öğretmene gidiyor. Nasıl bizim çocuğun durumu? İyi diyor hocası. Gayet güzel, ama Rinkeby için. Stockholm için değil. Bu çocuk, burada iyiler içinde ama üniversiteye gitme oranı % 1-2.” (Metin Altınışık, 02/03/2010, Sundryberg)

Türkiye'den İsveç'e giden ilk kuşak Kululuların genellikle eğitimsiz ve mesleksiz olmaları, hem kalitesiz işlerde çalışmalarına, hem pek çok alanda zorluklarla karşılaşmalarına, hem de içlerine kapanmalarına yol açmıştır (Sönmez, 1991: 15). Bu içe kapanıklık, yabancı bir toplumda yaşanan kültür şokuna karşılık, dışarıya karşı kendi içine kapanma şeklinde olmuştur. Bu kuşaktakilerin kendi aralarında ise güçlü bir diyalogun olduğu söylenebilir. Dolayısıyla burada söz konusu edilen bireysel bağlamda bir içe kapanmadan öte, Kulu'dan gelen göçmenler grubu olarak sosyolojik bağlamda kendi içlerine kapanma halidir.

Sonraki kuşaklarla kıyaslandığında, ilk kuşaktaki göçmenler arasında güçlü bir dayanışma duygusunun olduğu söylenebilir. Günümüzle kıyaslandığında ilk kuşak göçmenlerin sayılarının daha az oluşu, İsveççeyi genelde bilmeyişleri, yabancı bir ülkede birbirlerinin yardımlarına hep ihtiyaç duymaları, ortak bir kırsal kültüre ve bu kültüre ait ortak değer yargılarına sahip oluşları ve zamanlarının çoğunu kendi hemşerileri ile geçirmeleri, onlardaki dayanışma duygusunu hep canlı tutmuştur. Yaygın bir şekilde gözlemlense de söz konusu dayanışma duygusunun, Türkiye'den giden

¹¹⁸ 1946 İstanbul doğumlu olan Altınışık, İHA (İhlas Haber Ajansı) İsveç temsilcisidir. 1980'de İsveçli biriyle evlenmesinin akabinde yaşamının bir kısmını Türkiye'de, bir kısmını da İsveç'te geçirmeye başlayan Altınışık, 1995'den itibaren İsveç'e tam olarak yerleşmiş ve burada yaşamaya başlamıştır. Altınışık, 1989-1994 yılları arasında Nurettin Sözen'in İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde, basın danışmanı olarak görev yapmıştır.

bütün göçmenler arasında ortak bir şekilde bulunduğunu söylemenin de mümkün olmadığını belirtmek gerekir. Türkiye’den İsveç’e olan uluslararası göçün ilerleyen evrelerinde, gidenlerin sayısının çoğalmasıyla birlikte, göçmenler arasında çeşitli açılardan ayrışmalar yaşandığını da belirtmek gerekir.

3.4. Türkiye’den Giden İsveç’teki Göçmenler Arasında Temel Farklılaşma Noktaları

Türkiye’den İsveç’e giden göçmenler arasında belirli birkaç noktada ayrışma noktaları bulunmaktadır. Öncelikle, Türkiye’de Kulu dışındaki bölgelerden giden ve sayıları daha az olan eğitilmiş kesim ile sayıca çoğunluğu oluşturan ve genelde bir arada yaşayan öteki kesim arasında belli bir ayrışmanın olduğunu belirtmek gerekir. İsveçliler ile aralarındaki sosyal ve kültürel yaşam farklılıkları kadar, bu iki kesim arasındaki yaşam tarzı veya dünyaya bakış farklılıkları bu türden bir ayrışmaya neden olmuştur. Aynı dil ve çoğunlukla aynı inanca sahip olsalar da bu iki kesim arasında derin bir ayrışma olmuş, günlük yaşamlarında birbirlerinden kendilerini soyutlamışlardır. Seküler değerlerin baskın olduğu entelektüel kesim, geleneksel değerlerin daha baskın olduğu ve sayıca çoğunluğu teşkil eden diğer kesimden kendini ayırtmış ve onlarla pek bir temas veya diyalog içersine girmemiştir. Stockholm Büyükelçisi Zergün Korutürk de bu ayrışmaya dikkat çekerek, şunları belirtmektedir:

“Şimdi burada iki tür Türk var. (...) Büyük bir grup, ekonomik nedenlerle 60’lı yıllardan itibaren buraya gelen insanlar. (...) Bir de farklı nedenlerle buraya, 40’lardan itibaren, 50’lerden itibaren gelenler var. Bunlar bizim entel dediğimiz kesim. Bunlar işte solcu, Türkiye’deki darbelerden kaçıp gelmişler. Onlar biraz mesafeli duruyor. Uzak duruyorlar. Onlar, sanırım onların bir kısmı kendisini daha çok uluslarüstü, dünya vatandaşı olarak görüyor (...)” (Zergün Korutürk, 13/04/2010, Stockholm Büyükelçiliği).

Çoğunlukla İstanbul gibi büyükşehirlerden giden eğitilmiş göçmen grubu, kırsal bölgelerden veya kır kültürünün egemen olduğu bölgelerden gelen göçmenleri genelde hor görmüştür. Kulu ve diğer bölgelerden giden göçmenler mekânsal anlamda, İsveç’in (Botkyrka, Rinkeby, Västerhaninge gibi) belli bölgelerinde yoğunlaşmışken, eğitilmiş kesim, bu kesimlerin oturduğu yerlerde değil de daha ziyade İsveçlilerin bulunduğu bölgelerde oturmayı tercih etmiş, böylece bu iki kesim arasında mekânsal bir ayrışma da

yaşanmıştır. İlk göçmenler içerisindeki sayısı sınırlı üniversite mezunlarından biri olan Ergin Toyer,¹¹⁹ bu ayrışmayı şu şekilde açıklamaktadır:

“(…)Üniversitedeyiz, üniversite daha yapılmamış eski bir üniversite vardı Rådmanşgatan’da oradayız. “Ya T-Centralen’e¹²⁰ gitme” diyorlar bana. “Allah Allah. “Niye gitmeyeyim? Ne var orada?” diyorum. “Orada hayvanlar var” diyorlar. Aynen bak hayvan diyorlar. Bunu söyleyen bizim Türkler. Şimdi tabi İsveççesini söylüyorlar: Djur¹²¹, mjur gibi bir şeyler diyorlar. (...) Burada bizim gibi “Beyaz Türkler”in yanında, bir de Kulu’dan, kırsaldan gelenlerin oluşturduğu büyük kesim var. Zavallılar, sabah işe gidiyorlar. Oradan çıkıyorlar, başka bir işe gidiyorlar. Daha aileler getirilmemiş. Çalışıyorlar ve o parayı da Türkiye’ye gönderiyorlar. Kimseye bir zararları yok, ama gidecek yerleri de yok. Bir de öyle bir alışkanlıkları da yok; şehirli gibi eğlenecek bilmem ne. İşlerinden yorgun adamlar. Kafalarında kasketleri, oraya gidiyorlar. T-Centralen’de bir aşağı, bir yukarı gidip geliyorlar. En fazla oturup bir çay içiyorlar. Bunlarmış bahsettikleri. Söylediklerimde hiçbir yalan abartma yok” (Ergin Toyer, 17/09/2010, Kulturhuset/Sergels Torg).

İsveç’te yaşayan Türkler arasında sadece eğitilmiş olanlar ve olmayanlar veya kır kültürüne sahip olanlar ve kent kültürüne sahip olanlar şeklinde bir ayrışma yaşanmamış, aynı zamanda Kululuları takiben Türkiye’nin diğer bölgelerinden gerçekleşen göçler sonrasında, çeşitli düzlemlerde Kululu olanlar ve olmayanlar şeklinde bir ayırım da ortaya çıkmıştır. Nevşehir, Bolu ve Türkiye’nin diğer bölgelerinden gerçekleşen göçler sonrasında, bir tarafta göçmen grup içerisinde çoğunluğu oluşturan “Kululular”, diğer tarafta da “Kululu olmayanlar” şeklinde yerelliğin ön planda olduğu grup kimliği ayrışması ortaya çıkmıştır. Çoğunluğu teşkil eden Kululular karşısında, azınlığı teşkil eden diğer gruplar, özellikle sosyal ilişki noktasında çeşitli açılardan dışlanmaya maruz kalabilmişlerdir. İsveç’te ticaret ve siyasetle uğraşan Sedat Doğru¹²² bu türden bir ayrışmaya şu örneği vermektedir:

¹¹⁹ 1942 İstanbul doğumlu olan Toyer, 1971’den beri İsveç’te yaşamaktadır. İstanbul Üniversitesi İktisat mezunu olan Toyer, İsveç’te öğretmenlik mesleğini icra etmiş ve emekli olmuştur.

¹²⁰ T-Centralen, İsveç’in merkez tren istasyonudur. Bu istasyon, Kulu’dan gelen göçmenlerin başlıca buluşma yeri konumundaydı. İlk kuşak göçmenler için T-Centralen, basit anlamda bir buluşma yeri olmanın da ötesinde bir konuma sahiptir. Örneğin kalacak yeri olmayan, ilk göçmenlerden bazıları, bu istasyonda sabahlayıp, buradan işe gitmişlerdir. Bu mekan, ilk kuşak göçmenler için hemşerileriyle bir araya gelme ve vakit geçirmek için uğranılan ortak bir mekan olmuştur.

¹²¹ İsveççe “djur” kelimesi hayvan anlamına gelmektedir.

¹²² 1971 Yozgat doğumlu olan Doğru, 1 yaşından beri İsveç’te yaşamaktadır. 2010 İsveç seçimlerinde Moderata Samlingspartiet’den (M) milletvekili adayı olan Doğru, Haninge Belediyesi meclis üyesi olarak görev yapmaktadır.

“(…) Bizim dükkan var. Dükkan da Pressbyrån¹²³ gibi. Orada bir kahve bölümümüz var. Türkün birisi, Kululu, geldi dükkâna. Kahvesini aldı, oturdu. Oflayıp pufladı biraz. “Ben yine işe gideceğim. Memnun değilim işimden” dedi. Nerede çalıştığını sordum. Pizza restoranda çalıştığını söyledi. Sahibi kim diye sorduğumda, “yabancı biri” dedi. Ben ona, “yabancı kim? Süryani mi, Arap mı, İranlı mı?” dediğimde, “İstanbullu” diye yanıt verdi. Kendisi benim Kululu olmadığını, Yozgatlı olduğumu da biliyor. (...) Tabi Türkçeniz farklı. Onların Türkçesi farklı, benim Türkçem farklı. O da hemen şey yapıyor, “yabancıysın sen” diye. Toplumda var böyle durumlar. (...)” (Sedat Doğru, 19/07/2010, Tumba).

Kululu biri olarak Hasan Dölek¹²⁴ ise, İsveç’teki Türkler arasında Kululu olan ve olmayan şeklinde bir sorunun olmadığını söylemektedir:

“(…) Tabi Kululular birbirini tanıdığı için, akraba oldukları için, Kulular bir arada, işte Ürgüplüler bir yerde, Bolulular bir yerde oturuyor. Ama kültür, akraba ilişkileri, geldiği yörenin sorun ve sıkıntılarından dolayı. Kululuların çoğunlukta olduğu mahallelerde Kululu olmayan bir sürü arkadaşlar, dostlar var. Oturuyorlar. Çok da güzel, ahbaplık, dostluk oluyor. Yani zannetmiyorum öyle bir şey olacağını. Çok geri kalmış insanlarda olabilir ama şimdi çağ, o çağ değil tabi. (...)” (Hasan Dölek, 13/08/2010, Sundyberg).

Kulululara sorulduğunda, çoğunlukla bu konuda böyle bir sorunun olmadığını belirtmelerine rağmen, özellikle sosyal ilişkilerde bu türden bir sorunun İsveç’teki Türk göçmenler arasında yaşandığını belirtmek gerekir. Basit bir gösterge olarak, İsveç’te göçmen kökenli Türkler tarafından kurulan sivil toplum kuruluşları ve bunlara başkanlık yapanlar incelendiğinde, genelde bu tür kurumlarda başkanlık görevini yapanların Kulu kökenli göçmenler oldukları görülmektedir.

İsveç’te yaşayan Kulu kökenli Türklerden biri olan Dilek Baladız,¹²⁵ Çanakkaleli olan eşinin böyle bir dışlanmaya maruz kalışını, Kululular içersinde yabancı hissine kapılışını, kendi deneyiminden hareketle şu şekilde aktarmaktadır:

“(…) Benim eşim çok hissetti bunu. Biz bir ara Türklerin bol olduğu bir yerde yaşıyorduk; yeni evliyken. İşte bazen Kululu hemşeriler benim Kululu olduğumu anlayınca, işte bizi görünce birileri var yanında, tanıştırlıyorlar: Bu Dilek, bu Fethi. Ondan sonra işte Fethi’ye soruyorlar: “Kimin oğlusun? Kimlerdensin?” Fethi de diyordu ki: “Ya teyze sen beni tanımazsın, ben Çanakkaleliyim.” “Haa! Sen bizden

¹²³ Gazete, sigara, telefon kartı gibi ürünlerin ve bisküvi gibi yiyecek ürünlerinin satıldığı, insanların gidip kahve veya çay içebildikleri, mekan olarak fazla büyük olmayan, İsveç’te yaygın olan bir küçük market zinciri.

¹²⁴ 1975 Ankara doğumlu olan Dölek, aslen Kulu kökenlidir. İki dönemdir İsveç Türk İşçi Dernekleri Federasyonu’nda (TRF) Başkanlık görevini yürütmekte olan Dölek, 2010 İsveç seçimlerinde Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti’den milletvekili adayı oldu. Dölek, Stockholm Büyükşehir Belediyesi İl Meclisi üyeliği görevini de yürütmektedir.

¹²⁵ 36 yaşında İsveç doğumlu olan Baladız, aslen Kulu kökenlidir. Sosyal hizmet uzmanı olan Baladız, Stockholm İl İdaresi’nde (Länsstyrelsen i Stockholm) proje lideri olarak çalışmaktadır. Baladız’ın İsveç’te yayınlanmış, *I Hederns Skugga* (Namusun Gölgesinde) başlıklı bir kitabı bulunmaktadır.

değilsin” diyorlardı. Ondan sonra bana soruyorlar: “Sen kimlerdensin?” “İşte ben Kululuyum.” “Haa! Öyle mi?” O zaman benimle konuşuyorlardı, onunla konuşmuyorlardı. İşte Fethi’de de böyle Kulular beni dışlıyor düşüncesi vardı.” (Dilek Baladız, 14/10/2010, Rådhuset).

Kululu olan ve olmayan şeklinde bölgesel bazdaki ayrışma, Kululuların nüfus olarak çoğunluğu teşkil ettikleri Stockholm ve Göteborg’de Türkler arasındaki ilişkiyi belirli açılardan etkilerken, Malmö’de durum biraz daha farklı olmuştur. Stockholm ve Göteborg’dan farklı olarak, Danimarka sınırındaki Malmö, Türkiye’den giden göçmenler bağlamında daha heterojen bir yapıya sahiptir. Kululu çoğunluktan öte Türkiye’nin farklı illerinden gelmiş pek çok insanın bulunması Malmö’de, Stockholm ve Göteborg’de yaşanan türden Kululu olan ve olmayan şeklinde bir ayrışmayı engellemekle birlikte burada da farklı bağlamda bir ayrışma yaşanmıştır. Stockholm ve Göteborg’de yaşananlara, farklı boyutta paralel bir durum Malmö’de de çok daha sonradan yaşanmıştır. Türk göçmenler bağlamında Malmö şehrinin dikkat çekici kısmı, (başta Bulgaristan ve Makedonya’dan olmak üzere) Balkanlardan giden Türk kökenli göçmenlerin sayısının, Türkiye’den giden göçmenlerden sayıca fazla olmalarıdır. Malmö’ye yönelik göçün ilerleyen safhalarında, “Türkiye’den gelenler” ve “Balkanlardan gelenler” şeklinde yine mekan temelli bir ayrışma yaşanmıştır. Selahattin Filyos¹²⁶ bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Malmö’deki Türkler arasında Türkiye’den gelenler ve Türkiye dışından gelenler şeklinde bir ayrışma oldu tabii. On sene önce böyle bir olay oldu. Balkanlardan gelen Türkler arasında da sıkıntılar oldu. Mesela Bulgaristan’dan gelen soydaşlarımızın kurduğu Balgöç Derneği var. Onlar da kendi aralarında ayrıldılar. Onlardan ayrılan bir grup da Atatürk Derneğini¹²⁷ kurdu. Burada on sene önce, biz çok daha güçlü bir dernektik. Bizim Irak Türkmenlerinden bile üyelerimiz var. Derneğimizde Türkiye’nin hemen her ilinden üyemiz var. Bursalısı da, Giresunlusu da Diyarbakırlısı da var. Burada Balkanlardan gelenler ve Türkiye’den gelenler arasında yaklaşık on sene önce bir ayrılma oldu” (Selahattin Filyos, 11/10/2010, Malmö).

Malmö’de yaşanan bu ayrışmanın nedenini kültürel nedenlere bağlayanlar olduğu gibi bunun kişisel ihtiraslar sonucunda yaşanan bir ayrışma olduğunu belirtenler de

¹²⁶ Bursa Gemlik doğumlu olan 36 yaşındaki Filyos, 14 sene önce İsveç’e göç etmiştir. Otomotiv sanayinde çalışmakta olan Filyos, 1972’de Malmö’de kurulan Malmö Turkiska Kultur Föreningen’in (Malmö Türk Kültür Derneği –MTKF-) başkanıdır.

¹²⁷ Atatürk Kültür ve Spor Derneği, Malmö

bulunmaktadır. Anıl Taylan¹²⁸ Malmö’de Türkler arasındaki ayrışmanın nedeninin kültürel farklılıklardan öte kişisel çekişmelerden kaynaklandığını savunmaktadır:

“Burada kültürel bir ayrışmadan öte, kişisel çatışmalardan ötürü ayrışmalar oldu. Normalde burada bütün dernekler aynı çatı altındaydı. Para, güç ve hırs meselelerinden dolayı burada ayrışma oldu. Yoksa kültürel bir ayrışma yok. Ben Balkanlarda büyüdüm ve Osmanlı’nın kültürüne göre yetiştim. Yıllar önce kişisel çıkarlar ön plana geçtiği için insanlar ayrıldılar” (Anıl Taylan, 11/10/2010, Malmö).

Anıl Taylan’dan farklı olarak Barış Dağlı,¹²⁹ yaşanan ayrışmada, kişisel nedenler kadar, değişik yaşam tarzlarından kaynaklanan kültürel farklılıkların da etkili olduğunu belirtmektedir:

“Bence kültürel bir ayrılık var. Türkiye’de de var bu hemşerilik olayları. İstanbul’u örnek vereyim; Karadenizlisinin kahvesi ayrı, Güneydoğulunun kahvesi ayrı, Egelinin ayrı. Bu neden kaynaklanıyor? Bu, kültürden kaynaklanıyor. Karadenizliyle, Güneydoğulunun kültürü ayrı, Egelininki ayrı. Yaşam tarzları farklı. Görüşleri ayrı. Çoğu şeyleri farklı. Ha aynı milletiz. Aynı insanlarız ama gerektiğinde biz aynı memleketimiz olmadığı zaman başkasına iş bile vermiyoruz. Gidiyorsun işi Giresunluya veriyorsun. Sırf Giresunlu olduğu için. Bursalıya vermiyorsun. Hemşerin değil çünkü. Burada da böyle bir şey var. Balkan göçmenleri burada sayıca en fazla olanlar. Ben normal görüyorum onların bir derneğin bizim de bir derneğimizin olmasını. Tabi denildiği gibi bu ekonomik nedenlerden de kaynaklanıyor ama kültürden kaynaklanıyor daha çok” (Barış Dağlı, 11/10/2010, Malmö).

İsveç’te yaşayan Türkiye kökenli göçmenler arasında diğer bir ayrışmanın kökeni ise etnik temellere dayanmaktadır. Özellikle 1970’lerde İsveç’e Kürt kökenlilerin artan göçü ve yine 1970’lerin ortasında Süryani kaynaklı göçün devamındaki süreçte etnik temelde ayrışma yaşanmaya başlanmıştır. İsveç, bugün Avrupa’da Süryanilerin en fazla nüfusa sahip oldukları ülkelerden biri konumundadır. Süryanilerin İsveç’e olan kitlesel göçleri 1970’lerin ortasına denk gelmektedir. Suriye’den, Irak’tan ve önemli bir kısmı da Türkiye’den (Mardin Midyat çevresinden) gitmiş İsveç’teki Süryaniler arasında güçlü bir etnik kimlik bilinci bulunmaktadır. İsveç’teki Süryanilerin etnik açıdan güçlü bir kimlik bilincine sahip olmalarının yanı sıra farklı düzlemlerde İsveç toplumunda örgütlenme ve bu ülkeye uyum sağlayıp, İsveç’teki imkânlardan istifade etme açısından oldukça başarılı bir tablo çizdiklerini belirtmek gerekir. Södertälje, Norsborg, Västeros gibi bölgelerde yerleşim kurmuş olan Süryani ve Asurîler, İsveç’e yerleşmelerinin

¹²⁸ 2007 yılında Ankara’dan İsveç’e göç eden 28 yaşındaki Taylan, aslen Bulgar Türkidür.

¹²⁹ İsveç doğumlu olan 27 yaşındaki Dağlı aslen Giresunludur. Dağlı, MTKF’nin Gençlik Kolları Sorumlusu’dur.

akabinde bu ülkede siyaset, ekonomi, eğitim gibi farklı alanlarda örgütlenme içerisine girmişlerdir.

İsveç'in Avrupalı olmayan ilk devlet bakanı, Türkiye kökenli bir Süryani olan İbrahim Baylan olmuştur.¹³⁰ Sadece İsveç'in değil, dünyanın önde gelen sosyal demokrat partilerinden biri olan Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti'de (İsveç Sosyal Demokrat İşçi Partisi-SAP-) 1993'te Gençlik Kolları Genel Başkanlığı'na getirilen Baylan, daha sonrasında aynı partinin genel sekreterlik görevini üstlenmiştir. Sosyal Demokrat Parti içerisinde aktif bir şekilde siyaset yürüten bir diğer Süryani kökenli isim ise Yılmaz Kerimov olmuştur. Türklerle karşılaştırıldığında, gerek parti içerisinde gerek belediyelerde, yüksek oranda katılım ve temsil gücüne sahip olan Süryaniler; spor, kültür, eğitim gibi pek çok farklı alanda başarılı bir örgütlenme içerisine girmişlerdir. Stockholm Büyükelçisi Zergün Korütürk, Süryanilerin siyasi alandaki örgütlenme çabalarına karşın, Türklerin özellikle bu alanda örgütlenmedeki yetersizliklerine dikkat çekmektedir:

“Süryanilere bakıyorsunuz, Süryanilerin iki tane milletvekili var. Bir tanesi Sosyal Demokrat Partinin Genel Sekreteri. Hani bir ordu karargahı olsa, kurmay başkan. O kadar önemli ki bu. Yani ikinci başkan diyelim. Bütün karargahı idare eden odur aslında ve o bir Süryani. Türkiye kökenli bir Süryani. Şimdi bize bakıyorsunuz bir tek Mehmet Kaplan var. (...) Hani burada çok az Rum var. Yunanlı var diyelim. Birkaç bin ve onların milletvekili var.(...)” (Zergün Korütürk, 13/04/2010, Stockholm Büyükelçiliği).

İsveç'teki Süryaniler ve Türkler arasında başlangıçta herhangi bir etnik kimlik çatışması olmadığını, hatta Türk ve Süryani Federasyonları olarak, ortak pek çok çalışma yaptıklarını belirtmek gerekir. Buna karşın Süryaniler, İsveç'in farklı kurumlarında örgütlenmelerini tamamladıktan sonra; Süryani, Asurî, Ermeni ve Keldanilere yönelik olduğunu iddia ettikleri 1915 olaylarının tanınması için büyük bir siyasi mücadele vermeye başlamışlardır. Böylece İsveç'te yaşamakta olan Türkler ve Süryaniler arasında bir ayrışma yaşanmaya başlanmış, bu ayrışmanın zirvesini ise, 12 Mart 2010 tarihinde İsveç Parlamentosu'nda 1915 olaylarına dair soykırım tasarısının kabul edilmesi oluşturmuştur.

¹³⁰ İbrahim Baylan, 2002 seçimleri sonucunda Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti'nin (SAP) iktidara gelmesinin sonrasında, 2004 yılında partinin başkanı Göran Persson tarafından ilköğretimden (grundskola) sorumlu devlet bakanı olarak atanmıştır.

Türkiye’den giden göçmen gruplar içerisinde etnik kimlik bilinci en baskın olan kesimin Süryaniler olduğu söylenilebilir. İsveç’te yaşayan Süryani, Asurî ve Ermeniler kendilerine yönelik soykırım yapıldığını iddia ettikleri 1915 olaylarının kabulü için siyasi anlamda büyük bir mücadele vermelerine karşılık, Türklerin bu mücadelede geri kaldıklarını belirtmek gerekir. Örneğin İsveç’te yaşayan Türklerin bir kısmı, İsveç Parlamentosu’ndan böyle bir tasarinın geçtiğini, Türk televizyonlarındaki haberleri izlemelerinin akabinde öğrenmişlerdir. Yine tasarı mecliste oylanmadan önce bir protesto mitingi organize edemeyen Türklere ait sivil toplum kuruluşları, ancak tasarı mecliste onaylandıktan sonra böyle bir miting tertip edebilmişlerdir. Tasarı mecliste görüşülürken, gözlemci olarak Ermeni, Süryani ve Asurîlerden yoğun bir katılım olmuş, Türklere ise oldukça düşük bir sayıda katılım olmuştur. Stockholm Büyükelçisi Zergün Korutürk, tasarinın oylandığı gün İsveç Parlamentosu’ndaki durumu şöyle özetlemektedir:

“(…)Süryanilerin, Ermenilerin, Pontus Rumlarının meclise geleceğini biliyorduk ve orayı doldurdu onlar. Sakatları götürdüler, papazları götürdüler, bastonlu yaşlı insanları götürdüler. Bizde bütün çağrılara rağmen 50 kişi geldi ve 50 kişiden 25’i de bir saat sonra terk etti.” (Zergün Korutürk, 13/04/2010, Stockholm Büyükelçiliği).

İsveç’teki Süryanilerin siyasal seçimlere katılım oranlarının yüksek olması ve bu konudaki tasarinın Eylül 2010’daki seçimler öncesinde İsveç Parlamentosu’nda görüşülmesi ve Süryani kesimin beklentileri doğrultusunda bir karar verilmesi, olayın siyasallaştırılmasındaki durumu göstermektedir. Süryanilerin bu konudaki çalışmalarıyla karar daha önceki senelerde de parlamentoya gelmiş, fakat kabul edilmemişti. Mart 2010’daki oylamadan daha önce 2008’de aynı tasarı meclise getirildiğinde, kabul edilmemiş, yapılan oylamada Sosyal Demokrat Parti (SAP), parti olarak tasarıya karşı bir tutum sergilemiş ve red oyu vermişti. Aradan iki sene gibi kısa bir süre geçtikten sonra SAP’in karar değiştirerek, 2010’daki oylamada aynı içerikli kararı destekleme kararı almış olması, olayın siyasallaştırıldığının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

İsveç'te Eylül 2010'daki seçimlerde SAP'tan milletvekili adayı olan Serkan Köse'ye¹³¹ partisinin daha önce bu yöndeki tasarıya karşıt bir tutum içerisindeyken, 2010'da neden kararını değiştirdiğini sorduğumuzda Köse şu yanıtı vermiştir:

“Parti yönetiminin kararı, 2010'da da netti. 2008'de neyi savunduysa, 2010'da da onu savunuyor. Ancak şunu da biliyoruz ki, bir partinin en yüksek demokratik organı kongresidir. Parti yönetiminin bu karara dair tavrında değişen bir şey olmamakla birlikte, kongre delegeleri içerisinde bir grubun yapmış olduğu lobi çalışması, kongrede parti yönetiminin benimsemediği bir kararın çıkmasına neden olmuştur. Lobi çalışması yapan grubun öteki kesimleri ikna etmesi, parti kongresinde, tasarinın desteklenmesi yönünde karar alınmasına neden olmuştur” (Serkan Köse, 28/07/2010, Sundyberg).

Eylül 2010'daki seçimler öncesinde yapılan kamuoyu yoklamalarında SAP'ın oylarında düşüş olduğu ve seçimleri sağ koalisyonun kazanacağı gözükmekteydi. SAP'ın oylarını yükseltmek için siyasi seçimlere katılım oranı yüksek olan ve SAP içerisinde de güçlü bir şekilde örgütlenmiş olan Süryanilerin desteğini yitirmemek adına önceki tutumundan farklı yönde bir karar değişikliğine gittiği görülmektedir.

Tasarının İsveç Parlamentosu'ndan geçmesinden sonra, Türk, Süryani ve Ermeni gençler arasında zaman zaman problemler, çatışmalar yaşanmıştır. İsveç'teki bazı Türkler, tasarının parlamentodan geçmesinden sonra okula giden çocuklarının “sizler soykırımcısınız” şeklinde sözlü saldırılara maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Selahattin Filyos bu duruma bir örnek olarak, Malmö'de okula giden kendi oğlunun başından geçenleri şöyle aktarmaktadır:

“Benim oğlum okulda derse gidiyor. Derslerde haberleri okuyorlar her hafta. Haberleri okurken İsveçli öğretmen diyor ki, böyle bir karar alındı. O haberi okuyunca, sınıftaki Ermeni çocuk kalkıp, “ya işte sonunda oldu” gibi bir hareket yapıyor. Benim oğlum da “sizsiniz katil” diyor. Orada tartışma çıkıyor. Meclisten kararın geçmesinden sonra ikinci gün böyle bir olay yaşanıyor” (Selahattin Filyos, 11/10/2010, Malmö).

Stockholm Büyükelçisi Zergün Korutürk de Stockholm, Malmö, Uppsala gibi bölgelerde bu konuda çeşitli problemlerin yaşandığını, lisede Türk ve Süryani öğrencilerin çatıştığını belirtmektedir. Avrupa'da Süryanilerin nüfus olarak en fazla sayıyı teşkil ettikleri yerleşim yeri konumunda olan Stockholm'deki Södartälje Belediyesi'nde (ve de Botkyrka Belediyesi'nde) soykırım anıtı dikilmesi yönünde

¹³¹ 1976 Cihanbeyli/Konya doğumlu olan Köse, 1986 yılından beri İsveç'te yaşamaktadır. SAP Kadın Kolları, Svenska Kommunalarbetarförbundet (İsveç Belediye İşçileri Sendikası) ve Handelsanställdas Förbundet'da (Ticaret İşçileri Sendikası) basın danışmanlığı görevlerinde bulunmuş olan Köse, şu anda Botkyrka Belediyesi Meclis Üyeliği görevini yürütmektedir.

Süryanilerin yoğun bir çaba sarfettikleri dikkate alındığında, Türk ve Süryani kesim arasındaki etnik gerilimin daha da artma tehlikesi bulunmaktadır.

İsveç Parlamentosu'nda bu konuda alınan siyasi kararın çokkültürlülük bağlamında da eleştirisinin yapılması mümkündür. Zira çokkültürlülük politikası, farklı kültürlerin olduğu bir ortamda, bu farklılıklar arasında kültürel, sosyal ve siyasal çatışmaya neden olabilecek unsurları minimize etmeyi amaçlamaktadır. Çokkültürlülük politikası ekseninde farklı kültürel unsurlar arasında, çatışmaya neden olabilecek unsurlardan öte, bunların birbirleriyle iletişimini arttıracak unsurların ön plana çıkarılması esastır. Bu açıdan bakıldığında, iki kesim arasında tartışmalı olan bir konuda İsveç Parlamentosu'nun siyasi bir müdahalede bulunarak, taraflardan biri lehine karar vermiş olması eleştirilebilir. Tasarıyla ilgili mecliste görüşmeler yapılırken, farklı siyasi partilerden kimi milletvekillerinin kışkırtıcı bir siyasi üslup kullanması da bu bağlamda eleştirilebilir.¹³²

Türkiye'den giden göçmenler arasında sadece Türkler ve Süryaniler arasında etnik açıdan bir ayrışma ortaya çıkmamış, Türk-Kürt şeklinde etnik bir ayrışma da zamanla ortaya çıkmıştır. Türkiye'de İsveç'e en fazla göçü veren bölge konumundaki Kulu'nun etnik açıdan farklılık arzemesi, göçün ilerleyen yıllarında, çoğunlukla bu gölgeden İsveç'e giden Türkiyeli göçmenler arasında etnik düzeyde bir ayrışmayı beraberinde getirmiştir. Kulu'nun bazı civar köyleri ve kasabaları nüfus yapısı itibarıyla Kürt köyleri olarak bilinmektedir: Yeşilyurt, Şerefli, Kırkpınar, Hisar, Altılar, Tuzyaka, Celep, Beşkardeş, Karacadağ, Zincirlikuyu, Tavşançalı gibi yerleşim bölgelerini bunlara örnek olarak göstermek mümkündür. Lundberg ve Svanberg, Konya-Kulu üzerine yaptıkları araştırmada bölgedeki Kürt varlığının 1700'lere kadar uzandığını belirtmektedirler. Burada yaşayan Kürtler içerisinde çoğunluğu, Ağrı bölgesinden gelenler oluşturmaktadırlar (Lundberg ve Svanberg, 1994: 50-63).

Kuluların içerisinde bahsi geçen etnik farklılık durumundan dolayı, zamanla Türk ve Kürt şeklinde bir ayrışma ortaya çıkmıştır. İsveç'e yönelik göçün ilerleyen zamanlarında Türkiye'den, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden, giden Kürt kökenli göçmenlerin sayısının artmasıyla birlikte bu türden bir etnik ayrışma daha

¹³² İsveç Parlamentosu'ndaki soykırım tartışmalarının ve konuşma metinlerinin yer aldığı bir okuma için bkz.: Türkiye Bilgi Forumu (2010).

belirgin bir hal almıştır. İsveç'in çokkültürcülüğü devlet politikası olarak benimsemesi ve bu politika çerçevesinde farklı kesimlerin kendi kültürel ya da etnik değerleri özelinde örgütlenmelerini teşvik etmesi, bu türden bir ayrışmaya uygun bir zemin oluşturmuştur. Böylece göçün başlangıç safhalarında aynı sivil toplum kuruluşları altında bir araya gelen insanlar arasında ayrılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yöndeki ayrılığın bir sonucu olarak, İsveç'teki Kürtler, kendilerine ait dernekler ve bu dernekleri bir çatı altında birleştiren federasyonlar kurma yoluna gitmişlerdir. Özellikle 1990'lı yıllarda belli noktalarda bu etnik ayrımın keskin yansımaları olsa da, Türkler ve Kürtler arasında, Türkler ve Süryaniler arasında olduğu kadar geniş tabanlı bir etnik ayrışmanın yaşanmadığını da özellikle belirtmek gerekir. Türkiye'deki terör olaylarının ve bu paraleldeki gelişmelerin iki kesim arasındaki etnik kamplaşmayı arttırdığı söylenebilir. Dilek Baladız, İsveç'te yaşamakta olan Türkiye kökenli Türk ve Kürtler arasındaki etnik bölünmeyi şöyle aktarmaktadır:

“İnanılmaz bir gruplaşma var. Biz ufakken Türkler, Kürtler gayet böyle hep birlikteydik. Bir ayrım yoktu. Yani nasıl anlatsam? (...) Türkler ve Kürtler arasındaki evlilikler çok azaldı. Dernekler ayrıldı. Şimdi kesinlikle hiç iç içe değiliz ve inanılmaz derecede bir nefret var. Beyin yıkama olayları var. Bazı gençlerin yazdıklarını böyle okuyunca, var ya ağzım açık kalıyor. Türk olsun, Kürt olsun, böyle bir afedersin, faşistçe milliyetçilik mi desem, faşistlik mi desem? Ben Türküm, ben üstünüm. Biz Kürdüz, biz daha üstünüz. İşte o Türkü aşağılıyor, Türk de Kürdü aşağılıyor. Böyle yürekler acısı. Türkiye'deki olaylar, burayı direkmen etkiliyor.(...)” (Dilek Baladız, 14/10/2010, Rådhuset).

Etnik açıdan farklı kimlik vurgusu yapıлып, bu konuda bir ayrışma yaşansa da İsveç'teki Türklerin ve Kürtlerin çoğunlukla aynı inanca sahip olmaları, arada ortak bir bağ kurulmasını sağlamaktadır. Türkler ve Süryaniler arasında etnik kimlik ayrışması kadar, farklı dini inanca sahip olma durumu (bir tarafın çoğunlukla Müslüman bir kimliğe sahip olmasına karşın, öteki tarafın çoğunlukla Hristiyan bir kimliğe sahip olması) ve de Süryanilerin 1915'te etnik soykırıma uğradıkları yönündeki iddiaları, iki kesim arasında keskin bir ayrışmanın yaşanmasına neden olmuştur. Türkler ve Kürtler arasındaki etnik ayrışma ise bu denli keskin olmamıştır. Göteborg'de yaşayan Orhan Çorap'ın¹³³ anlattıkları da bu durumu göstermektedir:

¹³³ 1975 Konya Kulu/Kozan doğumlu olan Çorap, 1989'dan beri İsveç'te yaşamaktadır. Göteborg'de restoran işletmeciliği yapan Çorap, sivil toplum faaliyetlerinde de aktif olarak görev almaktadır. Çorap Förenad Turkisk Ungdom (Türk Gençler Birliği-FTU-) ve Turkiska Familjeföreningen (Türk Aile Derneği) yönetim kurulu üyesidir.

“(...) Ben Danimarka’ya da giden bir insanım. Orada Kürtler ve Türkler aynı dernekte oturup kahve içebiliyorlar ama buradaki Kürtler ile Türkler arasında bir sıkıntı var. Burada Kürtler kendi derneklerine gidiyorlar. Türkler de kendi derneklerine gidiyorlar. Arada bir mesafe var. Sıkıntı olduğundan mıdır? Yoo! Yolda birbirini gördüğünde, herkes birbirine selam verir. Ama bir soğukluk var” (Orhan Çorap, 10/10/2010, Göteborg).

Genel yapı itibariyle, Kürtler kendi sivil toplum kuruluşlarını kurma yoluna gitseler de, (Türklerin ve Kürtlerin) aynı dernek çatısı altında buldukları ve birlikte hareket ettikleri pek çok sivil toplum kuruluşu da bulunmaktadır. Türklerin ve Kürtlerin dinsel açıdan aynı inancı paylaşmaları, çeşitli dinsel cemaatler altında bir araya gelmeleri ve birbirleriyle diyalogları, iki kesim arasındaki etnik ayrışmanın, Türkler ve Süryaniler arasındaki etnik ayrışma örneğinde olduğu gibi keskin olmasını engellemiştir.

Türkiye’den giden İsveçteki göçmenler arasında genel bir tabirle söylemek gerekirse, herkesin kendi dünya görüşüne ve/yahut yaşam tarzına yakın gördüğü insanlarla sınırlı bir ilişkiler ağı kurduğu ve buradaki yaşantının genelde bu türden bir ilişki ağı çerçevesinde yön aldığı söylenilebilir. Grup kimliği etrafında şekillenen bu ilişkiler bir yönüyle, Türkiye’deki ilişkiler ağınının genel bir yansımasıdır adeta. Örneğin İsveç’teki eğitilmiş kesimin kendi arasında da ideolojik ayrışmalar ortaya çıkmıştır. Sol düşünceye sahip insanlar, sağ kesimden insanlarla pek görüşmedikleri gibi, kendi aralarında da çeşitli akımlara bağlı, birbirinden ayrılmış bir ilişkiler ağına sahip olmuşlardır. Özellikle Türkiye’de darbelerin olduğu dönemlerdeki gelişmeler yakından takip edilmiş, bu eksendeki yaşanan gerilimin İsveç’te de yansıması olmuştur. Türkiye’deki siyasi gelişmelerin, İsveç’te göç eden Türkiyeli göçmenlerin birbirleriyle ilişkileri üzerinde oldukça büyük etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Aynı dernek çatısı altında bulunan, siyasi açıdan farklı eğilimlere sahip insanlar arasında Türkiye’deki siyasi gelişmelerden dolayı sert tartışmalar yaşanmıştır. Çatı örgütü pozisyonunda olan federasyonlar bir tarafa bırakılırsa, her grup farklı bir örgütlenmeye gitmiş ve kendisine yakın derneklere bir araya gelerek, genelde buradaki kişilerle sınırlı bir ilişki ağına sahip olmuşlardır.

İsveç’teki Türkler arasında sosyal ilişkiler bağlamında belirleyici olan durumlardan biri de akrabalık ilişkileridir. Kitleli göçün başlangıç dönemlerinde gerek sayıları az olduğu için gerekse de yabancılık duygusunu daha fazla yaşadıkları için ilk nesildeki Türkler arasında genelde güçlü bir dayanışma duygusu olmuştur. Ancak ilerleyen

süreçte, ailelerin de İsveç'e götürülmesi, çocukların büyümesi ve evlenmesi ile birlikte yakın düzeydeki sosyal ilişki ağları genelde akraba çevresinden olan kişilerle sınırlı kalmıştır.

İsveç'te dini cemaatler merkezli ilişkiler ağı da, bu konuda Türkiye'deki görünümle büyük paralellikler arz etmektedir demek yanlış olmayacaktır. Bu cemaatlerden biriyle ilişkisi olan bireylerin ilişkiler ağı, genelde aynı cemaate mensup diğer bireylerle sürdürülmektedir. Farklı cemaatten kişilerle ilişkiler oldukça sınırlı bir düzeydedir. Yine grup kimliği temelli ayrışmanın bir diğer görünümünün de, bu ülkede yaşayanların genelde aynı bölgeden gitmesinin etkisiyle akrabalık ilişkilerinin oldukça baskın bir görünüm arz ettiğiidir.

3.5. Ebeveynlerinin Gölgesinde İkinci Kuşak Türk Göçmenler

Anne veya babasından biri yurtdışında doğmuş, okul çağında İsveç'e göç etmiş veya ortaokul (junior high school) yaş diliminde olan kimseler ikinci kuşaktan kişiler olarak kabul edilmektedir (Lithman'dan aktaran Narrowe, 1998: 7). İsveç'e giden, birinci kuşaktaki Türk göçmenlerinin sonradan ailelerini yanlarına almaya başlamaları ile birlikte İsveç'te ikinci kuşak Türk göçmenler yaşamaya başlamıştır. Sosyolojik açıdan bakıldığında, göçmen toplulukları içerisinde her yeni kuşakta, yerli toplumla ilişkiler sıklaşır ve yoğunlaşır. Bu durumun etkisiyle göçmen topluluklarının içinde buldukları kapalı yapı da giderek daha açık hale gelir. Yerli toplumsal çevreyle ilişki ve etkileşim düzeyinin artması, yeni kuşaklarda yerli toplumun dilinin daha iyi öğrenilmesini ve uyumun da artmasını sağlar (Taşdelen, 2007: 43-44). Bu bağlamda İsveç'te ikinci kuşaktaki Türk göçmenlere genel olarak bakıldığında bunların, birinci kuşaktaki Türklere göre İsveç'e daha fazla uyum göstermiş olmalarına rağmen, özellikle eğitim ve siyaset gibi kurumlarla olan ilişkileri dikkate alındığında, bu konuda birinci nesildeki Türklere göre çok da büyük bir mesafe katetmedikleri görülmektedir.

Sosyalleşme, insan yaşamında ömür boyu devam eden bir süreç olmakla birlikte, insan yaşamında kimlik oluşumu açısından kritik bir evre bulunmaktadır. Bu evreyle ilgili farklı dönemlendirmeler bulunmaktadır. Kimlik çalışmaları içerisinde önemli bir yeri olan Erikson, kimlik oluşumu açısından bu kritik evreyi, 12-18 yaş arasındaki evre (rol karmaşasına karşı kimlik) olarak değerlendirmiştir. Birinci kuşakta yer alan Türk göçmenler, kimlik oluşumu bağlamında sosyalizasyon sürecinin önemli bir kısmını

Türkiye’de geçirdikten sonra İsveç’e gelmişlerdir. İkinci kuşaktaki Türk göçmenlerin büyük bir kısmı da, sosyalizasyon sürecininin başlangıç safhalarını Türkiye’de geçirdikten sonra İsveç’e gelmişlerdir. İkinci kuşaktaki Türkler, çoğunlukla çocukluk çağlarında İsveç’e göç eden kişilerden oluşmaktadır. Bu kuşaktakilerin daha az bir kısmı da çocukluktan gençliğe geçiş dönemindeyken İsveç’e gitmişlerdir. İlk arkadaşlıklarını Türkiye’deki toplumsal çevrede edinmiş, ikinci kuşaktaki Türk göçmenlerin çoğunun İsveç’e gelişleri, genelde isteksiz bir şekilde olmuştur. İsveç’teki ikinci kuşak Türk göçmenleri içersinde sanat alanındaki başarılı çalışmalarıyla dikkat çeken Fikret Çeşmeli,¹³⁴ kendi deneyiminden hareketle bu konuda şunları aktarmaktadır:

“Benim geldiğim dönem çok şey bir dönemdi. Çünkü tam 14 yaşındasınız. Tam buluş çağı. Ne büyüyorsunuz ne de küçüksünüz. Yetişme dönemindesiniz. Yetişkinliğe geçme dönemi ve çok zor bir dönem. Ben kendim isteyerek gelmedim buraya. Babam getirdi buraya. Ben arkadaşlarımı, köyümü bırakarak geldim buraya. İsteyerek gelmedim ve ben İsveççeyi çok geç öğrendim. O zaman İsveççe için öyle hazırlık sınıfları filan da yoktu. Üzerimizde denediler bir sürü şeyi. Onun için benim çevremde esrar içen, uyuşturucu kullanan çok arkadaşım vardı. Ben onların arasında da bulundum. Duman altı olduğum anlar oldu, onlar esrar içtiklerinde. Beni tiyatro ve müzik kurtardı. Müzik ve tiyatro beni bu yerlere getirdi. Babam da karşı çıktı benim müzik ve tiyatro oynamama. Bunları yapmama ve bunlarla uğraşmama karşı çıktı. Onu burada hala suçluyorum. Bir yandan da affediyorum. Bilinçsizliğinden affediyorum. O dönem çok hatalar yapıldı. Çok kurbanlar verildi. O kuşakta gelen insanlar çok para hırsına kapıldılar. Biran önce para kazanıp, ülkelerine döneceklerdi. Hiç yatırım yapmadılar burada. Evlerini gittiler orada yaptılar” (Fikret Çeşmeli, 17/05/2010, Handen).

Fikret Çeşmeli, birinci kuşağın desteğini göremeyen ikinci kuşağı “kurban edilenler kuşağı” olarak nitelendirmektedir. Çeşmeli’nin bu nitelemeye bulunmasının nedeni, kendilerinden önce İsveç’e gelen babalarının, ikinci kuşaktaki çocuklarını İsveç’e getirdikten sonra, bunların kişisel gelişimlerine yatırımda bulunmak yerine, bu nesildeki

¹³⁴ 1963 Konya Kulu doğumlu olan Çeşmeli, 1977 yılından beri İsveç’te yaşamaktadır. Tiyatro, müzik, sinema oyunculuğu, dizi oyunculuğu, radyo oyunculuğu gibi farklı sanat dallarında çalışan Çeşmeli, bu alanlardaki başarılarından dolayı çeşitli ödüller de almıştır. Çeşmeli, sanat dalında elde ettiği başarılarla İsveç’teki Türk göçmenleri içersinde pek çok alanda da ilkin sahibi olmuştur. Tiyatroya Tuncel Kurtiz’in kurduğu Halk Oyunları Tiyatrosu’nda başlayan Çeşmeli, İsveç Devlet Tiyatrosu’nda (Svenska National Theatre) görev alan ilk Türk olmuş, 1995 yılında en iyi oyuncu ödülünü almıştır. “Bir Kış” adlı ilk müzik albümünü 1988 yılında çıkaran Çeşmeli, 2008 yılında “Bir Doğum Günü İçin” başlıklı albümüyle, İsveç’in en saygın müzik kuruluşlarından biri olan İsveç Besteciler Örgütü (SKAP) tarafından “en başarılı besteci” ödülünü almıştır. *Kultur-brytningar, Musik&Politik i Centraleuropa* (Orta Avrupa’da Kültürel Kırılma, Müzik ve Siyaset) ve *Sufism, Music and Society in Turkey and the Middle East* (Türkiye ve Ortadoğu’da Sufizm, Müzik ve Toplum) kitaplarının yazarı olan müzikbilimci Anders Hammarlund, doktora çalışmasını, göçmen kökenli başarılı bir sanatçı olan Fikret Çeşmeli üzerine yapmıştır.

gençleri daha çok maddi kazanç elde etme noktasında bir yatırım aracı olarak görmeleridir. Çeşmeli bu konuda şu ilginç ifadeleri aktarmaktadır:

“(…) Benden bir yaş büyük kardeşimin yaşını benim babam iki yaş büyüttü; çalışsın diye. İkinci kuşak kurbanlar oldu. Ben kurtulanlardım. Ben müzik ve tiyatro ile uğraştım. % 100 kendi kişisel gayretimle oldu bu. Ben geceleri kalkıp tuvalete kapanıp, gizli gizli bağlama çalardım. Babam karşı çıkardı çünkü. Babam görmesin ve duymasın diye böyle yapardım. O zorluklarla geldik buralara” (Fikret Çeşmeli, 17/05/2010, Handen).

Birinci kuşakla kıyaslandığında ikinci kuşaktaki Türk göçmenler arasındaki ilişkilerin daha sınırlı olduğu söylenebilir. İsveç’e ilk giden, bu ülkede kullanılan dile hakim olamayan ve kültürel yabancılaşmayı derinden hisseden, bir şekilde de memleketine geri dönmeyi planlayan, ikinci kuşağa göre sayıları daha az olan birinci kuşaktaki Türk göçmenler arasında ilişkilerin daha güçlü olduğunu söylemek mümkündür. Birinci kuşağın yaşadığı türden sorunlarla daha az karşı karşıya kalan ikinci kuşaktaki Türkler arasında ilişkilerin sıklığı gittikçe seyrelmeye başlamıştır. Birinci kuşaktakiler daha fazla para biriktirmek için bazen iki işte birden çalışmalarına rağmen, başlangıçta ailelerini yanlarına almadıkları için iş dışındaki yaşamlarını genelde birlikte geçirmişler ve bu durum da onlar arasındaki ilişkileri güçlü kılmıştır. Benzer bir tecrübeyi yaşamayan ikinci kuşaktaki Türkler arasında durum farklı olmuştur. Ali Karadağ¹³⁵ bu konuda şunları söylemektedir:

“Buradaki Türklerin birbirleriyle ilişkileri, benim görüşüm, sadece iş amaçlı. Benim düşüncem bu. Aile şeyleri bile bitme durumuna geldi. Akraba ilişkileri zaten bitti. İlişkiler kötü yani. Birinci kuşakta azınlıkta olduğumuz için birbirlerini tutuyorlardı. Sonraki kuşaklarda çoğunluk haline gelindi. Maddi sıkıntılar giderildi ve herkesin kendi maddi gücü oldu. Ondan sonra sıkıntılar başladı. Kopmalar başladı. Maddi özgürlük olunca kopmalar başladı. (...) Herkes kendi halinde işini yürütüyor” (Ali Karadağ, 08/10/2010, Fitja).

Birinci kuşaktakilerden farklı olarak, ikinci kuşaktaki Türk göçmenler kendi işlerine sahip olmaya başlamışlardır. Bu kuşaktaki göçmenler arasında yapılan en yaygın iş, İtalyanlardan devralınan pizza işletmeciliğidir. Gerek Stockholm’deki gerekse de Göteborg ve Malmö’deki ikinci kuşak Türklerin yaptıkları başlıca iş, pizza işletmeciliği veya restorancılık olmuş, taksi-otobüs-tır şöforlüğü, berberlik gibi meslekler bunu takip etmiştir. Erkeklerle kıyaslandığında İsveççeleri genelde daha kötü durumda olan kadınların büyük çoğunluğu temizlik işlerinde çalışırken, çocuk bakıcılığı, hasta

¹³⁵ 1979 Konya Kulu doğumlu olan Karadağ, 1993’ten beri İsveç’te yaşamaktadır. Karadağ, İsveç’te berberlik yapmaktadır.

bakıcılık yapılan diğer işler olmuştur. Yaşanan iş yoğunluğu nedeniyle, bu kuşaktaki Türkler oldukça monoton bir hayat tarzı yaşamaya başlamışlardır. Özellikle kendi işlerine sahip olan ikinci kuşak Türk göçmenlerinin kendi aile üyeleriyle, çocuklarıyla bile ilişkilerinin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Eve geç gelen baba, sabah erkenden işe gitmek için ayrılmakta ve aile üyelerine fazla zaman ayır(a)mamaktadır. Bunun yanı sıra anneler de genelde çalıştıkları için aile üyelerinin birbirlerini görmesi, birbirleriyle zaman geçirmesi genelde güç olmaktadır. Bu durum, aile içi iletişim noksanlığına neden olmakta, dolayısıyla aile çözümlerine ve boşanmaların sayısında artış olmasına neden olmaktadır.

İsveç'teki Türkler arasındaki sosyal ilişkileri olumsuz etkileyen gelişmelerden biri de uydu kanallarını izleme imkânına kavuşulması olmuştur. Uydu kanalları üzerinden Türk kanallarının izlenmeye başlanması, aileler arası ilişkileri azaltmış, bu yönüyle Türkler arasındaki iletişimi olumsuz etkilemiştir. Eskiden birbirlerini sık sık ziyaret eden insanların, artık evlerine kapanıp televizyon izlemeyi tercih etmeleri nedeniyle, ilişkiler oldukça sınırlı bir düzeye çekilmiştir. Bu durum özellikle kadınlar için geçerlidir. Erkekler, çeşitli derneklerde bir şekilde bir araya gelirken, kadınlar bir araya gelebilecekleri böyle bir mekândan çoğunlukla yoksun oldukları için genelde ev ziyaretlerinde bulunmaktaydılar. Ancak Türk televizyonlarının izlenme imkânına kavuşulması sonrasında Türkler arasındaki sosyal ilişkilerde bir dönüşüm yaşanmıştır. Gülsüm Köylüoğlu'nun bu çerçevede şunları söylemektedir:

“(…) Komşuya ineyim, arkadaşına ineyim olayı pek yok. Benim dizim var mesela ama önceden böyle değildi. Sıkıldığımızda telefon ederdik, çay içmeye, oturmaya geliyorum sana diye. Şimdi böyle bir şey yok. Oğlum gelecek, kızım gelecek, torunum gelecek. Şu anda herkes sanki kendi kabuğuna çekilmiş. Kendi ailemle ve kendimle uğraşabilirim ancak diyor. Zamanım yok diyor herkes.” (Gülsüm Köylüoğlu, 13/10/2010, Rinkeby).

Mustafa Tümtürk de gerek Türk kanallarının takip edilmeye başlaması gerekse de ailelerin gittikçe genişlemeye başlamaları nedeniyle Türklerin birbirleriyle ilişkilerinin sınırlı bir düzeyde olduğunu belirtmektedir:

“İlişkiler sınırlı. Şöyle ki, iş koşulları insanları etkiledi. Yerleşim koşulları, çok farklı alanlarda oturulması iletişim açısından insanları etkiledi. Haftanın yedi günü çalışıldığı için iş endeksli oldu her şey. İlk zamanlarda televizyon yoktu ve herkes birbirine misafirlığe gidiyordu. Önceden çok daha sıcak ilişkiler vardı. Oturup yemekler yenir, çay-kahve içilirdi. Gidenler, hep yemeğe giderlerdi. Hafta sonları herkes birbirine oturmaya giderdi. (...) Sonra Türk televizyonları açıldı. Böylece

aileler yavaş yavaş içlerine kapanmaya başladı. (...) Sosyal ihtiyaç televizyon aracılığıyla giderilmeye başladı. Bir de aileler büyüdüğü için. Bir ailede mesela beş tane çocuk varsa, o beş çocuğun hepsi şimdi bir aile oldu. Abimi düşünelim mesela. Onun beş tane kızı var ve beşi de evli. Onarın birbirleriyle görüşmeleri, benimle görüşme ihtiyaçlarını ortadan kaldırıyor. Onlar kendi aralarında bir aile olmuşlar, biri geliyor, ötekisi gidiyor ve dolayısıyla başkasıyla görüşme ihtiyacı azalıyor. Ancak abimin ve benim çocuklarım küçükken birbirimize gidip gelmemiz daha sık oluyordu. Aileler büyüdü artık. Benim kızımın evi var. Canımın istediği zaman, onun evine gidip, çayımı içip geliyorum. Bu kızımın kendi evi olmasa abimin evine çay içmeye gideceğim mesela. İnsanlar ve aileler arasındaki görüşmeler azaldı (...)"(Mustafa Tümtürk, 06/05/2010, Örnberg).

İkinci kuşaktaki Türk göçmenlerin önemli özelliklerin biri de, bu kuşak içerisinde Türkiye üzerinden yapılan evliliklerin sayısının oldukça fazla olmasıdır. Bu evlilikler akraba evlilikleri veya Türkiye’de gelinen bölgeden yapılan evlilikler şeklinde olmuştur. Bu kuşak içerisinde İsveçlilerle olan evliliklerin sayısı yok denecek kadar azdır. Evlilikler genelde köken olarak ait olunan (Kulu, Bolu, Nevşehir gibi) bölgeden insanlarla yapılmıştır. Örneğin Kululular bağlamında bakıldığında, yaz aylarında Kulu’da sık sık bu türden evlilikler yapılmıştır. Mihri Dölek, bu türden evliliklerin çeşitli açılardan sıkıntı kaynağı olduğunu belirtermektedir:

“Import¹³⁶ hiç iyi olmuyor. Gelince dili olmuyor. Bir kişinin üstüne gidiliyor. Eğer bir kızımız evleniyorsa, sıkıntı hep kızımızın üstünde. Kaldıramıyor. Onunla birlikte biz de çekiyoruz. Eğer oğlumuz getiriyorsa, o zaman da oğlanın üzerinde sıkıntı. Onu da bizler çekiyoruz. Oradakiler de habire parasını yiyin diye çabılıyor. Bunlar evlendi, yuva kurdu. İki taraflı onlara destek olalım diyen yok. Sadece buradan hangimiz getirirsek, sıkıntıyı biz çekiyoruz. Ötekiler de çoluk çocuğu sömürüyorlar (...)" (Mihri Dölek, 13/10/2010, Rinkeby).

Üçüncü kuşak arasında da kısmen devam etmekte olsa da ikinci kuşaktaki evliliklerin çoğunlukla bu şekilde yapıldığını söylemek mümkündür. Birinci kuşaktaki ebeveynler, bu türden evlilikleri teşvik etmişlerdir. Bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. İsveçteki kültürel ortamdan memnun olmayan birinci kuşaktaki ailelerin, çocukları evlilik çağına geldiğinde, Türkiye’de daha ahlaklı bir ortamda yetiştiklerine inandıkları için geldikleri bölgeden damat veya gelin getirme düşüncesinde oldukları söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’den getirilecek eşlerin, eşine daha sadık, evine bağlı ve aileye önem veren insanlar olarak görüldükleri ortaya çıkmaktadır. Bir diğer neden olarak, İsveç’te yetişmiş birinin değil de, Türkiye’den getirecekleri damat veya gelinin sözlerini daha fazla dinleyeceğini, kendilerine saygı göstereceğini ve yaşlandıklarında,

¹³⁶ Bu kavram, İngilizce ve İsveççede; ithal, ithal etmek, getirtmek anlamlarına gelmektedir.

gerektiğinde kendilerine bakacağına inandıkları için de böyle davrandıkları söylenebilir. Mustafa Tümtürk bu konuda şu açıklamayı yapmaktadır:

Bunun böyle devam etmesinin ana sebeplerinden bir tanesi, burada yetişen nesillere karşı bir memnuniyetsizliğin olmasıdır. (...) Çocuğu, oğlu büyümüş, ancak oğlunun yaşadığı hayattan anne-baba memnun değil. Kız arkadaşlar edinmiş ve bu tarz diğer davranışlarından dolayı memnun değiller. Buna karşılık Türkiye'den evlilikler bir çözüm olarak görülebiliyor (...) Mesela adamın kızı evlenecek, Türkiye'de damat arıyor. Zira adam burada komşularındaki ve yakın çevresindeki erkeklere bakıyor ki, onlar hep kızların peşinde. Dansa, bara gidiyorlar. Bu alışkanlıkları dolayısıyla onlardan bir memnuniyetsizlik var. (...) Buranın ekonomik şartlarını alıp, bunu üstünlük aracı, baskı aracı olarak görme durumu var. Bunu kız da yapıyor erkek de. Evlenenler de yaptı, anne babaları da yaptı. Diyelim ki, damadını getirecek mesela, ben burada yetişmiş birini damat olarak alırsam, ona söz geçiremem ki diye düşünüyor. Ancak Türkiye'den getirttiğine, en azından belirli bir süre sözünü dinletebiliyor. Tabi ki bu da var. Üstünlük psikolojisi. Sosyolojik olarak baktığımız zaman, bu tür evliliklerin yanlış olduğunu aslında hepimiz görüyoruz. Tabi bu sorunları sevgi ve saygı dahilinde aşanlar var. Ama genel olarak durum böyle (...)(Mustafa Tümtürk, 06/05/2010, Örsberg).

Türkiye'den getirilen damat ve gelin adaylarının, İsveç'teki yaşamlarının başlangıç safhalarında ciddi psikolojik sorunlar yaşadıklarını söylemek mümkündür. Gerek dilini bilmedikleri yabancı bir ortama gelmiş olmaları dolayısıyla ortaya çıkan bağımlılık ilişkisi, gerekse de ekonomik ve psikolojik düzeydeki bağımlılık ilişkisi, getirilenlerin psikolojisini olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Entegrasyon açısından bakıldığında bu durumun, İsveç'teki Türklerin uyumunu genelde olumsuz yönde etkileyen bir gelişme olduğu söylenilebilir. Bu tür evlilikler bu bağlamda negatif bir görünüm arz etmekle birlikte, Türkiye'yle ilişkilerin devam etmesi açısından ise olumlu yönde yansımalarının olduğunu söylemek mümkündür.

Birinci kuşaktaki Türk ebeveynlerin genelde eğitimsiz olması, bu noktada ikinci kuşaktaki çocuklarına olumlu katkı yapabilmelerine de mani olmuştur. Bu bağlamda ikinci kuşaktaki Türklerin, zorunlu eğitim haricinde, İsveç'teki eğitim imkânlarından genelde mahrum bir şekilde yetiştiği görülmektedir. Bunun yanı sıra İsveç'te belediyelerin farklı branşlarda organize ettikleri ücretsiz pek çok kursun olmasına rağmen, birinci ve ikinci kuşaktaki Türk göçmenler arasında bu kurslara pek rağbet olmaması da bu durumla ilişkilendirilebilir. Ebeveynlerinin gerek eğitimsiz oluşları gerekse de İsveç'teki öncelikli hedeflerinin kısa zamanda mümkün olan en çok parayı kazanma şeklinde olması ve bu anlayışı çocuklarına da aktarmaları, ikinci kuşaktaki Türk gençlerinin kişisel gelişimini oldukça olumsuz etkilemiştir.

Bir örnek vermek gerekirse, İsveç'te ilk kuşak Türk göçmenlerin en çok yaşadıkları bölgelerden biri olan Tensta'da 1989 yılında "Järva Ateljén" adında çokkültürlü bir sanat okulu kurulmuş, ancak bu okula ikinci kuşaktaki Türkler rağbet göstermemişlerdir. Asıl meslekleri sosyolog olan Tercero Rodillas ve Inger Höjer-Aspemyr tarafından bu okulda düzenlenen çeşitli kurslara İsveçlilerle birlikte, göçmenler kabul edilmiştir. Kursa katılım ücretsiz olduğu gibi, kursiyerlerin yemek ihtiyaçları da karşılanmıştır. Doğası gereği sanatın, sınırlar ötesi bir iletişim ve anlatım karakterine sahip olması itibariyle, dil ve sosyal alışkanlıklardaki tüm farklılıklara rağmen, değişik topluluklardan insanların, bir araya gelip kaynaşabilmesinde önemli bir rol oynayıp büyük kolaylıklar sağladığını belirten T. Rodillas, bu kursta verdikleri resim, grafik, heykeltıraşlık ve el sanatları çalışmalarıyla "sanatın herkesin ortak dili" olduğunu göstermeye çalıştıklarını belirtmektedir. Rodillas: "Tensta ve Rinkeby'deki etnik ve kültürel mozaik'ten, birbirleriyle kaynaşmış, ortak hareket noktaları olan çokkültürlü bir sosyal şekillenmenin oluşmasına katkıda bulunmak, bizim çıkış noktamız ve idealimizdir" diyerek, yerleşimcilerinin büyük kısmı göçmen kökenli vatandaşlardan oluşan bir bölgede bu kursları başlatmalarının temel nedenini açıklamaktadır (Haydar, 1994: 10-11).

İsveç, serbest zaman aktiviteleri diyebileceğimiz faaliyetlere oldukça büyük önemin verildiği ve bu konuda insanlara pek çok alternatifin sunulduğu ülkelerden biridir. Genelde yerel yönetimlerin organize ettiği ve ücretsiz olan eğitim, sanat, spor gibi değişik alanlardaki bu aktivitelerin yanı sıra İsveç'te çok yaygın bir kütüphaneler (bibliotek) ağı bulunmaktadır. Her yerleşim yerindeki ana alışveriş merkezlerinin yanında veya içinde bulunan bu kütüphanelerde, çokkültürcü politikanın bir uzantısı olarak hemen her dilden yayın (dolayısıyla Türkçe kaynaklar da) bulunmaktadır. Bütün bunlara karşın, maksimum para kazanmayı kendisine hedef seçmiş, birinci ve ikinci kuşaktaki göçmenler içersinde bu aktivitelere ve imkânlara yönelik genel bir ilgisizlik bulunduğunu belirtmek gerekir.

Türk göçmenler içersindeki farklı aktivitelere yönelik ilgisizlikten şikâyet edenlerden biri de, İsveç'te kurulmuş olan Botkyrka Konyaspor Kulübü'nün Başkanı Halit

Uludağ.¹³⁷ Geçen sene İsveç 3. liginde mücadele ederken, maddi anlamda büyük sıkıntılar çekmelerine rağmen 2. lige yükselmeyi başaran takımın Başkanı Uludağ, Türk kökenli göçmenlerin takıma sahip çıkmamalarından duyduğu rahatsızlığı şu şekilde ifade etmektedir:

“Halkın teveccühü yani yok denecek kadar (...) bazen 40 kişi geliyor. Bazen 30 kişi, bazen 20 kişi geliyor. Yani onların verdiği para da hakemlere yetmiyor. Hakemlere bütün maçlarda 3 bin kron para veriliyor. Sade hakemlere yani. Maçlara zaten fazla ilgi olsa bize, sponsora da gerek yok. Bizim her maçımıza 200-300 kişi gelsin, değirmenin suyu kendi kendini çevirir. (...) Fakat gelmiyor işte seyirciler, ilgi göstermiyor. (...) Belediye de bize fazla yardım yapmıyor. Yani ihtiyacımızın çok çok altında yardım yapıyor. Biz de tabi ekonomik sıkıntı çekiyoruz. Şu andaki futbolcuların giderlerini antrenör kendisi karşılıyor. Biz futbolculara para falan ödemiyoruz. (...) daha 50 bin kronun üzerinde de borcumuz var” (Halit Uludağ, 15/08/2010, Alby).

Konyaspor takımı, Türkiye’den giden göçmenlerin İsveç’te en fazla nüfusu teşkil ettikleri Botkyrka bölgesinde olmasına ve maçlarını burada oynamasına rağmen, göçmen kökenli Türkler içerisinde beklenen düzeyde bir ilgiyi bulamamıştır. Uludağ, genel olarak halkın ilgisiz olması kadar, sponsor olmaları için başvurdukları Türk kökenli işverenlerin de kendilerine bu konuda yardım etmediklerini ve içinde buldukları ekonomik sıkıntıyla tek başlarına boğuşmak zorunda kaldıklarını belirtmektedir:

“(…) daha şu ana kadar hiçbir işverenden bir kuruş para almadık. Yani sponsor olarıktan hiç kimse bize yardım etmiyor. Şu anda hangi işveren olursa olsun, hiç sponsorumuz yok. Hatta biz bir proje başlatmıştık bir zaman. 100-200 tane kumbara yaptırдық. Bu kumbaraları işyerlerine götürüelim, bırakalım dedik. Bize her gün kahve parası atsınlar içeri, her aybaşı varıp boşaltalım diye düşündük. Bunları aldık, iş yerlerine götürdük. Aybaşı oldu. Paraları tabi almaya gittik. Baktık içi boş. Ya arkadaş dedik, bari kahvenin %50’si olan 5 kronunu at buraya diye şey yaptık. İşyeri sahipleri, “müşteriler atmıyor ki, müşteriler atmayınca biz ne yapalım?” dediler. “Ya biz müşteri atsın diye getirmedik ki bunu” dedik. “Sen her akşam kasayı toplayınca, 5 kron at içine. Ne var ki? Yani 5 kron para mı?” dedik. “Tamam” dediler. Ertesi ay oldu, gittik baktık yine aynı. Ondan sonra onu da bıraktık. Yani benim bir daha yani yüzüm tutmadı varıp orada şey yapmaya. Velhasıl o da öylece kaldı gitti” (Halit Uludağ, 15/08/2010, Alby).

Bu yöndeki olumsuzluklara karşın, genel olarak değerlendirildiğinde, ikinci kuşaktaki Türklerin, Türkiye’yle bağlarının güçlü olduğu söylenilebilir. Bunun başlıca nedenlerinden biri, Türkiye’de doğmuş olmalarından ötürü, daha çok kendilerini Türkiye’ye ait hissetmeleridir denilebilir. Akrabalık veya sosyal ilişkiler noktasında Türkiye’de düzenli görüştükları kişilerin var olması da, ikinci kuşaktaki Türklerin,

¹³⁷ 60 yaşında, Konya Kulu doğumlu olan Uludağ, 1973’ten beri İsveç’te yaşamaktadır. Uludağ Konyaspor’u 1989 yılında kurduklarını belirtmektedir.

Türkiye'yle irtibatlarının güçlü olmasını sağlayan bir diğer unsurdur. Yine bunla ilişkili olarak bir diğer unsur da, bu kuşaktakilerin evliliklerinin de çoğunlukla Türkiye üzerinden yapılmış evlilikler olması ve bunun da Türkiye'yle ilişkilerin sürdürülmesinde olumlu katkıda bulunmasıdır.

3.6. İkinci Kuşak Türk Göçmenlerinin Dernekleşmedeki Etkisi

İkinci kuşaktaki Türk göçmenlerinin en önemli özelliklerinden bir tanesi, sivil toplum konusunda bu kuşakla birlikte gözlemlenen örgütsel hareketliliklerdir. Temelleri birinci kuşağa dayansa da, İsveç'te Türklere ait sivil toplum kuruluşları bağlamında asıl örgütlenmenin (dernekleşmenin) bu kuşak tarafından gerçekleştirildiğini belirtmek gerekir. İsveç'te göçmen kökenli Türklerin dernekleşme çabaları, 1965-1966 yıllarına kadar uzanır. İTDF'nin (İsveç Türk Dernekleri Federasyonu) ve İTİDF'nin (İsveç Türk İşçi Dernekleri Federasyonu) Kurucu Başkanı olan Osman Özkanat, ilk kurulan derneklerin, Anadolu'nun kırsal yörelerinden İsveç'e göç eden, ülkeyi tanımayan ve dil bilmeyen göçmenleri sömürdüğünü belirtmektedir. Özkanat, ilk derneklerin kuruluşlarında görev alan kişilerin, dernekler üzerinden elde ettikleri gelirlerle birtakım ticari işletmelere sahip olmalarından sonra ortadan kaybolduklarını belirtmektedir (Özkanat, 1978: 3).

İsveç göçmen politikasında yaşanan değişimler sonrasında, çokkültürcülük politikası ekseninde göçmen toplulukları içerisinde dernekleşmenin siyasi açıdan teşvik edilmesi ve bunun için ekonomik destekle de bulunulmasıyla birlikte Türkler arasındaki dernekleşme faaliyetleri de hız kazanmıştır. Bu hareketlilik içerisinde, Rinkeby, Botkyrka, Haninge ve Huddinge gibi Türklerin kalabalık yaşadıkları bölgelerde çeşitli dernekler kurulmuştur. İsveç'in farklı bölgelerinde bu derneklerin sayısı giderek artmıştır. Türkiye'den giden göçmenlerin sayısının artması, bunların İsveç'te yaşadıkları uyum problemleri, İsveç devletinin sivil toplum kuruluşlarını desteklemesi ve maddi teşvikte bulunması İsveç'in farklı bölgelerinde Türklere ait derneklerin sayısının giderek artmasını sağlamıştır. Dernekleşme sayısının artması sonucunda bu dernekleri, federasyon çatısı altında birleştirmeye yönelik faaliyetler de başlamıştır. Bu minvalde ilk Türk Federasyonu olan İsveç Türk Dernekleri Federasyonu (İTDF), Nisan 1977 tarihinde kurulmuştur. Bu federasyonun akabinde İşçi Dernekleri Federasyonu (İDF) kurulmuş, daha sonra bu iki federasyon arasında yapılan görüşmeler sonrasında, İTDF

ve İDF 1978 yılında birleştirilerek, İsveç Türk İşçi Dernekleri Federasyonu (bugünkü Turkiska Riksförbundet- TRF-) adını almışlardır.¹³⁸

İsveç'teki Türkler içerisinde dernekleşme noktasında bir hareketlilik gözlenmekle birlikte, Türk göçmen grubu içerisindeki bireylerin bu sivil toplum hareketlerine katılım oranlarının oldukça düşük seviyelerde olduğunu da belirtmek gerekir. Şahin Alpay'ın yapmış olduğu araştırmanın sonuçları da Türklerin, İsveç dernek ve örgütlerine en düşük düzeyde katılan göçmen grubu olduğunu göstermektedir. 1970'lerin sonu itibariyle, Türklerin sendikalaşma oranı % 40 civarındaydı ve sendikaya üye olanların çok büyük bir çoğunluğu da hiçbir yoldan sendika çalışmalarına katılmıyorlardı. Sendikalar dışındaki İsveç dernek ve örgütlerine üye olanların oranı ise sadece % 5 idi (Alpay, 1980: 235-236). Günümüzde de mevcut derneklerin ve federasyonların üye sayıları fazla gözükse de aktif katılımın bu sayıyla paralel olmayıp, düşük düzeyde olduğunu belirtmek gerekir.

İlk dönemlerdeki bazı olumsuz örnekler bir tarafa bırakılırsa, başlangıçta derneklerin ve bunları bünyesi altında birleştiren federasyonların (uzun yıllar tek federasyon olduğu için özellikle TRF'nin) belirli açılardan önemli fonksiyonlar icra ettiklerini söylemek mümkündür. Çeşitli sıkıntılara karşın, üyelerinin anadil ve öteki konulardaki taleplerinin İsveç makamlarına iletilmesi ve savunulması, yine İsveçle ilgili belli konularda üyelerini bilgilendirme açısından bu kurumlar önemli roller yerine getirmişlerdir.

Sadece İsveç'teki değil, Türkiye'deki siyasi gelişmelerin de bu kurumlardaki işleyişte ve üyeler arasındaki ilişkilerde etkisinin büyük olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle Türkiye'de darbelerin yaşandığı ve/yahut siyasi gerilimin arttığı dönemlerde, bu kurumlarda Türkiye'deki gelişmeler üzerine çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. TRF'nin resmi yayın organı olan *Yeni Birlik* dergisinde, Türkiye'deki siyasi gelişmeler üzerine sık sık yorumlarda bulunulması ve bazen bildiri türünden yazıların yayınlanması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

¹³⁸ Bugün İsveç'te Türklere ait beş tane federasyon bulunmaktadır. Bunların ikisi genel federasyon, ikisi kadın federasyonu bir tanesi de gençlik federasyonudur: Turkiska Riksförbundet (TRF-Türk İşçi Dernekleri Federasyonu), Svensk-Turkiska Riksförbundet (STRF-İsveç-Türk Federasyonu), Turkiska Kvinno Förbundet (TKF-Türk Kadınlar Federasyonu), Kvinnors Nationella Riksförbundet (STKNR-İsveç Türk Ulusal Kadın Federasyonu) ve Turkiska Ungdomsförbundet (TUF-İsveç Türk Gençlik Federasyonu).

İsveç'te Türklere ait sivil toplum kuruluşu sayısında büyük bir artış olmasına rağmen, bu kurumların belirli bir dönemden sonra İsveç'te yaşanan politik gelişmelere ve Türklerin değişen ihtiyaçlarına bağlı olarak, işleyiş tarzlarında olması gereken dönüşümü gerçekleştiremedikleri görülmektedir. Özellikle göçmen kökenli genç Türklerin ihtiyaçlarındaki değişimin takip edilememesi ve bunlara yanıt verilememesi buna örnek gösterilebilir. İsveç devleti tarafından bu kurumların maddi açıdan desteklenmesi ise, bu kurumların belirli noktalarda kişisel kavgaların ve çekişmelerin odağı haline gelmesine de neden olmuştur. Gazeteci ve yazar Gülseren Engström¹³⁹ bu konuda şunları aktarmaktadır:

“(…) kişisel bir çıkar oluyor daha çok dernekçilikte. Kişisel çıkar olmasının nedeni de şu: İsveç toplumunda örgüte para veriliyor. Kendisini organize edebilmesi için, birtakım faaliyetleri yapabilmesi için. Orda bir bakıyorsunuz aile örgütleri hepsi. Mesala Türk İşçi Dernekleri Federasyonu'nun tarihini siz de biliyorsunuz, ben de biliyorum.(…) (Federasyon'un yönetimine –m.a.-) Girmek isteyenler oldu. Onlara nasıl muamele yapıldığını çok iyi biliyorum. (...) Bir işin içine girince aynı aileden kırk beş kişi var. Kırk beş kişi bir dernek kurmak için İsveç'te yeter zaten. Bir bakıyorsunuz hepsi birbirinin yakın çevresi yani. Durumları bu (...)” (Gülseren Engström, 28/09/2010, Djurmholms Ösby).

Bazı istisnalar bir tarafa bırakılıp, genel olarak bakıldığında, Türklere ait sivil toplum kuruluşlarının artık bir yerden sonra, kültürel anlamda herhangi bir faaliyetin pek yapılmadığı, daha çok sosyal ihtiyacı karşılamak için varlığını sürdüren bir kahve fonksiyonu gösterdikleri görülmektedir. Kurulmuş derneklerin çoğunluğu, boş zamanlarında insanların bir araya geldikleri, oyun oynadıkları, Türkiye'deki kahvelerin işlevini gören yerler konumunda bulunmaktadır. Hakan Sütçü¹⁴⁰ bu konuda şunları söylemektedir:

“(…)Neredeyse her mahallede bir tane dernek var. Yerleşimin yoğun olduğu her yerde bu derneklerden var. Ancak bu dernekler kahve işlevi görüyor. Bunlar

¹³⁹ 1947 doğumlu olan Engström, aslen Malatyalıdır. 1969'da Türkiye'de televizyonun kuruluş döneminde, Ankara'da yapımcı olarak çalışmaya başlayan Engström, 1973 yılından beri İsveç'te yaşamaktadır. Ankara Üniversitesi Okul Psikoloğu ve Rehberlik Bölümü'nden mezun olan Engström, İsveç'e geldikten sonra Stocholm'de “ilk göçmen kökenli psikolog” olarak görev yapmıştır. Engström, 1977'de İsveç Merkez Radyosu Türkçe Yayınlar bölümünü kuran iki gazeteciden biridir. Uzun yıllar haftalık Nokta Dergisi ve TRT INT'in Stockholm muhabirliğini yapan Engström'ün telif ve çeviri pek çok yayını bulunmaktadır. *Türkiye: Avrupa'nın Eşiğinde* (Erik Cornell, Cem Yay), *İslam ve Avrupa* (Ingmar Karlson, Cem Yay.) ve *Uç Beyi* (Cem Yay.) Engström'ün çevirisini yaptığı başlıca yayınlardır. *Çocuk Terbiyesi ve Kültürlerin Karşılaşması: Türkiye ve İsveç'te Yetişmek*, *Barnuppfostran och Kulturmöten: Att Växa upp i Turkiet och Sverige, Ailede ve Okulda Demokratik ve Eşitliğe Dayalı Eğitim*, *Geçmişle Kol kola Güneş Karabuda*, Engström'ün telif eserleridir. Bunların dışında Engström'ün birçok film çalışması bulunmaktadır.

¹⁴⁰ 1980'den beri İsveç'te yaşamakta olan Hakan Sütçü, politik bir göçmendir.

toplumsal bir örgüt haline çok gelememişler. Sadece kahve. Gelip orada çayını, kahvesini içiyor, hatta bazılarında içki de var ve oyun oynuyorlar. Boş zamanlarını değerlendirme yeri orası. Daha sonraları başka kahveler de açıldı. Oralarda kumar filan oynuyorlar, başka ihtiyaçlarını da gideriyorlar. Derneklerin kendileri, olması gereken yerde değiller. Toplumsal birer örgüt değiller. İnsanların ihtiyaçlarına cevap veren, sosyal ve ekonomik anlamda ihtiyaçlarını belirleyen ve bunlar için mücadele eden örgütler değil. O konumda değiller henüz. Kahve işlevi görüyorlar. Onun dışında kimi dernekler var. Federasyona bağlı olmayan dernekler de var şüphesiz ama çok güçlü toplumsal örgütler haline gelebilmiş değiller (...)" (Hakan Sütçü, 09/10/2010, Göteborg)

Dernekleşmenin başlangıç yıllarında eğitim ve kültürel faaliyetler biraz daha ön plandayken, günümüzde bu faaliyetler, sayıları sınırlı birkaç derneğin bu konudaki özverili çalışmaları haricinde çoğunlukla terk edilmiş durumdadır. Oysa İsveç'te yaşayan göçmen kökenli Türkler arasında özellikle eğitim konusundaki sıkıntı göz önünde bulundurulduğunda, derneklerin bu sorunlar sanki ortadan kalkmışçasına bir tutum içersinde olmaları anlaşılır gibi değildir. Derneklerin bir yerden sonra kişisel çekişme alanları haline gelmesi, bu dernekler aracılığıyla yapılabilecek faaliyetleri de olumsuz etkilemiştir. Bununla birlikte yönetiminde belirli bir uyumun sağlanabildiği derneklerde olumlu çalışmaların yapılabildiğini gözlemlemek de mümkündür. Malmö'de eğitim ve kültürel alanlarda yaptığı başarılı çalışmalarla dikkat çeken Malmö Turkiska Kultur Föreningen'i (MTKF-Malmö Türk Kültür Derneği) buna örnek göstermek mümkündür. Dernek Başkanı Selahattin Filyos, başarılarının altında yatan etmenleri şu şekilde açıklamaktadır:

"(...) Bizim dernekte güzel bir uyum var. Bunun da nedeni yönetimimizin genç arkadaşlardan oluşması. Böylece aramızda bir dinamizm de var. Biz bir şeyler yapmak istiyoruz. Bir şeyleri değiştirmek istiyoruz. Bakıyoruz etrafımıza, çocuklarımıza, kardeşlerimize Türkçenin kaybolduğunu görüyoruz. Bunun için bir şeyler yapmamız lazım. Bunu kimler yapabilir? Bizler yapabiliriz. Eğer bizler başlatmazsak, kimse de bir şeye başlamaz. Malmö çevresine yönelik çalışmalarımızı, % 100 için içine girerek yapıyoruz. En büyük artımız araştırma yapmamız. Geleceğe yönelik ne yapabiliriz, hep bunu düşünüyoruz. İleriye yönelik hep araştırmalar yapıyoruz. Arkadaşlar sürekli projelerle geliyorlar. Dernekteki arkadaşlarla ailecek de görüşüyoruz. Aramızda iyi bir diyalog var" (Selahattin Filyos, 11/10/2010, Malmö).

Bugün genelde dernekçilikten anlaşılan kültürel, eğitsel faaliyetlerde bulunulmasından öte, özel günler vesilesiyle yapılan eğlence programları olmaya başlamıştır. Malmö'de

yaşamakta olan Alp Okur'un¹⁴¹ yönetim kurulunda bulunduğu MTKF'nin kuruluşundan bu yana geçen süreci değerlendirirken söyledikleri bu anlamda dikkat çekicidir:

“Buradaki eski insanlarla muhabbet ettiğinizde, dernekçilik olayını çok iyi bildiklerini söylerler. Böyle iştahlı iştahlı anlatıyorlar. Anlattıkları tek şey de yaptıkları eğlence. Eğlencelere insanların çok geldiğini, çok şamatalı olduğunu, yediklerini, içtiklerini söylerler. 72'den bu yana 38 yıl geçmiş. 10 yıl şöyle bir geriye gidelim, 28 yıl boyunca bu insanlar sadece eğlence yapmışlar.¹⁴² Sadece eğlence. Bizim insanlara bir şey verilmemiş. Kuruluş temelinde eğlence var sanki” (Alp Okur, 11/10/2010, Malmö).

MTKF'nin yönetim kurulunda yer alan bir diğer isim Adnan Durmuş¹⁴³ ise, pek çok alanda değişim yaşanırken, derneklerin İsveç'te yaşanan bu değişime ayak uyduramadıklarını belirtmektedir:

“İstatistik olarak baktığımız zaman, Türkler içersinde üniversiteye gidenlerin sayısı, % 10'u geçmez. Bu bir başarısızlıktır. Buradaki dernekler, dünyadaki değişime, İsveç'teki değişime ayak uyduramadılar. Örneğin benim geldiğim yıllarda, 79-80'lerde, hatta 80'lerin sonlarına kadar televizyon diye bir şey söz konusu değildi. Sadece İsveç televizyonları vardı. Ama şimdi internet olsun, televizyonların yaygınlaşması olsun, pek çok gelişme oldu. Ne yaptık ki? (...)” (Adnan Durmuş, 11/10/2010, Malmö).

Genel olarak bakıldığında, yaptıkları faaliyetler açısından işlevselliklerindeki sıkıntılar kadar, İsveç'te Türklere ait derneklerin kuruluşundan bu yana 40 yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına rağmen, bu sivil toplum kuruluşlarının hala kendi imkânlarıyla varlıklarını devam ettirebilecek örgütler konumuna gelememiş olmaları da düşündürücüdür. Devletten aldıkları yardım, işlettikleri lokal türü yerlerden elde ettikleri kazanç ve toplayabildikleri üye aidatları ile kendilerini finanse etmeye çalışan bu sivil toplum kurumlarının genelde ekonomik sorunlar yaşadıkları görülmektedir. İsveç'te sivil toplum kuruluşlarına maddi anlamda başlangıçta çok büyük destek verilmesine karşın, daha sonra bu örgütlere aktarılan paralarda kısıtlamalara gidilmiştir. Kuruluşlarından bu yana genelde devletten aldıkları maddi yardımla ayakta kalan dernekler, buradan gelen para miktarı kısıtlanınca ekonomik sıkıntılara maruz

¹⁴¹ Aslen Kahramanmaraşlı olan Okur, 2002 yılından beri İsveç'te yaşamaktadır. Okur, MTKF Yönetim Kurulu Kültür Kolları Sorumlusu'dur

¹⁴² Alp Okur burada MTKF'nin kuruluş yılı olan 1972 yılını kastetmektedir. Okur'un aradan geçen 38 yıl içersinde son on yılı ayrı değerlendirmesi ise, dernek yönetiminin değişmesi ve gençlerin dernek yönetimine gelmesiyle alakalıdır.

¹⁴³ Aslen Giresunlu olan 47 yaşındaki Durmuş, 1979 yılından beri İsveç'te yaşamaktadır. Durmuş, tır şöforü olarak çalışmaktadır.

kalmışlardır. Bu durumun öngörülememesi ve ekonomik bağımsızlık için gereken önlemlerin zamanında alınamayışı bu durumu doğurmuştur.

3.7. Asimilasyon İle Entegrasyon Arasında Üçüncü Kuşak Türkler

Birinci ve ikinci kuşaktaki Türklerle genel açıdan kıyaslandığında, İsveç'te üçüncü kuşakta yer alan Türklerin, Türkiye'yle ve Türk kimliğiyle ilişkilerinin daha zayıf olduğu görülmektedir. Bu kuşaktakiler için Türk kimliği genelde önemini korumakla birlikte, önceki kuşaklarla kıyaslandığında ise aralarında önemli farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Bu durumun en önemli nedenlerinden bir tanesi, bu kuşaktakilerin çoğunlukla İsveç doğumlu olması ve böylece de sosyalleşme ve kimlik edinme sürecini bu ülkede geçirmiş olmalarıdır. Genelde kendi yakın çevreleriyle sınırlı ilişkileri olan birinci ve ikinci kuşaktaki Türk göçmenlerin aksine, üçüncü kuşaktaki göçmen kökenli Türklerin İsveçlilerle irtibatlarının önceki kuşaklara göre görece olarak daha fazla olması ve İsveç eğitim sisteminde daha çok okumuş olmaları da bu durumun nedenlerinden biri olarak sayılabilir. Üçüncü kuşaktaki Türklerin sosyalleşme sürecinde arkadaş grubunu da doğal olarak bu ülkede edinmiş olmaları ve Türkiye'de iletişim halinde oldukları bir akran gruplarının çoğunlukla bulunmayışı da bu durumun önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. 1969'da İsveç'e giden Yahya Yazar'ın söyledikleri bu açıdan önemlidir:

“(…)Ülkeme gidiyorum arkadaşlarımı görüyorum. (...) Kardeşlerimin bir kısmı Ankara'da bir kısmı İstanbul'da oturuyor. Geçtiğimiz Nisanda hem İstanbul'da hem Ankara'da bir araya geldik. (...) Benim 68 lise mezunu arkadaşlarımla hala görüştüklerim var. (...) Şimdi bu nedir, bir insanı oraya çeken? Bizim bu çocukları, burada büyüyen çocukları oraya çeken şey nesiller geçtikçe bana göre azalıyor. Ben burada 50-100 yılda otursam, ben bundan 40 yıl sonra da gitsem Türkiye'ye, ben oraya ait bir adamım. Çünkü benim orda bir geçmişim var. (...) Zaten şimdi olay öyle bir olay ki, mesela 70'li 80'li yıllarda arabalarla gidiliyordu. Ben dört-beş defa arabayla gittim Türkiye'ye. Bayağı yorucu bir iş. (...) Tabi ayrı bir hazda var işin içinde. Ne de olsa ülkeneye gidiyorsun.(...)” (Yahya Yazar, 17/09/2010, Alby).

Üçüncü kuşaktaki Türkler içersinde, tatil yeri tercihi konusunda gözlemlenen değişim de dikkat çekicidir. Birinci kuşaktaki göçmen Türkler, tatillerini genelde doğdukları coğrafyada geçirmişlerdir. Burada coğrafyadan kastedilenin Türkiye değil, doğulan yer (il, ilçe, köy) olduğunu belirtmek gerekir. Bu kuşaktakilerin çoğu hemen hemen her sene yaza doğru Türkiye'ye gitmekte ve bu gidenlerin bazıları da uzun bir süre (yılın neredeyse yarısı kadar) Türkiye'de kaldıktan sonra İsveç'e dönmektedirler.

İkinci kuşaktaki Türkler, tatil zamanlarında genelde önce Türkiye'deki tatil beldelerine (çoğunlukla Akdeniz bölgesine) gidip tatillerini geçirmekte ve İsveç'e geri dönme tarihlerine yakın, doğdukları yere uğrayıp birkaç günlerini de burada geçirdikten sonra İsveç'e dönmektedirler. Bu kuşaktakilerin akrabalık bağlarını genelde önemsemesi, çoğunun Türkiye'de ev sahibi olması, onların doğdukları bölge ile irtibatlarının devam etmesine neden olmuştur.

Birinci ve ikinci kuşak arasındaki bu kısmi dönüşüm, üçüncü kuşaktaki Türkler söz konusu olduğunda daha ciddi boyutlar kazanmaktadır. Üçüncü kuşaktaki Türkler arasında tatil yeri tercihi, önceki kuşaklara nazaran farklılaşmaktadır. Bu kuşaktakiler, köken olarak bağlı oldukları coğrafyaya gitmeyi genelde sıkıcı bulmakta ve tatillerini bu yerlere uğramadan geçirmek istemektedirler. Ebeveynlerinin memleketine genelde gitmek istemeyen bu kuşaktaki bazı Türkler içerisinde, tatillerini farklı bir ülkede geçirmek isteyenlere de rastlanabilmektedir. TRF Başkanı Hasan Dölek bu konuya dikkat çekerek şunları söylemektedir:

“(…) Türk çocuklarının Türkiye ile olan ilişkileri kesildiği için soruyoruz: Yazın tatile nereye gideceksin? “Kanarya Adalarına gideceğim.” Nereye gideceksin? “Endonezya'ya.” Nereye gideceksin? “Malezya'ya, Yunanistan'a gideceğim” diyor. Yunanistan'a gidiyor. Kıbrıs Rum Kesimi'ne gidiyor. Rodos'a gidiyor. Girit'e gidiyor. Ee bu karşı taraf Türk tarafı. Kendi memleketi. Demek ki ilişki zayıflıyor. Bu da yıllarca olan siyasi politikadan kaynaklanıyor. Tabi Türkiye'nin de bu konuda suçu yok mu? Var. Türkiye'de bir an önce İsveç ile eğitim anlaşmasını yapıp, eğitim olayına destek vermesi lazım. Türklerin Türkçe eğitim olayına destek vermesi lazım. Bu da çok önemli” (Hasan Dölek, 13/08/2010, Sundryberg).

İsveç'te yaşayan yaşlı Türklerden Mehmet Arif İzan¹⁴⁴ da, tatil yerlerindeki tercihten hareketle yaptığı değerlendirmede, üçüncü kuşaktaki Türkler arasında, kültürel kimliklerine karşı bir yabancılaşma olduğunu ve bu gençlerin bir nevi asimilasyona uğradıklarına dikkat çekmektedir:

“(…) Muazzam bir değişme var. Yeni kuşaklar bugün asimile olmuş durumda. Türkiye'yi beğenmiyorlar. Türkiye'ye gittiklerinde, sahil kenarlarına tatile gidiyorlar. Aynı yabancılar gibi. Ne yemek kültürleri var, ne de konuşma kültürleri! Ne bileyim ben! Velhasıl çok değişik şeyler gördük burada (...)” (Mehmet Arif İzan, 23/04/2010, Skärholmen).

¹⁴⁴ 1930 Adana doğumlu olan Mehmet Arif İzan, 1959'da ilk olarak Almanya'ya gitmiş, 1961'de ise İsveç'e yerleşmiş ve o tarihten beri bu ülkede yaşamaktadır. İsveç'te makinist olarak çalışan İzan, 1990'da emekli olmuştur.

TRF'nin eski başkanı Osman Özkanat, üçüncü kuşaktaki Türklerin, Türk kimliği ile olan sınırlı düzeydeki ilişkisini ise şöyle anlatmaktadır:

“(…) Burada doğan, büyüyen Türkiyeli kesimin büyük bölümü, diyelim ki Türkler kendisini Türk olarak görüyor. Ha bu öğeleri ne kadar biliyor? Yazarını tanımaz, şairini tanımaz, sinemasını bilmez, kendi etnik kimliğindeki öğeler konusunda fazla bir bilgisi yok. Ancak Türküm diyor. Galatasaray’a bakar, Fenerbahçe’ye bakar, yani bu tip şeylerle kendisini ifade edebiliyor. Böyle bir grup var. Bu gruba baktığımız zaman, Türküm diyor. Türkçeyle ilgili bilgisi sınırlı. Anadiliyle olan ilişkisi sınırlı. Hatta hiç Türkçe bilmeyenler var. Sorduğunuz zaman Türküm diyor. Burada tabi iş anne-babalara düşüyor. İsveç toplumuna düşüyor. Onlar kendilerini İsveç Türkü olarak görüyorlar. İsveç’i reddetmiyorlar. Bunlardan bir sıkıntı olmaz. Eğer bunun altı doldurulabilirse tabi. Senin sorduğun bu kültürel kimliğin altı doldurulursa sorun olmaz(…)” (Osman Özkanat, 13/02/2010, Skärholmen).

Dil, ulusal kimlik açısından son derece önemli unsurlardan biridir. Benedict Anderson, ulusların ortaya çıkmasında ve gelişmesinde, resmi devlet dillerinin hayati bir rol oynadığına dikkat çekmektedir (Anderson, 2009). Dili, toplumların kendilerini ve buna bağlı olarak kimliklerini belirtme araçlarından bir tanesi olarak değerlendirmek mümkündür. Dil bir toplumun tüm faaliyetlerinin ve ilişkilerinin ürünü olan kültürünün kodlanarak, ortak bir toplum paydasında kullanıma açılmasını sağlamaktadır. Bilgi ve toplum ilişkisinde dil ve kültür sayesinde toplumun/bireylerin kendilerini tanıması, tanıtması ve diğer toplumlarla/bireylerle olan farkını, farklılığını algılaması söz konusu olmaktadır (Tuna, 2003).

Birinci ve ikinci kuşaktaki Türk göçmenlerinin kendi aralarındaki iletişimlerinde, aktif dillerinin genelde Türkçe olmasına karşılık, üçüncü kuşakta yer alan göçmen kökenli Türkler arasında aktif dilin daha ziyade İsveççe olduğu görülmektedir. Bu kuşaktakilerin Türkçesinin de genelde sınırlı olduğu, Türkçe konuşmaya başladıklarında, karşılık üretmedikleri kelimeler için arada sık sık İsveççe kelimeler kullandıkları görülmektedir. Bu durum, bu kuşaktakilerin Türkçe değil de İsveççe düşündüklerinin bir göstergesi olarak da görülebilir. Alp Okur, üçüncü kuşakta görülen Türkçe ile ilgili sıkıntıyı şöyle anlatmaktadır:

“Bizim buraya Türk gençleri gelir, maç izlemeye. Aralarında hep İsveççe konuşuyorlar. İletişim dilleri İsveççe. Dışarıda konuşmalar eyvallah diyeceğim ama bari buraya geldiğinde Türkçe konuş. Burada Türkçeni kullan. Türkçeni geliştir. Türkçesi bu adamların zaten bozulmuş. Bir laf söylüyor, ikinci laf İsveççe oluyor. Bilgisayar dili gibi bir şey olmuş. Burada Türkçe konuş ki, antrenmanlı olabilesin. Ancak burada bile kendi aralarında İsveççe konuşuyorlar” (Alp Okur, 11/10/2010, Malmö).

Malmö’de yaşayan İsveç doğumlu 27 yaşındaki Barış Dağlı ise, İsveç’teki üçüncü nesil Türklerden bahsedilirken, onların Türkçelerinin bozuk olmasından sıklıkla vurgu yapılmasının kendisinde oluşturduğu rahatsızlığı şöyle ifade etmektedir:

“Hep diyoruz ki, Avrupa’da Türk gençleri Türkçeyi konuşmasını bilmiyor. Peki, Türkiye’deki gençlerin çok iyi Türkçe konuştuklarını, Türk kültürüyle irtibatlarının çok iyi olduğunu söyleyebilir miyiz? Ben şuna kalıbımı basarım ki, Avrupa’da yaşayan Türk gençlerinin milli şuuru, Türkiye’de yaşayanlarınkinden daha kuvvetli. Ben buna inanıyorum. Ama tabii bu Türkiye’deki gençlerin suçu değil. Burada devlet gençlere önem veriyor. Spor salonunu yapıyor. Her mahallede 3-4 tane çim saha var. Burada gençler gidip oralarda vakit geçirebiliyorlar. Türkiye’deki gençlere bak, okullardaki gençlere bak. Ben gördüm bunları gerçekten de şok oldum. Eğer burası böyleyse ben kralım dedim (...)” (Barış Dağlı, 11/10/2010, Malmö).

Birinci ve ikinci kuşaktakilere sorulduğunda, üçüncü kuşaktaki Türklerin durumlarının, çeşitli açılardan genelde şikayet konusu yapıldığı görülmektedir. Göteborg’da yaşayan ikinci kuşak Türk göçmenlerden Orhan Çorap, birinci kuşaktaki Türk göçmenlerle yaptığı kıyaslamada, üçüncü kuşaktaki genç nesille ilgili şu değerlendirmede bulunmaktadır:

“Babamın anlattığına göre, ben üç ay sadece yoğurt yediklerini biliyorum. Sadece patates yoğurt yemişler. Çünkü yiyecek-içecek konusunda bayağı bir sıkıntılılar. Dil konusunda bayağı bir sıkıntılılar. Tabii o anki sıkıntılar mı dersiniz, yoksa şimdi gençliğin sıkıntıları mı dersiniz? O andaki sıkıntılar belki daha da iyiydi. Şu andaki gençlerimizin ellerinde paraları var. Ağzlarında çok iyi dilleri var, ama ahlaki bakımdan çok kötü durumlara gidiyorlar. Hangisi dersiniz, keşke eskisi gibi olsak da en azından çocuklarımız kendi ahlaklarında dursalar, ama olmuyor bazı şeyler. Zaman ilerledikçe, eğer anne-baba sağlam durmuyorsa, çocukların İsveç’te yaşamaları çok zor” (Orhan Çorap, 10/10/2010, Göteborg).

Mustafa Tümtürk, üçüncü nesildeki Türklerle ilgili değerlendirme yaparken, ebeveynleri ve bu kuşak arasındaki kopukluğa dikkat çekerek, anne-babaların çocuklarıyla yeterince ilgilenmemesini eleştirmektedir:

“(..) Burada yetişenler; başarısız yetişmiş, İsveçlilerden etkilenmiş, kültür kopukluğuna uğramış kişiler olarak kabul ediliyor. Burada hangi anne-babaya “siz çocuğunuzdan memnun musunuz? Onu istediğiniz şekilde yetiştirebildiniz mi?” sorusunu sorduğunuzda, % 90’ı size hayır yanıtını verecektir. Çünkü okulla, öğretmeniyle ilişkisi yok. Okulda ne öğretildiğinden haberi yok. Arkadaş çevresiyle ilişkisi yok. Ne oluyor o zaman? Çocuk, tamamen kendi başına büyüyor. Çocuğa istediğin kültürü verememişsin. Sürekli çelişki yaşıyor. Memnun olmadığınız bir evlat var. Diğer insanların evlatlarına bakıyorsunuz, onlarda da aynı problemler var (...)” (Mustafa Tümtürk, 06/05/2010, Örnberg).

Stockholm’de Türkçe öğretmenliği yapmakta olan Mustafa Sönmez de anne babaların çocuklarına karşı ilgisizliğinin büyük bir sıkıntı olduğunu belirtmektedir. Sönmez,

ebeveynlerin çocuklarıyla düzgün bir iletişim kuramamalarından dolayı yeni nesilde Türkçenin çok bozuk olduğunu ve bu neslin asimilasyonla karşı karşıya bulunduğunu belirtmektedir:

“(...) Evde düzgün Türkçe konuşulmuyor. Türkçe kitap okunmuyor. Dışarıda çocuk desteklenmiyor dil olarak. Böyle olunca da okulun vermiş olduğu haftada bir ya da iki saatlik Türkçe eğitim biraz havada kalıyor. (...) geçmişle karşılaştığımız zaman yüzde yüze varan bir kötüleşmenin olduğunu söyleyebilirim ve bugün haftada kırk dakikayla altmış dakika arasında gruplar olarak öğrencilere Türkçe dersleri veriliyor. Bu da yeterli değil dediğim gibi çocuk evden destek almıyor, okumuyor ve son yıllarda artan özel televizyonlar ve o özel televizyonlarda konuşulan dil, çocukların dilini de büyük ölçüde bozuyor. (...) Dolayısıyla bugün çocuklarımız kendi ana dillerini yeterince öğrenmekten çok uzaktalar. Ancak günlük dilde konuşabiliyorlar. Biraz bilimsel konulara girildiği zaman kesinlikle susuyorlar. Türkçe yazı yazmakta da çok başarısızlar. Türkçe yazıları çok bozuk. Kurdukları tümceler gerçekten başlı başına bir olay. Bunun için de dediğim gibi başta aileler olmak üzere örgütlere, öğretmenlere ve aydın kesimlere büyük işler düşüyor ve bu birlik ve beraberlik sağlanamadığı için de ne yazık ki, çocuklarımız ister istemez kendi ana dillerini kaybetmekle karşı karşıya durumdadır. Bu bir kuşak sürer yada sürmez bilmiyorum ama bizde bana göre asimilasyon başlamış durumda. Çünkü bizim öğrencilerimiz anne baba olmaya başladılar ve Türkçeleri yetersiz olduğu için çocuklarıyla daha iyi konuştukları İsveççe konuşuyorlar dolayısıyla çocuk evde Türkçe yerine bu sefer İsveççe öğreniyor, anne-babasından İsveççe alıyor. (...) Dolayısıyla Türk kültürü ne ölçüde kazandırılabilir ülke sevgisi, etnik kimlik ne ölçüde kazandırılabilir gerçekten sorgulanması gereken bir durum (...)” (Mustafa Sönmez, 04/08/2010, Kista).

Mustafa Sönmez’in dikkat çektiği önemli hususlardan biri de, üçüncü kuşaktaki gençlerin farklı bir etkinlikte bulunmamasından dolayı, gelip aileleriyle paylaşacakları, üzerinde tartışacakları bir şeylerinin de olmadığını, böylece aile içinde Türkçelerini kullanma ve geliştirme imkânlarından mahrum olmalarından dolayı da Türkçelerinin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu yönündedir.

Üçüncü nesil Türklerin durumuna bakarak, Türklerin İsveç’te geleceklerinin daha parlak olduğunu düşünenler olduğu gibi, Türklerin tamamen asimilasyona uğrayacaklarını düşünenler de bulunmaktadır. İsveç Türk Federasyonu (Svensk Turkiska Riksförbundet-STRF-) Başkanı Ahmet Önal,¹⁴⁵ özellikle üçüncü neslin eğitim ve iş alanındaki durumunu göz önünde bulundurarak, Türklerin İsveç’teki gelecekleri pozitif açıdan değerlendirmektedir:

¹⁴⁵ 1970 Konya Cihanbeyli doğumlu Önal, 4 yaşından beri İsveç’te yaşamaktadır. STRF’nin Kurucu Başkanı olan Önal, bu federasyonu kurmadan önce, TUF’un (İsveç Türk Gençlik Federasyonu) başkanlığını yapmıştır.

“İsveç'te yaşayan Türklerin geleceğini iyi görüyorum. Mesela 1990'larda gençlerimizin İsveç üniversitelerinde okuma oranı %1'lerdeydi. 2010 yılında %12-13 'lerde olduğunu görüyoruz. (...) Çoğu gençlerimiz, çeşitli bölgelerde İsveç'te başarılı olmanın sırlarını görmeye başladılar. Örgütlerimiz bu konuda web sayfa ve dergilerimizde yazıyor. Gençlerimiz aynı zamanda İsveç ve Türkiye arasındaki imkânları görmeye başladılar. Birçoğunun Türkiye ile ticarete yöneleceklerine inanıyorum (...)" (Ahmet Önal, 15/10/2010, Östermalm).

İhlas Haber Ajansı'nın İsveç temsilcisi Metin Altınışık ise, İsveç'teki Türklerin kaçınılmaz bir şekilde asimilasyona uğrayacaklarını söylemektedir:

“Artık Türkler buradan geri dönemeyecekler. Çok seneler sonra bizim görme şansımız yok. Yavaş yavaş ben asimile olacaklarımı düşünüyorum. Herkes “asimile olmayacaklar” filan diyor, ama olacaklar. Mesela şöyle bir şey söyleyeyim: XII. Karl Türkiye'ye geldikten sonra buraya dönerken, yanında bin tane yeniçeri ile geliyor. Nerede bu yeniçeriler? Kayıp ama ben buldum. Dalarma adında buraya 200 km uzakta, kuzeyde bir bölgede buldum onları. Orada esmer esmer kısa boylu, orta boylu İsveçliler var. Bunların Türkiye'den gelen yeniçerilerin kuşağı olduğu söyleniliyor. Türkçe mürkçe yok. İleride asimilasyon yüzde yüz diye düşünüyorum ben. Ama bu 4-5 nesil daha değişir. Çünkü çare yok. Koruma şansı yok. Görüyorum yeni nesil, birinci nesle göre daha muhafazakar değil” (Metin Altınışık, 02/03/2010, Sundyberg).

3.8. Bir Göçmen Grubu Olarak Türklerin İsveç'te Yaşadıkları Ayrımcılık Sorunu

Öteki Batı ülkeleri ile kıyaslandığında İsveç, göçmenlere karşı oldukça pozitif bir noktada yer almasına karşın, özellikle 1990'lardan sonra göçmen politikasında gözlemlenen değişimler, genel olarak İsveç'teki göçmen gruplarını ve bu gruplardan biri olan Türkleri olumsuz etkilemiştir. Göçmenlerin Avrupa'daki deneyimleri genel olarak incelendiğinde, özellikle ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde bu grupların, yabancı düşmanlığına (xenophobia) ve ırkçılığa maruz kaldıkları görülmektedir.

Marksist felsefeci E. Balibar, iktisadi, siyasi, kültürel krizlerin olduğu zamanlarda ırkçılığın yükseldiğine dikkat çekmektedir. Bu gibi kriz anlarında, ortak bir tutum olarak, “bir göç ve göçmen sorunu olduğu”na dikkat çekilmektedir. Gerçekte bu açıklamaların özelliği, ister işsizlik, ister yerleşim, sosyal sigorta, okullaşma, halk sağlığı, adetler, isterse suç eylemleri olsun, tüm toplumsal “sorun”ların “göçmenlerin” varlığı olgusundan çıkan ya da en azından bununla daha vahim hale gelen sorunlara dönüştüğü sonucunu çıkarmalarıdır. Böylece göçün azaltılmasının ve mümkünse kaldırılmasının toplumsal sorunların çözülmesine olanak sağlayacağı ya da en azından çözüm yolunda bir engeli ortadan kaldıracığı düşüncesi dile getirilmektedir. Balibar'ın göçmen ve göç kategorileri konusunda dikkat çektiği ikinci bir paradoks, dile getirilen

yaklaşımlarda; göçmenleri hem birleştirici hem de farklılaştırıcı kategoriler üretilmesidir. Böylece coğrafi kökleri, özel tarihleri (dolayısıyla kültürleri ve yaşam tarzları), ulusal alana giriş koşulları ve hukuksal statüleri tamamen farklı yapıda olan göçmenlerin, tek bir durumda ya da tek bir tipte ele alındığı görülmektedir (Balibar, 2007). Bu durumda Bir Çinlinin Japondan (ikisi de çekik gözlüdür), bir İranlının Türkten (ikisi de Müslümandır) pek bir farkı yoktur.

İsveç'e göçmenlerin gelmesi ve genelde alt düzeydeki işleri, temizlik işlerini yapmaları ve bundan dolayı en alttaki İsveçlinin bile sınıf atlamış hissine kapılması dolayısıyla başlangıçta göçmenler hoş karşılanıp, herhangi bir ırkçılığa maruz kalmasalar da özellikle kriz dönemlerinde, göçmenler üzerindeki tartışmalar yoğunlaşmış ve göçmen kökenliler çeşitli düzeylerde ayrımcılığa ve ırkçılığa maruz kalmışlardır. İsveç'e kitlesel işçi göçlerinin yaşandığı ilk dönemler hakkında Adem Okur'un¹⁴⁶ anlattıkları bu açıdan dikkat çekicidir:

“(...)60'lı yıllarda, sadece Türkler için söylemiyorum, diğer göçmen gruplarını da katarak söylüyorum, İsveç'e geldiğimizde, bir mağazada temizlik yapan İsveçli o mağazada temizlik şefi oldu veya personel şefi oldu. Biz de orada temizlikçi olduk. Bir araba tamircisine gidiyorsun, orada tamirci olan İsveçli ustabaşı oldu. Öbür taraftaki restoran şefi oldu. Göçmenlerin gelmesiyle İsveçlilerin bir nevi klâsı yükseldi.(...)” (Adem Okur, 16/03/2010, Sundryberg).

Göçmenlere karşı başlangıçta sergilenen pozitif tutumda, kriz dönemlerinde farklılaşma olmuştur. 1980'de Avrupa'da olduğu gibi İsveç'te de ekonomik krizin baş göstermesi ve işsizliğin artması sonucunda yabancı düşmanlığında artış olmuştur. Bu dönemde, ırkçılar tarafından sokaklarda, trenlerde ve otobüslerde; “zencilere ölüm”, “göçü durdurun”, “en iyi yabancı ölü yabancıdır” gibi sloganların yazılması bunun göstergesidir (Aydın, 1981: 3).

İsveç'te ayrımcılık artınca 1 Temmuz 1986 tarihinde Ayrımcılık Ombudsmanlığı (Diskrimineringsombudsmannen-DO-) kurulmuştur. Kurumun ilk Başkanı Peter Nobel 1987'de yaptığı açıklamada: “İsveç kamuoyunda göçmenlere karşı olumsuz yaklaşım ve propagandanın 1980'li yıllardan itibaren arttığını ve basının da bunu körüklediğine dikkat” çekmiştir. Nobel, İsveç'in göçmen politikasının hümaniter özelliğinin aynı yıllarda değer kaybetmeye başladığını belirtmiştir (Yeni Birlik, 1987: 26).

¹⁴⁶ 1956 Konya Kulu/Kozanlı doğumlu olan Okur, 39 yıl önce İsveç'e göç etmiştir. Alby Türk İşçi ve Kültür Derneği'nin (Turkiska Arbetar & Kulturförening) Başkanı olan Okur, Sosyal Demokrat Parti'den 3 dönem Botkyrka Belediyesi Meclis Üyesi olarak görev yapmıştır.

İrkçılığın artma eğilimi göstermesi, yabancılara karşı önyargıları da körüklemiştir. 2 Kasım 1984 günü Stockholm'deki Pub Mağazası'nda 400 kronluk bir parfüm şişesinin çalınması üzerine İsveç polisi, elinde herhangi bir delil olmamasına rağmen, önyargılardan hareket ederek, bu mağazada temizlik işçisi olarak çalışan iki Türk kadınına (Meral Ovabaşlı ve Ümit Şanlı) hırsız muamelesi yapmış, mağazada herkesin gelip geçtiği bir koridorda ve olayın etkisiyle insanların toplandığı bir ortamda, iç çamaşırlarına kadar onları soyarak, çalınan ürünü bulmaya çalışmış, ancak bu çalışanların suçsuz oldukları ortaya çıkmıştır¹⁴⁷ (Holago, 1984: 3-5).

Batı toplumlarına genel olarak bakıldığında siyasi, sosyal veya iktisadi kriz dönemlerinde, (mevcut gündemi de değiştirme aracı olarak) suç olaylarında genelde göçmenlerin ön plana çıkarıldığı, göçmenlerin gelmesi ile suç oranlarında artış olduğu ve ülkedeki toplumsal düzenin de göçmenler tarafından altüst edildiğinin sıklıkla vurgulandığı görülmektedir. İsveç Parlamentosu'nda Türk kökenli tek milletvekili olan, Yeşiller Partisi (Miljöpartiet de Gröna-MP) Milletvekili Mehmet Kaplan¹⁴⁸ bu türden yaklaşımlardaki sıkıntıyı şöyle ifade etmektedir:

“(...)Suç işleyenler grubuna baktığımızda sosyo-ekonomik olarak açıklamak mümkün. Genelde işte bir toplumda üçüncü sınıf vatandaş grubunda olanlar arasında, suç işleme oranı çok daha yüksek şiddet suçları. Ancak aynı şekilde de ekonomik suçlar; yani işte şirket dolandırıcılığı gibi o tür şeyleri de üst seviyedeki kesimler yapıyor. Onun için kriminologlar, suçu işleyenlerin kim olduğuna değil de, hangi gruba mensup olduğuna bakarken sosyo-ekonomik olarak bakmakta yarar olduğunu düşünüyorlar. Bunu bilimsel araştırmalara dayanarak yapmak gerekiyor. Yoksa çok kolay şekilde, işte göçmenler suçları işliyor; göçmen oldukları için veyahut Türkler veyahut Yunanlılar, Sırlar işliyor demek mümkün. Burada da popülist söylemler benimseyen partiler var. Şu anda mecliste de var zaten (...) ırkçı parti de var. Onun için ithamda bulunmak her zaman popülist bir söylemdir. Siz işte “suç işleyenlere biz karşıyız ve suçu göçmenler işliyor” diye iddia ettiğinizde, toplumun % 99'u suç işlemediği için o % 99'dan büyük bir kesimi sizin arkanızda durur (...)”(Mehmet Kaplan, 07/09/2010, Sveriges Riksdag-İsveç Parlamentosu).

1980'lerde olduğu gibi, İsveç'te 1990'larda baş gösteren ekonomik kriz süreci de yabancı düşmanlığının ve ırkçılığın artmasına neden olmuştur. Bu gibi kriz süreçlerinde ekonomik krizlerin ve işsizliğin yaygınlaşmasının başlıca nedenlerinden biri olarak,

¹⁴⁷ Mağazada çalışanlar içersinde önce Türklerden şüphelenilmesine karşın, bu hırsızlığı yapanın aynı mağazada çalışan bir İngiliz olduğu daha sonra ortaya çıkmıştır.

¹⁴⁸ 1971 Gaziantep doğumlu olan Kaplan 1 yaşından beri İsveç'te yaşamaktadır. 1997 yılında siyasete başlayan Kaplan, iki dönemdir parlamentoda milletvekilliği yapmaktadır. Kaplan aynı zamanda, Yeşiller Partisi'nin İsveç Parlamentosu'nda grup başkanlığını yapmaktadır. Kaplan milletvekili olmadan önce, Kista'da Ayrımcılıkla Mücadele Bürosu'nda müdür olarak da görev yapmıştır.

göçmenlerin varlığı öne çıkarılmakta ve bunların ekonomiyi olumsuz etkiledikleri belirtilmektedir. Basında bu yönde yayınların yapılması ve bazı siyasetçilerin bu doğrultuda söylemler kullanmaları, göçmenlere karşı düşmanlığı körüklemektedir. Göçmenlerin ekonomiye ve ülkeye katkıları genelde göz ardı edilmektedir.

Olof Palme'den SAP'ın başkanlığını devralan Ingvar Carlsson, (kendi isteğiyle partisinin genel başkanlığını bırakması nedeniyle) yapılan parti kongresindeki konuşmasında, göçmenlerin sayesinde, İsveç'te yaşamın daha da zenginleştiğini söylemiştir. Carlsson, İsveç'in refah ülkesi haline gelmesinde, göçmenlerin unutulmaz katkıları olduğunu ve İsveç'in gelişmesine ekonomik katkılarının yanı sıra kültürel katkılarının da olduğunu kaydederek, Stockholm'ün, göçmenler sayesinde zengin bir kültür yaşamına kavuştuğunu belirtmiştir. Ingvar Carlsson, göçmenlerin topluma entegrasyonu konusunda yeteri kadar başarılı olunmadığını da vurgulayarak, bu grupların yaşadıkları ayrımcılığa şöyle dikkat çekmiştir:

“Göçmenler iş piyasasında yerini alamadıkları gibi politik yaşamda da topluma entegre olmuş değiller. Bugün bizim kongremizde, göçmenler gereğince temsil edilmiyorlar. Onlara politik yaşamda, aktif rol üstlenecek şansı tanımamız gerekir. Aynı şekilde İsveç parlamentosunda da çok az göçmen kökenli temsilci var. Yerleşim bölgelerinde de kesin bir segrigasyon söz konusu” (Yeni Birlik, 1996: 15).

Hukuk Profesörü Christian Diesen'in Mart 2005'te yayınlanan “Yasa Önünde Eşitlik” başlıklı akademik çalışması, İsveç adalet sisteminde göçmenlerin uğradığı haksızlıkları gözler önüne sermiş ve büyük tartışmalara neden olmuştur. Kitapta, İsveç Ceza Yasası'nda “eşit suça eşit ceza” ilkesi uygulanmakla beraber, çocuklara ve psikolojik rahatsızlığı olanlara özel konumlarından dolayı pozitif ayrımcılık, buna karşılık göçmenlere ve daha önce ceza almış kişilere ise negatif ayrımcılık uygulandığı, örneklerle ortaya konmuştur. İşledikleri eşit nitelikli suçlar nedeniyle insanlara kuramsal olarak eşit davranılması gerekirken, suçun kişilere ve konumlarına göre yorumlandığı belirtildi. Christian Diesen bu çalışmasında, mevcut adalet sisteminin işleyişine sınıfsal bir bakış açısıyla bakıldığında, polisin takip, kanıt toplama ve soruşturmayı ele alış biçiminde, göçmen kişilerin soruşturulmasına öncelik verdiğini ve bunun takibine daha fazla zaman ayırdığını belirtmektedir. Aynı şekilde savcılık makamında da gözaltı, tutuklama gibi özgürlük kısıtlayıcı önlemlere zanlıların göçmen olması durumunda daha fazla başvurulduğu ortaya konulmuştur (Yeni Birlik, 2005: 10).

İsveç'te ayrımcılık konusunda pek çok yasal düzenleme yapılmış olmasına rağmen, bu yasal düzenlemelerle yapısal ayrımcılığın önüne geçilemediği görülmektedir. Özellikle yapılan iş başvurularında isimlerinden dolayı insanların ayrımcılığa maruz kalması bunun başlıca göstergelerinden biridir. Barış Dağlı bu türden bir ayrımcılığa örnek olarak şunu aktarmaktadır:

“Geçen gazetelerde de yazdı. Kızın bir tanesi telefon açıyor iş görüşmesi için. İsveççesi perfekt. Karşı taraf yabancı olduğunu anlamıyor. Adam diyor ki, tamam gel görüşelim ve kız gidiyor görüşmeye. Görüşmede artık adam diyor ki, şu anda birkaç kişinin daha başvurusu var. Ben size haber vereceğim diyor. Eve geliyor kız. Bir-iki gün sonra telefon geliyor kıza. Maalesef işi başkasına verdik diyorlar. Kız iki gün sonra tekrar telefon açıyor aynı yere. Ya ben çalışmak istiyorum diyor ama yabancı olduğunu belirtmiyor. Adam gel diyor. Bu sefer de kız adama “ya sen bana iş yok demedin mi?” diyor” (Barış Dağlı, 11/10/2010, Malmö).

Bu türden ayrımcılık örneklerine sadece iş görüşmelerinde değil, farklı düzlemlerde rastlayabilmek de mümkün. Uğur Durmuş'un¹⁴⁹ yaşadığı deneyimi buna örnek göstermek mümkündür:

“Ben okula gidiyordum. Okul beni pratiğe gönderdi. Gittiğimde ilk soru, “nerelisin?” dedi. “Hangi ülkeden geliyorsun” dedi. “Ben Türküm nereli olacağım. Doğma büyüme buralıyım işte” dedim. Sonra tekrar gittim pratik yerine. Herif dedi ki, “yok lazım değilsin”. O zaman niye buraya çağırıyorsun?” (Uğur Durmuş, 11/10/2010, Malmö).

Mirza Kurtuluş,¹⁵⁰ bir yabancı olarak Avrupa'da yaşamının artık zor olduğunu ve eskiye nazaran Avrupa'da yaşamının cazibesini kaybettiğini belirtmektedir. Kurtuluş, İsveç'te sırf kendisi yabancı olduğu için işyeri kirasının yaklaşık dört katına çıkartıldığını ve bundan dolayı da işyerini kapatmak zorunda kaldığını belirtmektedir:

“(…) Avrupa zorlaşıyor. Bence bu üçüncü dünya ülkelerinde olsun veyahut da Avrupa'ya gelmek isteyen herhangi bir insan olsun, Avrupa'yı bilmiş olsa kesinlikle Avrupa'ya gelmek istemezlerdi. Onların gelmesini de tavsiye etmiyorum. Sakın gelmesinler. En büyük, en güzel mutluluk da ordadır. (...) En azından kendi ülkesinde bir yabancı konumuna düşmüyorlar. (...) Benim burada işyerim vardı. İşyerimi kapatmamın sebebi, yine yabancı olduğum içindir. Burada benim dükkânımın kirasını fazla yapmış oldular. Yani 2500 iken 9.000 kron kadar eklemiş oldular. O kadar çok fazla. O kadar büyük bir farkla benden kira istemiş oldular. 4 tane avukat tuttuğum halde içinde İsveçliler de var yabancı kökenlilerde var. Hiç birisi de bana yardımcı olamadı (...)” (Mirza Kurtuluş, 13/10/2010, Varberg).

¹⁴⁹ 21 yaşında olan İsveç doğumlu Durmuş, öğrencidir.

¹⁵⁰ Aslen Diyarbakırlı olan 51 yaşındaki Kurtuluş, 1992 yılından beri İsveç'te yaşamaktadır. Bir dönem öğretmenlik yapan Kurtuluş'un asıl mesleği terzicilikdir. Kurtuluş'un, folklor ve müzik gibi farklı alanlarda da çalışmalarında bulunmaktadır.

İsveç'te yaşayan hukukçu Sadık Kutlu,¹⁵¹ İsveç'te (toplumsal ilişkiler açısından bakıldığında) etnik ayrımcılığa dair sözlerin önceliği olmayan suçlar kapsamında olduğunu, böyle konularda şikâyette bulunulsa dahi, genelde bir karar çıkmadığını ve şikâyet dosyasının kapatıldığını, karar çıksa dahi bunun ancak 2-3 sene sonra olduğunu belirtmektedir. Kutlu, etnik düzeyde ayrımcılık konusunda İsveç'te sosyal bir hassasiyet olduğunu ve bu sosyal baskıdan dolayı (yapısal ayrımcılığı bir tarafa bırakırsak) toplumsal alanda açık bir şekilde ayrımcılık olaylarının pek yaşanmadığını belirtmektedir. Kutlu, son seçimlerde İsveç tarihinde meclise giren ilk ırkçı parti olan İsveç Demokratları'nın (Sverigedemokraterna-SD) siyasal söylemleri dikkate alındığında ortaya tuhaf bir durum çıktığını belirtmektedir:

“(…) İnsanların üzerindeki toplumsal baskı, insanların durduk yerde orda burada herhangi bir şekilde açık bir ayrımcılık yapmasını engelliyor. Ancak bunun istisnasını çok rahat bir şekilde görüyoruz. Sverigedemokraterna diye bir parti var. Onlar çok rahat bir şekilde açık açık takır takır söylüyor. Bunlar da bir şekilde bir şey altında yaptıkları için düşünce özgürlüğü içerisine giriyor. (...) Mesela Müslümanları biz buraya almak istemiyoruz diyorlar. Müslümanlar burada yaşamasınlar diyorlar. Bu apaçık bir ayrımcılık, ama düşünce özgürlüğü ve ayrımcılıktaki sınır nerede? Bunu hiç kimse çözebilmiş değil” (Sadık Kutlu, 16/09/2010, Kista).

İsveç'te yaşayan göçmen kökenli vatandaşlar, yasal olarak yasak olsa da İsveç'te gizli bir ayrımcılık olduğu konusunda genelde hemfikirdirler. Hakan Sütçü'nün söyledikleri bu açıdan önemlidir:

“(…) Yasal olarak ayrımcılık yok ama uygulamada oluyor. (...) İsveç'te bu en gizlidir. Ayrıca yasal olarak ayrımcılığa karşı yaptırım var, ama aç şimdi telefonu bir yere. Alo böyle böyle. “İsmin ne?” Ali. “Tamam. Biz seni ararız diyorlar” ama Svensson gittiği zaman ona öncelik tanıyorlar. Almanya'da, şurada burada daha kaba ayrımcılık vardır. Ancak burada daha incedir. Burada da ayrımcılık var ama gizlidir. Görülmez normalde. Çünkü yasal olarak yasaktır. (...)”(Hakan Sütçü, 09/10/2010, Göteborg)

İsveç'te (fikirsal düzeyde) ırkçılık, yasal olarak yasaklanmamıştır ve bu durum ülkede sık sık tartışma konusu olmaktadır. Fikirsal düzeydeki ırkçılık, demokrasi ve fikir özgürlüğü bağlamında değerlendirilmiş ve eyleme dönüşmediği sürece de bunun yasak olmadığı belirtilmiştir. Yeşiller Partisi Meclis Grup Başkanı Mehmet Kaplan bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Burada ırkçı organizasyonlar, dernekler yasak değil. İsveç'te bu şöyle bir ideolojiye dayanıyor ve bu fikri hemen hemen bütün partiler destekliyor: “İrkçılık

¹⁵¹ 32 yaşında olan Kutlu, 2002 yılından beri İsveç'te yaşamakta ve avukatlık yapmaktadır.

bir hastalıktır ve bu hastalık gizlenerek veyahut kapalı olarak tedavi olmaz.” Bence mantıken doğru. Çünkü siz yasakladığınızda, bunların yeraltına hareketleri olacak ve sizin kontrolünüzden çıkma riski var. Bir nevi de kahramalık, destanvari bir hareket haline gelme riskleri var. Almanyada görüyoruz bunu ama sadece yasaklamamakla iş bitmiyor. Sizin olayın üstüne gitmeniz gerekiyor. Irkçılık bu toplumda var ve siz bunu çözmek için uygulamalarınızı işletmeniz gerekiyor. Yoksa sadece; “ben yasaklamıyorum çünkü açık bir toplum olmamın gereğidir bu. Irkçılık kötüdür ama yasaklanırsa daha kötü olur” demek yetmiyor. Zaten olaylar gösteriyor bunu. Yasalarla ırkçılığa karşı şey yok ama şey var, etnik kökene dayalı nefret suçları diye şey var (...)” (Mehmet Kaplan, 07/09/2010, Sveriges Riksdag-İsveç Parlamentosu).

İsveç’te yaşamakta olan Türklerin bugün karşı karşıya kaldıkları önemli sorunlardan bir tanesi de islamfobya meselesidir. Medeniyet kimliği açısından bakıldığında bunun sadece Türklerin değil, Müslüman inanca sahip öteki göçmen kökenli vatandaşların da yaşadıkları bir sorun olduğu görülmektedir. Samuel Huntington’un medeniyetler çatışması tezinde olduğu gibi soğuk savaş sonrası süreçte Batı’da sıklıkla üzerinde durulan islamfobya konusu, özellikle 11 Eylül 2001’de New York’daki saldırılardan sonra, başlıca gündem maddelerinden birini oluşturmaya başlamıştır. Batı’daki Müslümanların terörizmle özdeşleştirilmesi, bu ülkelerde yaşayan Müslümanlar açısından farklı düzlemde pek çok soruna da zemin hazırlamıştır.

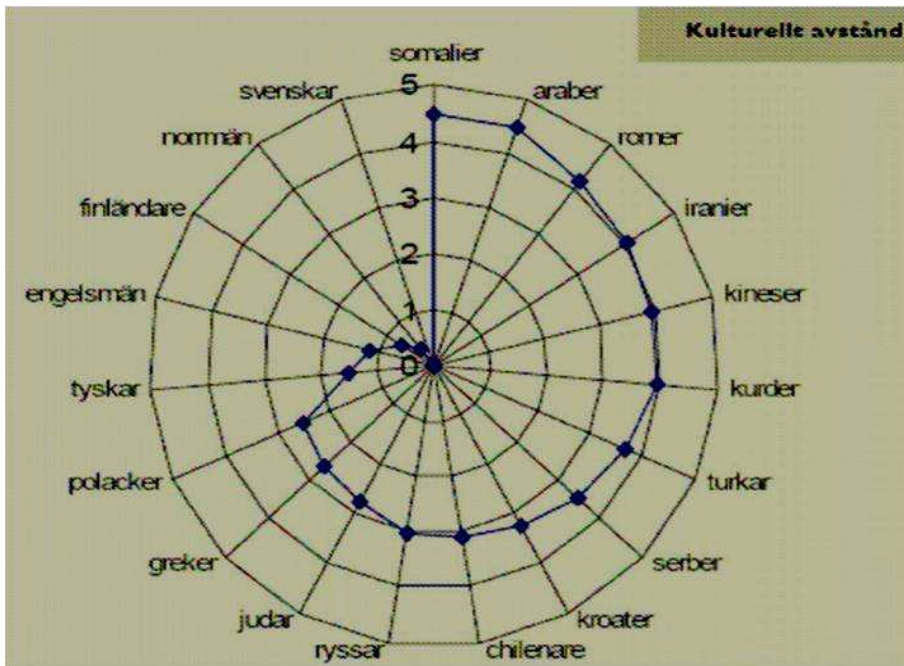
Mehmet Kaplan, pratikte var olsa da İsveç’te islamfobyanın uzun süre kabul görmediğini ve İsveçli siyasetçiler tarafından bu olgunun çok sonradan kabul edildiğini belirtmektedir. Kaplan, çokkültürlülük açısından bakıldığında da islamfobya ile mücadele edilmesi gerektiğini söylemektedir:

“(…) Daha düne kadar islamofobyanın terim olarak kullanılmasından rahatsız olan burada parti temsilcileri vardı mecliste. Bugün herkes islamofobyanın var olduğuna ve buna karşı mücadelenin doğru bir yöntemle yürütülmesi gerektiğine inanıyor. Bu bir süreçtir. (...) İslama din olarak fobiye yakın bir tutum var toplumun genelinde. (...) Bu gün anti semitizm deyince herkes ürüyor veya hiç kimse anti semitist olmak istemez toplumda ki, zaten antisemitizmin temeli Batı’da var. Bizim Müslüman toplumlarına baktığınız zaman, hem Endülüs’te hem de Osmanlı döneminde görüyoruz ki, Yahudilere öyle bir şeyle bakılmamış. Yani Yahudi olduklarından dolayı bir ayrımcılığa maruz tutulmamışlar. (...) Ombudsmanın yapmış olduğu araştırmalarda okul kitaplarında, ders kitaplarında, Müslümanları birey olarak ve İslamı din olarak, bu toplumun anti tezi gibi gösteren ders kitaplarının olduğu ortaya çıktı. (...) Ancak bu yavaş yavaş değişiyor tabii ve değişmesi de gerekiyor. Çünkü bugün çokkültürlü toplumun gereksinimi olarak okullara baktığımızda, her okulda bir veya birden fazla Müslüman var ve birçok okulda da özellikle bizim banliyölerimizde Müslümanların çoğunlukta olduğu sınıflar var. O gençlerin, çocukların büyüyüp de bu toplumu benimseyip, bu toplumun taşıyıcıları olabilmeleri için onların seçmiş oldukları veyahut içinde

doğmuş oldukları inanca saygı ve temel bir tolerans seviyesi gerekiyor. (...)"
(Mehmet Kaplan, 07/09/2010, Sveriges Riksdag-İsveç Parlamentosu).

Upsala Üniversitesi Sosyoloji Enstitüsü tarafından 2005 yılında yayınlanan akademik bir çalışmada yer alan, yerli İsveçliler ve İsveç'teki başlıca göçmen gruplarının kültürel açıdan kıyaslamasını içeren aşağıdaki şekil incelendiğinde, yerli İsveçlilerin diğer Batılı toplumlardan gelen göçmenleri kültürel açıdan kendilerine daha yakın gördükleri, Müslüman toplumlardan gelen göçmenleri ise, kültürel açıdan kendilerine daha uzak gördükleri görülmektedir.¹⁵² Bu şekilde Türkler de, halkın dış kısmına yakın bir yerde durmaktadır.

Şekil 1: Yerli İsveçliler ve İsveç'teki Temel Göçmen Grupları Arasındaki Kültürel Uzaklık

Kaynak: Mella ve Palm'dan aktaran: Mahama (2006: 10).

İsveç'te yapılan son seçimlerde meclise giren İsveç Demokratları, başlangıçta, tüm göçmenlere karşıt bir söylem kullanırken, sonrasında siyasi söylemini giderek İslam karşıtı bir söyleme dönüştürmeye başlamış ve göçmen kökenli Müslümanları temel siyasi hedef haline getirmiştir. İsveç'in göçmen karşıtı bir diğer marjinal partisi olan Skåne Partisi, son seçimlerde Hz. Muhammet ve Hz. Ayşe'yi uygunsuz şekilde resmeden seçim afişleri hazırlamış, Malmö'deki yerel mahkeme de bu afişlerin, İslama

¹⁵² Bu tablodaki (dairenin merkezinden dışı doğru yer alan) göçmen grupları şunlardır: Svenskar: Yerli İsveçliler, Normän: Norveçliler, Finländare: Finliler, Engelsmän: İngilizler, Tyskar: Almanlar, Polacker: Polonyalılar, Greker: Yunanlılar, Judar: Yahudiler, Ryssar: Ruslar, Chilenare: Şilililer, Kroater: Hırvatlar, Serber: Sırp, Turkar: Türkler, Kurder: Kürtler, Kineser: Çinliler, Iranier: İranlılar, Romer: Romenler, Arabar: Arablar, Somalier: Somalililer.

hakaret etmediğini ve ifade özgürlüğü çerçevesinde olduğunu belirtmiştir. İsveçli ressam Lars Wilks'in Hz. Muhammet'i köpek şeklinde resmettiği karikatürler de ifade özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu karikatürlerden önce İsveç'teki insanların bile çoğunlukla ismini hiç duymadıkları biri olan Lars Wilks, Salman Rushdie örneğinde olduğu gibi birden dünya çapında popüler bir isim olmuştur. Dolayısıyla bu tür örnekler dikkate alındığında Batı'da İslamın bir kışkırtma ve gündeme gelme malzemesi olarak sıklıkla kullanıldığını söylemek mümkündür.

Yahudi karşıtı bir söylemin fikir özgürlüğü kapsamında değil de suç kapsamında değerlendirilmesine karşın, İslam karşıtı bir söylemin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi çelişkili bir durumdur. Bir toplumdaki yasal düzenlemeler, eğitim anlayışı, siyasal katılım ve sosyal ilişkiler, o toplumdaki belirli kimliklere değil, bütün farklı kimliklere ve bu kimliklere ait kültürlerin yaşamalarına imkân verdikleri ölçüde adil olacaktır. Bugün Avrupa'da yaşayan en geniş kabule sahip ikinci dinin İslam olduğu dikkate alındığında¹⁵³ sadece İsveç'in değil, AB'nin İslam dinini, Hristiyanlık ve Yadudilik kadar sahiplenilen siyasi bir açılım geliştirmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Sağduyudan uzak nefret içerikli konuşmalar ve yayınlar, farkında olmadan karşı nefreti körüklemek gibi işlevi de yerine getirmekte ve toplumsal uzlaşmayı ve sağduyuyu zedelemektedir. Göçmenlere yönelik bu tür olumsuzluklar toplumsal barışı olumsuz etkilemektedir.

¹⁵³ 9,5 milyona yakın nüfusu olan İsveç'te, 500 bin civarında Müslüman bulunmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bugün yeryüzünün çoğu coğrafyasında etnik, dini, siyasi, sosyal ve kültürel açıdan birbirlerinden farklı çeşitli kesimler, kimliklerinin tanınması için mücadele vermektedir. Kimlikler eksenindeki bu tanınma mücadelesi, siyasi tartışmalarda önemli bir yer tuttuğu gibi, sosyal bilimlerde ve sosyal bilimlerin bir alt dalı olarak sosyolojide de giderek öne çıkmakta ve böylece kimlik konusu ve bu eksenindeki tartışmalar temel konulardan biri haline dönüşmektedir. Farklı kültürel kimlikler üzerine tartışmalar bugün sosyolojide çokkültürlülük ekseninde yürütülmektedir. Bugün yeryüzünde çokkültürlülüğü resmi devlet politikası olarak benimsemiş çeşitli devletler bulunmaktadır. Bu devletlerin ortak özelliği ise, kapitalist açıdan oldukça gelişkin ülkeler olmalarıdır.

Ulusal devletlerin aktörler olduğu uluslararası sistem, kapitalist bir sisteme dayanmaktadır ve kapitalist sistem, farklı açılardan kendi içersinde çelişkiler barındıran ve bu çelişkilerin neden olduğu açmazlar oluşturan bir sistemdir. Ancak Batı'da kapitalist devlet, sistem içi çelişkilerin kaynaklık ettiği belirli dönemlerde yaşanan krizleri atlatmak için dönüşüme gitme becerisini gösterebilmiş ve böylece kendisini yenileyebilmiştir. Sanayi devriminin akabinde işçi ayaklanmaları patlak verdiğinde, sömürgelerden gelen zenginliğin verdiği imkânların da desteğiyle işçilerin haklarında iyileştirmeler yapılmış, bu isyanların K. Marx'ın beklediği haliyle kapitalist sistemi alaşağı etmesi engellenmiştir. Yine kapitalist sistem temelde, devletin piyasaya müdahale etmemesini içerirken, sistem açmazlara girdiğinde devletin (Keynesyen politikaların izlenmesiyle) gerektiğinde piyasaya müdahalesi sağlanılarak, sistem yine krizden kurtarılmıştır. Kapitalist sınıf karşısında işçi sınıfının devrimci bir güç olması, sosyal refah olgusunun uygulanması ve geliştirilmesiyle engellenmiştir. Geline nokta kapitalist ulusal sistem yeni bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu kriz, belirli bir ulusu merkeze alan ve onu yücelten sistem içersinde, kendisini dışlanmış hisseden kesimlerin, bu yöndeki hoşnutsuzluklarını daha yüksek sesle dile getirmeleri ile patlak vermiştir. Bu krize çözüm olarak kapitalist sistem, çokkültürlü bir anlayışı ortaya çıkarmıştır.

Sosyal bilimlerde çokkültürlülük konusundaki tartışmaların sınırlı bir düzeyde yürütüldüğünü ve bu tartışmaların entelektüel bir olgunluğa ulaşmaktan şu an için

yoksun olduklarını belirtmek gerekir. Dünyada bu konuda yapılan tartışmaların, çoğunlukla Batı merkezli olması ve özellikle liberal düşünceye mensup kişilerin önderliğinde bu tartışmaların yürütülmesi ve farklı kesimlerden bu konuya katkının henüz beklenen seviyede olmaması bu sınırlılığı doğuran başlıca nedenlerden biri olarak sayılabilir.

Çokkültürlülük konusundaki sıkıntılardan biri, üst-kimliklere dayalı değerlendirmelerin alt-kimliklerin önemini göstermemesidir. Siyah bir kadın yazar olan Michelle Wallace, çokkültürlülüğe ilişkin en ciddi sorunlardan birinin, “tüm siyah insanları tek kategoride ele alması” olduğunu belirterek (aktaran Somersan, 2001: 36), bu konudaki açmaza dikkat çekmektedir. Bu durum, Siyah olan bir insanın kendini Siyah olarak gördüğünü ve kimliğinin en önemli boyutunu da bu yönünün oluşturduğu ön kabulünü içerir. Oysa Siyah ama Müslüman, Hristiyan ya da Musevi olan veya eşcinsel bir kimliğe sahip olan bir Siyah için ikincil gibi gözükken kimliği onu tanımlayan, hayatındaki toplumsal ilişkilerin akışına yön veren en önemli kimliği olabilir.

Çokkültürlülükle ilgili önemli tartışma konularından biri de toplumsal veya ulusal birlik merkezli tartışmalardır. Çokkültürcülüğün hâkim olduğu bir toplumda, farklı kimliklere çeşitli hakların tanınması toplumsal birliği bölmekte midir? Kymlicka, çokkültürcülüğün benimsenmesinin aslında toplumsal birliği zayıflatmaktan çok toplumsal bütünleşmeyi güçlendirdiğini savunmaktadır. Türban giymeleri konusundaki dinsel gereklilik yüzünden, miğfer giyme töreni ile ilgili esaslardan muaf tutulmak isteyen polis adayı Sih örneğini veren Kymlicka, bu tür muafiyet taleplerini ulusal değerlere saygısızlık olarak görmemek gerektiğini belirtmektedir (Kymlicka, 1998: 269-270). Zira Sih kültürüne bağlı bir vatandaşın ulusal bir polis gücüne katılmak istemesi, onun büyük topluma katkıda bulunma yönündeki arzusunu göstermektedir. Dolayısıyla farklı kimliklere çeşitli hakların tanınması, onların içinde yaşadıkları toplumla gönüllü bütünleşmelerini sağlayacaktır.

Gerek Kymlicka'nın gerekse de çokkültürlülük konusundaki tartışmalarda ön plana çıkan öteki Batılı düşünürlerin Batı-merkezli değerlendirmelerde bulunduğunu göz ardı etmemek gerekir. Bu değerlendirmelerin başlıca eksikliklerinden biri, kapitalizmin bu süreçteki fonksiyonunun tam olarak ortaya konul(a)mamasıdır. Bunun yanı sıra Batı'da yaşayan ve kimliklerinden dolayı çoğunlukla ayrımcılığa maruz kalan Müslümanların yaşadıkları sorunlara pek değinilmemesi bir diğer eksikliktir. Yine bu

değerlendirmelerde Batı sömürgeciliğinin Batı dışı dünyada sebep olduğu gelişmeler zincirini genelde göz önünde bulundurmeyen değerlendirmeler yapıldığını da belirtmek gerekir.

II. Dünya Savaşı'nın akabinde Batılı ülkelere olan işgücü göçü sonrasında farklı uluslardan pek çok insan Batı'da yaşamaya başlamıştır. Batı'ya giden ilk kuşak göçmenlerin, Atina demokrasisindeki kölelerden aslında pek de bir farklarının olmadığı görülmektedir. Atina demokrasisinde köleler, durmadan çalışıyor ve çalıştıkları için Atina'da oturma hakları oluyordu. Konutları da vardı ama siyasete, seçimlere katılamıyor, sitenin yönetimi hakkında söz sahibi olamıyorlardı. Batı'daki ilk kuşak göçmenler de bir yandan çalışıp, öte yandan vergilerini ödeyerek göç ettikleri ülkenin ekonomisine ciddi katkılarda bulunurken, başlangıçta hiçbir siyasi hakka sahip olmadıkları için göç ettikleri topraklardaki ülkenin yönetimi hakkında söz sahibi olamamışlardır.

Batı'da göçmenlere yönelik sergilenen çeşitli tutum ve yaklaşımlar aslında onların içinde buldukları toplumla kaynaşmalarını engelleyen sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin suç olaylarında genellikle göçmenlerin ön plana çıkarılması, göçmenlerin içinde yaşadıkları toplumla entegrasyonunu engelleyen başlıca olumsuzluklardan biri sayılabilir. Yine göçmenlerin ekonomiye maliyetleri ile ilgili çeşitli araştırmaların yapıldığı ve elde edilen verilerin kamuoyu ile paylaşıldığı görülmektedir. Bu türden istatistiklere bakıp, göçmenlerin ülke ekonomisine ciddi bir şekilde yük olduklarını düşünen yerli nüfus içersinde haliyle yabancı düşmanlığı artmaktadır. Oysa göçmenlerin ülke ekonomisine müspet katkılarını da dile getirmek ve bu durumu gösteren istatistiki verileri de kamuoyu ile paylaşmak gerekmektedir. Göçmenlerin Batı'daki ülke ekonomilerinin kalkınmasında ciddi katkıları olmuştur. Göçmenlerin yaşadıkları ülkelerin ekonomilerine bu yöndeki olumlu katkıları bugün de devam etmektedir. Göçmenler, işçi ve işveren olarak ekonomik üretimde bulunmakta, ayrıca vergilerini ödemek usulüyle buldukları ülkenin ekonomisine katkıda bulunmaktadır.

Siyasetçiler ve toplumun çeşitli kesimleri tarafından sıklıkla göçmenlerin topluma uyum sağla(ya)mamış kesimler olarak dile getirilmeleri aslında sosyolojik anlamda da kusurlu bir yaklaşım içermektedir. Bu yaklaşımdaki başlıca kusur, topluma ayak uyduramayan tek kesimin, göç yoluyla dışarıdan gelmiş ve dahil oldukları ülkeden farklı dil ve

kültürel özelliklere sahip yönleriyle göçmen kitlenin gösterilmesidir. Bu türden yaklaşımlar, aslında örtük bir yabancı düşmanlığını içermektedir. Zira sosyolojik açıdan olaya yaklaşıldığında sadece göçmenlerin içindeki belli bir kitlenin değil, genelde Batı'daki bütün ülkelerde yerli halk içersindeki çeşitli kesimlerin de topluma uyum sağla(ya)madıklarını tespit etmek mümkündür. Bütün bunların ötesinde de göçmenlerin toplumsal uyum sorununun gündeme getirilişinde, bu uyum ile kast edilenin tam olarak ne olduğunun açıklanmaması ilginçtir. Göçmenlerin sahip oldukları kültürel farklılıklarının sıklıkla dile getirilmesi, başlıca sorunlardan birini oluşturmaktadır. Göçmenlerin kendi kültürel değerlerinden vazgeçip, içinde buldukları toplumun kültürel değerlerini benimsemelerinin bir uyum mu, yoksa uyumsuzluk mu doğuracağı tartışma konusudur.

Zenginlik olarak lanse ettirilen kıta içi kültürlerle karşı değil, kıta dışı kültürlerle karşı Batı'nın sergileyeceği tutum, onun çokkültürlülük konusundaki asıl imtihanını oluşturmaktadır. Zira kıta içi kültürel farklılıklar, her ne kadar belirli dönemlerde kanlı çatışmalara neden olmuşsa da, sonunda bir uzlaşma sağlanmış, bu değerlere sahip çıkılmıştır. Ancak sosyal bilimler literatürüne de egemen olduğu haliyle, kıta dışı kültürler genellikle ilkel, kabilesel, modernlik karşıtı, saygıyı hak etmeyen kültürler olarak görülmüş ve böylece mahkûm edilmişlerdir. Derrida (2010: 4), Batı'nın bugün bir uzlaşmaya ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir: "Öteki"ni kullanmak için yapılacak türden bir anlaşmayı içermeyen bir uzlaşma. "Öteki"nin eşsizliğini kabul eden ve kimliğine saygı duyan bir uzlaşma.

Bugün Batı'da çokkültürlülüğü bir devlet politikası olarak kabul etmiş önemli devletlerden biri de İsveç'tir. Öteki Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında, göçmenlere karşı tutumu ve kültürel haklar konusunda yaptığı açılımlarla, pozitif bir yerde durmakla birlikte İsveç'in çokkültürcülük siyasetinde de çeşitli düzeylerde çözümler olmuştur. Bu çözümler SAP'ın son iktidar dönemlerinde ortaya çıkmakla birlikte, İsveç'in Avrupa'nın genelinde sağın yükselişi şeklindeki eğilimden etkilendiği de görülmektedir. Nitekim 2010'da yapılan son seçimlerde İsveç tarihinde ilk kez ırkçı bir parti parlamentoya girmeye hak kazanmıştır.

İsveç'te Türklerin varlığı eski tarihlere uzanmakla birlikte, Türkiye'den bu ülkeye göçlerin olması, 1960'ların ortasına doğru gerçekleşmiştir. Kitlesele göçlerin

başlangıcından bugüne uzanan süreç incelendiğinde, burada yaşayan göçmen kökenli Türklerin kimlik algılamasında, çeşitli düzeylerde farklılıklar bulunduğu gözükmektedir.

Ulusal kimlik bilincini edindiği topraklarda doğduktan sonra başka bir ulusun topraklarında yaşamaya başlayan birinci kuşak göçmenler, bu göç ülkelerinde doğan kuşaklara göre kökenlerine daha güçlü bağlarla bağlı olmaktadır. Birinci kuşaktaki Türk göçmenler, geri dönme planıyla İsveç'e geldikleri için Türkiye ile düzenli bir şekilde irtibatta olmuşlardır. Bu kuşaktakiler, genellikle eğitim seviyeleri düşük olduğu için sosyolojik anlamda içlerine kapalı bir şekilde yaşamışlar, bu bağlamda kimliklerini de güçlü bir şekilde korumuşlardır.

İkinci kuşaktaki Türklerin de ulusal ve/yahut etnik kimlik bilinçlerinin yüksek olduğunu belirtmek gerekir. Bu kuşaktakilerin de Türkiye ile ilişkileri güçlü olmuştur. Bunun başlıca nedenlerinden biri, bu kuşaktakilerin Türkiye'de doğması ve bunun da güçlü bir aidiyet bağı oluşturmasıdır. Eğitim durumu kötü olan ebeveynleri ile karşılaştırıldığında, ikinci kuşakta yer alan Türk göçmenlerinin eğitim seviyelerinde kısmi düzeyde olumlu değişimler olmakla birlikte, bunun belirgin bir boyutta olmadığını belirtmek gerekir. Bu kuşak içerisinde üniversiteye gidenlerin sayısının son derece sınırlı olması bunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Bu yönde dikkat çeken bir değişimin olmamasının başlıca nedenlerinden biri, birinci kuşak Türk göçmenlerinin kendileri için İsveç'te bulunmalarının başlıca hedefi olarak, maksimum kazanç sağlamayı belirlemeleri ve çocuklarına da bunu aktarmalarıdır. Kalıcı olmalarına rağmen, geri dönmeyi planladıkları için, birinci kuşaktakiler, zorunlu eğitim haricinde çocuklarını eğitime yönlendirmemiş, kendilerinin genelde eğitimsiz olmalarının da etkisiyle çocuklarının eğitimlerine gereken katkıyı göster(e)memişlerdir. Yine birinci kuşaktakilerin İsveççelerinin zayıf oluşu, çocuklarına bu dili öğretme noktasında da yetersiz kalmalarına neden olmuştur.

Genelde temizlik işleri ve fabrika işçiliği gibi alt düzey işlerde çalışan birinci kuşaktakilere nazaran, ikinci kuşaktaki Türkler arasında ekonomik açıdan bir atılım olmuş ve bu kuşaktakiler kendi işlerini kurma yoluna gitmişlerdir. Böylece genelde İsveç toplumundan kendini soyutlamış olan, İsveççe seviyeleri de genelde kötü olan

birinci kuşaktaki Türklere nazaran ikinci kuşaktaki Türk göçmenler, İsveç toplumu ve kurumları ile daha fazla iç içe olmuşlardır.

Siyasal katılım açısından bakıldığında, Türkiyeden İsveç'e giden göçmenlerin siyasal görüşleri sol veya sağ da olsa başlangıçta sol partileri ve büyük bir çoğunlukla da Sosyal Demokratları destekledikleri görülmektedir. Bu durumun başlıca nedeni, sol partilerin göçmen haklarını savunan partiler olmasıdır. Buna karşın İsveç'e iyice yerleşmesi ve bazı göçmenlerin kendi işlerine sahip olup, işveren pozisyonuna yükselmelerinin sonrasında, işverenlerin vergilerini düşüreceğini vaat eden sağ partilere yönelik bir eğilimin oluşmasına da neden olmuştur. Yine Sosyal Demokratların göçmenlere yönelik siyasetinde gözlemlenen değişim, bu partiye yönelik Türkler içersindeki desteğin zamanla düşmesine neden olmuştur. Özellikle 2010 Mart ayında bu partinin Ermeni, Süryani, Rum ve Keldanilere yönelik soykırım iddialarını içeren tasarıya destek vermiş olması, SAP'a yönelik Türkler arasında bir tepkinin oluşmasına neden olmuştur.

Üçüncü kuşak göçmen kökenli Türklere genel olarak bakıldığında, bunların İsveççelerinin önceki kuşaklara göre çok daha iyi olduğu görülmektedir. Yine bu kuşak içersinde üniversiteye gidenlerin sayısı giderek artmaktadır. Bu gibi olumlu yanlarına karşın, önceki kuşaklara göre üçüncü kuşak Türklerin Türkçelerinin genelde kötü olduğu ve Türkiye ile ilişkilerinin de daha zayıf olduğu görülmektedir. Önceki kuşakların aksine İsveç'te doğmuş olmaları ve kimlik edinme süreçlerini bu ülkede geçirmiş olmaları, üçüncü kuşak Türklerin Türk kimliği ve Türkiye ile olan aidiyet bağlarını zayıflatmaktadır. Bu kuşaktakiler genelde kendilerini Türk olarak tanımlayıp, bu kimliklerini ön planda tutmakla birlikte Türk kimliğini sembolize eden değerlerle ilişkileri zayıf gözükmektedir. Sürecin bu şekilde ilerlemesi durumunda, kuşaklar ilerledikçe göç ülkesindeki ulusal kimliğin, göçmen kökenlilerin asıl kimliklerinin kaynağı olan ulusal kimliğin yerini alması beklenmektedir.

ÖNERİLER

İsveç, temelde sivil toplum örgütlenmesine dayanan bir ülke olduğu için aşağıda belirtilen önerilerin büyük kısmı, bu durum göz önünde bulundurarak yapılmış olan önerilerdir:

- İsveç'te Türklere ait derneklerin, kahve işlevi gören yerler olmaktan öte, İsveç'teki sosyal ve siyasal değişimleri takip eden, benzer şekilde bu ülkedeki Türklerin ihtiyaçlarındaki veya sorunlarındaki değişimi tespit edip, bunlara çözüm arayışında olan sivil toplum örgütlenmeleri haline getirilmeleri gerekmektedir.
- Bu derneklerin daha faal olabilmesi için kişisel kavgaların merkezi olan yerler olmaktan uzaklaşmaları gerekmektedir.
- İsveç'teki Türkler arasında dayanışma ve birliktelik duygusunu arttırıcı çalışmaların yapılması gerekmektedir.
- Türklere ait dernekler arasında işbirliği zeminlerinin aranması ve böylece işbirliğinde bulunulması, -varsa- aralarındaki çatışmaları azaltacak ve dayanışma duygusunu güçlendirilecektir.
- Derneklerin organizasyonu altında Türkçe kursların düzenlenmesi ve buna katılımın teşvik edilmesi, yeni nesillerde Türkçenin kaybolmasını engelleyecektir.
- İsveç'te okullardaki anadil eğitimi süresinin uzatılması için çalışmalar yapılmalıdır.
- Dernekler aracılığıyla İsveç kurumlarıyla işbirliğinin arttırılması, derneklerin daha işlevsel hale gelmesini sağlayacaktır.
- Dernekleriyle aracılığıyla yerli İsveçlilerle ve öteki göçmen grupları arasında bir araya gelme ortamlarının oluşturulması, bu kesimler arasındaki önyargıları azaltacaktır.
- Özellikle son nesile yönelik, Türkiye'nin tarihi yerlerine yönelik kısa süreli de olsa gezilerin düzenlenmesi, yeni nesilin Türkiye ile aidiyet bağlarını güçlendirecektir.
- İsveçli Türklere hitap eden ve onların ilgisini çekecek dergi türü yayınların arttırılması, Türkçenin unutulmasını önleyecek ve bu ülkedeki Türklerin Türkçelerinin gelişmesini sağlayacaktır.

- Türkler arasında, gerek seçimlere oy verme Şeklinde gerekse de partilerden aday olma Şeklinde siyasal katılımın teşvik edilmesi, İŐve toplumunda onları daha güçlü bir hale getirecektir.
- Dernekler aracılığıyla kadınların ve gençlerin sorunlarına odaklanmış çalışmaların ve programların yapılması gerekmektedir.
- Evlilik aracılığıyla İŐve'e yeni gelenlerin uyum problemlerini çabuk atlatmalarını sağlayacak çalışmaların yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, Özkan (2004), “Avrupa Birliği’nde Kültürel Entegrasyon ve Türkiye’nin Durumu”, *Stratejik Öngörü*, sayı: 1, İstanbul, s. 54-70.
- ADİL, Selahattin (1962), *Hayat Mücadeleleri (Selahattin Adil Paşa’nın Hatıraları)*, Can Yay., İstanbul.
- AKAY, Ali (1994), “Ötekinin Sorunsallaştırılması”, *500. Yılında Amerika*, yay. haz. Recep Ertürk, Hayati Tüfekçioğlu, Bağlam Yay., İstanbul.
- AKTAY, Yasin (2003), “Küreselleşme ve Çokkültürlülük”, *Tezkire*, sayı: 35, Ankara, s. 54-82.
- ALPAY, Şahin (1979), “Göçmenlerin Katıldıkları İkinci Seçimlere Doğru”, *Yeni Birlik*, sayı: 2, Stockholm, s. 6-7.
- ALPAY, Şahin (1980), *Turkar i Stockholm*, LiberTryck, Stockholm.
- AKPINAR, Aylin (2001), “Uluslararası Göç Bağlamında Kimlik Krizleri ve Kimlik Kurgulamaları”, *Toplumbilim: Kültürel Çalışmalar Özel Sayısı*, İstanbul, sayı: 14, s. 91-104.
- ALTINBAŞ, Deniz (2006), “Avrupa ve Çokkültürlülük: Fransa Örneği”, *Stratejik Analiz*, Ankara, s. 52-61.
- ALTINBAŞ, Deniz (2006), *Avrupa Birliği: AB’nin Siyasi Yapısı, İç Sorunları, Türkiye İle İlişkiler ve Öngörüler*, ASAM, Ankara.
- ALTINBAŞ, Deniz (2006), *Avrupa Kimliği*, ASAM, Ankara.
- ALTUĞ, Alkım (1979), “Anadil Eğitimi, ama Nasıl?”, *Yeni Birlik*, yıl: 1, sayı: 7, Stockholm, s. 6-7.
- ALTUNOĞLU, Mustafa (2005), “İki Farklı Çokkültürlülük Yorumu: Kymlicka’nın Liberal Milliyetçiliği ve Kukathas’ın Ortodoks Liberalizmi Arasındaki Diyalog”, *Türkiye Günlüğü*, sayı: 81, Ankara, s. 73-88.
- AMELI, Saied Reza (2009), “İngiliz Müslüman Kimliği ve İslamfobya”, *Notlar*, Bilim ve Sanat Vakfı Yay., sayı: 17, s. 19-29.

- AMSELLE, Jean-Loup (1998), “Afrika’da Etnik Yapı ve Kimlik”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, haz. Jean Leca, çev. Siren İdemem, Metis Yay., İstanbul, s. 72-77.
- ANDERSON, Benedict (2009), *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır, 5. basım, Metis Yay., İstanbul.
- ANIK, Mehmet (2005), “Çanlar Kimin İçin Çalıyor ya da ABD Nereye Doğru Gidiyor?”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, yıl: 2, sayı: 4, İstanbul, s. 62-73.
- ANIK, Mehmet (2005), *Eğitimde Yenileşme ve Türkiye’de Lise Sosyoloji Ders Kitapları*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD.
- ANIK, Mehmet (2007), “Michel Foucault ve İktidar Ağlarıyla Örülmüş Özne”, *Sosyoloji Yazıları I*, ed. Mustafa Kemal Şan, Kızılelma Yay., İstanbul, s. 341-352.
- APPIAH, K. Anthony (2005), “Kimlik, Sahicilik, Hayatta Kalma: Çokkültürlü Toplumlar ve Toplumsal Yeniden Üretim”, çev. Nazlı Ökten, *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası*, yay. haz. Amy Gutmann, Yapı Kredi Yay., İstanbul, s. 146-158.
- ARKANOÇ, Sibel (1997), “Kimlik Araştırmalarında Teorik ve Yöntemsel Arayışlar ve Türkiye”, *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, ed. Nuri Bilgin, Bağlam Yay., İstanbul, s. 391-398.
- ARMAOĞLU, Fahir (1995), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1995*, c. I-II, Alkım Yay., 11. baskı, İstanbul.
- ARON, Raymond (1994), *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, çev. Korkmaz Alemdar, Bilgi Yay., 3. basım, İstanbul.
- ASAD, Talal (2006), “Çokkültürcülük ve Britanyalı Kimliği: Rüşdi Olayının Ardından”, çev. Ayetullah Tekin, *Tezkire: Küresel Etik ve Avrupa’da Hortlayan Faşizm Sayısı*, sayı: 43-44, Ankara, s. 13-45.
- ÅSARD, Erik (2002), “Olof Palme: En Inledning”, *Politekern Olof Palme*, ed. Erik Åsard, Hjalmarson&Högberg Bokförlag, Stockholm, s. 7-16.

- ASLANTÜRK, Zeki (1999), *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*, 4. basım, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul.
- ATEŞ, Davut (2008), “Etnisiteden Ulusa, Ulustan Etnisiteye: Kültürel, Siyasi ve İktisadi Çerçeveseler”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Etnisite*, yıl: 11, sayı: 44, s. 115-130.
- AYATA, İmran (1999), “Almanya’da Göçmen Kültürü: Resmi Dışlanma ile Çokkültürcülük Arasında”, *Toplum ve Bilim: Avrupa Türkleri sayısı*, sayı: 82, İstanbul, s. 6-22.
- AYDIN, Erol (1981), “İsveç’te Yabancı Düşmanlığı”, *Yeni Birlik*, sayı: 11, Stockholm, s. 3-6.
- AYDIN, Mustafa (2003), “Birlikte Yaşama Bağlamında Çokkültürlülük Sorunu”, *Tezkire*, sayı: 35, Ankara, s. 39-53.
- AYSAN, M. Fatih (2008), “Kanada Üzerine İlk İzlenimler”, *Bilim ve Sanat Vakfı Bülteni*, sayı: 65, İstanbul, s. 50-55.
- AZİZ, Aysel (2010), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, 5. basım, Nobel Yay., Ankara.
- BAĞLI, Mazhar, Ertan Özensel (2005), *Çokkültürlü Vatandaşlık: Kanadalı Türklerin Aidiyet Çabaları ve Değer Yapıları*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- BAILEY, Kenneth D (1987), *Methods of Social Research*, 3. baskı, The Free Press, London.
- BALCI, Ali (2001), *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler*, 3. baskı, Pegem A Yay., Ankara.
- BALI, Ali Şafak (2001), *Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet: “Öteki” ile Barış İçinde Yaşamak*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- BALIBAR, Etienne (2007), “İrkçilik ve Kriz”, *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, E. Balibar, I. Wallerstein, çev. Nazlı Ökten, 4. basım, Metis Yay., İstanbul, s. 260-272.

- BARON, Salo Wittmayer (2007), *Modern Milliyetçilik ve Din*, çev. Mehmet Özay, Açılım Kitap, İstanbul.
- BAŞ, Türker, Ulun Akturan (2008), *Nitel Araştırma Yöntemleri: Nvivo 7.0 ile Nitel Veri Analizi*, Seçkin Yay., Ankara.
- BAUMANN, Gerd (2006), *Çokkültürlülük Bilmecesi: Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek*, çev. Işıl Demirakın, Dost Yay., Ankara.
- BAYART, Jean-François (1999), *Kimlik Yanılsaması*, çev. Mehmet Moralı, Metis Yay., İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (2005), *Bireyselleşmiş Toplum*, çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- BENHABİB, Şeyla (2006), *Ötekilerin Hakları: Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*, çev. Berna Akkıyal, İletişim Yay., İstanbul.
- BENHABİB, Şeyla (1999), *Modernizm, Evrensellik ve Birey: Çağdaş Ahlak Felsefesine Katkılar*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- BOEREE, C. George (1997), "Personality Theories: Erik Erikson (1902-1994)", Shippensburg University.
- BOTHWELL, Robert, Ian Drummond, John English (1982), *Canada Since 1945: Power, Politics and Provincialism*, University of Toronto Press, Toronto.
- BOTTOMORE, T. B. (1998), *Toplumbilim: Sorunlarına ve Yazınuna İlişkin Bir Kılavuz*, çev. Ünsal Oskay, 5. basım, Der Yay., İstanbul.
- BİLGİN, Nuri (2005), "Çokkültürlülük ve Ulusal Kimlik", Türkiye Günlüğü Dergisi, 80. sayı, Ankara.
- BİLGİN, Nuri (1999), *Kollektif Kimlik*, 2. basım, Sistem Yay., İstanbul.
- BRUBAKER, Rogers, David D. Laitin (2008), "Etnik ve Milliyetçi Şiddet", çev. Kevser Güler, Doğu Batı Düşünce Dergisi: Etnisite sayısı, yıl: 11, sayı: 44, Ankara, s. 211-238.
- BULUT, Yücel (2002), *Oryantalizmin Eleştirel Kısa Tarihi*, Yöneliş Yay., İstanbul.

- CALHOUN, Craig (2007), *Milliyetçilik*, çev. Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.
- CAMERON, Fraser (2004), *The Future of Europe: Integration and Enlargement*, Routledge, London.
- CANBOLAT, İbrahim S. (1994), *Uluslararası Siyasal Sistem: Avrupa Topluluğu – Avrupa Birliği- Örneği*, Ezgi Yay., Bursa.
- CARLSSON, Ingvar (2002), “Politikern Olof Palme”, *Politekern Olof Palme*, ed. Erik Åsard, Hjalmarson&Högberg Bokförlag, Stockholm, s. 17-22.
- CASAS, Bartolome de Las Casas (1999), *Kızılderililer Nasıl Yok Edildi?*, çev. Meryem Ural, Şule Yay., İstanbul
- CASTLES, Stephen, Mark J. Miller (2008), *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, çev. Bülent Uğur Baral, İbrahim Akbulut, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.
- CAWELTI, John G. (1999), “Popüler Kültür ve Çokkültürlülük”, çev. İsmet Tekerek, *Popüler Kültür ve İktidar*, der. Nazife Güngör, Vadi Yay., Ankara, s. 221-239.
- CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de (2006), *Don Quijote I-II*, çev. Roza Hakmen, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- COMTE, Auguste (1986), *Pozitivizmin İlmihali*, çev. Peyami Erman, Milli Eğitim Basımevi, 2. basım, İstanbul.
- CORNELL, Erik (1998), *Türkiye: Avrupa'nın Eşiğinde*, çev. Gülseren Ergün, Cem Yayınevi, İstanbul.
- COŞKUN, Eser (2003), *İnsanın Yaşayan Geçmişi: Avustralya Yerlileri*, Dharma Yay., İstanbul.
- COŞKUN, İsmail (1997), *Modern Devletin Doğuşu*, Der Yay., İstanbul.
- COUON, Alain (2010), *Etnometodoloji*, çev. Ümit Tatlıcan, Küre Yay., İstanbul.

- ÇAĞAN, Kenan (2006), “Küreselleşme ve Çokkültürlülük Kavşağında Güvenlik Problemi ve Terör”, Tezkire: Küresel Etik ve Avrupa’da Hortlayan Faşizm Sayısı, sayı: 43-44, Ankara, s. 95-114.
- ÇELİK, Hacer (2008), “Çokkültürlülük ve Türkiye”, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, yıl: 9, sayı: 15, s. 319-332.
- DAHLGREN, Hans (2002), “Olof Palme och Palmekommissionen”, *Politekern Olof Palme*, ed. Erik Åsard, Hjalmarson&Högberg Bokförlag, Stockholm, s. 181-192.
- DAVIS, Edward M., Russell D. Lansbury (1998), “Employment Relations in Australia”, *International&Comparative Employment Relations*, ed. Greg J. Bamber, Russell D. Lansbury, London: Sage Publications, pp. 110-143.
- DAVUTOĞLU, Ahmet (1999), “Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetlerarası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı”, *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi*, yıl: 4, sayı: 7, Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul, s. 1-63.
- DEMİRTAŞ, H. Andaç (2003), “Sosyal Kimlik Kuramı: Temel Kavram ve Varsayımlar”, *İletişim Araştırmaları*, yıl: 1, sayı: 1, s. 123-144.
- DEREBOY, İ. Ferhan, Çiğdem Dereboy (1997), “Batılılaşma ve Kimlik Direnci”, *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, yay. haz. Nuri Bilgin, Bağlam Yay., İstanbul, s. 409-429.
- DERRIDA, Jacques (2010), “Terör, Din ve Yeni Politika”, *Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler: Kita Felsefesi Tartışmaları*, haz. Richard Kearney, Paradigma Yay., İstanbul, s. 3-16.
- DIAMOND, Jared (2006), *Çöküş: Medeniyetler Nasıl Ayakta Kalır Ya da Nasıl Yıkılır?*, çev. Elif Kırıl, Timaş Yay., 2. baskı, İstanbul.
- DOYTCHEVA, Milena (2009), *Çokkültürlülük*, çev. Tuba Akıncılar Onmuş, İletişim Yay., İstanbul.
- DUMAN, M. Zeki (2009), “Küreselleşme, Kimlik ve Çokkültürlülük”, *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 2, sayı: 1, s. 93-112.

- DURHAM, Martin (2005), “11 Eylül’den Sonra ABD’nin Dış Politikası ve Evanjelik Protestanlar”, çev. Zeynep Karadeniz, *Siyaset ve Toplum*, sayı: 2, Ankara, s. 146-157.
- DURKHEIM, Emile (2002), *İntihar*, çev. Özer Özenkaya, Cem Yay., İstanbul.
- DURKHEIM, Emile (1995), *Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları*, çev. Cemal Bali Akal, Engin Yay., İstanbul.
- DWORKIN, Ronald (2006a), “Liberalizm”, çev. Eylem Özkaya, *Liberaller ve Cemaatçiler*, der. André Berten, Pablo da Silveira, Hervé Pourtois, Dost Yay., Ankara, s. 49-76.
- DWORKIN, Ronald (2006b), “Liberal Topluluk”, çev. Elif Ergezene, *Liberaller ve Cemaatçiler*, der. André Berten, Pablo da Silveira, Hervé Pourtois, Dost Yay., Ankara, s. 274-291.
- EATON, Jeanette (2008), *Kılıcsız Savaşçı: Gandhi*, çev. Sofi Huri, 3. Baskı, Pınar Yay., İstanbul.
- EAGLETON, Terry (2005), *Kültür Yorumları*, çev. Özge Çelik, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- EĞRİBEL, Ertan (2006), “XIX. yüzyıl Batı Yayılmacılığı ve Coğrafya”, *Sosyoloji Yıllığı-Kitap: 15: Sosyoloji ve Coğrafya*, yay. haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Kızılelma Yay., İstanbul.
- EKİNCİ, Tarık Ziya (1999), *Demokrasi, Çokkültürlülük ve Bir Yargısal Serüven*, Küyerel Yay., İstanbul.
- EMERSON, Robert M., Rachel I. Fretz, Linda L. Shaw (2008), *Bütün Yönleriyle Alan Çalışması: Etnografik Alan Notları Yazımı*, çev. A. Erkan Koca, Birleşik Yay., Ankara.
- ERDOĞAN, Mustafa (1997), “Çeşitlilik, Çoğulculuk ve Rekabetçi Federalizm”, *Liberal Düşünce Dergisi*, sayı: 6, Ankara, s. 44-54.
- ERIKSON, Erik H. (1984), *İnsanın Sekiz Çağı*, çev. T. Bedirhan Üstün, Vedat Şar, Birey Toplum Yayınları, Ankara.

- ERIKSSON, Bo (1987), “İsveç’e Göç”, çev. Danyal Yıldız, *Yeni Birlik*, yıl: 10, sayı: 1, Stockholm, s. 12-13.
- ERKAL, Mustafa (2005), *Küreselleşme, Etniklik, Çokkültürlülük*, Derin Yay., İstanbul.
- ESTERBERG, Kristin G. (2001), *Qualitative Methods in Social Research*, McGraw-Hill, Lowell.
- EUROSTAT (2008), *Europe in Figures*, ed. Marcin Baryn, Matthias Fritz, Annika Johansson Augier, Ulrich Wieland, Belgium.
- FAIST, Thomas (2003), *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*, çev. Azat Zana Gündoğan, Can Nacar, Bağlam Yay., İstanbul.
- FAIST, Thomas (2001), “Uluslararası Göçte Ulusaşırılık, Yurttaşlık ve Kültürel Çalışmalar İçin”, *Toplumbilim: Kültürel Çalışmalar Özel Sayısı*, İstanbul, sayı: 14, s. 191-207.
- FAY, Brian (2005), *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi: Çokkültürlü Bir Yaklaşım*, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., 2. basım, İstanbul.
- FEARON, James D. (1999), *What is Identity*, Stanford University, California.
- FISHER, Berenice M., Anselm L. Strauss (1997), “Etkileşimcilik”, çev. Kurtuluş Dinçer, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Tom Bottomore, Robert Nisbet, yay. haz. Mete Tunçay, Aydın Uğur, Ayraç Yay., Ankara, s. 459-496.
- FOOT, David K. (1994), “*Canada's Unemployment-Immigration Linkage: Demographic, Economic, and Political Influences*”, *Canadian Journal of Sociology*, Vol. 19, No. 4, (Autumn), p. 513-523.
- GAARDER, Jostein (1995), *Sofie'nin Dünyası: Felsefe Tarihi Üzerine Bir Roman*, çev. Gülay Kutal, 2. baskı, Pan Yay., İstanbul.
- GEISEN, Thomas (2006), “Kimlik ve Tanınma Söylemi: Ayrımcılık Söyleminde Yeni Terminolojiler”, *Felsefe Logos: Ayrımcılık Sayısı*, yıl: 9, sayı: 29, İstanbul, s. 39-53.

- GELLNER, Ernest (2008), *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev. Günay Göksu Özdoğan, Büşra Ersanlı Behar, Hil Yay., İstanbul.
- GERHARDS, Jürgen (2009), “The Idea of Equality of All Europeans and How it is Supported by Citizens of the European Union”, *Religion, Democratic Values and Political Conflict*, www.worldvaluessurvey.org, s. 61-72.
- GIDDENS, Anthony (2010), *Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, çev. Ümit Tatlıcan, Say Yay., İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (2000), *Sosyoloji*, çev. Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ayraç Yay., Ankara.
- GLAZER, Nathan (2005), “Is Assimilation Dead”, *Incorporating Diversity: Rethinking Assimilation in a Multicultural Age*, ed. Peter Kivisto, Paradigm Publishers, London, p. 113-127.
- GORDON, Milton M. (2005), “The Nature of Assimilation”, *Incorporating Diversity: Rethinking Assimilation in a Multicultural Age*, ed. Peter Kivisto, Paradigm Publishers, London, s. 95-110.
- GÖKALP, Ziya (1999), *Türkçülüğün Esasları*, yay. haz. Mehmet Kaplan, MEB Yay., 4. basım, İstanbul.
- GUICHAOUA, André (1998), “Burundi ve Rvanda: İcat Edilen Etniler mi?”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, haz. Jean Leca, çev. Siren İdemen, Metis Yay., İstanbul, s. 95-100.
- GÜNDOĞAN, Ali Osman (2005), “Türkiyelilik ve Çokkültürlülük”, *Çokkültürlülük ve Türkiyelilik*, ed. Çağatay Özdemir, Tekağaç Yay., Ankara, s. 108-114.
- GÜRSEL, Bahar (2008), “Yargıç Lynch’in Mirası: Amerikan Tarihinde Kolektif Şiddet”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Etnisite sayısı*, yıl: 11, sayı: 44, Ankara, s. 239-248.
- GÜVEN, Fatih (2005), *Avrupa Birliği Anayasası, İlkiz Yay., 2. baskı, İstanbul.*

- GÜVENÇ, Bozkurt (2009), “Kültür, Kimlik ve Kimlikler”, *Kimlikler Lütfen: Türkiye Cumhuriyeti’nde Kültürel Kimlik Arayışı ve Temsil*, derleyen: Gönül Pultar, ODTÜ Yay., Ankara, s. 31-38.
- GÜVENÇ, Bozkurt (1996), *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*, 4. basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- HABERMAS, Jürgen (2005), “Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı”, çev. Mehmet H. Doğan, *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası*, yay. haz. Amy Gutmann, Yapı Kredi Yay., İstanbul, s. 113-145.
- HABERMAS, Jürgen (2004), “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak: *Siyaset Kuramı Yazıları*, çev. İlknur Aka, 3. baskı, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- HALL, Stuart, Martin Jacques (1995), “Giriş”, *Yeni Zamanlar: 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi*, ed. Stuart Hall, Martin Jacques, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, s. 15-25.
- HALL, Stuart (1998), “Kültürel Kimlik ve Diaspora”, *Kimlik: Topluluk-Kültür-Farklılık*, yay. haz. J. Rutherford, Stuart Hall v.d., çev. İrem Sağlamer, Sarmal Yay., İstanbul, s. 173-192.
- HALL, Stuart (1996a), “The Meaning of New Times”, *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*, ed. David Morley, Kuan-Hsing Chen, Routledge, London, pp. 222-236.
- HALL, Stuart (1996b), “Who Needs Identity?”, *Questions of Cultural Identity*, ed. Stuart Hall, Paul du Gay, Sage Publications, London, pp. 1-16.
- HAMMARSTRÖM, Olle, Tomy Nilsson (1998), “Employment Relations in Sweden”, *International&Comparative Employment Relations*, ed. Greg J. Bamber, Russell D. Lansbury, London: Sage Publications, pp. 224-248.
- HANSSON, Sven Ove (2002), “Olof Palmes Demokratisyn”, *Politekern Olof Palme*, ed. Erik Åsard, Hjalmarson&Högberg Bokförlag, Stockholm, s. 66-85.
- HAYDAR, Ali (1994) “Tensta’da Çokkültürlü Sanat Okulu: Järva Ateljén”, *Yeni Birlik*, yıl: 17, sayı: 2, Stockholm, s. 10-11.

- HENTCH, Thierry (1996), *Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*, çev. Aysel Bora, Metis Yay., İstanbul.
- HOLAGO, Behçet (1984), "İnsanlık Dışı Bir Davranış", *Yeni Birlik*, yıl: 7, sayı: 23, Stockholm, s. 3-5.
- HORTAÇSU, Nuran (2007), *Ben, Biz, Siz, Hepimiz: Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler*, İmge Kitabevi, Ankara.
- HOURANI, Albert (1996), *Batı Düşüncesinde İslam*, çev. Mehmet Kürşad Atalar, Pınar Yay., İstanbul.
- HUNTINGTON, Samuel (2005), "İspanik Meydan Okuma", *Çokkültürlülük ve Türkiyelilik*, ed. Çağatay Özdemir, Tekaç Yay., Ankara, s. 124-129.
- HUNTINGTON, Samuel (1997), *Medeniyetler Çatışması*, der. Murat Yılmaz, 10. baskı, Vadi Yay., Ankara.
- IBBOT, Peter, Don Kerr, Roderic Beaujot (2006), "Probing the Future of Mandatory Retirement in Canada", *Canadian Journal on Aging*, Vol. 25, No. 2, pp. 161-178.
- İNAL, Kemal (2007), "Kente Göç ve Entegrasyon: Avrupa'daki Göçmen Türk İşçilerin Yaşamında Gelenek ve Modernlik", *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi: Şehir Sayısı*, yıl: 5, sayı: 17-18, İstanbul, s. 85-100.
- İNALCIK, Halil (2006), *Doğu Batı: Makaleler I*, 3. baskı, Doğu Batı Yay., Ankara.
- İREM, Nazım (2005), "Eritme Potasından Eriyen Pota'ya: XXI. Yüzyılın Eşiğinde Amerika", *Doğu Batı*, Yıl 8, sayı 32, s. 199-219.
- İREM, Nazım (2004), "Yanlış Giden Ne? : Postmodernizm, Çokkültürcülük ve Avrupa'da Yeni Irkçılık", *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi: Kültürel ve Siyasal Çoğulculuk Sayısı*, sayı: 5, İstanbul, s. 19-34.
- İSPİR, Naci (2007), "John Rawls'un Siyasal Liberalizminde Çoğulculuk ve İstikrar", *Felsefe Dünyası*, sayı: 46, Ankara, s. 204-214.
- JENKS, Chris (2007), *Altkültür: Toplumsalın Parçalanışı*, çev. Nihal Demirkol, Ayrıntı Yay., İstanbul.

- KALAYCI, Hüseyin (2007), “Batılı Demokrasilerde Ayrılcı Bir Milliyetçilik: Quebec Milliyetçiliği”, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi: Milliyetçilik II*, Yıl 10, Sayı 39, s. 9-30.
- KALAYCI, Hüseyin (2008), “Etnisite ve Ulus Karşılaştırması”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Etnisite*, yıl: 11, sayı: 44, s. 91-113.
- KALAYLIOĞLU, Mahir (2009), “İsveç’te Göçmen Politikası, Üyelik Hakları ve Göçmenlerin Siyasal Katılımı: Yasal/Kurumsal Çerçeve ve Kimi Sonuçlar”, *Toplum ve Bilim*, sayı: 115, İstanbul, s. 261-297.
- KARADAĞ, Hüseyin (2005), “Made in Europa: Türkiye İçin Özel İmalat Çokkültürlülük”, *Çokkültürlülük ve Türkiyelilik*, ed. Çağatay Özdemir, Tekağaç Yay., Ankara, s. 44-50.
- KAYA, Ayhan (1999), “Türk Diasporasında Etnik Stratejiler ve Çok-KÜLT-türlülük İdeolojisi”, *Toplum ve Bilim: Avrupa Türkleri sayısı*, sayı: 82, İstanbul, s. 23-57.
- KAYA, Ayhan (2000), “Yurttaşlık, Azınlıklar ve Çokkültürlülük”, *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, T. H. Marshall, T. Bottomore, Gündoğan Yay., Ankara, s. 135-180.
- KAYA, İlhan (2003), *Shifting Turkish American Identity Formations in the United States*, yayınlanmamış doktora tezi, The Florida State University College of Social Sciences, Florida.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali (2003), “Kimlikler Okyanusu”, *Doğu Batı*, yıl: 6, sayı: 23, Ankara, s. 155-159.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali (1998), *Siyasetsiz Siyaset*, İmge Kitabevi, Ankara.
- KING, Anthony D. (1998), *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal-Gülcan Seçkin, Bilim ve Sanat Yay., Ankara.
- KOECHLER, Hans (2009), “İslamfobya ve Avrupa’nın Çelişkileri”, *Notlar*, Bilim ve Sanat Vakfı Yay., sayı: 17, s. 9-17.
- KORAY, Meryem (2005), *Avrupa Toplum Modeli*, İmge Yay., 2. baskı, İstanbul.

- KÖKTAŞ, Arif (1999), *Avrupa Birliği'nde İşçilerin Serbest Dolaşım Hakkı ve Türk Vatandaşlarının Durumu*, Nobel Yay., Ankara.
- KÜMBETOĞLU, Belkıs (2005), *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yay., İstanbul.
- KURUBAŞ, Erol (2008), “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Etnisite sayısı*, yıl: 11, sayı: 44, Ankara, s. 11-41.
- KUŞ, Elif (2007), *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri: Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri- Nitel mi? Nicel mi?*, 2. baskı, Anı Yay., Ankara.
- KYMLICKA, Will (2006a), *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, çev. Ebru Kılıç, 2. baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.
- KYMLICKA, Will (1998), *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı yay., İstanbul.
- KYMLICKA, Will (1999), “Kanada’da Grup Ayrışmalı Üç Yurttaşlık Biçimi”, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, yay. haz. Seyla Benhabip, çev. Zeynep Güarata, Cem Gürsel, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- KYMLICKA, Will (2006b), “Yükümsüz Özne”, çev. Zeynep Özlem Üskül, Engin Murat Develioğlu, *Liberaller ve Cemaatçiler*, der. André Berten, Pablo da Silveira, Hervé Pourtois, Dost Yay., Ankara, s. 225-234.
- LAFFAN, Brigid ve Michael Shackleton (1997), “The Budget”, *Policy-Making in the European Union*, ed. by Helen Wallace & William Wallace, Oxford University Press, Oxford, pp. 71-96.
- LAWLER, Steph (2008), *Identity: Sociological Perspectives*, Polity Press, Cambridge.
- LE BON, Gustave (1997), *Kitleler Psikolojisi*, Timaş Yay., İstanbul.
- LUNDBERG, Ingrid (1991), *Kulubor i Stockholm: En Svensk Historia*, Invandrarminnesarkivet, Stockholm.

- LUNDBERG, Ingrid, Ingvar Svanberg (1994), *Kulu: Utvandrabygd i Turkiet*, Uppsala University Centre for Multiethnic Research, Uppsala.
- LUNDBERG, Ingrid, Ingvar Svanberg (1991), *Turkish Associations in Metropolitan Stockholm*, Uppsala University Centre for Multiethnic Research, Uppsala.
- LUNDSTRÖM, Stig (1991), “İsveç Göçmen Politikası Nereye Gidiyor?”, çev. Danyal Taner Yıldız, *Yeni Birlik*, yıl: 13, sayı: 1, Stockholm, s. 8-9.
- LURAGHI, Raimondo (1994), *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Aydın Emeç, Sosyalist Yay., İstanbul.
- MAALOUF, Amin (2008), *Ölümcül Kimlikler*, çev. Aysel Bora, Yapı Kredi Yay., 26. baskı, İstanbul.
- MAHAMA, Tawat (2006), *Multiculturalism and Policymaking: A comparative study of Danish and Swedish Cultural Policies Since 1969*, Dalarna University, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Falun.
- MARIENSTRAS, Elise (1998), “Amerikan Ulusunun Kuruluşu”, *Uluslar ve Milliyetçilikler*, haz. Jean Leca, çev. Siren İdemen, Metis Yay., İstanbul, s. 138-141.
- MARSHALL, Gordon (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara.
- MARSHALL, T. H., T. Bottomore (2000), *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, çev. Ayhan Kaya, Gündoğan Yay., Ankara.
- MASSEY, Douglas S., Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino, J. Edward Taylor (1993), “*Theories of International Migration: A Review and Appraisal*”, *Population and Development Review*, Vol. 19, No. 3 (Sep., 1993), pp. 431-466.
- MAUROIS, André (1945), *Amerika Birleşik Devletleri Tarihi I-II*, çev. Fuat Gökbudak, Osmanbey Basımevi, İstanbul.

- MEAD, George H. (1972), *Mind, Self and Society*, 18. impression, The University of Chicago Press, Chicago.
- MENGÜÇ, Arslan (1992), *İlk Gelenler: Kendi Ağzlarından İsveç Türkleri-1*, Turk Kultur I Sverige, Stockholm.
- MENGÜÇ, Arslan (1981), “İsveç’e İlk Gelen Türkler”, *Yeni Birlik*, yıl: 4, sayı: 3, Stockholm, s. 3-7.
- MERİÇ, Cemil (1996), *Saint-Simon: İlk Sosyolog, İlk Sosyalist*, yay. haz. Mahmut Ali Meriç, İletişim Yay., 2. baskı, İstanbul.
- MESTROVIC, Stjepan G. (1999), *Duyguötesi Toplum*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- MODOOD, Tariq (2006), “Liberal Çokkültürlülük ve Reel Dünya Çokkültürlülüğü”, çev. Şerif Esendemir, Tezkire: Küresel Etik ve Avrupa’da Hortlayan Faşizm Sayısı, sayı: 43-44, Ankara, s. 46-63.
- MORLEY, David ve Kevin Robbins (1997), *Kimlik Mekânları: Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar*, çev. Emrehan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- NARROWE, Judith (1998), *Under One Roof: On Becoming a Turk in Sweden*, Stockholm Studies in Social Anthropology, Stockholm.
- NEF, John (1980), *Sanayileşmenin Kültür Temelleri*, çev. Erol Güngör, Kalem Yay., 2. baskı, İstanbul.
- NEVINS, Allan, Henry Steele Commager, *ABD Tarihi*, çev. Halil İncalcık, DoğuBatı Yay., 2. Baskı, Ankara.
- NOHL, Arnd-Michael (2009), *Kültürlerarası Pedagoji*, çev. R. Nazlı Somel, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.
- OK, Selçuk Tayfun, Zeynep Özsoy Gökakın, H. Tülay Güzel (1997), *Kanada Ülke Profili ve Deri Eşya-Ayakkabı İhracat Pazar Araştırması*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yay.

- OUTWAITE, William (1997), “Hans-Georg Gadamer”, *Çağdaş Temel Kuramlar*, ed. Quentin Skinner, çev. Ahmet Demirhan, 2. baskı, Vadi Yay., Ankara, s. 33-56.
- ÖZBUDUN, Sibel (2002), *Kültür Halleri: Geçmişte, Ötelerde, Günümüzde*, Ütopya Yay., Ankara.
- ÖZDEMİR, Şennur (2004), “Karşılaştırmalı Bir Perspektiften Kimlik Tartışmaları: Kimlik, Sivil Toplum, Vatandaşlık ve Kamusal Alan”, Tezkire: Kamusal Alan ve Vatandaşlık Sayısı, sayı: 36-37, Ankara, s. 32-66.
- ÖZGÜÇ, Nazmiye (1999), *Avustralya*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- ÖZKANAT, Osman (1978), “İsveç’te Türk Dernekleri”, *Yeni Birlik*, yıl: 1, sayı: 1, Stockholm, s. 3.
- ÖZKANAT, Osman (1978), “Kjell Öberg Emekli Olurken”, *Yeni Birlik*, yıl: 1, sayı: 6, Stockholm, s. 15.
- ÖZTÜRK, Muammer (2003), “Çokkültürlü Bir Coğrafya İçin Bir Yönetim Modeli Arayışı Olarak Avrupa Birliği Tecrübesine Bir Bakış”, Tezkire, sayı: 35, Ankara, s. 83-89.
- ÖZTÜRK, Yücel (2007), “Tarih ve Kimlik”, Sakarya Üniversitesi Akademik İncelemeler Dergisi, cilt: 2, sayı: 1, Sakarya, s. 1-25.
- PAREKH, Bhikhu (2002), *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*, çev. Bilge Tanrıseven, Phoenix Yay., Ankara.
- PUNCH, Keith F. (2005), *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, çev. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan, Zeynep Akyüz, Siyasal Yay., Ankara.
- RATTANSI, Ali (1997), “‘Postmodern’ Bir Çerçeve ‘Batı’ Irkçılıkları, Etniklikler ve Kimlikler”, *İrkçilik, Modernite ve Kimlik*, yay. haz. Ali Rattansi, Sallie Westwood, çev. Sevda Akyüz, Sarmal Yay., İstanbul, s. 25-109.
- RAWLS, John (2007), *Siyasal Liberalizm*, çev. Mehmet Fevzi Bilgin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.

- REHN, Olli (2007), *Avrupa'nın Gelecek Sınırları: Türkiye Bir Köprü mü, Köprübaşı mı Yoksa Ergime Potası mı?*, çev. Onur Şen, Hasan Kaya, 1001 Kitap Yay., İstanbul.
- RICOEUR, Paul (2010a), “Hikâye Edici Muhayyile Üzerine”, *Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler: Kıta Felsefesi Tartışmaları*, haz. Richard Kearney, Paradigma Yay., İstanbul, s. 39-62.
- RICOEUR, Paul (2010b), “Evrensellik ve Farklılığın Gücü”, *Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler: Kıta Felsefesi Tartışmaları*, haz. Richard Kearney, Paradigma Yay., İstanbul, s. 253-260.
- SAID, Edward (1991), *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, çev. Selahaddin Ayaz, Pınar Yay., 4. baskı, İstanbul.
- SANDEL, Michael (2006), “Usuli Cumhuriyet ve Yükümsüz Ben”, çev. Eylem Özkaya, *Liberaller ve Cemaatçiler*, der. André Berten, Pablo da Silveira, Hervé Pourtois, Dost Yay., Ankara, s. 209-224.
- SANDER, Oral (1998), *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, 6. baskı, İstanbul.
- SANDER, Oral (2000), *Siyasi Tarih: 1918–1994*, İmge Kitabevi, 8. baskı, İstanbul.
- SAUVY, Alfred (1991), *Avrupa Batacak*, çev. Şennur Karakurt, Endülüs Yay., İstanbul.
- SAYIN, Zeynep (1996), “Sahicilik İlkesi ve Çokkültürcülük”, *Cogito: Kent ve Kültürü*, sayı: 8, Yapı Kredi Yay., s. 282-288.
- SCHNAPPER, Dominique (2003), “Kültürel Hakları Nasıl Tanırız?”, çev. Derya Fırat, *Toplumbilim: Göç Sosyolojisi Özel Sayısı*, sayı: 17, İstanbul, s. 31-38.
- SEVER, Erol (1985), “Zengin Kültürlü Bir Toplumda Irkçılığa Karşı Başarı Dolu Bir Mücadele Verilebilir”, *Yeni Birlik*, yıl: 8, sayı: 19, Stockholm, s. 10-11.
- SIMMEL, Georg (2009), *Bireysellik ve Kültür*, çev. Tuncay Birkan, Metis Yay., İstanbul.
- SMITH, Anthony D. (2003), *Ulusların Etnik Kökeni*, çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Kitabevi, Ankara.

- SOMERSAN, Semra (2008), “Babil Kulesi’nde Etnilerden Ulus-Devletlere”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Etnisite sayısı*, yıl: 11, sayı: 44, Ankara, s. 75-90.
- SOMERSAN, Semra (2001), “Çokkültürlülük İçin Asgari Öneriler”, *Toplumbilim: Kültürel Çalışmalar Özel Sayısı*, İstanbul, sayı: 14, s. 33-51.
- SÖNMEZ, Mustafa (1991), “Bir Göçün Öyküsü”, *Yeni Birlik*, yıl: 13, sayı: 5, Stockholm, s. 14-17.
- SPENGLER, Oswald (1978), *Batı’nın Çöküşü*, çev.: Nuray Sengebli, İstanbul, Dergah Yay.
- STEVENS, Jacqueline (2001), *Devletin Yeniden Üretimi*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- SWINGWOOD, Alan (1998), *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, çev. Osman Akınhay, Bilimve Sanat Yay., Ankara.
- ŞAN, Mustafa Kemal (2006), “Küreselleşme Çağında Farklılık ve Çokkültürlülük Siyaseti”, *Avrupa Günlüğü-Euroagenda*, yıl: 5, sayı: 8, Ankara, s. 299-335.
- ŞEN, Faruk (2007), *Euro-Türkler: Avrupa’da Türk Varlığı ve Geleceği*, Günizi Yay., İstanbul.
- ŞENER, Sami (1992), *İşte Amerika*, Risale Yay., İstanbul.
- ŞENER, Sami (2009), *Sosyoloji: Sosyal Bilimlere Alternatif Bir Yaklaşım*, İnkılab Yay., İstanbul.
- ŞİMŞEK, Sefa (2002), “Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl: 3, sayı: 3, s. 29-39.
- ŞİMŞEK, Ufuk, Selçuk Ilgaz (2007), “Küreselleşme ve Ulusal Kimlik”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 9, sayı: 1, Erzurum, s. 189-199.
- TANRISAL, Meldan (2005), “Kolomb’dan Wovoka’ya Kızılderililer”, *Doğu Batı*, yıl: 8, sayı: 32, s. 11-33.

- TAŞDELEN, H. Musa (2007), “Avrupa Türkleri Açısından Siyasi Katılım: Bir Gelecek Perspektifi”, *50. Kuruluş Yılında Avrupa Birliği, Türkler ve Siyasi Katılım*, Uitgeverji Türkevi, Amsterdam, s. 43-48.
- TAVIANI, Paolo Emilio (2003), *Cristoforo Colombo'nun Maceraları*, çev. Tülin Altınova, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- TAYLOR, Charles (2006a), *Modern Toplumsal Tahayyüller*, çev. Hamide Koyukan, Metis Yay., İstanbul.
- TAYLOR, Charles (1995), *Modernliğin Sıkıntıları*, çev. Uğur Canbilen, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- TAYLOR, Charles (2005), “Tanınma Politikası”, çev. Yurdanur Salman, *Çokkültürcülük: Tanınma Politikası*, yay. haz. Amy Gutmann, Yapı Kredi Yay., İstanbul, s. 42-84.
- TAYLOR, Charles (2006b), “Yanlış Anlaşmalar: Cemaatçi-Liberal Tartışması”, çev. Çağa Tanyar, *Liberaller ve Cemaatçiler*, der. André Berten, Pablo da Silveira, Hervé Pourtois, Dost Yay., Ankara, s. 77-104.
- TOYNBEE, Arnold (1991), *Medeniyet Yargılanıyor*, çev. Ufuk Uyan, Ağaç Yay., İstanbul.
- TEKELİOĞLU, Sadi (2009), “Wilders İslam'a Yeniden Saldırdı”, *Sabah Gazetesi*, Dünya Raporu, 16 Haziran 2009, s. 16.
- TEKİNALP, Şermin (2005), *Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük*, Journal of Istanbul Kültür University, 2005/1, İstanbul.
- THE ECONOMIST (2007), “The Economist Intelligence Unit's Index of Democracy”, ed. Laza Kekic, London, s. 1-11.
- THEOLIN, Sture (2001), *İstanbul'da Bir İsveç Sarayı*, çev. Sevin Okyay, Yapı Kredi Yay., İstanbul.

- THOMPSON, Mark (1998), "Employment Relations in Canada", *International & Comparative Employment Relations*, ed. Greg J. Bamber, Russell D. Lansbury, London: Sage Publications, pp. 89-109.
- TOCQUEVILLE, Alexis de (1962), *Amerika'da Demokrasi*, çev. Taner Timur, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay., İstanbul.
- TOKER KILINÇ, Nilgün (2005), "Demokrasinin Varlık Koşulu Olarak Çoğulculuk: Durağanlığa Karşı Dinamizm", *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi: Demokrasi ve Sivil Toplum Sayısı*, sayı: 9, İstanbul, s. 49-56.
- TOMLINSAN, John (2004), *Küreselleşme ve Kültür*, çev. Arzu Eker, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- TOURAINÉ, Alain (2007), *Bugünün Dünyasını Anlamak İçin Yeni Bir Paradigma*, çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- TOURAINÉ, Alain (2000), *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*, çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- TUNA, Korkut (2003), "Dil ve Milli Kimlik", *Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma*, ed. Bahaeddin Yediyıldız, Hacettepe Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara, s. 39-50.
- TÜRKİYE BİLGİ FORUMU/FAKTAFORUM TURKIET (2010), *İsveç Parlamentosu'nda Soykırım Tartışmaları ve Tanıma Kararının Alınması*, Stockholm.
- UNAT, Nermin Abadan (2002), *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul.
- USLU, Salim, Giacomina Cassina (1999), *Türkiye'den Avrupa'ya Göç (Turkish Migration to Europe)*, Hak-İş Eğitim Yay., Ankara.
- VERGİN, Nur (2007), *Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*, 5. basım, Bağlam Yay., İstanbul.

- VURAL, Hasan Saim (2005), *Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi*, İletişim Yay., İstanbul.
- WACQUANT, Loic J. D. (2003), "Fransız Banliyöleri ve Amerikan Zenci Gettosu: Katıştırma Yerine Karşılaştırma", çev. Bediz Yılmaz, *Toplumbilim: Göç Sosyolojisi Özel Sayısı*, sayı: 17, İstanbul, s. 45-55.
- WALLACE, Helen ve William Wallace (1997), *Policy-Making in the European Union*, Oxford University Press, Oxford.
- WALLACE, Ruth A, Alison Wolf (2004), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Geliştirilmesi*, çev. Leyla Elburuz, M. Rami Ayas, Punto Yay., İzmir.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2000), *Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*, çev. Tuncay Birkan, Metis Yay., İstanbul.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2007a), "Kapitalizmin İdeolojik Gerilimleri: Irkçılık ve Cinsiyetçilik Karşısında Evrenselcilik", *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, E. Balibar, I. Wallerstein, çev. Nazlı Ökten, 4. basım, Metis Yay., İstanbul, s. 41-50.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2007b), "Halklığın İnşası: Irkçılık, Milliyetçilik ve Etniklik", *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, E. Balibar, I. Wallerstein, çev. Nazlı Ökten, 4. basım, Metis Yay., İstanbul, s. 89-106.
- WALZER, Michael (1998), *Hoşgörü Üzerine*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- WALZER, Michael (2006), "Liberalizmin Cemaatçi Eleştirisi", çev. Didem Yılmaz, Zeynep Özlem, Üskül Engin, *Liberaller ve Cemaatçiler*, der. André Berten, Pablo da Silveira, Hervé Pourtois, Dost Yay., Ankara, s. 253-273.
- WENDEN, Catherine Wihtol De (1998), "Ulus ve Yurttaşlık: Hem Rakip Hem Ortak", *Uluslar ve Milliyetçilikler*, haz. Jean Leca, çev. Siren İdemen, Metis Yay., İstanbul, s. 39-48.
- WHEELER, Hoyt N., John A. McClendon (1998), "Employment Relations in the United States", *International & Comparative Employment Relations*, ed. Greg J. Bamber, Russell D. Lansbury, London: Sage Publications, pp. 63-88.

- WIEVIORKA, Michel (2003), “Çokkültürlülük: Bir Sorunun Çözümü mü Yoksa Dile Getirilmesi mi?”, çev. Hakan Yücel, *Toplumbilim: Göç Sosyolojisi Özel Sayısı*, sayı: 17, İstanbul, s. 39-43.
- WARBURTON, Jeni, Helen Bartlett, Visala Rao (2009), “Ageing and Cultural Diversity: Policy and Practice Issues”, *Australian Social Work*, Vol. 62, No: 2, Routledge, pp. 168-185.
- YEĞENOĞLU, Meyda (1998), “Çokkültürlülük Disiplinlerarasılık mıdır?”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, yay. haz. Tanıl Bora, Semih Sökmen, Kaya Şahin, Metis Yay., İstanbul, s. 287-298.
- YEĞENOĞLU, Meyda (2002), “Küreselleşen Dünyada Çokkültürcülük ve Konukseverlik”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, sayı: 92, İstanbul, s. 120-137.
- YENİ BİRLİK (1985), “İrkçılık ve Göçmen Politikası”, yıl: 8, sayı: 19, Stockholm, s. 12-14.
- YENİ BİRLİK (1987), “İsveç Göçmen Politikası Bozuluyor”, yıl: 10, sayı: 5, Stockholm, s. 26.
- YENİ BİRLİK (1996), “İsveç’in Yeni Patronu Göran Persson”, yıl: 13, sayı: 6, Stockholm, s. 14-15.
- YENİ BİRLİK (2005), “Göçmenlere Negatif Ayrımcılık Uygulanıyor”, yıl: 27, sayı: 2, Stockholm, s. 10.
- YENİGÜN, Hikmet (1991), “Türkiye-İsveç İlişkileri”, *Yeni Birlik*, yıl: 13, sayı: 6, Stockholm, s. 16-17.
- YILDIRIM, Ali, Hasan Şimşek (2008), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 8. baskı, Seçkin Yay., Ankara.
- YILDIRIM, Ergün (2010), “Modernlikten Küreselliğe Medeniyetlerin Paradigmat Dönüşümü”, *Modernite ve Dünya Düzen(ler)i*, der. Mesut Özcan, Muzaffer Şenel, Klasik Yay., İstanbul.

- YILMAZ, Aytekin (2003), *Çağdaş Siyasal Akımlar: Modern Demokraside Yeni Arayışlar*, 2. basım, Vadi Yay., Ankara.
- YÜRÜŞEN, Melih (2001), *Çeşitlilikten Özgürlüğe Çokkültürlülük ve Liberalizm*, Liberte Yay., Ankara.
- YÜRÜŞEN, Melih (2000), *Liberal Bir Değer Olarak Ahlaki ve Siyasi Hoşgörü*, Yapı Kredi Yay., Ankara.
- ZINN, Hovard (2005), *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi: 1492'den Günümüze*, çev. Sevinç Sayan Özer, İmge Yay., Ankara.
- ZIZEK, Slavoj (2006), *Kırılgan Temas*, çev. Tuncay Birkan, 2. basım, Metis Yay., İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Mehmet Anık 1978 yılı Genç doğumludur. Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamlayan Anık, aynı bölümde Prof. Dr. Ertan Eğribel yönetiminde “Eğitimde Yenileşme ve Türkiye’de Lise Sosyoloji Ders Kitapları” başlığıyla yüksek lisans çalışması yapmıştır. 2006 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde doktora çalışmasına başlayan Anık, aynı bölümde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamış ve halen de bu görevini sürdürmektedir.